

The Project Gutenberg eBook of Johtavat aatteet ihmiskunnan historiassa, by Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Johtavat aatteet ihmiskunnan historiassa

Author: Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen

Release date: April 21, 2013 [EBook #42570]

Language: Finnish

Credits: Produced by Tapio Riikonen

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK JOHTAVAT AATTEET IHMISKUNNAN HISTORIASSA ***

JOHTAVAT AATTEET IHMISKUNNAN HISTORIASSA

Esittänyt

Yrjö Koskinen

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki

1879.

LUENTOJEN SISÄLTÖ:

1. Johdanto
2. Alkuperäiset yhteiskunnat
3. Suuret itämaiset monarkiat
4. Kreikkalaiset
5. Makedonialaisuus
6. Romalaisuus
7. Roman tasavallan häviö
8. Romalais-vallan merkitys
9. Uskonnon seikka Roman keisarikunnassa
10. Roman-vallan kukistuminen
11. Yleis-ihmisyys ja kansallisuudet
12. Siirto Vanhasta aiasta Keski-aikaan
13. Barbarien perustama yhteiskunta.
14. Romalais-keisarikunnan uudistus
15. Läänitys-laitoksen synty
16. Kirkollinen parannus-puuha
17. Yleinen silmäys varsinaiseen Keski-aikaan
18. Ristiretkistä
19. Keski-ajan Katholiskunta
20. Läänitys-laitos
21. Kansalliset tarinat: Italia, Ranska
22. Kansalliset tarinat: Englanti

23. Kansalliset historiat: Saksa, itäiset kansat
24. Siirto Uuteen aikaan
25. Uskonpuhdistus
26. Protestanttinen taistelu
27. Tasapaino ja valtio-itsekkäisyys
28. Vallankumous ja kansalliset liikkeet
29. Historiallisen kehityksen yleinen luonto
30. Nyky-aian taistelu-seikoista
Viiteselitykset.

Nämä luennot saivat ensimmäisen muotonsa siinä Naisakatemiassa, jonka muutamat opettajat Helsingissä panivat toimeen syksyllä 1873. Ensimmäisenä vuotena esitin lyhyen katsauksen Suomen kansan historiaan, seuraavana viikon mittaan oli minulla ulkonaisena rajoituksena; sen mukaan oli opetus sovittava, ja näin syntyi pääasiallisesti filosofiallinen katsaus maailman tapauksiin. V. 1876-77, jolloin Naisakatemia jo oli hajalle mennyt, keräytyi minulle samaa luentojaksoa varten erinäinen kuulijakunta naisia; olin silloin tilaisuudessa monessa kohden täydentämään ja parantamaan esitystäni. Heidänpä kehoituksesta ryhdyin myöskin tämän luentojakson julkaisemiseen. Työ on ollut vaivaloisempi kuin ensimmältä luulinkaan ja on tullut muiden tehtävien kautta viivytetyksi. Yhä uudestaan olen koettanut huolellisesti punnita sekä sen kannan tukevuutta, jolla seison, että teko-asiain todellista perää. Saatan sen vuoksi hyvällä omalla-tunnolla vakuuttaa, että se järjestelmä, jonka olen luullut löytäneen historian "johtavissa aatteissa", ei ole oikullisen mielikuvituksen synnyttämä. Oikeastaan tämä järjestelmä on hedelmänä koko minun opettaja-toimestani Yleisen historian edusmiehenä Yliopistossa. Ainoastaan muoto on nimen-omaan Nais-akatemian.

Pitäisi kenties jotain lisätä katsanto-kannastani, miksen ole esm. voinut hyväksyä sitä antropologiallista tutkimustapaa, jonka Buckle et consortes ovat koettaneet panna historian-filosofian perusteeksi. Voisin siinä kohden luullakseni helposti osoittaa, että ihmiskunnan historia todellakin on jotain muuta kuin ihmis-elämän luonnon-historiaa. Mutta tämä todistus onkin esitettyä itse luentojaksossani, jonka siis kokonaisenaan nyt heitän yleisön arvosteltavaksi. Helsingissä Lokakuun lopulla 1879.

Kirjan tekijä.

Ensimmäinen Luento. Johdanto.

Kunn. kuulijat!

Ryhtyessäni esittämään ihmiskunnan yleistä historiaa, saamatta siihen käyttää enempää aikaa kuin kolmekymmentä luento-tuntia, en voi itseltäni salata, että tämä tehtävä on mitä vaikeimpia. Minun täytyy muutamilla ainoilla silmäyksillä käsittää koko inhimillisen edistyksen äärettömän laveata piiriä, tarkastella koko maailman näkö-alaa ja kuitenkin supistaa se yhtenäiseen pienennys-kuvaan, missä ainoastaan pääpiirteet tulevat näkyviin, mutta ne, jos mahdollista, selvinä ja kokonaisina. Tämä historiallisen tieteen ydin, jota esitykseni niin muodoin tarkoittaa, ei ole itsessään helppo varmuudella keksiä; sillä enemmän kuin missään muussa tieteessä eri käsitys-kanta tässä voipi vaikuttaa erilaisuutta yleisten ilmiöiden ymmärtämisessä. Samoin kuin uskonnon asioissa, on historianakin suhteen aina muistaminen, että "ymmärrämme puolittain". Joku epä-täydellisyyden tunto siis väkisinkin valloittaa mieltä, kun tahtoo yhtenäiseen aatteelliseen jaksoon järjestää ihmiskunnan kirjavat elämän-vaiheet.

Mutta lisäksi tulee vielä vaikeus tehdä maailman historia tässä supistetussa muodossa edes jokin määrin miellyttäväksi. Minun täytyy lujasti luottaa Teidän tieteelliseen harrastukseenne, ennenkuin uskallan Teitä houkutella seuraamaan minua tälle vakaiselle retkelle, missä kaikki hupaiset sivuseikat jäävät syrjälle. Maailman historia, sen hyvin tiedätte, on täynnänsä viehättäviä kohtauksia, täynnänsä korkeita dramallisia aineita, yksityisten henkilöiden taisteluita tuossa suuressa aatevirrassa; — eikä sovi kieltää, että tämäkin osa historian sisällyksestä melkoisesti vaikuttaa yleiseen sivistykseen. Mutta tämä puoli historiasta täytyy meidän tällä kertaa jättää siksensä. Tässä ei ole kysymyksenä yksityisten ihmisten kohtalot, ei edes yksityisten kansain sinänsä, vaan koko ihmiskunnan, jota meidän tulee käsittää kokonais-henkilönä, dramman etevimpänä esineenä. Tämä kokonais-drama tosin ei ole vähemmän suuremoinen ja viehättävä, kuin ne yksityiset dramalliset aineet, mitkä historia tarjoo. Mutta epäilemättä se vaatii kypsyneempää ajatus-voimaa kuin yksityisten risti-kohtausten tarkastaminen, ja edellä kaiken se vaatii mielen-vakuutta, joka ei tieteestä etsi paljasta huvitusta eikä historiasta paljasta jutelmaa. Että historiallinen tiede todellakin on vakaata laatua, tahdon tässä ensimmäisessä luennossa vähäistä laveammin selitellä.

Mitä siis yleinen maailman historia oikeastaan on?

Tavallisimman käsityksen mukaan historia pääasiallisesti on juttu-kirja: totinen kertomus siitä mitä on tapahtunut. Tässä käsityksessä on sen verta perää, että tapausten kertomus todellakin kuuluu historian aineeseen. Vaan siinä kohden on kuitenkin kaksi rajoitusta huomaaminen:

1:ksi. Ei kaikki tapaukset maailmassa kuulu historiaan. Kun esm. joukko Pohjalaisia työmiehiä pitää vallatonta meteliä Sundsvall'issa ja raakuudellansa hämmästyttää hyviä naapureitamme lännessä, tosin tapaus semmoinen voipi häväistä Suomalaista nimeä, mutta ei kuulu Suomen eikä Ruotsin historiaan, saati yleiseen. Miksi? — Siitä syystä, että semmoinen tapaus on aivan satunnainen; sillä ei ole syvempiä syitä yleisissä oloissa, eikä mitään vaikutusta yleisiin oloihin. Ottakaamme toinen esimerkki. Afrikan sydänmaissa voipi sattua suuri vallankumous, joka melkoisesti saattaa vaikuttaa niiden seutujen oloihin. Semmoinen tapaus tietysti kuuluu Sisä-Afrikan historiaan; mutta maailman historia ei pidä siitä mitään lukua. Miksi? — Siksi että kaikki nämä seudut yhä vielä seisovat ulkopuolella ihmiskunnan yleistä menoa eivätkä, ainakaan tätä nykyä, maailman yleisiin oloihin mitään vaikuta. Nämä kaksi esimerkkiä osoittavat, että ainoastaan ne tapaukset, jotka jollakin tavoin liittyvät ihmiskunnan yleiseen kehitykseen, voivat kuulua historian alaan, ovat historiallisia tapauksia. Vaan semmoisetkin tapaukset, tapahtumina, eivät ole itsestään niin tärkeitä historialle, kuin tavallisesti luullaan. Niiden tärkeys, niinkuin nä'imme, riippuu siitä yhteydestä, jossa ovat maailman yleisen kehityksen kanssa.

Niin-muodoin on 2:ksi huomaaminen, että tapausten syyt ja seuraukset tässä kehitys-jaksossa ovat tärkeämmät, kuin tapahtumain yksityiset asianhaarat. Niinpä esm. kysymys, onko totta vai ei, että Ludovik XVI:n rippi-isä hänelle lausui mestaus-lavalla nuo juhlalliset sanat: "ascend au ciel, fils de Saint Louis!" (nouse taivaasen, Pyhän Ludovikin poika!) — on historialle aivan vähäpätöinen asia; sillä tiedämme ilmeisesti, että royalistat Ranskassa aina ovat pitäneet tätä mestattua kuningasta marttiirana. Mutta ne syyt, jotka vaikuttivat hänen kuolemansa, ja ne seuraukset, jotka siitä lähtivät, ovat Ranskan vallankumouksen historialle tärkeitä, ja Ranskan vallankumous kokonaisuudessaan on tärkeä yleiselle ihmiskunnan historialle.

Näillä esimerkeillä olen ainoastaan tahtonut huomauttaa, että historia ei ole mikään juttu-kirja, vaan varsinaista tiedettä. Se on *inhimillisen kehityksen tiede*. Koska inhimillinen kehitys on monihaaraainen, on historiankin ala melkein ääretön, ja se voipi siis sen mukaan jakaantua moninaisiin eri kehitys-sarjoihin. Jokainen kansa, joka on osallisena ihmiskunnan yleisestä kehitystyöstä, elää myöskin omaa elämänsä itseksensä ja sillä on niin-muodoin oma erikois-historiansa. Samoin inhimillisen edistyksen erinäiset muodot, niinkuin yhteiskunnalliset laitokset, tavat, keksinnöt, taiteet ja tieteet sekä uskonto-käsitteet, voidaan myöskin erinänsä tarkastaa kehityksensä suhteen, ja silloin syntyy niille kullekin erikois-historiansa. Yleinen maailman-historia sulkee ne kaikki yhteiseen piiriin, mutta on kuitenkin jotain aivan toista kuin kaikki erikois-historiat yhteisesti. Sen tutkinto-aineena, näet, on inhimillinen kehitys varsinaisessa merkityksessä eli ihmisyyden aatteen kehitys.

Mutta mitä on sitten ihmisyyden aate? Tähän kysymykseen ei ole aivan helppo lyhyesti vastata; sillä ihmisarvo käsitetään niin monella eri tavalla, ja samoin myöskin kansain ja ihmiskunnan edistystä katsellaan monelta eri kannalta. Olemme esm. tottuneet käyttämään nimet "sivistys" ja "kulttuuri" merkitsemään semmoista tilaa, jossa tiede, taide, hienot tavat ja hyvin järjestetty yhteiskunta vallitsevat, ja me sen ohessa tavallisesti päätämme, että kulttuurin edistys on se inhimillinen edistys, jota historia tutkii. Vaan aikoja on ollut, jolloin kulttuuri on mennyt taakse päin ja melkein hukunut, vaikka ihmiskunta on muuten mennyt eteenpäin. Semmoinen aika oli, kuten vasta saamme nähdä, vanhan maailman kukistumisen ja barbari-kansojen valtaanpääsö — Keski-ajan alulla. Näin emme voi sanoa, että kulttuuri yksistään on historiallisen edistyksen pää-määränä. Ja tätä kulttuuria — kuinka eri tavalla sitäkin voidaan ymmärtää! Mennyt vuosisata, joka nousi taisteluun perittyä uskoa vastaan, katsoi varmaksi, että vapaus kaikista ennako-luuloista oli todellinen valistus, ja että valistus oli ihmiskunnan pää-määrä. Semmoinen oli niinkutsutun "Valistus-aikakauden" ajatus. Meidän vuosisatamme suuruus on noissa ihmeteltävissä keksinnöissä luonnon-tieteiden ja käytännöllisyyden alalla, ja sillä on sen vuoksi taipumuksena rohkeasti päättämään, että sen oma työ on korkeinta ihmisyyttä. Niin ajattelee se aikakausi, jolle kenties on annettava nimi "Aineellisuuden aikakausi". Nämä käsitys-kannat eivät tosin ole kokonaan väärä; sillä aineellinen edistys ja henkinen valistus kuuluvat epäilemättä kulttuuriin, ja kulttuurin edistys kuuluu säännön mukaan inhimilliseen kehitykseen. Mutta kuitenkin se käsitystapa, joka arvelee kulttuurin olevan pää-tarkoituksena historiassa, on yksipuolinen eikä tajua ihmisyyden oikeata aatetta.

Jos nyt jälleen kysymme: mikä on siis ihmisyyden aate, jonka kehitystä historia-tiede esittää, niin on ainoana selvänä vastauksena, minkä voin antaa, juuri tämä luento-jakso, johon olemme ryhtyneet. Jahka pääsemme kappaleen matkaa eteenpäin ihmiskunnan vaiheiden tarkastamisessa, toivon asian ikäänkuin itsestään selviävän selviämistään. Asian laita onkin, että ihmiskunta itse ehtimiseen historian kuluessa tekee työtä tämän kysymyksen selvittämisessä. Ihmiskunnan historiallisena toimena on juuri selvittää itsellensä oma tarkoituksensa, ja tämä työ ja toimi on inhimillinen kehitys. Tästä on tosin seurauksena, ettei kysymys vielä oikeastaan ole täydelleen selvännyt; ihmisyyden aate on tuo suuri arvoitus, jota jokainen aika ja sukupolvi koettaa paraalla voimallansa ymmärtää, eikä mikään aika uskalla sanoa täydelleen ymmärtäneensä. Mutta historia-tieteen tehtävänä on saada menneiden aikojen vaiheista edes jotenkin selville, mihin suuntaan ihmiskunnan matka käy, ja senpä tähden saatoin sanoa, että vastaus mainittuun kysymykseen: "mikä on ihmisyyden aate", itsestään selviää tämän luento-jakson kautta.

Kuitenkin katson velvollisuudekseni antaa jo edeltäkäsini jonkun niin-sanoakseni kansantajuisten selityksen tämän aatteen luonnosta ja inhimillisen edistyksen yleisestä suunnasta. Pyydän kuulijoitani sitä varten vielä hetkisen aikaa suomaan minulle tarkastustaan.

Olen jo useat kerrat käyttänyt sanat "inhimillinen kehitys", "inhimillinen edistys". Onko siis varma, että ihmiskunta todellakin edistyy? Tästä asiasta löytyy varsin eriäväisiä mielipiteitä. Jo muinais-aian ajattelijat tekivät itsellensä kysymyksen, tokko tapahtumissa ylipäänsä joku sallimus ja luja laki valinnee, vai ainoastaan sula sattumus.^[1] Tavallisesti kuitenkin on etsitty jonkinlaista lakia ihmiskunnan kohtaloissa, mutta tätä lakia käsitetään tosin monella eri tavalla. Se ajatus esm. ei ole aivan harvainen, että ihmiskunta, samalla aikaa kuin se ulkonaisessa taidossa ja viljelyksessä edistyy, kuitenkin henkisessä olennossaan kenties huononee. "Omnia in pejus ruunt" (kaikki syöksyy pahempaan päin), on latinainen lause, jolla tätä kantaa osoitetaan. Vielä yleisempi on se ajatus, että historiassa, niinkuin luonnossakin vallitsee yhtämittäinen vaihetus edistyksen ja taantumisen välillä. Niinkuin yö ja päivä vaihtelevat, niinkuin vuoden-aiat seuraavat toisiansa lakkaamattomassa kiertokulussa, ja niinkuin ihmisen luonnollisessa elämässä syntymisen perästä seuraa nuoruuden ikä, sitten miehuuden toimi ja vihdoon vanhuus ja kuolema, niin arvellaan kansojenkin elävän, niin ihmiskunnankin olojen vaihtelevan ilman varsinaisetta loppu-tarkoitusta historiassa. Vastakohtana näille sumeille ajatuksille seisoo vihdoon kolmas käsitys, joka arvelee, että jokainen uusi vaihe ihmiskunnan elämässä on sulaa edistystä. Koska niin paljon olen puhunut inhimillisestä kehityksestä, on tietysti helppo huomata, että minä puolestani oikeastaan kallistuu viimeksi-mainittuun käsitykseen. Tämä onkin ainoa käsitys-kanta, jolle voipi jotakin historiallista tiedettä rakentaa; sillä jos historialta puuttuisi järjestystä kehitystä, se silloin tuskin muuta olisi kuin joku hurja sattumusten leikki, jossa ihmiskunta ajelisi sokeiden luonnon-valtain viskattavana. Mutta emme kuitenkaan saa käsittää asiaa niin, että edistys historiassa on jonakuna kaikissa kohdissa määräävänä täytymyksen lakina, johon ei ihmiskunnan puolelta tarvita muuta, kuin että antaa asiain mennä menoansa. Se edistys, joka historiassa ilmaantuu, on historian suurissa piirteissä havaittavana, mutta ei ilmaannu välttämättömästi jokaisessa historian eri vaiheessa ja tapahtumassa. Niinkuin purjehtija tuntemattomalla merellä, saattaahan ihmiskuntakin monialle parhailla oikealta uraltansa ja kuitenkin matkansa yleisen suunnan puolesta pyrkiä oikeille perille. Inhimillinen edistys onkin siinä, että historia liikkuu jotakin yleistä tarkoitus-perää kohden, — että siis löytyy joku *maailman-tarkoitus*, joku Jumalan asettama suuri tehtävä, joihin nuo erinäiset kulttuuri-aseet (yhteiskunta, tiede, taide, j.n.e.) välikappaleina vaikuttavat. Tämä maailman tarkoitus näkyy olevan ihmiskuntaan istutettu vaiston-kaltaisena liike-voimana, ja ihmiskunnan historiallinen työ on saattaa itsellensä tämä vaisto yhä selvemmäksi tiedoksi. Samassa määrässä kuin ihmiskunta saapi itsellensä tämän tiedon selviämään, samassa määrässä se edistyy, s.o. toteuttaa oikean ihmisyytensä.

Tahdon vielä toisellakin tavalla koettaa tehdä nämä käsitteet ymmärrettäviksi. Tuo yhä selvenevä maailman-tarkoitus sopii myöskin lausua sanoilla: *oikeus ja totuus*. *Totuus* on, näet, se mihin pyrkii ihmiskunnan **tieto**, — tiede korkeimmassa merkityksessä. *Oikeus* taas ilmestyy ihmiskunnan **teoissa**, nimittäin yhteiskunnallisissa oloissa **lakina** ja kansain-välisissä keskuuksissa historiallisena **toimintana**. Yleinen maailman-historia on niin-muodoin oikeuden kehittämistä, ja se on siitä syystä etupäässä valtiollista historiaa. Mutta koska teko riippui tiedosta, on maailman historia myöskin totuuden kehitystä, tieteen historiaa. Koska niinmuodoin oikeus ja totuus kehittyvät, on tietysti huomattavaa, että eri aikojen oikeus ja totuus ovat erilaisia. Kullakin aialla on oma oikeutensa, oma totuutensa, joista seuraavan aian oikeus ja totuus kehittyvät. Mutta näitä aiallisia oikeuden ja totuuden muotoja korkeampana seisoo ylimmäinen, iankaikkinen oikeus ja totuus — se ihanne-kuva, johon ihmiskunta historiassa pyrkii. Tämä siis on aivan samaa kuin tuo Jumalan asettama maailman-tarkoitus, josta edellisessä puhuin.

Näillä lyhyillä selityksillä toivon antaneeni edes jonkinlaista valmistavaa käsitystä inhimillisen kehityksen yleisestä luonteesta ja historian merkityksestä. Vielä yksi lisä-muistutus olkoon minulle tässä sallittu.

Niinkuin inhimillinen kehitys ilmaantuu kahdessa muodossa: toimintana ja tietona, niin myöskin itse sana "*historia*" käytetään kahdessa merkityksessä, joita ei aina tarkoin eroiteta, eikä aina sovikkaan eroittaa. Kun esm. äsken sanoin, että "*historia liikkuu jotakin yleistä tarkoitus-perää kohden*", tarkoitetaan "*historia*" sanalla itse tapahtumat ihmiskunnan elämässä. Mutta kun puhumme historian opetuksista, tarkoitamme etupäässä niitä neuvoja ja johtopäätöksiä, jotka **tietomme** ihmiskunnan elämän vaiheista meille tuottaa. Tämä jälkimäinen merkitys on alkuperäisempi; sillä kreikkalainen sana "*historia*" merkitsee oikeastaan **kertomusta**. Vaan historia-tieteen ja historiallisten tapahtumain välillä on alituinen vaihe-vaikutus, joka ansaitsee huomioon ottaa. Ensiksikin on vanhastaan tuttu asia, että tieto ja käsitys muinaisuuden tapahtumista melkoisesti vaikuttaa kunkin nykyis-aian tekoihin. Historiaa on sen vuoksi syystä kutsuttu "*elämän opettajaksi*" (*magistra vitae*). Näitä historian opetuksia tosin voidaan paremmin tai huonommin ymmärtää; mutta kaikki, sekä kansat että yksityiset, kumminkin koettavat niitä joka hetki hyväksensä käyttä. Toiselta puolen myöskin jokainen uusi aikakausi, uusien aatteidensa varalla, katselee muinaisuutta ikäänkuin uusilla silmillä ja keksii siinä uusia puolia. Jokainen uusi aate, joka herää, on niin-sanoakseni uutena tarkastus-aseena kaukaisen entisyyden tutkimista varten, se on uusi katsanto-kanta, joka osoittaa nuo jo ennestäänkin tunnetut menneet tapahtumat uudessa valossa. Ottaakseni yhden esimerkin, on kieltämätöntä, että nyky-aian kansallisuus-aate on monessa kohden muodostellut käsitystämme muinaistenkin aikain oloista. Näin ovat entisyys ja nykyisyys alinomaan toisiinsa viittaamassa. Entisyys neuvoo ja ohjaa nykyisyyttä; mutta jokainen uusi aika etsii ja löytää muinaisuuden aartehistosta toisia neuvoja ja ohjauksia kuin joku edellinen.

Historian opetusten suhteen on kuitenkin muutama varsin huomattava kohta. Yksityiset tapahtumat, nuo historialliset esimerkit eli historiallisten henkilöin ja kansakuntiin teot, eivät ole suoranaisesti niin opettavaisia, kuin tavallisesti luullaan. Kokemus päin-vastoin alinomaan osoittaa, että juuri näitä esimerkkejä helposti väärin ymmärretään ja väärällä tavalla jäljitellään. Voisin

mainita monta semmoista kohtaa historiasta, mutta tahdon ottaa esille ainoastaan muutamat. Vanhassa historiassa tavataan useita tapauksia, joissa kansalaisvapaus perustettiin tirannein murhaamisella. Athenalaiset kunnioittivat vapautensa perustajiksi Harmodiota ja Aristogeitonia, Hipparkhon murhaajia, ja historia ei paljon epäile tunnustaaksensa heidän tekonsa oikeaksi. Enemmän epäilemistä historian puolelta jo herättää Caesar'in murha. Bruto ja Cassio olivat epäilemättä jaloja miehiä; mutta isänmaansa ja aikansa tarvetta olivat aivan väärin käsittäneet, ja historian täytyy mielestäni tuomita heidän tekonsa vääräksi. Kuitenkin heitä on kiitetty "viimeisiksi Romalaisiksi", ja heidän tekonsa on sittemmin ollut esikuvana useille muillekin salamurhille, joilta kuitenkin kaikki siveellinen pohja on puuttunut. Näin historialliset esimerkit saattavat viedä harhateille, ellei niitä punnita yleisen siveellisyyden ja oman aian paraimman tiedon vaa'alla. Yleisin hairaus historiallisten esimerkkien jäljittelemisessä tapahtuukin sillä tavoin, että jätetään lukuun ottamatta ne aian-seikat ja asianhaarat, joiden vaikutuksen alla tapahtumat ovat tapahtuneet; ihanne-kuva siis otetaan sinänsä mukailetavaksi, mutta syntyy irvi-kuva. Kun Kaarlo XII otti Alarikin retket ihailleksensa, kun Kustaa IV Aadolfi luuli voivansa Kaarlo XII:tta mukailla, he kumpikin olivat erehtyneet oman aikansa olojen suhteen. Se on tämmöinen erehdys, jonka Cervantes niin mestarillisesti on kuvannut Don Quixotte'ssaan, tuossa muinaisen ritarisuuden vilpittömässä apinoitsijassa. Jospa siis historian opettaja-virka onkin tunnustettava, täytyyhän kumminkin muistaa, että historialliset esimerkit ovat suurella varovaisuudella käytettävät. Historian opettavaisuus ei ole niin paljon yksityisissä tapahtumissa, joita helposti ymmärretään väärin; enemmän opettavaista ja ylentävää on siinä, että käsitetään tapahtumain yleinen tarkoituksen-mukaisuus, — että ymmärretään löytyvän aatteellista tarkoitusta-perää, jota kohden ihmiskunta kulkee, — jotakin "Jumalan sormea" historiassa. Näin käsitettynä historia on uskonnon lähin liittolainen. Se oikeastaan etsii ja tutkii "Jumalaa historiassa".

Toinen Luento. **Alkuperäiset yhteiskunnat.**

Olen sanonut, että yleinen maailman historia etupäässä on yhteiskunnallista ja valtiollista historiaa. Historian alku on siis yhteiskunnan synty.

Mutta kuinka yhteiskunta on syntynyt?

Muutama Kreikkalainen filosofi antoi aikoinaan sen määritelmän, että ihminen on yhteiskunnallinen eläin. Tämä on sen puolesta totta, että ihmisessä on silmännähtävä taipumus yhteis-elämään muiden ihmisten kanssa. Vaan tämä taipumus ei kuitenkaan ole aivan samanlainen luonnon-vaisto, kuin se, joka esim. pakoittaa majavat rakentamaan pesiänsä samalle virran-poukamalle tai muurahaiset ja mehiläiset perustamaan yhteis-pesänsä. Nämä eläimet asettavat yhteiskuntansa aina aivan samanlaiseksi; heidän yhteis-elämänsä on maailman alusta ollut siihen malliin muodostuneena ja pysyy maailman loppuun saakka yhtäläisenä. Siinä ei siis ole mitään edistystä eikä mitään historiaa. Inhimillinen yhteiskunta sitä vastoin ilmaantuu erinomaisen vaihtelevissa muodoissa, ja näissä muodoissa havaitaan selvä edistys, joka juuri onkin historian esineenä.

Tästä näkyy, että inhimillinen yhteiskunta ei ollenkaan ole luonnon-vaiston vaikuttama, vaan että ihmistahdon vapaus on avullisna sitä luomassa. Mutta toiselta puolen se ajatus, jonka J.J. Rousseau kuuluisassa teoksessaan "Contrat Social" toi esiin, että muka yhteiskunta on syntynyt ihmisten vapaasta sopimuksesta, ei myöskään pidä paikkaansa. Yhteiskunta ei ole syntynyt niinkuin joku osake-yhtiö, sen perustamisessa ei ole ylipäänsä vallinnut täysi vapaus sen jäsenten puolelta, vaan alkuperäinen yhteiskunta on päin-vastoin ollut pakollinen ja epävapaa. Tästä asiasta on viime aikoina paljon uutta tutkimusta tehty. Alkuperäiset laitokset eri kansoissa ja eri maailman-osissa ovat asetetut toistensa rinnalle ja tällä tavoin on havaittu erinomaisen paljon yhtäläisyyttä semmoistenkin kansain välillä, jotka muutoin historiassa näyttävät olevan suorina vastakohtina. Tahdon näiden tutkimusten avulla antaa lyhyen kuvan vanhimmista yhteiskunnallisista oloista.

Yhteiskunnan alku ja ensimmäinen perustus on perhe. Perheen-isä eli patriarkka hallitsee rajattomalla vallalla vaimojensa ja lastensa yli. Sanon: vaimojensa; sillä monivaimoisuus on jokseenkin yleisenä sääntönä vanhimmassa yhteiskunnassa. Vaimot ostetaan ja ovat siis omaisuutena ja orjina; Saara, joka kutsui Abrahamia herraksi, on siinä kohden esikuvana patriarkallisen aikakauden vaimoista. Tietysti lapset vielä suuremmalla oikeudella ovat isän vallassa. Vielä Romassakin oli isän valta melkein rajaton. Vasta-syntyneen lapsen hän saattoi määrätä ulos-pantavaksi metsän padoille; täysikasvaneenkin hän sai tappaa tai myydä. Totta on, että Kreikassa ja Romassa, missä jo valtiota oli syntynyt, nämä isän oikeudet olivat jollakin tavoin rajoitetut; jos perheen-isäntä esim. tappoi vaimonsa, poikansa tai tyttärensä, hän sen oikeastaan teki perhe-elämän korkeimpana ja ainoana tuomarina; mutta alkuansa hän niiden kanssa menetteli niinkuin muun omaisuuden kanssa. Mitä vanhimmat la'it sanovat naisen tilasta ja asemasta, valaisee hyvin alkuperäisen perhevallan luontoa.^[2] Sekä Menu'n la'it Intiassa että Kreikan ja Roman lakilaitokset säätävät: Tytär on isänsä vallassa; isän kuoltua veljiensä vallassa; naitettuna hän joutuu miehensä haltuun; leskenä taas omien poikiensa haltuun, jos niitä on, muutoin mies vainajan lähimpien sukulaisten. — Tämmöisissä oloissa on tietysti orjuus aivan luonnollinen asia; se on maailman alkuperäisimpiä laitoksia. Itse perheessä oikeastaan kaikki muut ovat orjia paitsi isäntä; mutta lisäksi karttuu orjien määrä oston, sodan ja vapaaehtoisen alttiiksi-antaumisen kautta.

Perheestä nyt leviää avarampi yhteiskunta: syntyy useampia perheitä, jotka sukulaisuutensa vuoksi pysyvät ko'ossa: semmoinen on *heimokunta eli klani*. Ulkonaiset tapaukset saattavat tosin usein vaikuttaa, ett'ei kaikki heimokunnan eli klanin jäsenet ole yhtä syntyperää. Mutta siinäkin tapauksessa aina otaksutaan, että ovat yhtä sukua. Nuo eri perheet siis järjestyvät toistensa suhteen ikäänkuin suuren perhekunnan muotoon. Se sukuhaara, joka on perinyt alkuperäisen isäntävallan, tulee hallitsija-suvuksi. Muut sukuhaarat useinkin erinäistä arvoa tai tointa uudessa yhteiskunnassa. Näissä kohden jo alkaa ilmaantua paljon erilaisuutta eri paikoissa; mutta havaitaanpa paljon yhtäläisyyttäkin. Hallitusvirka ei milloinkaan ole perittävä samalla tavoin kuin meidän-aikaisissa monarkioissa tarkan legitimiteti-säännön mukaan. Jos kuollut hallitsija ei jätä täysikasvuista poikaa, tulee lähin täys-ikäinen sukulainen, eikä ala-ikäinen poika, hänen sijaansa. Hallitusviran kanssa on tavallisesti papillinen virka yhdistetty, samoin kuin perheessä isäntä on kotijumalain hoitaja. Mutta paikoittain papillinen toimi joutuu jonkun eri suvun hoidettavaksi, niinkuin Levi'n suvulle Israelin kansassa; toisinaan syntyy erinäinen papillinen sääty niinkuin Druidit Gallialaisilla.

Suurin eroitus tämän alkuperäisen yhteiskunnan laitoksessa on kenties seurauksena erilaisesta elämäntavasta. Paimentolais-heimokunnissa, joiden asunto on vähemmän pysyväinen, ei voi yhdys-side perheiden välillä olla niin luja, ja hallitus-valta ei siis enää säily yhtä vahvana, kuin alkuperäinen isännöisyys. Villi-elämässä on sen vuoksi enemmän vapautta, mutta se on vapaus semmoinen, joka ei vaikuta mitään edistystä kulttuurissa ja laitoksissa. Nämä kansat ovat pysyneet alkuperäisessä tilassaan vuosituhansien läpitse ja tarjoovat vielä nytkin kuvan vanhimmista oloista. Castrén on meille antanut merkillisen kuvan Obdorsk'in Ostjakeista, jotka vielä nytkin seisovat heimokuntaisuuden kannalla.^[3] Heimokunta jakaantuu useihin sukuihin ja joka suku useihin perheisiin. Yhteen sukuun kuuluu useinkin satoja tai tuhansia jäseniä, jotka kaikki lukevat itsensä niin likeisiksi, ett'eivät milloinkaan nai keskenänsä. Jokaisella suvulla on oma vanhimpansa, joka ratkaisee ja sovittaa keskinäiset riidat, mutta useilla suvuilla on sen ohessa yhteinen ruhtinas, joka tuomitsee riidat sukujen välillä laitumista, kalavesistä ja metsästys-aloista. Sekä ruhtinaan että suku-päällikköjen virat ovat perittäviä, sillä rajoituksella minkä äsken mainitsin. Itse jumalanpalvelus on järjestetty melkein samalla tavalla kuin yhteiskuntakin. Kullakin perheellä on omat koti-jumalansa; mutta sukukunnalla on sen ohessa yhteiset jumalankuvat.

Maanviljelys-heimokunnat tavallisesti muodostavat yhteiskuntansa lujemmaksi, vaikka perustus on muutoin yhtäläinen. Semmoinen heimokunta maahan tullessa heti alusta asettuu kyläkunnittain, — tapaus, jota eräs Intian kansanruno kuvailee seuraavalla tavalla: "Niinkuin sulatettu sokuri-neste kansa valui yli koko maan, ja kun tulva asettui, syntyi niinkuin sokuri-kiteet eri kyläkunnat".^[4] Tällainen ensimmäinen tulo on tietysti valloitusta, jos ennestään löytyy asukkaita, jotka täytyy voittaa. Useimmiten tämä voitettu kansa lasketaan orjuuteen. Valloittajain oma turvallisuus tietysti vaatii lujaa yhteiskunnallista kokonaisuutta; heimokunnan ruhtinaalla täytyy olla jotenkin suuri valta kansalaisten yli. Mutta tämä hallitus-valta oikeastaan ei ole muuta kuin perheen-isän vallan jatkoa. Itse asustamisen vakinaisuus vaikuttaa vakaampia hallitus-oloja. Merkillistä on, että maan-omistus pysyy johonkin määrin yhteisenä. Kyläkunnan viljelys-maat, metsät ja niitut eivät ole jaettuina perheiden välille varsinaiseksi omaisuudeksi, vaan järjestys, jota noudatetaan, on seuraava. Kyläkunnan esimies, päällikkö eli vanhin (kuinka tahdomme häntä nimittää) saapi eri osuutensa, joka seuraa tämän perittävän viran kanssa. Muu nautinto-maa jaetaan eri perheille sillä tavoin, että kullakin aina on suhteellinen osansa; jos perheitä lisääntyy, tehdään uusi jako; mitä ei voida jakaa, pysyy kyläkunnan yhteismaana (Ruotsin lakien "allmänning"). Semmoinen kyläkunta oli esm. Muinais-Irlannin niinkutsuttu *Sept*, semmoista järjestystä eli maa-kommunismia vielä noudatetaan esm. Venäjällä. Syynä on, että koko kyläkunta oikeastaan pitää itseänsä yhtenä perheenä, samasta esi-isästä lähteneenä, jonka eri jäsenillä ei voi olla mitään erikois-omistusta. Luultavaa on, että alkuperäisen käsityksen mukaan, ei kyläkunnallakaan ole erikois-oikeutta maahansa, vaan kaikki maa on heimokunnan yhteinen, vaikka tarpeen vuoksi jaettuna eri kyläkunnille eli septeille. Myöskin heimokunnan ruhtinaalla on eri osansa viran puolesta, ja lisäksi löytyy heimokunnan yhteismaata. Yhteismaihin, jos niitä ei muuten tarvita, asettuu vähitellen päällikköjen luvalla uutis-asukkaita, useinkin epävapaita, joilla ei ole suku-yhteyttä varsinaisen heimon kanssa, ja vasta tällä tavoin syntyy yksityis-omaisuus.^[5]

Omituinen todistus siihen, että heimokunta oikeastaan katsoo itseänsä yhdeksi perheeksi, saadaan tämmöisten kansain naimis-tavoista. Maailman alusta ovat kansat katsoneet luvattomaksi naida likeisiä sukulaisia; mutta kielletyn sukulaisuuden asteet olivat muinaiskansoilla eli alkuperäisessä yhteiskunnassa paljoa laveammat kuin meidän käsityksemme mukaan. Jo Castrén huomautti, että Suomensukuisilla kansoilla on ollut sääntönä, ett'ei kukaan saa ottaa vaimoa omasta heimokunnasta; vaimo oli siis joko ostolla tai ryöstöllä hankittava toisesta heimokunnasta, ja jälkimäinen keino oli melkein tavallisempi, koska heimokunnat usein olivat vihollisuudessa keskenänsä. Suomen muinais-runot todistavat, että esm. Kalevalan uroot etsivät itsellensä kainaloiset kanat ulkopuolelta Kalevalan heimoa, ja ne hää-tavatkin, jotka ovat meidän aikoihin saakka Suomessa säilyneet, muistuttavat alkuperäisestä naisen ryöstöstä. Vaan tämä sääntö ei ole yksin-omaista Suomalaisille. Yli koko Aasian on sama tapa jokseenkin yleisenä. Niinpä esm. Radjputien kansalla Keski-Intiassa on sama sääntö, ett'ei milloinkaan saa naida omasta klanistaan; sillä kaikki klani-perheet, vaikka asuisivat kuinka kaukana toisistaan hyvänsä, ja vaikka todellinen sukulaisuus heidän välillänsä jo olisi kokonaan unohtunut, katsovat kuitenkin toisiaan yhdeksi vereksi. Mutta siellä, niinkuin muualla heimokunta-laitoksessa, ainoastaan isän-kanta perustaa sukulaisuutta. Nainen, naitaessa, kadottaa sukunsa ja verensä, ja liittyy miehensä sukuun.^[6]

Lopuksi tahdon huomauttaa, että juuri täytymys etsiä vaimoa ulkopuolelta heimokuntaa ja vaikeus saada sillä tavoin avioliittoa rakennetuksi, on hyvin aikaisin vähentänyt moni-

vaimoisuuden, joka oli aivan luvallinen, mutta ei aivan tavallinen.

Toinen vaikutus tästä ulkoa-naimisesta oli, että heimokunnat pakoitettiin lähtemään ulos umpinaisuudestaan ja ryhtymään kaikkinaisiin keskuuksiin muiden kanssa. Ensimmäinen edistys-askel ihmiskunnan historiassa on se, että syntyy joku vaihe-vaikutus eri heimokuntain ja kansakuntain välillä.

Vaan tämä vaihe-vaikutus alkuperäisessä muodossaan ei ole suinkaan ystävällinen.

Tavallisimpana keinona, jolla kansat tällä kultuuri-kaudella tutustuvat toisiinsa, on sota ja valloitus, ja valloituksen hedelmänä on aina suuremmissa tai vähemmässä määrässä voitettujen orjuuttaminen. Tämän kautta tulevat yhteiskunnalliset siteet lujemmiksi; voittajan täytyy oman turvallisuutensa tähden perustaa lujempaa hallitusmuotoa omassa keskuudessaan; orja taas saapi lujan lakinsa isännän tahdossa. Tuo luonnon-elämän vapaus, joka on pedon vapaus metsässä, oikeus syödä muita ja joutua muiden syötäväksi, ei tuottaisi mitään kehitystä. Tarvitaan laki, joka järjestää teot. Se kansakunta, joka ei itse osaa luoda itsellensä lujaa yhteiskunnallista järjestystä, saapi orjuudessa käydä ensimmäistä kouluansa.

Sanoin jo äsken, että itse patriarkallisessa perheessä on orjuuden ensimmäinen alku. Senpä tähden myöskin tuo sodalla syntynyt orjuus on jotenkin patriarkallinen eikä ensinkään sitä julmaa laatua, kuin orjuuden nimi saattaisi meitä ajattelemaan. Huomattavaa onkin, että koko muinais-maailma katsoi orjuuden ihan luonnolliseksi asiaksi. Itse Kreikan filosofit eivät hetkeäkään ajatelleet, että maailma saattaisi olla muulla tavoin järjestettynä. Eroituksena orjan ja vapaan välillä alkuperäisessä yhteiskunnassa ei ole niin paljon vapauden määrä, — sillä vapaakin on isännän vallan alainen —, vaan oikeastaan kummankin eri asema perhekunnassa. Orja ei ole perheen jäsenenä, orjalla ei ole mitään koti-jumalia, orja ei ole ihminen samassa merkityksessä kuin omat heimokuntalaiset. Mutta usein orjat kohdellaan ja hoidetaan lempeästi, niinkuin kalliinta omaisuutta.

Vaan orjuudella on ollut sen ohessa suuri valtiotaloudellinen merkitys. Tunnettu taloudellinen totuus on, että työn kustuttamiseen tarvitaan pääomia. Ensimmäiset pääomat tarjoo itse luonto runsailla elatusvaroilla; sitten täytyy ihmisen itse hankkia pääomia lisäksi työnsä säästetyistä hedelmistä. Vaan ennen kuin pääomia on ko'ottu, pysyy työ kovin hedelmättömänä ja elämä kovin köyhänä. Kultuuri ei voi edistyä, jos ei edes nuo harvinaiset pääomat tule yhteen-ko'otuiksi. Orjuuden kautta tapahtuu semmoinen kokoonnuttaminen. Orja-joukko on ko'ottu työvoima, ko'ottu pääoma. Se on välttämätön ehto vallitsevan kansan kultuurille. Ilman orjittia ei olisi mikään korkeampi viljely päässyt alkuun; ilman orjita ei olisi Kreikkalainen sivistys milloinkaan kukoistanut.

Meitä tietysti loukkaa se ajatus, että löytyi ihmisiä, joille ei mitään ihmis-arvoa annettu. Mutta tämä ei ainoastaan orjuuden laitoksessa ilmaannu. Vapaatkin kansat eivät toisissansa tunnustaneet mitään ihmisyyttä; käsitteet *ihmisyyys ja ihmiskunta* olivat aivan tuntemattomia. Useissa kielissä sanat *muukalainen ja vihollinen* ovat alkuansa yhtä. Itse jumaluuden käsitys oli yksinomaisesti kansallinen; jumalat olivat perheen, heimokunnan, kansakunnan, ei ihmiskunnan. Niinpä esim. Jehovah oli Abrahamin, Isakin ja Jakobin jumala, ja ainoastaan patriarkkain jälkeläisille kuului käskysana: "ei sinun pidä pitämän muita jumalia minun edessäni"; mutta ulkopuolella tämän oman kansan piiriä vallitsi muita jumalia. Romalaisissa tämä ahdas käsitys tosin jo alkoi muodostua suvaitsevammaksi; mutta se tapahtui sillä tavoin, että vieraille jumalille tarjottiin sija Romassa: tapana oli, kun vihollista kaupunkia piiritettiin, juhlallisesti kutsua sen jumalat ulos Romaan siirtymään.

Näin ollessa ei ollut mikään keskuus-elämä eri kansain välillä mahdollinen. Tietysti syntyi hyvin aikaisin jonkunlainen kauppa; mutta kauppa ja ryöstö kulkivat aivan rinnatusten. Itse Foinikialaiset, vanhan maailman etevin kauppakansa, olivat melkein yhtä paljon meri-rosvoja. Homeron runoelmista näemme, että kun Kreikan rannoille saapui vieras alus, tulijoilta ensiksi kysyttiin, oliko aikomus kauppaa tehdä vai ryöstää. Jälkimäinen katsottiin yhtä kunnialliseksi elinkeinoksi kuin edellinenkin, ja erittäin ihmis-ryöstö oli kaikkein edullisin kauppa.

Tämmöinen on alku-maailman luonto. Orjuus on niin-sanoakseni ensimmäinen edistys-askel, koska se kumminkin jotakin lakia asettaa ja ulkonaisesti viepi eriheimoiset ihmiset yhteen. Mutta orjuuttaminen ei tapahdu ainoastaan yksityisten henkilöiden suhteen eikä yksityisissä maissa, joissa voitollinen kansa asettaa herruutensa voitettujen kansan yli. Vieläkin suuremmissa määrissä tämä keino käytetään erinäisten valloittaja-monarkkiain kautta, jotka levittävät herruutensa laveam piin aloihin. Nämä tapaukset ovat historian alkua, koska ne kaikkien ensin ovat herättäneet ihmisten huomiota. Niiden luontoa ja vaikutusta saamme seuraavassa luennossa tarkastella.

Kolmas Luento.

Suuret itämaiset monarkiat.

Ennen kuin käyn katsastamaan niitä suuria valloittaja-monarkioita, joista ihmiskunnan valtiollinen historia saapi alkunsa, tahdon selvyden vuoksi muistoon virittää tärkeimmät kansatieteelliset kohdat.

Kansakuntain vanhimmat tarut näyttävät johdattavan heidän syntyperänsä Hindukuh'n tienoilta, ylisen Sind-virran varsilta. Tästä ihmiskunnan kätkeystä ovat nähtävästi lähteneet ne kolme pääluokkaa, jotka historian näkymöllä tähän asti ovat astuneet esiin: *Turanilaiset*, joihin pääasiallisesti luetaan Suomensukuiset ja Pohjois-Aasian kansat; — *Arjalaiset* eli Indo-

Eurooppalaiset (niiden seassa Persialaisetkin); — ja *Semiläiset*, niinkuin Heparan, Arapian ja Assyrian kansat. Näiden sukujen ensimmäinen leviäminen olisi meille epäilemättä hupaisena tutkimus-aineena; mutta aika ei salli meidän tehdä laveita retkiä ympäri maailman, vaan meidän on seuraaminen ainoastaan inhimillisen kehityksen pääkohtia.

Omituista on, että ihmiskunnan jakaantuminen eri kansa-luonteisiin ja näiden erikois-luonteiden keskinäinen vaihe-vaikutus näkyy olevan tämän kehityksen välttämättömän tarpeellisia ehtoja. Myöskin edulliset luonnon-asetmat ovat ensimmäiselle kultuuri-kehitykselle varsin tarpeelliset. Näin ovat Tigrin ja Eufratin viljavat yhtymäpaikat sekä Niili-virran höystöinen laakso ne seudut, jotka kaikkien ensin vetävät historian huomiota puoleensa. Edellisessä paikassa, vanhassa Khaldaiassa eli Kaksoisvirran maalla, oli yhtynyt kaksi sukua, Turanilainen ja Semiläinen, joista ensin-mainittu näkyy olevan vanhimman kulttuurin perustajana. Sen-puoliset Turanilaiset ovat keksineet kirjoitus-taidon. Se oli alkuansa joku aatteiden kuvaus, jossa merkit kuvasivat itse esinettä tai jotakin siihen liittyvää aatetta, esm: tähti-kuva säteineensä sekä tähteä että jumalaa. Siitä syntyi tavuu-kirjoitus, jolloin kuvan merkitykseksi tuli vastaavan sanan alku siitä kielestä, jota puhuttiin. Vasta paljoo myöhemmin on tästä muodostunut varsinainen aakkos-kirjoitus, jossa on eri merkki kullakin yksinkertaisella äänellä. Myöskin vanhimmat uskonnolliset harjoitukset näyttävät alkunsa saaneen tämän Turanilaisen väestön keskuudessa, ja nyky-aian tutkijat koettavat par'aikaa saada Mesopotamian Nuolenpää-kirjoituksista selville näitä muinoisimman kulttuurin synty-sanoja. Vaan valtiollista historiaa ei tällä Turanilaisella kansalla ole mainittavasti ollut. Joukko pikku valtoja, kukin eri kaupungissaan, näkyy olleen sirotettuna noilla lihavilla aukeilla, missä molemmat virrat yhtyvät, ja samoin itäisessä vuorimaassa, Elam'issa eli Susianassa. Väestö oli sekaisin Semiläinen ja Turanilainen; mutta aikojen kuluessa Semiläinen suku tulee voitolle ja perii tuon Turanilaisten perustaman sivistyksen. Sen ohessa Semiläisiä siirtokuntia leviää muuallekin, Syriaan, Palestinaan, Vähä-Aasiaan ja Assyriaan. Historian ala aukenee.

Samaan aikaan on Niili-laaksossakin kulturi syntynyt ja historia alkanut. Egyptin väestö oli jotakin perivanhaa Semiläistä haaraa, ja mahdolliseksi arvelen, että sekin oli saattanut tuoda kulttuurinsa ensimmäiset siemenet Kaksois-virran maalta; ainakin Hieroglyfi-kirjoitus Egyptissä on kehittynyt aivan samalla tavoin kuin Nuolenpää-kirjoitus. Muutoin valtiollinen historia alkaa Egyptissä aikaisemmin kuin missään muualla. Heti kun nuo eri heimokunnat ruhtinainensa yhdistyivät suuremmaksi valtakunnaksi, on Faraojen valta syntynyt ja Egyptin historian aamukoitto tullut. Tarkkoja vuosilukuja emme saa odottaa. Mutta muutamien aian-laskujen mukaan on ensimmäisen kuninkaan, Mena'n, aika asetettava vuoteen 3893 e.Kr. Sitten seuraa loistava kultuuri-kehitys, suurten pyramidien rakennus ja Egyptin kirjallisuuden alku; mutta ulko-maailmaan ei vielä tunnu mitään vaikutusta Niili-laakson umpeen-suljetusta viljelyksestä. Vasta XII:n kuningas-sarjan aikana, noin 2,200 vuotta ennen Kristusta, leviää Faraojen valta Aithiopiaan. Se on sama aika, jolloin heimokunta-päällikkö Abraham siirtyi Mesopotamiasta Jordan'in toiselle puolelle. Semiläiset paimentolais-kansat ovat silloin liikkeelle tulleet, ja muutama osakunta heitä karkaa Egyptiinkin, valloittaen Faraojen valtakunnan, johon nämä muukalaiset nyt asettuvat hallitsemaan v. 2100-1600 välillä. Heitä nimitetään Egyptin historiassa Hyksos, Hiq-shosu, s.o. rosvo-ruhtinaat, ja heidän aikansa tulevat Israelin lapset Egyptiin, mainitakseni tuota Piplian historiasta meille kaikille tunnettua tapausta. Mutta muukalaisten yliherruus vihdoon yllyttää Egyptiläisten kansallis-tuntoa vastarintaan: Hiq-shosut karkoitetaan, ja tuo vapauttamis-sodasta paisunut kansallinen voima nyt tulvailee ulos avaraan maailmaan. Egyptin sankariuden aika, XVIII:n ja XIX:n kuningas-sarjain loistavat hallituskaudet, ovat tästä seurauksena. Neljän sadan vuoden kuluessa (noin vv. 1500-1100) Egyptin Thotmes'it ja Ramses'it vievät voitolliset aseensa Syrian yli Eufratin ja Tigrin varsille ja suorittavat tekoja, joiden kertomus vielä 3000 vuoden kuluttua saattaisi huomiotamme jännittää, jos meillä olisi aikaa pysähtyä näihin perimmäisen muinaisuuden muistelmiin. En kuitenkaan voi teitä huvittaa juttelemalla Mageddo'n piirityksestä ja Kadesh'in tappelusta tai Kheta-kuninkaan sovinto-liitosta Ramses II:n kanssa; sillä en ole luvannut mitään historiallisia jutelmia. Mutta yksi muistutus on tehtävä. Näiden tapausten kautta oikeastaan yleinen maailman historia on alkanut. Itämaiden kultuuri-kansat alkavat astua ulos umpinaisuudestaan, alkavat toisiinsa vaikuttaa. Faraojen valloitusten kautta perustetaan ensimmäinen suuri monarkia, ja Egyptiläinen kultuuri leviää aseiden avulla. Se leviääpi toisellakin tavalla. Egyptin aseiden suojassa, alkaa Foinikian kauppa kukoistaa. Tuon köyhän rannikon asukkaat kulkevat karavaneillansa Eufratille ja Persian lahden rannalle, samalla kun heidän aluksensa rohkeasti tunkeuvat Välimeren kaukaisimpiin seutuihin ja Mustan-meren soppiin. Liike on edistyksen ensimmäinen ehto, ja nyt on maailma todellakin liikkeelle tullut. Kansat kohtaavat toisiaansa, tosin enemmän vihollisina kuin ystävinä; mutta kumminkin he toisiaansa kohtaavat, ja jokainen kohtaaminen on uusi oppimisen tilaisuus.

Egyptin suurvalta loppuu sisällisiin selkkauksiin, joita emme tarkoin tunne ja jotka muutoinkin ovat siksensä jätettävät. Silloin tulee parin kolmen vuosisadan väli-aika, ennenkuin joku uusi varsinainen suurvalta syntyy. Tämä aika on meille muutoin sangen tuttu: se on Davidin ja Salomonin aikakausi. Oli, näet, Egyptin suuruuden aian loppupuolella tapahtunut, että Israelin lapset Moseksen johdolla lähtivät ulos Egyptistä, joka oli heille muuttunut orjuuden-maaksi, ja tulivat vihdoon Palestinaan, "luvattuun maahan", jossa valloittivat itsellensä sijaa Kanaanilaisten kansain keskelle. Nuo hajalle asettuneet heimokunnat, joita ainoastaan yhteinen Jehovah'n palvelus höllästi yhdisti, olisivat epäilemättä viimein hämmentyneet Kanaanilaisiin, ellei kuninkaallinen hallitusmuoto olisi syntynyt heimokuntahallituksen sijaan. Silloin koittaa Israel'in kansalle lyhyet mahtavuuden päivät. Davidin ja Salomonin valta leviää kumminkin koko eteläisen ja keskisen Syrian yli Eufratiin asti, ja Juutalaisissa — niin heitä nyt ruvetaan nimittämään — silloin varttuu tuo voimakas ja sitkeä kansallisuuden-tunto, joka kaikkien vaiheiden läpitse on heidät säilyttänyt häviämästä. Vaan kansan jyrkkä erikois-henki oli myöskin synnä, miks'eivät voineet muita heimokansoja itseensä sulattaa ja sillä tavoin perustaa mitään suurempaa

maailman-valtaa. Tämän kansan tehtävä maailmassa olikin aivan toinen. Eräs hengellinen maailman-valta, ainoa kestävä ja pysyväinen historian suur-valloista, oli, näet, alkunsa saava tämän pienen kansakunnan kansallisista traditioneista.

Tuskin on Juutalais-valta hajonnut ja heikontunut, niin uusi valloittaja-monarkia ottaa maailman kohtalot haltuunsa: se on Assyria, Niniven ankara soturi-kansa. Assyrialaiset eivät olleet mitään kulttuuri-kansaa, niinkuin Egyptiläiset; mutta he olivat valmiin kulttuurinsa ryöstäneet emämaastansa Khaldaiasta, jonka he tylyllä säälimättömyydellä tallasivat maahan, niinkuin kaiken muunkin, mikä siihen asti oli korkealle kohonnut. Juutalaisten historiasta ovat meille tunnetut nuo kansojen kurittajat: Tuklat-habal-asar, Salmanasar V, Sarjugin (Samarian hävittäjä), Sin-akhe-irib, Assur-akhe-iddin ja Assur-ban-habal (Sardanapal). Tahdon ainoastaan muistuttaa, että kun Syria ja Palestina ovat valloitetut, seuraa itse Egyptinkin vuoro: Memfin ja Theban temppelit ryöstetään ja Niili-laakson vanha kulttuuri hävitetään juuria myöden. Assyrian suuruuden aika ei kuitenkaan ollut aivan pitkä, tuskin enempää kuin puolen kolmatta vuosisataa (vv. 889-625 e.Kr.). Mutta sillä välin se ennätti tehdä paljon roineita, hävittää maan tasalle kaikki, mitä sitä ennen on suurta ollut. Assyrialla näkyy olleenkin paljas semmoinen tasoittaja-virka historiassa, raaemmassa muodossa melkein samankaltainen tehtävä kuin Roman kansalla myöhemmin. Sen kautta oikeastaan tie valmistettiin eräälle toiselle valtakunnalle — suurimmalle monarkialle, mikä itämailla muinaisuudessa on ollut, nimittäin Persian suur-kuninkuudelle.

Tähän asti olivat Turanilaisuus ja Semiläisyys yksin olleet historian näkymöllä, edellinen ainoastaan jonakuna kulttuuri-käytteenä, jälkimäinen taas varsinaisena toiminnan-tekijänä. Nyt oli Arjalaisuuden vuoro tullut, sen kanssa uusi henki ja uusi aatteellinen kanta. Tuo Baktriassa ja Mediassa kehittynyt Zarathustran uskonto kenties alkunsa oli Turanilaisilla aineilla sekoitettu; mutta se muodostui omituiseksi valon opiksi, joka käsitti ihmisen siveellisen elämän joksikin valkeuden taisteluksi pimeyttä vastaan. Tämän korkeamman aatteellisuuden nojassa kohosi Median ja Persian kansat uuden kulttuuri-jakson kannattajiksi. Valtiollisesti seuraa Assyrian kukistumisen perästä lyhyt välikausi, jolloin Lounais-Aasian pohjois-osassa hallitsee Media, ja eteläosassa Babylonia. Se on Babylonian kuningas Nabukudur-usur, joka tähän aikaan valloittaa Jerusalemin ja viepi Juutalaiset Babelin vankeuteen. Mutta pian Persialainen valta yhdistää nämä molemmat herruudet ja levittää rajansa kauas ulkopuolelle entisen historian piiriä. Media, Baktria ja kaikki maat Sind-jokeen asti, Assyria, Babylonia, Lydia ja koko Vähä-aasia, Syria ja Palestina, vihdoinsa Faraojen vanha valtakunta Aitiopian ja hieta-aavikkojen rajoihin asti, — kaikki nämä maat ja kansat lasketaan suur-kuninkaan herruuden alle ja hallitaan hänen satrapeillansa.

Tämän suuren valtakunnan, jonka Kyro ja Kambyses olivat perustaneet, otti Dareio järjestääksensä säännöllisempään hallinto-muotoon, kuin millään entisellä suurvallalla oli ollut. Kullakin hallintokunnalla oli satrapinsa eli maaherransa, tämän vieressä apulaisena ja vakojana kuninkaallinen kirjuri, ja molempain vastapainona erinäinen sotapäällikkö. Eri maiden ja kansain vero-lajit ja vero-määrät olivat tarkoin säädettyinä. Säännöllinen juoksija-posti toi valtakunnan kaukaisimmista ääristä tiedot suur-kuninkaan hoviin, Pasargadaan, Susaan tai Ekbatanaan. Persia ei ollut ainoastaan lavein monarkia, mitä maailma tähän asti oli nähnyt; se tuli Dareion hallinto-laitosten kautta ensimmäiseksi järjestyneeksi suurvallaksi. Egyptin ja Assyrian herruudet olivat olleet satunnaisia valloituksia, joita jokaisen uuden hallitsijan täytyi uudistaa, ja joita vähinkin vastoin-käyminen järkähytti. Assyrian kuninkaat, kun tahtoivat estää voitettujen kapinaa, eivät olleet muuta neuvoa keksineet kuin teloittaa kansakunnat tai siirtää ne toisille asuinsijoille. Persian kuninkaat niitä säästivät ja hallitsivat; heidän valtakuntansa oli ensimmäinen oikea maailman-monarkia.

Sitä vastoin Persia varsin vähän vaikutti alamaisten kansain luonteeseen ja sisällisiin oloihin. Itse Persialaiselta kulttuurilta puuttui voima muodostamaan alamaisiaan oman henkensä mukaan, ja nuo eri kansat siis pysyivät henkisesti melkein itsenäisinä. Joskus itsenäisyys oli muutoinkin melkein täydellinen. Keskellä monarkiaa löytyi vuori-heimoja, joille suur-kuningas maksoi lunnaita vapaasta kulkemisestaan heidän alansa läpitse, vaikka samat heimokunnat saattoivat häntä seurata kaukaisille sotaretkille. Varsin hupainen on se kuvaus, minkä Herodoto (VII 61 seurr.) antaa Xerxeen kirjavasta armeijasta, kun se tarkastetaan Hellespontin rannalla, retkeä tehtäessä Kreikkaa vastaan. Siinä on kansa-laumoja, jotka valtaherran käsky on kokoon ajanut; — mutta mitään yhteistä henkeä siinä ei ole. Tuo, suuri monarkia ei kumminkaan ole muuta kuin raa'asti kokoon-kyhätty yhdyskunta toisilleen aivan vieraita kansoja.

Näiden suurten itämaisten monarkiaiden merkitys maailman historiassa toivoakseni jo lienee kuulijoilleni jotenkin selvä. Niiden kautta kansakunnat temmattiin alkuperäisestä umpinaisuudestaan ja saatettiin tutustumaan keskenänsä. Usein tämä tapahtui verisellä väkivallalla: kansat ajettiin rautaisilla vitsoilla kokoon ja sidottiin yhteen rautaisilla vanteilla. Mutta ainoastaan tämmöisellä kovalla kurilla on ihmiskunta voinut tulla kasvatetuksi historian koulussa; ainoastaan niillä keinoin saatiin kansat ensin lähestymään toisiansa.

Neljäs Luento. Kreikkalaiset.

Mainitsin viime luennossa sitä kirjavaa kansa-laumaa, jota Persian suur-kuningas tarkasteli Hellespontin rannalla, marssiessaan Kreikkaa vastaan. Se on vanhan historian ihanin näytelmä, tämä taistelu, joka nyt on alkanut. Ulkopuolella sitä alaa, jolla kulturi ja historia tähän saakka

ovat liikkuneet, tulee tähän aikaan näkyviin uusi kansakunta, jonka suur-kuningas silloin päättää liittääkseen alamaistensa lukuun. Se on Hellenien kansa, Kreikkalaiset, ensimmäinen kansa Euroopassa, joka kohoaa sivistykseen, Eurooppalaisen kulttuurin perustajat. Melkein kaikki kultuuri-siemenensä oli Kreikka saanut Itämailta; mutta ne olivat itäneet omituisella tavalla Kreikan saarien ja lahdelman kesken ja kirkkaan Helleniläisen taivaan alla. Myöskin ne valtiolliset muodot, jotka tällä kansalla olivat syntyneet, ilmaantuivat jyrkkänä vastakohtana Itämaiden raskaalle ja kankealle despotismille. Ei mitään taipumusta yhdistymään suureksi valtakunnaksi, vaan paljaita pikku-valtioita, joissa vanhempi patriarkallinen yhteiskunta helposti muuttui joko ylimysvallaksi eli aristokratiaiksi taikka kansavallaksi, demokratiaiksi; — niin-muodoin enemmän tai vähemmän tasavaltaisia laitoksia. Tämä yhteiskunnallinen tila vaatii kultakin kansalaiselta suuren määrän yksityistä toimeliaisuutta, panee kaikki yhteiskunnan voimat liikkeelle, jännittää jokaista sen jänterettä. Mutta, tämä yksityis-toiminta ei ole mikään vallaton ja hillitön erikois-voimain kirjaus; siinä tapauksessa yhteiskunta hajosi. Tasavallassa löytyy kuitenkin yksi voima, joka kaikki erikois-voimat yhdistää, hallitsee ja johtaa; se on laki, jonka kansa itse antaa, ja isänmaan-rakkaus, joka kaikkia elähyttää. Heimokuntaisuuden ja heimo-rakkauden sijaan on tullut korkeampi yhteiskunnan muoto, isänmaa, ja tämä on Kreikan kansan luoma. Mutta tuo uusi aate synnyttää uutta kultuuri-vauhtia, ja tämän avulla tuo pieni kansa jaksaa vastustaa Itämaisen suur-kuninkaan suunnatonta väkiryynnäköä. Siinä näytelmän jännittävä ja suurenmoinen puoli.

Siitä hetkestä alkaen Helleniläinen henki käypi inhimillisen kehityksen etupäässä. *Kansalais-vapaus* on tullut maailman-mahdiksi.

Kuinka tämä uusi yhteiskunta oli syntynyt ja muodostunut, en voi aivan laveasti selittää; vaan muutamia lyhyet viittaukset ovat kuitenkin tarpeellisia. Jos katselemme Kreikan yhteiskuntaa niinä aikoina, joita Homeron runot kuvailevat, havaitsemme, että heimokuntaisuus vielä silloin ylt'yleensä vallitsee. Sukukunta-päälliköt, ylimykset, ovat näiden runoelmain sankareina; ne taas ovat heimottain liittyneinä jonkun kuninkaan ympäri, joka on esimiehenä ylimystensä kesken, pää-sankarina ja jumalain varsinaisena holhottina. Valtiollisessa arvossa ei ole eroitus aivan suuri kuningasten ja ylimysten välillä; sillä jälkimäisetkin ovat laillansa "kuninkaita" kukin omassa pienessä piirissään eli sukukunnassaan. Ainoastaan uskonnollinen arvo antaa Agamemnonille, Akhilleylle, Odysseylle heidän korkeamman asemansa; ne ovat nimen-omaan "jumalaisia" ja sen vuoksi hallitsivat. Näitä kuninkaita ja ylimyksiä alempana on muu kansa, joka heimolais-tunnon siteillä on kiintynyt johtajiinsa, sodassa ja rauhassa seuraa heidän käskyjäänsä ja kunnioittaa heitä yhteisten koti-alttarein holhojiksi, suku-jumalain sovittajiksi ja edusmiehiksi. Näin on alkuperäinen yhteiskunta Kreikassa aivan sama kuin muuallakin, missä heimokunta-olot vallitsivat. Vaan tämä patriarkallinen keskuus vähitellen, melkein huomaamatta, muuttuu. Toiselta puolen sopusointu kuninkuuden ja ylimyskunnan välillä rikkuu: kuninkaat pyrkivät suurempaan valtaan, ja ylimykset taas pyrkivät tätä valtaa rajoittamaan tai lakkauttamaan. Tämän taistelun kautta kuninkaan-arvo enimmäksin muuttuu paljaaksi nimeksi, joka ainoastaan uskonnon harjoitusta varten, ikäänkuin jumalain mieliksi, säilytetään. Toiselta puolen myöskin sukujen keskuudessa alkaa eripuraisia aineita ilmestyä. Sukukunta-päällikköjen alamaiset, suvun kaukaisemmat haarat, nuo lukuiset alustalaiset, jotka viljelevät maansa, ei omanaan, vaan suvun s.o. päällikön omaisuutena, — nämä kaikki eivät aian-pitkään tunne itseänsä niin kiintyneiksi yhteiseen suku-alttariin, ett'eivät pyrkisi suurempaan itsenäisyyteen. Pait sitä ilmaantuu muitakin voimia kuin maa-omaisuus. Kauppa syntyy, syntyy teollisuus. Raha tulee yhteiskunnalliseksi mahdiksi ja antaa hyötymisen tilaisuutta ulkopuolella sukukunta-olosten ahdasta piiriä. Näin tulee aristokratiaan rinnalla demokratiaa näkyviin ja taistelu alkaa, joka eri paikoissa eri tavalla päättyy. Spartassa esm. järjestyi ylimysvalta jyrkimmässä muodossaan. Joku satamäärä "tasa-arvoisia" siellä hallitsi Lykurgon säätämien lakien mukaan; muu Spartan ja Lakonian väestö eli näiden herruuden alla eri alamaisuuden asteissa, alkaen niinkutsutuista "huonommista ihmisistä", jotka seisovivat vallitsevaa säätyä lähinnä, aina noihin kurjiin Heloteihin saakka, jotka kärsivät julminta orjuutta. Ihan toiselle kannalle muodostuivat asiat Attikassa. Solonin la'in-laatumuksen tärkein puoli näkyy olleen, että hän vapautti alustalaiset heidän isäntäinsä ylivallassa, teki heidän maansa vapaaksi ja heidät itsensä kansalaisiksi. Tällä perustuksella sitten Athenan demokratillinen tasavalta yhä edistyi ja kohosi loistavaan kukoistukseen. Muissa Kreikan valtioissa ja niiden siirtokunnissa yhteiskunnallinen muodostus tapahtui suuremmissa tai vähemmässä määrässä samalla tavoin kuin Spartassa tai Athenassa. Sääntönä oli tasavaltainen hallitusmuoto, joko koko kansan tai ylimyssäädyn käytettävänä, ja tämä hallitusmuoto herätti virkeän ja voimakkaan isänmaallisuuden siinä ahtaammassa tai avarammassa piirissä, johon kansalais-oikeus ulottui.

Tämä näin syntynyt isänmaan-rakkaus oli jotakin aivan toista kuin se heimolaisuuden-tunto, joka muinoin patriarkallisessa yhteiskunnassa oli liittännyt ihmiset yhteen. Se oli rakkaus isänmaan lakeihin ja laitoksiin, joiden etuja nautittiin, rakkaus siihen valtiolliseen vapauteen, joka oli kunkin kansalaisen työllä ja toimella suojeltava. Mutta toiselta puolen vapaus Kreikan valtioissa ei ollut juuri aivan samankaltainen kuin vapaus meidän-aikaisessa merkityksessä. Kansalainen Kreikan maalla oli kokonaan valtion hallussa, joka tarkoituksiansa varten saattoi anastaa kaiken hänen olentonsa, hengen ja tavaran, yksityis-toimen ja itse perhe-elämän. Vapaus oli oikeastaan valtiollisten oikeuksien nautinto; mutta yksityis-elämän vapautta ei ollut olemassa. Senpä tähden jokaisen kansalaisen täytyi alituisesti olla valtiotoimissa kiinni, antaa itsensä kokonaan alttiiksi valtion palvelukseen. Tämä oli epäilemättä monessa kohden haitallista ja rasittavaa; mutta se kumminkin yllytti, melkein pakoitti, joka miestä jaloimpiin ponnistuksiin. Todella hämmästyimme, katsellessa, mitkä velvollisuudet seurasivat kansalais-asemaa esm. Athenassa. Koko lukumäärä niitä kansalaisia, jotka varallisuutensa nojassa olivat oikeutetut valtio-virkoihin, teki Peloponneson sodan alulla ainoastaan 14,000. Mutta korkeimpaan oikeustoon, Heliiaan, otettiin

arvalla joka vuosi 5000 jäsentä, niin että keskimäärin joka toinen tai kolmas vuosi kului kultakin mieheltä tuomari-toimeen. Valtaneuvoskuntaan eli senaattiin valittiin joka vuosi 500 jäsentä; niinmuodoin Athenalainen keskimäärin kaksi kertaa elinkauteensa sai täyttää tämän tärkeän ja vaivaloisen viran. Joka kymmenes päivä oli yleinen kansankokous, jossa aamusta aikaisin kuunneltiin puhujain esityksiä ja äänestettiin sisällisen ja ulkonaisen politiikan kysymyksistä. Välillä tapahtui valtiolliset juhlamenot, jotka tarkoittivat isänmaallisten jumalain suosittamista, puhumattakaan muista valtiotoimista tai moninaisista kunnallis-toimista niissä kyläkunnissa, joihin Attikan väestö oli jaettu. Tämä kaikki oli ainoastaan rauhan askareita. Sodan syttyessä nämä samat miehet olivat asevelvollisia; kansalais-armeijan lukumäärä oli aivan sama kuin täys-oikeutettujen kansalaisten.

Minun ei tarvitse tässä kertoa, minkä loistavan sivistyksen tämä Hellaan valtio-elämä on synnyttänyt esm. taiteessa ja kirjallisuudessa. Tosin taide ja kirjallisuus eivät olleet Hellenien keksimät; myöskin Itämaiset kansat olivat kirjallisuutta ja taidetta itsellensä luoneet, paljoa aikaisemmin kuin Helleniläisen hengen kehitys vielä oli alkanut. Vaan tässä hengessä asui joku omituinen sointuisuus, joku muodon ja sisällyksen sopu, joku tasapainon aisti, joka oli likeistä sukua vapaiden valtio-muotojen kanssa. Kreikkalainen henki, joka oli luonut uuden yhteiskunnan, loi myöskin uusia ihanne-kuvia taiteelle, uusia kaavoja aatteelle ja kirjallisuudelle. Kuka ei tunne Perikleen aikakautta? Kuka ei tiedä, että tämä antikin kulturi on mennyt Kreikkalaisilta Romalaisille ja Romalaisilta on periytynyt nyky-aian sivistys-kansoille? Homeron runot, Sofokleen drammat, Herodoton ja Thykydideen tarinat, Platonin ja Aristoteleen aate-aarteet, muuta mainitsematta, on helleniläinen henki lahjoittanut ihmiskunnalle katoomattomiksi muistomerkeiksi yhteiskunnallisen vapauden ensimmäisistä ponnistuksista.

Vaan Kreikan vapauden ja loiston aika, kuten hyvin tiedämme, oli varsin lyhyt. Peloponneson sodan jälkeen Hellaan historia alkaa kadottaa viehätystensä, valtio-laitokset kadottavat tasapainonsa, kulttuuri tuoreutensa. Mikä on siis syynä siihen surkuteltavaan rappio-tilaan, joka vähitellen, mutta auttamattomasti, saapi vallan Kreikkalaisessa yhteiskunnassa?

Tunnetta kaikki noita Kreikan valtio-elämän varjopuolia, jotka helposti astuvatkin silmiin: aristokratian vallanhimo ja itsekkäisyys, demokratian metelisyys ja oikulliset mielet, vieläpä eri valtioiden keskinäinen eripuraisuus ja kateus. Vaan tämä kaikki on ainoastaan ulkonaisena merkinä eräästä vaillinaisuudesta, joka yleensä asui itse Kreikkalaisessa hengessä ja vähitellen kalvoi sen elinjuuria. Tahtoisin nimittää tämän vian ahdasmielisyudeksi eli ahtaudeksi, mutta pyydän, ett'ei tätä sanaa väärin ymmärretä. Tuo innokas isänmaallisuus, tuo virkeä kansalais-tunto, joka on Hellenien historialle omituinen, liikkuu oikeastaan kovin ahtaissa rajoissa. Muistamista on, että enimmäkseen ihmiset Helleniläisessä maailmassa olivat orjia, ja että vapaidenkin joukossa suuri osa ei nauttinut kansalais-oikeuksia. Athenassa esm. oli kaikkien kansalaisten lukumäärä ainoastaan 20-30 tuhatta; muut asukkaat olivat joko Metoikeja s.o. muukalaisia, jotka kaupan ja teollisuuden tähden olivat maahan asettuneet, taikkapa orjia, joilla vapaa kansalainen te'etti työnsä, sill'aikaa kuin itse hoiti valtiollisia tehtäviänsä. Mutta ihmis-arvoa ja ihmis-oikeutta oli ainoastaan kansalaisella, ja vielä tarkemmin sanoen, ainoastaan saman valtion kansalaisella. Kansalainen toisesta, vaikkapa Kreikkaisestakin, valtiosta tuli orjaksi samana hetkenä, kuin hän sodassa vangittiin. Jokainen näistä pienistä valtioista oli siis tarkasti suljettu piiri, isänmaana ainoastaan niille harvoille, jotka siinä nauttivat kansalais-oikeutta.

Tunnustaa täytyy, että senlainen kansalais-vapaus, kuin oli Kreikassa kehittynyt, ei ollut muulla ehdolla mahdollinen. Kun valtio-toimet joka hetki vaativat jokaisen kansalaisen tarkastusta, oli välttämättömän tarpeellista, ensiksi että isänmaa oli niin pieni, että kaikkien kansalaisten sopi alinomaan olla saapuvilla, ja toiseksi että työnteko melkein tykkönään jäi muiden asiaksi. Orjuus ja pikkuvaltiollisuus olivat siis Helleniläisen valtio-laitoksen elämän-ehtoja, vaan ne olivat samassa Helleniläisen hengen kuoleman-syynnä. Orja-työllä on, näet, edistyneemmissä kulttuuri-oloissa aina omituinen kirouksensa. Orja-työn kautta tulee vapaa työ mahdottomaksi; köyhemmiltä vapailta katoa sekä ansion tilaisuus että työn halu, ja kansalaisten kesken syntyy nääntyväinen, kurja alhaisuus, joka pyrkii kukistamaan yhteiskunnan perustuksia. Tämä ilmiö havaittiin melkein kaikissa Kreikan tasavalloissa jo 5:nneen vuosisadan lopulla, Peloponneson sodan aikana. Aristokratian ja demokratian taistelu on silloin jo päättynyt ja kaupungit ovat saaneet vakinaisen hallitusmuotonsa, joko ylimysvaltaisen tai kansavaltaisen; mutta nyt alkaa vielä leppymättömämpi taistelu rikasten ja köyhien välillä. Alhaisuus panee ylös valtahoeroja, "tiranneja", ajaa rikkaat maanpakolaisuuteen, ryöstää heidän omaisuutensa. Rikkaat puolestaan menettelevät yhtä säälimättömästi, harjoittavat julminta kostoja, missä voivat, ja elävät ainoastaan itsekkäitä nautintoja varten. Kreikan loppuaikoina on rikkauten-ahku yhteiskunnan kalvava mato; se turmelee isänmaallisuuden, se synnyttää ja kasvattaa palkkasoturi-laitoksen ja seikkailija-mielen. Kreikkalainen henki silloin tosin vapauttaa itsensä valtion kovista siteistä, mutta kadottaa samassa ainoan siveellisen pohjansa.

Eikä Kreikkalainen henki kuitenkaan voi irtaantua ahtaasta pikkuvaltiollisuudestaan ja ylentyä yleiseksi Helleniläiseksi kansallis-hengeksi. Tosin löytyi Kreikkalaisten kesken muutamia yrityksiä kansalliseen yhteisvaikutukseen. Tuo jotenkin yhteinen kieli oli synnyttänyt kirjallisuuden, joka Homerosta alkaen pidettiin koko kansan yhteisenä tavarana. Yhteiset orakelit ja juhlakilpailut saattoivat eri valtioiden jäsenet tutustumaan keskenänsä. Valtiollisellakin alalla ilmaantui Helleniläinen yhteishenki vastakohtana barbari-maailmalle, esm. Troian sodassa ja taistelussa Persiaa vastaan. Mutta näistä yhteisyyden alkeista ei kehittynyt mitään kokonaista valtiollisessa ja kansallisessa katsannossa. Se ei ollut mahdollista; sillä koko Kreikkalainen valtiollisuus perustui juuri isänmaa-aatteen pienuuteen. Vaan toiselta puolen semmoinen valtiollisuus ei voinut tulla pitkä-ikäiseksi; sen täytyi tympistyä ja kuoleuntua ahtauteensa ja umpinaisuuteensa.

Mutta jos Kreikkalainen niin-muodoin supisti isänmaallisen harrastuksensa oman pikku-valtionsa

piiriin, hän vielä vähemmin tunnusti jotakin ihmisyyttä ulkopuolella Helleniläisyyttä. Kaikki ne ihmis-olennot maan päällä, jotka eivät puhuneet Kreikan kieltä, olivat muka Barbareja, ja tämä nimitys saapi pian ylönkatseellisen merkityksen, samassa määrässä kuin Kreikkalainen oppii pitämään omaa sivistys-muotoansa korkeimpana kultuuri-kantana. Vaikka Persian suur-kuninkaan loisto toisinaan mieltä häikäisee, ei kuitenkaan Kreikkalainen muulloin kuin alennus-tilassaan tai maanpakolaisena ryhdy yhteyteen Persialaisten kanssa. Barbarit seisovat, puhtaan Kreikkalaisen kannalta katsoen, niin äärettömän alhaalla, että niiden kanssa ei sovi ajatellakkaan mitään tasa-arvoista valtiollista keskuutta. Helleniläisyys oli tällä tavoin Kreikkalaisen koko maailma. Täytyy tunnustaa, että se oli kovin pieni ja kovin hajanainen maailma.

Olen vähäistä laveammin kosketellut Helleniläisen kulttuurin varjopuolia; sillä perikadon ja rappion syyt ovat usein tärkeämmät tutkia kuin loiston ja menestyksen. Helleniläinen kulttuuri oli niinkuin kukkanen, joka lyhyen aian perästä kuihtui, mutta sillä välin oli ihmiskunnalle valmistanut katoomattoman hedelmän kirjallisuudessaan ja taiteessaan. Että sillä muutoinkin on ollut virkansa ja sijansa ihmiskunnan yleisessä kehityksessä, tahdon seuraavassa luennossa vielä ottaa selittäkseni. —

Viides Luento. Makedonialaisuus.

Pitikö Kreikkalaisen kulttuurin pysyä niissä ahtaissa rajoissa, joita se oli itsellensä pannut? Pitikö sen kukoistaa aikansa Hellaassa ja Hellaan siirtokunnissa, — sitten kuihtua ja kuolla, jättäen ainoastaan muiston jälille olemisestaan? Ei, sen piti kuollessaan kirkastua historian korkeampia tarkoituksia varten. Helleniläisyyden piti astua ulos umpinaisuudestaan ja pienuudestaan, tullaksensa historialliseksi vallaksi. Mutta umpinaisuus ja pienuus on johonkin määrin Helleniläisen hengen elämän-ehto; sen vuoksi se laventuessaan kuolee. Siinä se Gordiolainen solmu, jonka Makedonian miekka katkaisee.

Se kansa, joka nyt astuu silmäimme eteen, oli erittäin sovelias välittämään Helleniläisyyden uutta maailman tehtävää. Makedonialaiset olivat sukuperänsä, asemansa ja valtio-laitostensa puolesta puolittain barbareja, puolittain Kreikkalaisia. Hallitusmuodossa oli säilynyt Muinais-Kreikan patriarkallinen kuninkuus sekä ylipäänsä heimokuntaisuuden raikkaat ja luonnolliset olot; mutta ylhäiset säädyt vastaan-ottivat halukkaasti Hellaan korkeamman sivistyksen ja perehtyivät sen aatteisiin. Näistä aatteista oli yksi, joka keskellä Kreikan pikku-valtioiden alituista eripuraisuutta oli ollut jonakin sovittavaisena kansallisena siteenä niiden välillä. Se aate oli: kosto Persialle! Kreikan jaloimmat valtiomiehet eri aikoina, Kimon Athenassa ja Agesilao Spartassa, olivat koettaneet tämän kansallisen aatteen nimessä yhdistää Kreikan hajalliset pyrinnot yhteiseen suureen tarkoitukseen; vaan pikkuvaltiollisuus oli tehnyt nämä yritykset tyhjäksi. Tämän rauenneen aatteen ottaa Makedonia haltuunsa ja saattaa sen perille. Siinäpä Filippin ja Aleksanteri Suuren historia.

Kuka ei tunne Filippo Makedonialaista ja Kreikan vapauden taistelua häntä vastaan! Kuka ei ole ihastellut Demosthenesta, vanhan maailman suurinta puhujaa ja Athenan jalointa kansalaista, joka viimeiseen saakka koettaa ylläpitää Hellaan pikku-valtioin itsenäisyyttä Makedonian ylivaltaa vastaan. Nämä jalot ponnistukset ovat kuitenkin turhia, ei sen vuoksi että Helleniläinen henki on rappiolla, vaan sen vuoksi että historian suuret tarkoitukset ovat Makedonian puolella. Näin saavuttaa tämä Kreikan kasvate johtaja-viran Hellenisen valtiollisessa perheessä ja kääntää sitten yhdistetyt aseet Itämaiden valloittamiseen. Persia kukistuu, ja Aleksanteri Suuri perustaa maailman-monarkiaan, joka on vielä suurempi ja paremmin järjestetty kuin Kyron ja Dareion. Vaan, niinkuin luonnollista onkin, Kreikan pikku-valtiot eivät milloinkaan voi unohtaa entisyyttänsä, eivät milloinkaan voi viihtyä siihen uuteen maailmanjärjestykseen, joka oikeastaan on heistä lähtenyt. Suur-kuninkaan armeijassa taistelee Kreikkalaisiakin Aleksanteria vastaan; Aleksanterin kuoltua koettaa Hellas, vaikka turhaan, saada itsenäisyytensä takaisin, ja vielä puolen toista vuosisataa sen jälkeen kestää Kreikan ponnistukset ylläpitää niitä tasavaltaisia hallitus-oloja, jotka kerran olivat Kreikan suuruutena olleet.

Kertomus Aleksanteri Suuren retkistä kuuluu melkein niinkuin juttu satujen maailmasta, ja tuo sankarimuoto on meidän aikoihimme asti voimakkaasti koskenut Itämaisten kansain kuvitukseen. Myöskin historiallisen asemansa puolesta hän ei ole mikään tavallinen valloittaja Salmanasar'in tai Tshingis-khan'in mallin mukaan, vaan oikeastaan uuden kultuuri-jakson aloittaja. Itse hän myöskin selvästi käsittää tämän historiallisen tehtävänsä. Valloitus-retken ensimmäinen tarkoitus, kosto Persialle, saapi päätöksensä, kun Aleksanteri antaa hävittää Persian kuningasten vanhan hautaus-kaupungin, Persepolin. Sen perästä toinen tarkoitus, Itämaiden hellenöitsemisen, tulee pää-asiaksi. Sitä varten Aleksanteri perustaa Helleniläisiä siirtokuntia Persian vallan kaukaisimpiin osiin, sitä varten hän edistää naimis-liittoja Makedonialaisten ja barbarien välillä, sitä varten hän itse muuttuu ja muodostuu uusien alamaistensa käsityksen mukaan suur-kuninkaaksi, despotiksi, jumalaksi. Koko sen-aikuisen maailman sulattaminen yhdeksi kansakunnaksi, jossa Kreikkalainen kulttuuri olisi yleisenä, näkyy olleen Aleksanteri Suuren suurena tarkoituksenperänä. Koko sen-aikainen historiallinen maailma oli nyt yhdistetty yhteen käteen, joka ihmeteltävällä nerolla ja jänteveydellä osasi sen kohtalot järjestää.

Aleksanterin liian aikainen kuolema näytti tyhjäksi tekevän kaikki hänen suuret tuumansa; sillä nyt syntyy sekasorron aika, joka kestää viisi-kymmentä vuotta ja on mitä kummallisimpia jaksoja

maailman historiassa. Valtiossa niinkuin yksityis-elämässään kaikki hillimättömät himot ovat irti päässeet. Makedonialainen monarkia on niin äärettömästi levinnyt, että se on lakannut olemasta Makedonialaisena. Jo Aleksanteri oli ymmärtänyt, että hänen syrjäinen syntymä-maansa ei enää kelvannut valtakunnan keskukseksi; kun kuninkaallinen perhe kuitenkin sinne asettuu, se ennen pitkää kadottaa legitimisen pyhytensä, ja Aleksanterin kenraalit nyt keskenään taistelevat perinnöstä, riistään sitä kappaleiksi, kun ei kukaan yksin voi sitä anastaa. Tässä hurjassa tuoksinassa kaikki itsekkäät himot kirmailevat, vallan-himo, rahan-himo, nautinnon-himo. Murhanteet likeisimpien kesken osoittavat mahtajain siveellistä kantaa; palkkasoturien petollisuus todistaa, että turmio on yleinen. Tietysti kaikki tämä siveellinen kurjuus ei ole yht'äkkiä syntynyt, vaan on jo edellisen aikakauden loppu-puolella alkanut Hellaan yhteiskunnassa. Tuo palkkasoturi-laitos itsestään on jo merkinä Kreikkalaisen kansalais-hengen alentumisesta; vaan nuo Xenofon'in 10,000 olivat olleet kunniallisia miehiä, verrattuina Makedonialaisiin Argyraspideihin ja heidän kaltaisiinsa. Kummallinen ja laillansa miellyttäväkin on se seikkailija-henki, joka nyt vallitsee. Siltä tosin puuttuu korkeampi siveellinen arvo, koska isänmaallisuus ja se jalostuttava mieli, jonka kansalais-velvollisuudet kasvattavat, oikeastaan on kadoksissa. Mutta onnen-etsijän kirjava elämä kirkastuu Kreikkalaisen kulttuurin ihanassa hohteessa ja saapi toisinaan jonkun ritarillisen loisteen. Perikuvaksi aikakauden luonteesta on etupäässä katsottava kuuluisa Demetrio Poliorketes, jonka elämän-vaiheet tahdon tässä lyhyesti kertoa.

Hän oli syntynyt v. 334, niin-muodoin siihen aikaan jolloin Aleksanteri Suuren valloitus-retki alkoi, eikä ollut siis kuninkaan kuollessa vielä toimi-ikällä. Mutta hänen isänsä Antigono ei ollut tässä tilassa laiminlyönyt etujansa, vaan kohosi silloin Suur-Frygian, Lykian ja Pamfylian käskynhaltiaksi. Kun Perdikkas oli kukistunut v. 321 ja Antipater Makedoniassa oli kuollut v. 319, kun vihdoinkin aikakauden ainoa loyalisti mies, Eumenes, oli loppunsa saanut v. 316 ja monarkiaan emämaassa hurjat taistelut jatketaan valta-istuimen ympärillä, silloin Antigono pyrkii yleiseen herruuteen, ja hänen nuori poikansa saapi tilaisuuden astua näkymölle. Yleinen liitto syntyy Antigonoa vastaan. Demetrio lähetetään armeijan kanssa Egyptin rajalle, mutta lyödään Gaza'n tykönä v. 312. Ensimmäinen yritys on niin-muodoin huonosti onnistunut, ja Seleuko ottaa Syrian ja Babylonian haltuunsa. Seuraavana vuonna tehdään yleinen rauha. Kummalla kyllä, rauhan ehtojen seassa on "Kreikanmaan vapaus", s.o. Hellaan pikkuvaltioin kaikinpuolinen itsenäisyys niinkuin ennen muinoin. Voisimme luulla, että tämä on paljasta ulkokullaisuutta valamiesten puolelta, jotka tietysti eivät suo toisillensa Kreikan omistusta. Mutta eipä niinkään. Kreikan vapaus on Kreikkalaisen kulttuurin ihanne-kuvia, ja nuo Makedonialaiset päälliköt ovat kumminkin Kreikkalaisen kulttuurin lapsia. Tämä havaitaan olletikkin Demetriossa, joka nuoruuden innolla harrastaa Hellaan muinais-muistoja. V. 307 syttyy sota jälleen ja Demetrio lähtee Kreikkaan, astuu maalle Athenan edustalle ja vapauttaa Kreikkalaisen sivistyksen emäkaupungin. Ihastus Athenassa on ääretön ja vapauttajaa kunnioitetaan suojelus-jumalana samassa kaupungissa, joka aikoinaan ajoi Aristeideen maanpakoon siitä ainoasta syystä, että tämä muka hurskauden maineella tahtoi kohota muita ylemmäksi. Pian Demetrio kutsutaan pois Kreikasta Kypsoon, jota Egyptin laivasto ahdistaa. Hän lyöpi tämän laivaston ja lähettää sanan voitostaan isällensä. "Terve Antigono kuningas!" — oli sanansaattajan ensimmäinen ilmoitus asiasta. "Demetrio kuninkaalle!" — kuului alku Antigolon vastauskirjeestä. Näin oli kuninkaallinen nimi anastettu v. 306, ja muut Aleksanterin kenraalit heti seurasivat esimerkkiä. Vv. 305-303 tapahtui Rhodon piiritys, joka toimitti Demetriolle hänen mainehikkaan liikanimensä "Poliorketes", kaupungin-saartaja; sillä muun sivistyksensä ohessa oli Demetrio mestarina sen ajan mekanillisissa tieteissä ja hänen piiritys-koneensa olivat uutta keksintöä sotataiteessa. Seuraavana vuonna hän jälleen lähtee rakastettuun Kreikkaansa ja taistelee onnellisesti. Mutta nyt on syntynyt suuri liitto Antigonoa ja hänen poikaansa vastaan. Tämä rientää Hellespontoon, jonka valloittaa; mutta Ipson tappelu Frygiassa v. 301 lopettaa Antigolon kunnianhimoisen elämän, ja hänen valtakuntansa häviää. Demetrio pakenee ja elää jonkun aikaa pelättynä merirosvona. Viimein Seleuko Syriassa naipi hänen tyttärensä, ihanan Stratoniken, ja Demetrio silloin saapi turvapaikan. Hän kuitenkin pian riitaantuu vävynsä kanssa ja lähtee v. 297 kolmannen kerran Kreikkaan. Hyvällä onnella hän sieltä karkoittaa Makedonialaiset, saapi Athenan taas haltuunsa, ahdistaa Spartaa ja pääsee vihdoinkin kummallisella onnen-mutkalla itse Makedonian kuninkaaksi v. 294. Siinä maassa, näet, Antipaterin suku on keskinäisillä murhatöillä hävittänyt itsensä, ja Demetrio, joka on Antipaterin vävy, nyt murhauttaa viimeisen joukosta ja anastaa hallituksen. Hän mainitaan siellä menetelleen tirannin tavalla, karkoitetaan seitsemän vuoden perästä kaikkien vihollistensa yhdistetyillä voimilla, ja pakoitetaan pakenemaan Seleukon turviin. V. 283 hän kuolee Apameassa Syrian maalla, 51 vuoden iällä, koettuansa onnen suosiota ja epäsuosiota jyrkimmässä vaihetuksessa. Ylipäänsä hän oli nauttinut elämää runsain määrin sekä hekumassa että hengen-viljelyksessä ja maineessa. Maine ja maailman huomio oli etupäässä ollut hänellä elämäntarkoituksena, niinkuin ennen muinoin Alkibiadeella, jonka kanssa hänellä on paljon yhtäläisyyttä luonteessa. Hänen poikansa Antigono Gonnatas sittemmin pääsee Makedonian kuninkaaksi ja perustaa siellä uuden kuningas-sarjan Filippon ja Aleksanteri Suuren alkuperäisellä valta-istuimella. Sekin seikka on luettava Poliorketeen historian kummallisiin onnen-kohtauksiin.

Eikä Demetrio Poliorketes ole aian hengen ainoana edustajana. Monessa kohden yhtäläinen luonne on tuo tunnettu Epeirolais-kuningas Pyrrho, ritarillinen seikkailija, joka voittaa ja kadottaa kaupungeita ja valtakuntia sekä idässä että lännessä, kunnes eräs nainen Argos'issa viskatulla kivellä lopettaa hänen levottoman elämänsä. Kaikki tällaiset kondottierit tahtoivat olla suuria Aleksantereita; mutta mestarin suuri historiallinen tehtävä oli heiltä unohtunut. Tämä on eroitus sankarin ja seikkailijain välillä.

Puolen vuosisadan perästä on kuohu asettunut. Tuo sameaksi sekoitettu maailma alkaa selvetä, ja vakinaisia valtioita ilmestyy maailman-monarkiaan raunioilla. Nämä valtakunnat ovat: Egypti,

Syria, Pergamo ja Bithynia, sekä Makedonia ja Kreikan valtiot.

Nyt täytyy kysyä: mitä maailma oli hyötynyt Aleksanteri Suuren valloituksesta?

Vastaus kuuluu: Helleniläisyys, joka oli korkein kultuuri-muoto, minkä historia siihen saakka oli kehittänyt, on nyt astunut ulos kansallisesta umpinaisuudestaan ja muuttanut koko maailman Helleniläiseksi. Ihmisyyden ei ole enää rajoitettu yhteen ainoaan kansakuntaan, Kreikkaan ja Kreikan siirtokuntiin; se jo ulottuu kaikkiin entisen historian maihin, samassa kuin Kreikkalainen sivistys niihin leviää. Totta on, että monessakin näissä maissa ainoastaan vallitseva sääty muuttuu Kreikkalaiseksi; mutta joka paikassa kumminkin tunkeupi koko yhteiskuntaan joku virta Helleniläistä henkeä tieteissä, taiteissa ja yhteis-elämässä, ja tämä synnyttää yleisen tunteen yhteisyydestä eli yhteisestä ihmisyydestä. Kreikan kirjallisuus tulee maailman-kirjallisuudeksi, ja sen kautta aatteiden vaihto tapahtuu tästä lähin avarammalla alalla. Sama on laita tavarainkin vaihdon. Foinikialaisten kauppa-monopoli on lakannut, sitten kuin Aleksanteri suuri kukisti Tyron; sen sijaan valloittajan perustama Aleksandria kohoaa varsinaiseksi maailman-kaupungiksi, jossa Euroopan, Aasian ja Afrikan tavarat yhtyvät, ja jossa Kreikan tiede ja Itämaiden viisauts keskenänsä tutustuvat. Itse valtiollinen näkö-ala on melkoisesti auennut. Näinä edellisinä aikoina oli maailman-historia liikkunut Athenan ja Spartan keskinäisissä pikku-rettelöissä tai Theban ja Korinthon pienissä suhteissa. Ajan suuri maailman-kysymys oli ollut, ken pitäisi johtavan sijan tuossa vilkashenkisessä muurahais-pesässä, joka käsitti Hellaan ja Peloponneson siirtokuntineen. Muutamat puoli-helleniläiset ruhtinaat Thessaliassa, Epeirossa ja Makedoniassa olivat toisinaan saaneet kunnian päästä lisäksi seuraan, ja taustalla, suurena suunnattomana pöppönä, nähtiin Persian suur-kuningas satrapeinensa. Semmoinen oli valtiollisen maailman muoto Kreikan klassillisena aikakautena. Nyt sitä vastoin valtiollinen keskuus ulottuu kauas entiseen barbari-maailmaan; kokonainen yhteiskunta jotenkin suuria valtioita on syntynyt, jotka kaikki kuuluvat samaan sivistys-piiriin. Ihmisyyden rajat ovat melkoisesti laajentuneet.

Kuudes Luento. Romalaisuus.

Kreikkalais-Makedonialaisen maailman raja-seuduilla lännessä oli maan-osa, joihin Kreikkalainen sivistys jo aikaisin oli alkanut tunkeuda, vaikka Filippon ja Aleksanteri Suuren valloitus-toimet eivät ennättäneet kääntyä sille puolelle. Semmoinen seutu oli Sikelian saari, jonka rannikot suureksi osaksi olivat Kreikkalaisten siirtokuntain vallassa; semmoinen seutu oli myöskin koko eteläinen Italia, jossa Kreikkalainen uutisasutus pääsi semmoiseen valtaan ja kukoistukseen, että tätä maata yleisesti muinaisuudessa nimitettiin Suur-Kreikaksi, "Magna Graecia". Seudun raa'at alku-asukkaat toimittivat Helleniläisille ranta-kaupungeille ne luonnon-tuotteet, jotka elättivät näiden kauppaa ja enensivät niiden rikkautta. Sybaris oli tunnettu maailman herkullisimmaksi kaupungiksi. Syrakusassa loisti tiede ja taide. Neapoli, Kroton, Tarento olivat mainittavia sekä sivistyksestä että mahtavuudesta. Luonnollista oli siis, että ennen tai myöhemmin joku Makedonialainen seikkailija koettaisi onneansa tälläkin haaralla, Kreikkalaisen sivistyksen äärimmäisellä voittomaalla.

Silloin sattui tapaus, joka herätti suurta huomiota sen-aikuisessa maailmassa. Eräs barbari-kansa, joka kutsuttiin Romalaisiksi, oli julistanut sotaa Tarentoa vastaan. Tämä kaupunki, joka oli tottunut rahalla ostamaan palkkasoturi-joukkoja puolustajikseen, kutsui tuon ennen-mainitun Epeirolais-kuninkaan, Pyrrhon, avuksensa, ja Pyrrho tulikin vahvalla sotavoimalla, falangeinensa elefanteineen. Mikä ääretön ala seikkailija-kuninkaan kunnian-himolle! Niinkuin suuri Aleksanteri oli valloittanut Itämaat Intiaan saakka, miks'ei voisi ritarillinen Pyrrho jatkaa voittokulkuansa Herkuleen-pylväisiin ja läntiseen valtamereseen asti? Ainakin hänen oli hyvä toivo liittää Italia ja Sikelia Epeirolaiseen valtakuntaansa. Mutta hämmästyksellä hän pian sai havaita, että Romalaisten sotarinta ei väistynyt mainion Makedonialaisen falangin alta, että miehet Tiberin rannalta eivät pelänneet hänen torni-selkäisiä elefantejansa. Hänen tosin onnistui lyödä Romalainen armeija Pandosian tykönä v. 280, vielä toinenkin Askulon tykönä seuraavana vuonna, mutta millä hinnalla! Jälkimäisen tappelun perästä hänen mainitaan huudahtaneen: "Vielä semmoinen voitto lisäksi, niin olen hukassa!" Nyt hän etsii itsellensä edullisempaa toimialaa ja kääntyy Sikeliaan; mutta sielläkin on onni vastainen. Vihdoin hän palajaa Italiaan, ja silloin Romalaiset Beneventon tykönä saavat hänestä voiton v. 275. — Makedonian falangi lyötynä! voitettuna taistelussa erästä barbari-kansaa vastaan, jonka nimi ainoastaan huhuna oli tunkeunut sivistyneen maailman korviin! voitettuna, vaikka aikakauden etevin päällikkö sitä johti! Mikä hämmästyttävä tapaus! Kreikkalaisen maailman suurvallat, Egypti ensimmäisenä, heti riensivät etsimään tuon tuntemattoman voittajan ystävyttä. Roma oli yhdellä iskulla astunut maailman näkymölle, Kreikkalais-Makedonialaisen politiikin näkö-piiriin.

Ja siitä hetkestä se onkin Roma, seitsemän kunnan kaupunki Tiberin rannalla, joka anastaa johtajaviran maailman historiassa.

Mikä olikaan siis tämä Roma? — Jokainen on kuullut nuo vanhat tarinat Romulosta ja Remosta, joiden äiti oli Rhaea Sylvia (nähtävästi joku metsänhaltia), joita naaras-susi Tiberin rannalla imetti ja jotka paimen-vaimo Akka Laurentia otti kasvattaaksensa. Nämä ja muut jutut Roman kaupungin perustamisesta ja ensimmäisistä vaiheista eivät ole historiaa; mutta varmuudella kumminkin näemme, että tuossa riidan-alaisessa välimaassa, missä Latinalaisten, Sabinein ja Etruskein rajat yhtyivät, syntyi yhteiskunta, joka sai kansan-aineita kaikista näistä kolmesta kansakunnasta. Olot olivat samankaltaisia kuin Kreikanmaalla vanhimpaan aikaan. Sukukunta-

päälliköt, Patriciot — sana jolla on sama johtoperä kuin *isäntä*-sanalla Suomenkielessä —, olivat vallitsevana ylimys-säätyinä ja heidän alustalaisensa, Klientit, seurasivat heidän johtoansa. Mutta paitsi näitä löytyi Romassa lukuisa väestö ulkopuolella sukuja ja ulkopuolella varsinaista yhteiskuntaa, niinkutsutut Plebejit, joiden oikeasta syntyperästä tutkijat eivät ole saaneet täyttä tolkkua. Kenties olivat, ainakin osaksi, kaikenlaista irtainta väkeä, jolle Roma oli tarjonnut turvapaikan Kapitolio-kunnaan juurella. Sekä uskonnolliset että yhteiskunnalliset laitokset olivat lähi-kansoista lainatut. Ei mitään ollut siinä kohden omaa eikä itsenäisesti kehitettyä, paitsi tuo luja valtio-side, joka liitti yhteiskunnan jäsenet kokoon. Roma, joka alusta asti seisoi vihollisena vihollisten keskellä ja turviinsa oli ottanut muiden kansain maanpakolaisia ja karkureita, tottui omaksi turvakseen ankaraan kuriin omissa valtio-keskuuksissansa.

Tämä valtio-etujen valta kaikkien muiden etujen yli on tosin Kreikkalaisessakin yhteiskunnassa huomattava; mutta Romassa se oli yhteiskunnan koko ydin. Niinpä esm. Romalaisten uskonnollinen taipumus tosin oli erinomaisen harras; he olivat uskontonsa harjoituksessa pedanttisen taika-uskoisia. Kuitenkin oli uskonto oikeastaan valtion palveluksessa ja käytettiin enemmän kuin missään muualla valtio-tarkoituksiin. Myöskin perheen pyhyys oli Romalaisilla suuri, ja Romalainen emäntä, **matrona**, nautti suurempaa kunnioitusta ja vapautta kuin vaimo Kreikassa, saati itämailla; mutta valtion pyhyys oli kuitenkin ylinnä. Valtio tosin ei häirinnyt perheellistä elämää, niinkuin joskus Kreikassa, mutta se syrjäytti kaikki hellemmät perhe-tunteet. Ei ole esm. mitään harvinaista Roman historiassa, että isä surmauttaa poikansa, milloin tämä on rikkonut valtion etuja tai sotakuria vastaan. *Sotakuri* — sepä onkin kenties Romalaisen yhteiskunta-hengen oikea nimi. Roma on syntymältä saakka yhdyskunta maata-viljeleviä sotreita, ikäänkuin varsin luotuna maailmaa valloittamaan ja kurissa pitämään. Ja siihen tarkoitukseen Roma sitä paremmin soveltuu, koska siltä itseltään puuttuu omituisia kansallisuutta. Meillä kuullaan usein matkittavan, että muka kieli on ainoastaan välikappaleena. Romalaisille oli itse kansallisuus ainoastaan välikappaleena — nimittäin valtion tarkoituksena varten. Roma oli valmis vastaan-ottamaan kaikkia kansallisuuden-aineita ja muodostelemaan omaa kansallisuuttansa niiden mukaan. Koko maailma saattoi mahtua Roman kansalliseen elinrakennukseen sillä ainoalla ehdolla, että maailma itse mukautui Roman valtio-aatteen alle. Roma oli sen vuoksi aivan omansa valtiollisesti sulattamaan, koska se oli aivan altis kansallisesti sulautumaan. Mutta tämä vallitsija-kyky Romalaisessa luonteessa oli kasvannut ja varttunut ankaran kotoisen kurin kautta. Yleis-etu, *res publica*, hallitsi Romalaisen kaikkia tekoja ja ajatuksia. Sen-laatuinen se uusi valta oli, joka Pyrrhon aikana astui maailman-näkymölle.

Olihan vanhassa Kreikkassakin yksi valtio, joka yhtä suuressa, milt'ei suuremmassa määrässä perustanut oloansa yksin-omaiseen valtio-tarkoitukseen. Tämä oli Sparta, jossa, kuten tiedämme, itse perhe-elämä haihtui valtio-elämän velvollisuuksiin. Mutta eroitus Spartan ja Roman välillä on yhdessä katsannossa ääretön. Spartalla on umpeen-suljettu kansallisuus, joka ei voi mitään uusia aineita vastaan-ottaa. Itse valtiolaitokset Spartassa ovat Lykyrgon lakien kautta kerrassaan saaneet lopullisen muodostuksensa eivätkä siedä mitään kehitystä; ne ovat niinkuin joku rakennus-taiteen mestari-teos, suuremoinen linna kovinta kiveä. Roman laitokset sitä vastoin kehittyvät alinomaan, niinkuin kasvava puu, jonka juuret joka vuosi tunkeuvat yhä syvemmälle maa-emään, ja jonka latva samassa määrässä kohoaa korkealle, levittäen varjoansa yhä avarammalle alalle. Roman koko historia on sen vuoksi alituinen muodostus, alituinen uudistus; sisällisesti yhtämittäinen taistelu kansanluokkain välillä, mutta taistelu semmoinen, joka yhä tuottaa voiman-lisäystä valtiolle; ulospäin melkein katkeamaton vallan-levitys, joka myöskin tuottaa uusia aineita Roman kansallisuudelle. Tällä tavoin Roma sisällisesti varttuu ja ulkonaisesti leviää. Hätäinen katsaus näihin kahteen ilmiöhön on tässä paikassa tarpeellinen.

Taistelu kansanluokkain välillä on Romassa jotenkin samankaltainen, kuin mitä jo olen maininnut Kreikanmaasta; se alkaa melkein samana hetkenä kuin kaupunki syntyy. Ensin kuninkaat ja ylimyskunta keskenänsä ottelevat; seitsemästä kuninkaasta nähtävästi neljä murhataan ja viimeinen karkoitetaan, jonka perästä ylimyskunnallinen tasavalta pannaan toimeen. Mutta kuninkaat ovat jo ennättäneet nostaa Plebejien yhteiskunnallista arvoa; Servio Tullio on Centuria-laitoksellaan sekoittanut yhteen Patriciot ja Plebejit samoihin varallisuus-luokkiin ja antanut Plebs'ille valtiollista merkitystä. Kuninkaallisen vallan lakattua, Plebejit tosin joutuvat kovan sarron alle. He silloin eräänä päivänä päättävät siirtyä pois ja perustaa uuden Roman, jossa ei mitään Patricioita olisi, — mutta jolta myöskin luultavasti korkeampi valtiollinen kyky olisi puuttunut. Vaan Patriciot sovittavat asian muutamilla myönnytyksillä: Plebejit eivät vielä saa osallisuutta hallitukseen, mutta saavat erään valvonta-vallan Tribuniensa kautta. Näin jatketaan yhteiskunnallinen taistelu, kunnes vihdoinkin Plebejit saavuttavat tasaisen oikeuden kaikkiin valtio-virkoihin, niin-muodoin myöskin vapaan pääsön hallitsevaan Senaattiin. Tuo alkuperäinen sääty-eroitus tällä tavoin valtiollisesti lakkaa. Klientit ovat jo ennen hämmentyneet Plebs-säätyyn. Ensimmäinen jakso Roman sisällisessä historiassa on päätyntä.

Tämän sisällisen taistelun ohessa on Roman valloitus-toimi kulkenut aivan rinnatusten. Jo kuninkuuden aikana oli saavutettu jonkunlainen valtiollinen esimiehyys Lation pikku-kansain keskuudessa; se tosin menetetään silloin, kun kuninkaat karkoitetaan, mutta lyhyen heikkousten tilan perästä alkaa vallan-levitys uudestaan ja vielä suuremmalla vauhdilla. Samnolaiset, Latalaiset, vihdoinkin koko eteläinen Italia lasketaan vähin erin Roman herruuden alle, ja kun Pyrrho on voitettu, ei ole Italian alalla ketään, joka Roman kanssa kilvoittelisi johtaja-virasta. Italian perästä tulee rikkaan, viljavan Sikelian vuoro, ja silloin alkaa taistelu Karthagin kanssa maailman vallasta länsimailla. Tämän taistelun vaiheita ei käy tässä kertominen: Hannibalin retki Italiaan, Roman ahdinko, Roman sitkeä kestävyys, sodan siirtyminen Afrikan alueelle ja Karthagin lopullinen perikato ovat tapauksia, joita jokainen oppikirja jotenkin laveasti esittää. Mitkä ne syyt olivat, jotka toimittivat Romalle voiton, ei ole myöskään mitään vaikeata arvata, mutta ansaitsee kuitenkin huomioon johdattaa. Karthagin apuvarat olivat epäilemättä suuremmat kuin Roman,

mutta ne olivat paljoo hõlemmässä ko'ossa. Karthagin laveat alusmaat olivat oikeastaan kauppa-alueita, jotka hyõdyttivät vallitsevan kaupungin varallisuutta, mutta valtiollisesti eivät olleet niin järjestyneinä kuin Roman voittomaat. Senpää tähden Karthagin armeijat olivat kirjava seura kaikenlaista pestattua väkeä, joka ainoastaan vaikeasti saatettiin ko'ossa pitää: Kreikkalaisia falangimiehiä ja villejä Sardiasta tai Espanjasta, turkkeihin pukeuneita Ligurialaisia ja puoli-alastomia Numideja hieta-aavikkojen seuduilta. Ainoastaan Hannibalin nero osasi tammõisiä laumoja järjestää ja ko'ossa pitää, mutta ei Hannibalkaan voinut niihin vuodattaa sitä yhteyden ja kokonaisuuden henkeä, jonka ainoastaan valtiollinen yhteislaitos synnyttää. Aivan toinen oli Romalaisten sotavoimain laita; ne olivat pelkkiä kansalais-armeijoja ja niiden vahvistuksena samaan malliin järjestyneet liittolais-joukot. Syynä oli, että Roma oli valloituksensa ohessa joka paikassa lujasti järjestänyt hallitus-laitoksensa, rakentanut kokonais-valtion, jonka jäsenet lujasti liittyivät yhteiseen keskukseen. Roman kansallisuus oli varttunut ja levinnyt aivan samassa määrässä kuin sen valtakin. Monen voitettun kaupungin väestö oli siirretty Romaan ja tehty Romalaiseksi, samalla aikaa kuin Romalaisia siirtokuntia oli istutettu voitettujen kansain kesken. Paikottain voitettut olivat saaneet pitää omat kotoiset laitoksensa, sillä ehdolla että valtiollisesti noudattivat Roman käskyjä. Tämä ulkonäkyinen itsenäisyys, tämä liittolais- ja municipio-asema, jota löytyi monta eri lajia, oli ikäänkuin väli-aste, jolla saatettiin alamaisuuden tilasta vähitellen kohota täyteen civitas-arvoon, s.o. Romalaiseen kansalais-oikeuteen. Näin oli Romalaisuus korkeimpana toivomus-peränä kaikilla Roman alamaisilla. Roma oli kerrallaan valloittanut ja valtiollisesti sulattanut; siinä sen voima Karthagin rinnalla, joka oli tahtonut ainoastaan herrastaa ja hyötyä.

Heti Karthagin kukistumisen perästä seuraa taistelu Kreikkalais-Makedonialaisen maailman kanssa. Sielläkin Roman luja valtio-kuri joka paikassa saapi voiton noista sisällisesti murtuneista yhteiskunnista. Kreikassa, näet, yhä kestää eripuraisuus rikkaiden ja köyhien välillä. Romassa sitä vastoin tätä yhteiskunnallista kiistaa siinä muodossa ei vielä ole oikeastaan alkanut; Plebejit ovat voittaneet itsellensä vapaan pääsõn valtiovirkoihin ja senaattiin; mutta se ylimyskunta, se optimati-luokka, joka näin on syntynyt sekä Patricioista että Plebejeistä, johtaa yksin Roman politiikka. Roman senaatti ei ole mikään vaalin-alainen hallituskunta niinkuin Athenassa; se on ja pysyy aristokratillisena säätnä. Tämän aristokratillisen luonteensa kautta Roma herättää ylimys-puolueen luottamusta Kreikassakin; rikkaat pakenevat Roman turviin köyhien koston alta, ja Roma saapi siis joka paikassa ystäviä, jotka helpoittavat sen voittoa. Ylipäänsä Makedonialaisessa maailmassa yhteiskunnan perustukset olivat vajonneet, ja ainoastaan Romalainen hallitus saattoi antaa yhteiselämälle rauhaa ja yksityisille turvallisuutta.^[7] Roman politiikilla taas oli ainoastaan yksi tarkoituspää: maailman herruus; siihen se pyrki kaikilla välikappaleilla, hyvillä ja huonoilla. Vihollisiansa se tietysti kovuudella kurittaa, laskee ne ikeensä alle, riistää niiltä kaiken valtiollisen olemuksen. Ystäviänsä se sitä vastoin palkitsee — siihen saakka että nekin ovat ikeen alle laskettavat. Näin Roman valta paisuu paisumistaan, kunnes Välimeri on muuttunut Romalaiseksi järveksi. Laveampi ala, kuin mitä kukaan muinais-aian valloittaja oli valtikkansa alle ko'onnut, suurempi joukko maita ja kansoja, kuin mitä Aleksanteri Suuren monarkiaa jakamatonna oli käsittänyt, oli niin-muodoin yhdistettynä yhteiseksi Romalaiseksi maailmaksi (orbis terrarum Romanus). Kreikkalais-Makedonialaisesta maailmasta tosin itäisin osa jäi ulkopuolelle Roman vallan piiriä. Mutta sen sijaan kaikki länsimaat valtamereen asti ja pohjoiset seudut Reiniin ja Tonavaan saakka olivat Romalaisen valloituksen kautta saatetut historian näkymõlle ja inhimillisen kehityksen yhteyteen. Historiallinen näkö-piiri oli siis jälleen melkoisesti laveuntunut.

Ja tämä avara maailma sen ohessa alkoi muodostua yhteiseksi kansallisuudeksi. Romalaiset itse olivat luonnoltaan taipuvaisia vastaan-ottamaan jos mitäkin vieraita aineita; tietysti siis Kreikkalaisten korkea sivistys löysi heissä alttiita oppilaita, varsinkin koska heidän ja Hellenien välillä oli alkuperäistä heimolaisuutta kielessä, uskonnossa ja laitoksissa. Kreikkalaisuus tulvaili sisään mahtavana virtana Romalaiseen elämään, ja Romalaiset ennen pitkää tulivat Helleniläisiksi sivistyksensä ja koko henkisen elämänsä puolesta. Näin syntyy eräs yhteinen Helleniläis-Romalainen kultuuri, joka tulee maailman-kultuuriksi. Makedonialaisen valloituksen suuri tehtävä oli ollut levittää Helleniläinen kultuuri kaikkiin itämaihin; mutta Roma jatkaa tämän tehtävän vielä laveammassa ja täydellisemmässä määrässä. Koko ihmiskunta — muutamia tuntemattomia raakalais-kansoja lukuun ottamatta — näyttää nyt olevan ko'ottuna yhteisen valtikan alle, ja sille muodostuu yhteinen Kreikkalais-Romalainen sivistys, yhteinen Kreikkalais-Romalainen kansallisuus. Tämä koko historiallisen maailman yhteen-sulauminen on historian merkillisimpiä ilmiõitä ja ansaitsee erinäistä selitystä. Tahdon sen vuoksi vielä seuraavissa luennoissa tarkastella Romalaisen maailman valtiollista ja kansallista kehitystä.

Seitsemäs Luento. **Roman tasavallan häviõ.**

Ennen kuin lähden tarkemmin selittämään Roman maailman-herruuden merkitystä, on tarpeellinen silmäillä Roman sisällisiäkin oloja ja niitä yhteiskunnallisia taisteluita, jotka olivat seurauksina Romalaisten valloituksista.

Olen edellisessä maininnut, että siitä hetkestä, jolloin Plebejit saivat oikeuden kaikkiin valtiovirkoihin, yhteiskunnallinen eroitus heidän ja Patriciojen välillä haihtui. Taistelevat aineet silloin sulivat yhteen ja tuo uusi paisunut elämän-voima tulvasi ulospäin: Italia ja Sikelia laskettiin Roman kansan herruuden alle, Karthagi voitettiin, ja Afrika etelässä, Espanja lännessä, Kreikka ja

Makedonia idässä tulivat yhdessä jaksossa valloitetuiksi. Tällä välin Roman yhteiskunnassa on rauhaa ja hyvää sopua; mutta uuden eripuraisuuden aineita kokoontuu itse valloitusten kautta. Niin lavean valtakunnan hallitus, niin avaran politiikin johtaminen ei ole mahdollinen jättää yhteisten kansan-kokousten haltuun, vaan Roman senaatti ja ne johtavat perheet, jotka siihen ovat päässeet, anastaa itse teossa melkein koko vallan. Tämä vallitseva luokka tosin ei enää ole entistä Patricio-säätyä; sillä useat Plebeji-suvut ovat valtiovirkain kautta kohonneet senaattiin, ja näistä yhdistyneistä aineista on syntynyt uusi ylimys-luokka, niinkutsutut Optimatit. Maailman ryöstetyt aarteet ovat tähän aikaan tulvanneet Romaan, ja suunnattomat rikkaudet kokoontuvat Roman ylimysten käsiin. Nuo mahtavat Optimatit eivät enää ole mitään Cincinnatoja, jotka isänmaan kutsuessa lähtisivät pelto-työstään diktatori-virkaan, palatakseen kuuden kuukauden perästä takaisin halpaan maatilaansa. Valtio-virat ovat heillä elämän tarkoituksena, ja valtiovirkoihin on tuskin mahdollinen päästä kuin suurten rikkauksien avulla; sillä valitsevan kansajoukon suosiota on ostaminen suurilla kansan-huveilla ja äänet on suorastaan lahjuksilla ostaminen. Mutta läpikäytyänsä kaikki kunnianasteet konsuli-virkaan saakka, ylimys pääsee tilaisuuteen runsain määrin korvaamaan tehtyjä kustannuksiaan. Edellisen vuoden praetorit ja konsulit saavat sitten propraetoreina ja prokonsuleina vuoden aiat hallita jossakin alusmaassa, ja koska heillä siinä on melkein rajaton valta sotapäällikköinä, hallintomiehinä ja tuomareina, kokoilevat siinä toimessa "oikein ja väärin" mahdolloman suurta saalista. Tämä rikkaus ja senaatti-sukujen keskinäinen liitto tekee ylimyskunnasta melkein suljetun säädyn, jonka piiriin joku halvempi mies — Romalaiset sanoivat "novus homo" s.v. uutis-ihminen, "parvenu" — ainoastaan vaivaloisesti saattoi tunkeuda sisään.

Samalla kertaa muut Roman kansalaiset vajoavat yhä syvempään kurjuuteen. Nuo alituiset ja kaukaiset sodat ovat vetäneet Roman miehet pois maanviljelyksestä, joka alkuansa oli Romalaisen elämän ytimenä. Jokainen legioni-soturi on saanut ryöstösaaliista osansa eikä ole taipuvainen palajamaan vaivaloiseen maa-työhön, joka paitsi sitä on tullut entistä eduttomammaksi.

Seurauksena on, että pienet maatilat häviävät ja kokoontuvat suuremmiksi kartano-maiksi ylimysten käsiin. Myöskin Hannibalin pitkä sota Italiassa näkyy olleen pienemmälle viljelykselle surmaksi. Enintään kuitenkin vaikuttaa se seikka, että suurten pää-omain kokoontuessa Roman pohatat alkavat harjoittaa suuremmissa plantage-viljelystä, jonka kanssa ei mikään pikku-viljelys voi kilpailla. Hedelmällisessä Sikelian saarella ko'otetaan laveat alat yhteen; suuret orja-laumat käytetään työ-voimana, ja ne nisut, öljyt ja viinit, jotka tällä tavoin valmistetaan, saatetaan jo myydä niin halpoihin hintoihin, että vapaat pikku-viljelijät Italiassa pian havaitsevat työnsä ja vaivansa aivan turhaksi. Pianpa plantage-viljelys leviää Italiaankin; Etruria ja muut hedelmälliset maakunnat muodostuvat Sikelian malliin, ja vuoriseuduilla karjanhoitokin asetetaan samalle kannalle, s.t.s. paimeniksi käytetään orjia, joiden paljous karttuu summattomaksi. Näin ollen köyhemmät Roman kansalaiset luonnollisesti vetäytyvät Roman kaupunkiin; siellä on kansanhuvit, siellä jaetaan valtion kustannuksella leipää ilmaiseksi, siellä on osallisuus vaaleissa, joka myöskin on tuottavaista elinkeinoja. Mutta tietysti se alhaiso, joka näin kokoontuu, pian muuttuu varsinaiseksi roistoväeksi. Ja lisäksi tulee kaiken maailman roskaa, joka tulvaa kaikista maista tuohon suureen pääkaupunkiin, "kalastamaan sameassa vedessä" — kuten on tapa sanoa. Ei ole enää helppo asia eroittaa kansalaisia ja muukalaisia, varsinkin koska vapautuneista oljista karttuu uusia kansalaisia. Ylhäisö heitä kaikkia kohtelee samalla ylpeydellä. Ja kuitenkin nämä halvatkin Romalaiset ovat verellensä ostaneet Roman suuruuden! Pitääkö heidän tytyä siihen, että valtio heille viskaa jokapäiväisen elatuksen?

Vihdoin seisoo kansalais-piirin ulkopuolella Italian kansat "liittolaisina". Nekin ovat viime aikoina melkoisesti auttaneet Roman voittoihin. Pitääkö heidän tytyä siihen, että heitä yhä kohdellaan voitettuina, että Roman prokonsulit saavat mielivaltaisesti antaa liktoriensa heitä suomia? — Vihdoin muiden voittomaiden asukkaat, — ken voipi paheksia, että heilläkin on toiveensa ja halunsa päästä joskus parempaan turvallisuuteen hengen ja omaisuuden puolesta!

Näistä kysymyksistä muodostuu uusi sisällinen taistelu, joka ensin tietysti koskee etupäässä Roman vallitsevaa kansaa, mutta pian leviää Italiaan ja vihdoin Romalaiseen maailmaan. Grakkhojen tarkoituksena on luoda uutta Romalasta maanviljelys-säätyä, tehdä valtion kruununmaista, jotka ylimyskunta oli haltuunsa anastanut, joukon vapaita talonpoikain-taloja, joihin Roman köyhempi kansalais-väestö olisi asutettava. Silloin leimahtaa eripuraisuus puolueiden välillä ilmi tuleen ja liekki pian leviää yli koko Italian. Kansavaltainen puolue oli luvannut toimittaa Italian liittokansoille Roman kansalais-oikeutta. Nämä toiveissaan pettyneinä nousevat kapinaan, ja saavuttavat viimein, vaikka lyötyinä, täyden tasa-arvon Romalaisten kanssa. Vaan tuo suuri yhteiskunnallinen kysymys ei ole sillä ratkaistu; se ainoastaan leviää avarammalle. Samat epäkohdat, jotka sitä ennen ovat koskeneet Roman ahtaampaa kansalais-piiriä, ilmaantuvat nyt kaikkialla Italiassa ja väkitunko Roman vaali-uurnain ympärillä kaikkine haittoinensa karttuu yhä kauheammaksi. Vihdoin seisoo sittenkin ulkopuolella vielä lukuisampi väestö alamaisia, jotka alkavat mukautua Roman kultuuriin ja Roman kieleenkin, mutta eivät nauti mitään osallisuutta Romalaisen maailman hallinnossa, päin-vastoin itse ovat kamalimman mielivallan alaisia.

Tuo suuri kysymys on: kuinka pitää hallittaman se suuri maailma, jonka Roma on laskenut valtansa alle?

Varsin pian havaitaan, että ainoastaan yksivalta seisovien armeijain nojassa voi Roman valloituksia säilyttää ja ko'ossa pitää, — nimittäin yksivalta tasavaltaisten muotojen ohessa, s.o. alituinen diktatorivirka. Roman ylimyskunta näkee siinä ainoan keinon, millä saattanee asemaansa säilyttää, ja Sulla osaakin hetkeksi hillitä maailman riehunaa. Vaan tämä Umpi-Romalaisuuden voitto ei voi kestävä olla; sillä koko suuri maailma vaatii tasa-arvoon ja ihmis-oikeuteen päästäksensä. Sullan kuoltua (v. 78) alkaa puolue-taistelu uudestaan; ylimys-puolue

kukistetaan, ja kansavaltainen puolue, jonka kannatuksena on koko tuo vapautta kaipaava maailma, nostaa uuden diktatorin, Gaio Julio Caesar'in. Tosin Caesar pian murhataan. Mutta kansavallan harrastus ja kannatus menee perinnöksi Augustolle ja hänen seuraajilleen.

Roman keisarivalta, eli oikeammin sanoen Cesarismi ("keisari"-sana tulee Caesar'in nimestä), on siis loppupäätös kansavaltaiten aatteiden voitosta! Despotismi vapauden välikappaleena! Kuinka sitä käypi ymmärtää?

Tosiaan ei niin käsittänyt asiaa Roman sen-aikuinen ylimyskunta, jonka jaloimmatkin jäsenet pitivät tapahtunutta muutosta vapauden haaksirikkona. Heidän mielestään oikea Romalaisuus oli hukkunut tasavaltaisen hallitusmuodon kanssa: Bruto ja Cassio, Cesar'in murhaajat, olivat muka viimeiset Romalaiset. Eikä asia ole meidänkään helppo toisin käsittää. Kun Tacito neronsa pontevuudella meille kuvaa Tiberion viekasta julmuutta, Caligulan houkkiomaisuutta, Claudion kurjaa kehnoutta ja Neronin paatunutta tunteettomuutta, niin helposti taivumme ajattelemaan, että valtaherran oikku on päässyt hallitsemaan viisaan senaatin ja vapaan kansankokouksen sijassa. Mutta niin pian kuin rupeamme likemmin tarkastamaan sitä tasavaltaista hallitusmenoa, joka on loppunsa saanut, tulee kuitenkin arvostelumme paljon muuttumaan. Tuo Roman ylimys-sukujen hallitus maakuntain yli oli todellakin ollut ilkeintä kiskomista ja mielivaltaa. Epäilemättä löytyi niitäkin, jotka Ciceronin tapaan katsoivat prokonsulin pyhimmäksi velvollisuudeksi kaikin puolin valvoa alamaisten onnea, hillitä omaa voitonhimoa ja käskyläisten ahnautta.^[8] Mutta tuo melkein rajaton valta synnytti välttämättömästi väärinkäytöksiä, joita aika harvoin päähallitus Romassa rankaisi. Tosin eivät kaikki prokonsulit tai propraetorit olleet yhtä ahnaita kuin eräs Verres tai eräs Pisoni, jotka säännöllisellä ryöstöllä panivat aluskuntansa paljaaksi; mutta paraimmatkin katsoivat jotenkin luvalliseksi rikastuttaa itseänsä alamaisten kustannuksella. Ciceronin kirjevaihdosta esm. näemme, kuinka vapauden-sankari Bruto katseli asiaa: Salamiin asukkaat Kyprossa tahtovat suorittaa erään velkansa 12 prosenttisen koron kanssa, mutta Bruto arveli kohtuulliseksi vaatia vuotista korkoa 48 prosenttia; pakkokeinoksi toimitettiin sinne parvi ratsumiehiä, jotka useat päivät pitivät kaupungin hallituskuntaa kokous-huoneesensa suljettuna, niin että muutamat jäsenet jo nälkäänkin kuolivat; vasta kun Ciceroni oli prokonsulina Aasiaan saapunut, hän lakkautti tämän väkivallan.^[9] Kuinka veronvuokraajat, Roman ritari-sääty, ja niiden käskyläiset, niinkutsutut Publikanit, menettelivät maakuntalaisten kanssa, oli itse Romassa tullut sananlaskuksi: "missä Publikani saapunut, siinä oikeus ja kohtuus mennyt".^[10] Näiden rasiusten kautta kaikki maakunnat olivat joutuneet kurjimpaan häviöön ja suuret alat lankesivat Roman pohattain yksityis-omaisuudeksi. Eräs Julio Eurykles oli tullut koko Kytheran saaren omistajaksi. Kun C. Antonio ajettiin Romassa maanpakolaisuuteen, hän asettui Kefallenian saareen niinkuin yksityiselle tilallensa. Koko maailma näytti olevan luotuna ainoastaan näiden Romalaisten herrain hyötyä ja nautintoa varten.

Eipä kummaa siis, että Romalainen maailma arveli edullisemmaksi saada yhden valtaherran useiden sijaan, — saada koko valtakunnalle yhteisen isännän, joka saattaisi nuo ahnaat kiskoajat kurissa pitää. Se oli tämä maailman tarve, joka kannatti kansavaltaisen puolueen ponnistuksia itse Romassa. Niinkuin mainittu puolue taistelun alussa oli liittynyt Italialaisten kanssa, se taistelun kestäessä nojautui maakuntain kannatukseen. Näiden avulla nyt Caesar anasti valtansa; hänen legioninsa ja etevimmät apumiehensä olivat Gallialaisia tai Espanjalaisia, ja voiton perästä useat sen puolen miehet saivat kansalais-oikeutta tai koroitettiin Roman senaattiinkin. Tarkoituksena ei ollut mikään vähempi, kuin saattaa vähitellen kaikki valtakunnan asukkaat tasa-arvoisiksi tai kumminkin kohtuudella hallittaviksi. Moinen tuuma epäilemättä kauhisti Roman sen-aikuisia valtiaita; mutta hekin hyvin tiesivät, että maakunnat olivat vallankumouksen puolella, että senaatin hallitus oli yleisesti vihattu.^[11] Mitä maakuntalaiset ajattelivat, näkyi paraiten Caesarin kuoltua. Muukalaiset Romassa pukeusivat itsestään murhe-vaatteisin; saapuvilla-olevat Juutalaiset pitivät monta yötä vahtia kuolin-lavon ääressä. Tuo surmattu mies oli ikäänkuin maailman marttiira, ja senaatinkin täytyi häntä jumalaksi julistaa; "divus Caesar" hän jo oli maailman yleisessä mielipiteessä, eikä yksistään senaatin päätöksen voimasta.^[12]

Tämän yleisen kaipauksen nojaan rakensivat Augusto ja hänen seuraajansa keisari-vallan. Heidän ensimmäisenä tehtävänänsä oli korjata ja parantaa maakuntain hallintoa; maaherrat saivat säännöllisen palkan ja tulivat tarkan valvonnan ja edesvastauksen alaisiksi. Keisarien yleisenä ohjeena oli se, minkä Tiberio lausui käskyläisilleen maakunnissa: "hyvän paimenen tulee keritä laumaansa, eikä sitä nylkeä". Vaikka tämä lause sisälsi enemmän käytännöllistä totuutta kuin siveellistä jaloutta, on kuitenkin varma, että semmoiset hallitsijat kuin Tiberio, Claudio, osittain itse Neronikin, olivat, maakunnissa rakastetut. Että he Roman ylimyskunnan vihaa ja murhan-yrityksiä vastaan puolustivat itseänsä mestaus-kirveellä, sitä tuskin maakuntalaiset suuresti paheksivat. Pää-asiana oli, että koko maailman olot olivat saaneet uuden suunnan, että voitot nyt alkavat päästä voittajain rinnalle. Nuo vanhat Roman suvut kadottavat tähän aikaan päivä-päivältä merkityksensä yhteiskunnassa, ja etevät maakuntalaiset tunkeuvat heidän sijaansa senaattiin, sotaväkeen, laki- ja opettaja-virkoihin sekä kirjallisuuteenkin. Espanjalainen Mario Sexto ja Gallialainen Valerio Asiatico masentavat loistollaan Lation vanhoja ylimys-nimiä ja ajavat Tiberin kunnailta askel askeleelta Corvinojen ja Hortensiojen jälkeläiset. Itse kansalais-oikeus leviää yhä laveampiin piireihin. Auguston aikana luettiin Roman kansalaisia vähän yli 4 miljoonan, nimittäin täys-ikäisiä miehiä; Claudion hallitessa niiden luku jo oli karttunut lähes 7 miljoonaan, joka kenties oli kolmas osa valtakunnan vapaasta väestöstä ja kuudes osa vapaista ja orjista yhteisesti. Kun portti näin on avattu, alkavat maakuntalaiset yhä rivakammin tunkeuda sisään Roman kansalais-oikeuteen. Paljas astuminen legionien riveihin tuotti tämän arvon tuhansille. Vihdoin mainitaan Karakallan julistaneen kaikki vapaat asukkaat avarassa valtakunnassa saman-arvoisiksi. Itse teossa ei silloin enää liene monta ollut, jotka olivat seisoneet civitas-oikeuden ulkopuolella.

Tämä suuri tasoitus-tyo voipi näyttää satunnaiselta, taikka arvellaan kenties joksikin despotismin välikappaleeksi, jolla keisarit muka hankkivat itselleen kannatusta tasavaltaa vastaan. Niin ei kuitenkaan ollut laita. Roman miehet itse olivat jo aikaisin huomanneet, että Romalaisuudessa oli joku omituinen sulattamisen ja sulaumisen taipumus, ja Caesarin ja Auguston aikoina ruvettiin siinä näkemään Romalaisen valloituksen historiallista tarkoitusta. Yhteis-ihmisyys asui muka Roman luonteessa; senpä tähden koko maailma oli Romaan yhdistynyt.^[13] Eräs keisari Claudion puhe, jonka Tacito meille kertoo, lausuu tämän käsityksen selvillä sanoilla. Tapahtui, näet, että Gallia Comatan ylimykset, joilla jo ennestään oli Romalaista kansalais-oikeutta, pyysivät oikeuden hakea korkeimpia arvoja Roman kaupungissa. Kysymys herätti paljon vasten-mielisyyttä senaatissa; muistutettiin, että samat Gallialaiset olivat Brennon johdolla Romaa hävittäneet ja äskeisinä aikoina Caesaria piirittäneet Alesian tykönä. Vaan keisari kumosi pontevilla syillä kaikki nämä vastaväitteet: Volskit, Equit ja kaikki Italian kansat olivat aikoinaan olleet Roman vihollisia, Etruskeille oli panttivankeja annettu, Samniolaisten ikeen alle oli menty; nämä kaikki kuitenkin jo olivat täys-oikeutettuja Romalaisia ja Roman loistavimmat suvut olivat näiltä aloilta kotoisin. "Mikä muu olikaan syynä Spartan ja Athenan perikatoon" — kuuluu Claudion sanat — "kuin juuri se, että voitetut pysytettiin muukalaisina". Me sitä vastoin Romulon aioista asti olemme vihollisista tehneet kansalaisia. "Sisään-muuttaneet vieraat ovat meillä kuninkaimiksi tulleet, vapautettuun orjain poianpoiat ovat päässeet korkeimpiin valtio-arvoihin". Lakkaamatta on vieraita aineita sisään tullut, ei ainoastaan erinäisiä miehiä yksitellen, vaan kerrassaan kokonaisia maakuntia, kokonaisia kansoja, jotka perätysten ovat Romalaiseen nimeen sulauneet.^[14]

Selvemmin kuin näillä keisari Claudion sanoilla ei voida lausua Roman historian yleistä suuntaa. Tämä aate, Romalaisuuden ja yleis-ihmisyys aate, yhä kehkiää keisarivallan aikakaudella ja saapi ihmiskunnan edistys-jaksossa omituisen merkityksen, josta aion ensi luennossa vielä puhetta jatkaa.^[15]

Kahdeksas Luento. Romalais-vallan merkitys.

Olen lyhyimmiten huomauttanut, että keisarien hallituksen alla Roman kansalais-oikeus — joka tietysti ei enää merkinnyt osallisuutta hallituksessa, vaan oikeastaan tasaista oikeutta siviili-asioissa ja yhteiselämässä — levisi yhä avarammalle, kunnes vihdoin kaikki valtakunnan vapaat asukkaat pääsivät siinä kohden täyteen tasa-arvoon. Emme kuitenkaan saa ajatella, että Roma vastaan-otti nuo raa'at aineet sinänsä omaan kansallisuuteensa. Päinvastoin civitas-oikeus suotiin ainoastaan siinä määrässä, kuin alamaiset olivat mukautuneet Romalaiseen sivistykseen, ja sääntönä pidettiin, mitä keisari Claudio kerran lausui erälle Roman kansalaiselle Lykiasta, joka ei osannut hänelle latinaksi vastata, — "Joka ei Roman kieltä osaa, se ei ole oikeuksiltaan Romalainen".^[16] Tietysti kuitenkin eroitusta enimmältään tehtiin Kreikan kielen hyväksi, koska tämä kieli jo aikaisin oli tullut valtaavaksi aineeksi Romalaisessa sivistyksessä; mutta niilläkin aloilla, missä kreikkaa puhuttiin, oli latina hallinto-tointen ainoana kielenä Vanhan aian loppuun saakka, ja Augusto nimenomaan sääsi, ett'ei mikään praetor saisi muulla kielellä ediktiänsä julistaa. Länsimailla taas, missä Romalainen valloitus kohtasi ainoastaan raakoja maankieliä, levisi Roman sivistys ja Roman kieli ihmeteltävällä nopeudella. Paikoittain tuo alkuperäinen kansallisuus ensi aluksi veti vastahankaa; niin oli esm. laita Galliassa, missä Druidein uskonto oli Keltalaisen kansallisuuden vahvikkeena. Semmoisissa tapauksissa Roman hallitus menetteli ankaruudella; Augusto esm. sääsi; ett'ei kukaan, joka riippuisi Druidien uskonnossa kiinni, saisi nauttia Roman kansalais-oikeutta, ja Claudio tätä uskontoa varsinaisesti vainosi. Enimmästi tosin ei mitään väkinäisiä keinoja tarvittukaan. Tacito meille kertoo, kuinka äsken valloitetussa Britanniassa Titon aikana nuo kopeat barbari-päälliköt pian alkoivat notkistaa niskaansa Romalais-tapojen alle ja sovittaa kieltänsä Roman puheeseen. Romalais-sivistyksen sekä hyvät että huonot puolet vetivät korkeimpana ihmisyyteenä heitä lumous-piiriinsä, eivätkä mokomat huomanneetkaan, että heidän alamaisuutensa Roman herruuden alla samassa määrässä vahvistui.^[17]

Vaan tästä Romalais-sivistyksen levenemisestä syntyy sen ohessa omituinen vastavaikutus, joka huomataan myöskin Latinan kirjallisuudessa. Nuo äsken raa'at kansakunnat alkavat kouluissansa harjaantua retorikaan ja kielioppiin, runouteen ja filosofiaan ja ottavat ennen pitkää edustaaksensa Roman varsinaista kirjallisuutta. Gallia Cisalpina (nykyinen Pohjois-Italia toisella puolen Rubicon'ia) ei ollut siihen aikaan luettuna Italiaan ja oli vasta Caesar'in aikana saanut kansalais-oikeuden. Mutta jo Auguston hallitessa se oli synnyttänyt semmoisia kirjailijoita, kuin Vergilion, Catullon, Livion, Cornelion ja Vitruvion, joiden latinassa tuskin kukaan saattoi huomata mitään muukalaista murteellisuutta, vaikka tosin hienoimmat tuntijat väittivät Livion kielessä löytyvän jotakin Padualaisuutta (Patavinitas). Samaan aikaan olivat Espanjalaisetkin alkaneet sovittaa suutansa latinaiseen runomittaan. Ciceroni tosin arveli näistä Espanjalaisista, että heidän kielsä soi vähän paksulta ja oudolta; mutta ennen kuin arvattiinkaan, tuli aikoja, jolloin Espanja kasvatti kirjaniekkoja, jotka kilpailivat itse Ciceronin kanssa, runoilijoita jotka vetivät vertoja Vergiliolle. Joku omituinen uhkapuheisuus (grandiloquentia) havaittiin jo silloin asuvan Espanjalaisessa luonteessa; mutta ensimmäisten keisarien aioista asti useat Romalaisen kirjallisuuden etevimmät nimet olivat sieltä päin kotoisin, niinkuin molemmat Senecat, Quintiliano, Lucano, Silio Italico ja Martialis. Itse Afrika, ainakin sen etevimmät kaupungit, Leptis, Karthagi, Adrumetum y.m., seurasivat vähitellen samaa esimerkkiä, perustaen Romalaisia

kouluja ja synnyttäen latinalaisia kirjaniekkoja, joista la'intutkija Salvio Juliano, kaunopuhelija Cornelio Frontoni ja taruilija Apuleio, kaikki Hadrianon ja Antoninojen aikuisia, olivat mainittavimmat. Totta on, että näinä aikoina sekä kielen että kirjallisen aistin puhtaus aleni alenemistaan. Mutta vika ei ollut näiden maakuntalais-kirjailijain, jotka kumminkin yllä-pitivät ja rikastuttivat Romalaisen kirjallisuuden; vika oli Italian, jolta henkinen kyky alkoi kuihtua, sitten kuin molemmat Pliniot, sekä Juvenalis ja Tacito olivat menneet. Vihdoin keisarikunnan loppu-aikoina vielä Galliakin, joka nyt oli melkein täydellisesti romalaistunut, lahjoitti latinan kirjallisuudelle muutamia ihanat syyspäivät, silloin kuin sen kukkasat muualla olivat kellastuneet; mainittakoon ainoastaan nimet Ausonio ja Sidonio Apollinaris. Itäisillä mailla tosin Kreikankielinen kirjallisuus vallitsi, ja Antoninojen aikakaudella ei puuttunut siitäkään etevää nimiä, niinkuin Plutarkho, Arriano, Lukiano, Pausanias, muita mainitsematta. Mutta lakitieteen harjoitus oli latinan-kielinen itäisilläkin mailla, ja sen etevimmät edusmiehet, Papiniano ja Ulpiano, olivat kotoisin Syriasta, missä Beryton lakikoulu siihen aikaan tuli kuuluisaksi.

Näitä kirjallisuuden seikkoja en olisi luetellut, ellei niiden kautta paraiten astuisi silmiin, kuinka koko Romalainen maailma vähitellen muodostuu yhteiseksi kansallisuudeksi, missä ei enää ole sanottavaa luonteen, kulttuurin tai kielen erilaisuutta, niinkuin myöskin kaikki erilaisuus oikeuksissa jo on hävinnyt. Valtiollinen elämä tosin ei tarjoo paljon ilahuttavaa keisari-vallan aikakaudella. Maailman onni näyttää riippuvan yhden miehen kelvosta tai kelvottomuudesta ja tämä yksi riippuu soturijoukkojen suosiosta ja kannatuksesta. Vaan tässäkin asiassa, nimittäin valtiollisen vallan harjoituksessa, maakunnat jo pääsevät tasaiseen oikeuteen Italian rinnalle. Ensi aikoina oli pidetty luonnollisena asiana, että ainoastaan Romassa voitiin keisaria tehdä; se oli peri-aatteessa senaatin oikeuksia, ja itse teossa Praetorianein. Mutta Neronin kuoltua huomattiin hämmästyksellä, että maakuntainkin sotajoukot saattoivat lahjoittaa keisarillisen purppuran.^[18] Silloin vielä se, joka purppuran kantajaksi valittiin, oli Italialainen mies; mutta sekin ennako-luulo pian haihtui. Nervan kuoltua, keisarin-arvo joutuu maakuntalaisten haltuun, ja tässä huomataan joku säännöllinen järjestys-jakso, melkein sama kuin kirjallisuudessakin. Kirjallisella alalla olivat Espanjalaiset kaikkien ensinnä kohonneet tasa-arvoon Italialaisten kanssa. Nytpä seurasi Espanjan miesten valtiollinen aikakausi, Trajanon, Hadrianon ja Antoninojen hallitus. Samalla tavoin Afrikan kirjallisen kukoistuksen perästä seurasi aika, jolloin Romalainen maailma sai valtaherrojansa Hannibalin isänmaasta sekä samansukuisesta Syriasta; nimet: Septimio Severo, Karakalla, Macrino, Elagabal ja Aleksanteri Severo, vihdoin Filippo Arabs, Odenatho ja Zenobia, merkitsevät tätä uutta jaksoa Roman valtiollisessa historiassa. Vanha Catoni olisi varmaankin vääntynyt haudasaan, jos olisi voinut nähdä, mitä kummia tapoja nämä Semiläiset vallitsijat toivat mukaansa Kapitolion ja Palation kunnahille; mutta nimi "Romalaisuus" oli jo saanut aivan toisenlaisen merkityksen kuin Catonin aikoina: se oli väljentyneet ja väljentyessä tietysti myöskin paljon muodostunut. Viimein semmoisetkin seudut, jotka seisoiivat melkein barbarisuuden rajalla, ottivat edustaaksensa Roman maailman-herruutta ja edustivat sitä kunnialla. Claudio, Aureliano, Probo olivat Illyrialaisia; Diocletianon syntymämaa oli Dalmatia; Maximiano, Constantio, Galerio ja Maximino olivat taas Illyriasta lähteneet. Galliasta myöskin tulee muutamia maailman hallitsijoita, esm. Caro poikineen, mutta Italiasta ei enää ainoatakaan. Itse Roman etusija Romalaisessa maailmassa on menetetty; Milano ja Nikomedia tulevat pääkaupungeiksi, viimein Konstantinopoli.

Tuskin tarvinnee muistuttaa, että näiden ulkonaisten muutosten ohessa oli tapahtunut suuri muutos ihmisten mielipiteissäkin eli niissä aatteissa, jotka maailmassa vallitsivat. Vergilio aikoinaan vielä oli laulanut: "Sinä, Roman mies, olet luotu kansoja hallitsemaan; siinä sinun taitees ja virkas!"^[19] — Mutta jo seuraava miespolvi alkoi käsittää asiaa toiselta kannalta. Senecan mielestä oli tosin Roman kaupunki Romalaisen maailman keskuspaikka, mutta myöskin kaikkien yhteisenä isänmaana, eikä yksityis-isänmaata ollut kellään. "En ole tälle tai toiselle maailman soppelille syntynyt", lausuu tuo Espanjalainen filosofi; "koko tämä Romalainen maailma on minun isänmaani". Hänen ajatuksensa Romalaisen valloituksen merkityksestä oli tämän-mukaisesti ihan toinen kuin Vergilion; Roman virka historiassa oli muka ollut perustaa yleistä rauhaa maailmassa: "Pax Romana" oli tarkoitusperänä, "Imperium Romanum" välikappaleena. Saattaisimme luulla, että tämmöinen käsityskanta oli enemmän Espanjalainen kuin Romalainen; mutta siinä toki erehtyisimme. Plinio vanhempi, puhdas Italialainen sukuperältään, lausuu saman aatteen vielä selvemmillä sanoilla: "Jumalain sallimus on valinnut Italian välikappaleekseen, että se kokoisi nuo hajanaiset valtakunnat, lievittäisi raa'at tavat, sovittaisi niin monituisten kansain eripuraiset ja karkeat kielet yhteisen puheen kautta kanssakäymiseen, ja ihmisyyden ihmisille lahjoittaisi, itse muuttuen yhteiseksi isänmaaksi koko maailman kaikille kansoille".^[20] Tämä ajatus, että ihmisyyden, humaniteetin synnyttäminen oli Roman vallan päätarkoituksena, selveni selvenemistään: koko sivistynyt maailma oli muuttunut yhdeksi kansallisuudeksi ja tämä kansallisuus oli ihmiskunta; koko maailma oli ikäänkuin muuttunut yhdeksi ainoaksi kaupungiksi.^[21] Luonnollista on, että näiden aatteiden vallitessa kaikki kansalliset muistot hämmentyivät yhteen. Mitä suurta oli kunkin eri kansan historiassa ollut, se nyt käsitettiin Romalais-maailman yhteiseksi omaisuudeksi. Hadriano korjautti Epaminondaan hautaa, Karakalla pystytti kuvapatsaita Hannibalin kunniaksi. "Romalais-rauhan" sovinnollinen henki vaikutti taaksekkin päin muinaisten taistelujen muistoihin.

Vaan tässä varmaan kysytte: oliko siis keisarivallan aika semmoinen yleisen rauhan ja veljellisyyden aikakausi? Ulkonaiset tapaukset eivät näytä antavan siihen myöntävää vastausta. Tosin Neronin kuoltua ja sitten kuin Vespasiano on ryhtynyt hallitus-ohjiin, seuraa vuosisadan mittaan melkein katkeamaton jakso kelvollisia ja jaloja hallitsijoita; olletikkin Trajanon, Hadrianon ja Antoninojen hallitukset luetaan ihmiskunnan onnellisimmiksi aioiksi. Romalaisen ylimyskunnan tasavaltaiset harrastukset olivat unohtuneet ja keisariuden aate oli vahvistunut tuon lavean valtakunnan ainoana mahdollisena hallitusmuotona. Kuitenkin löytyi tässä

hallitusmuodossa yksi vaarallinen vaillinaisuus. Keisarivalta seisoi entisten tasavaltaisten periaatteiden perustuksella; siltä puuttui monarkillisen vallan tavallinen pohja, laillinen perittävyys, legitimiti. Keisari hallitsi ainoastaan sen vuoksi, että hän oli tai otaksuttiin olevan kaikkien etevin kansalainen, ikäänkuin itse Romalais-hengen persoonallinen ilmestys, johon Roman kansan majesteetti oli ottanut asuinsijansa. Jos hän nämä vaatimukset täytti, häntä pidettiin jumalana, ja tavallista olikin, että keisarien kuvapatsaille uhria kannettiin. Jos hän ei ollut, mitä tämä aate edellytti, häntä katsottiin tiranniksi, vääräksi vallan-anastajaksi, ja hänen surmansa pidettiin oikeutettuna. Kaikessakin tapauksessa oli keisarin kuoltua aina kysyminen, mistä uusi maailman pylväs oli saatava. Muutamat keisarit itse määräsivät seuraajansa, ja useinkin hyvällä menestyksellä. Mutta toisinaan löytyi sopivia miehiä enemmän kuin olisi tarvittukaan; yhdessä valtakunnan osassa tunnettiin yhtä, toisessa toista, ja legionit, jotka katsoivat itseensä Romalaisen maailman valtiollisiksi edustajiksi, koska valtakunnan rajoja suojelivat, nostivat eri miehiä taisteluun hallitusvirasta. Näin tulee Antoninojen aian perästä jotenkin levoton jakso, "Sotaväki-vallan aikakausi", joka viimein Gallienon hallitessa uhkaa hajottaa Romalaisen maailman useiksi pieniksi keisarikunniksi. Galliassa esm. on siihen aikaan kokonainen sarja keisareita, joiden valta myöskin ulottuu Espanjaan ja Britanniaan. Vaan Romalainen henki on jo niin täydellisesti valtaan tullut, ett'ei tämmöisissäkään oloissa maakunnat ajattele mitään itsenäisyyttä; nuo erikois-keisarit maakunnissa ovat kuitenkin vain Romalaisia keisareita, ja ennen pitkää muutamat jäntevät miehet saavat Romalaisen maailman jälleen ko'otuksi. Vihdoin Diokletiano koettaa uudesta järjestää valtakunnan hallinnon tarkkaan säännöllisyyteen. Lukuisat virastot, jotka toisiinsa liittyivät asteittain ja joiden päävirastot (scrinia) olivat keisarin hovissa, saivat hallinnon eri haaroja hoitaaksensa ja välittivät kaikki suhteet majesteetin ja kaukaisempienkin maakuntain välillä. Ja koska maailma sittenkin oli liian avara yhden silmällä pitää, koetettiin useiden keisarien yhteis-hallitus; valtakunta jaettiin kahteen, kolmeen tai neljäänkin osaan, joita kuitenkin piti hallittaman yhteisellä hengellä (unanimitas), niin että ainoastaan hallituksen huoli oli jaettuna, ei itse hallitus. Tämä virkavaltainen järjestelmä oli muutamissa kohden ihmeteltävä; se on ollut mallina kaikille uuden-aikaisille Euroopan valtioille. Mutta vakinaista maailmanrauhaa se ei kuitenkaan toimeen saanut. Tuskin oli Diokletiano luopunut virastansa, asettuen syntymä-seuduilleen kaalia viljelemään, niin yhteis-keisarit jo joutuivat taisteluun keskenänsä, ja samaa näytelmää myöhemminkin tavan-takaa uudistettiin. Tuota yleisen rauhan aatetta ei voinut keisarikunta milloinkaan täydellisesti toteuttaa.

Nämä tapaukset silmään edessä, emme helposti käsitä, että "pax Romana" oli Romalais-vallan lopputarkoituksena. Varma kuitenkin on, että sen aian ihmiset asian niin käsittivät, ja epäilemätöntä jo itsessään lienee, että he sen näkivät selvemmin kuin me. Että itse Sotaväkivallan aikakaudella maailma ylipäänsä oli rikas ja onnellinen taloudellisessa katsannossa, todistaa kirkon-isä Tertulliano, joka eli Septimio Severon, Karakallan ja Elagabalin aikoina. "Päivä päivältä maailma muuttuu kauniimmaksi ja loistavammaksi", hän lausuu. "Entiset erämaat ovat viljelysmaiksi tehdyt, pelto valloittaa metsän, pedot pakenevat kotikarjan alta, hietaankin siemeniä siroitetaan, kivi murennetaan ruokamullaksi ja suosta tehdään kuiva maa. Nykyänsä on kaupungeita isompi luku kuin ennen asumuksia. Purjehtija ei enää pelkää luotoa eikä karia; hän on varma löytämään joka paikassa kansaa, kansalaisia, elämää. Maa jo meitä raskaasti kantaa". Toisessa paikassa hän puhkee seuraavaan ihastus-lauseeseen: "Mikä rikkautten määrä verolistoissa, mikä kansojen paljous! Totta tosiaan; maailma on niinkuin keisarikunnan viljelty vainio, josta kaikki vihan rikkaruoho on kitketty pois ja kaikki petollisten liittoin ohdake hävitetty. Se on ihanampi kuin Alkino'on omenapuisto ja Midaan ruusutarha".^[22] — Mahdollista on, että seuraavien aikain valtiolliset sekasorrot aioittaisiin ja paikoittaisiin häiritsivät maailman hyötymistä. Mutta tämä oli satunnaista häiriötä, jolla ei ollut kestävä vaikutusta. Verrattuna muinaismaailman pikku-kansain alituisiin vihan-melskeisiin, nuo keisarikunnassa ilmaantuneet taistelut tuskin tuntuivat muuksi kuin puhdistaviksi ukkosen-ilmoiksi. Raja-maakunnissa barbarikansain päällekkäisyys toisinaan tuotti hävitystä; muuallakin joku taistelu vallanpitäjän välillä saattoi olla jollekulle seudulle turmiollinen. Mutta ylipäänsä vallitsi rauhan askareet, hyötyminen, lepo ja rikkauden nautinto. "Pax Romana" oli maailman yleisenä sääntönä, jota ei poikkeus-seikat voineet turhaksi tehdä.

En voi loppu-todistukseksi valita mitään pontevampaa kuin kristityn runoilijan Prudention sanat Theodosio Suuren aioilta:

"Läntisen valtameren rannoilta niihin säteileviin vesiin saakka, joista aurinko nousee, olivat ihmiskunnan asiat sodan ja rauhattomuuden vallassa. Tylyt kädet, aina aseissa, eivät tienneet kuin lyödä ja haavoittaa. Tämän raivon tahtoi Jumala hillitä: hän käski kansain notkistaa päänsä yhteisen la'in alle, muuttua kaikki Romalaisiksi, — Reinin ja Tonavan seuduilla, kulta-hietaisen Tajon rannoilla, Po'n rikkaissa kaupungeissa ja ja Niilin höysteisillä aloilla. Kaikille yhteinen laki ja arvo sekä yhteinen nimi heidät kaikki yhdistää; kahle, joka heidät orjina piti, on muuttunut veljyyden siteeksi. Jokaisessa maailman paikassa elämme niinkuin kansalaisia, niinkuin samassa kyläkunnassa kasvaneet, niinkuin ylenneet yhden kotipesän ääressä. — Sen on Roman valta tekoinensa voittoinensa valmistanut. Aika oli Kristuksen tulla!"^[23]

Viimeiset sanat viittaavat erinäiseen suureen muutokseen, joka Roman keisarikunnan aikana oli tapahtunut. Tämä aikakauden uskonnollinen seikka on oleva seuraavan luennon esineenä.

Yhdeksäs Luento.

Uskonnon seikka Roman keisarikunnassa.

Kun tällä kertaa lähdemme tarkastamaan Romalais-vallan vaikutusta ihmisten uskontoon, havaitsemme tässäkin kohden Romalaisessa luonteessa samanlaista taipumusta vierasten aineiden yhteen-sulattamiseen kuin valtiollisellakin alalla. Valloituksensa ohessa Roma jo alusta saakka oli koettanut anastaa voitettujen jumalatkin haltuunsa; se tapahtui sillä tavoin, että valloittaja-kansa ne sovitti omien uskonto-käsitteidensä joukkoon, puettiin niin-sanoakseni nuo vieraat tulokkaat Romalaiseen togaan ja lahjoitti niille niin-muodoin kansalais-oikeutta. Tämä oli sitä helpompi tehdä, koska kaikki nämä muinais-maailman jumalat olivat saaneet alkunsa samasta luonnon-voimain jumaloitsemisesta ja siis oikeastaan seisoivat samalla pohjalla. Valtio-tarkoitus oli siinäkin asiassa Romalaisten etevimpänä silmämääränä, ja Roman politiiki oli siis ylipäänsä varsin suvaitsevainen, kuitenkin sillä ehdolla, ett'ei voitettujen uskonto ollut sovintoon taipumaton taikka kiihoittanut kansallista erikoisuutta. Viime-mainitussa tapauksessa toisinaan ryhdyttiin ankariin keinoihin, niinkuin esm. Druidien uskonnon suhteen Galliassa; mutta tavallisesti käsitettiin kaikki uskonnot ainoastaan eri muodoiksi samasta yleis-uskonnosta, ja Auguston aioista ruvettiin rakentamaan yhteis-temppeleitä "kaikille jumalille", niinkutsutut Pantheonit, joita löytyi useissa paikoin. Samassa määrässä kuin kansalliset erilaisuudet hävisivät, ruvettiin siis pitämään kaikki uskonnot jonakuna yhteis-omaisuutena koko valtakunnan väestölle, ja kun Karakalla oli julistanut kaikki keisarikunnan asukkaat kansalaisiksi, päätti Elagabal tuottaa kaikki jumalatkin Kapitolioon. Se oli "Pax Romana" sovitetuna jumalien yhteiskuntaan, ikäänkuin olisi tahdottu sanoa: rauha olkoon taivaissa niinkuin maankin päällä! Olen jo muistuttanut, että tässä sovitus-puuhassa valtio-tarkoitus vaikutti yhtä paljon kuin yleinen humaniteetin-harrastus. Itse Roman valtio-aatteelle, Roma jumalattarelle (Dea Roma), oli jo aikaisin monessa paikoin nostettu alttareita, ja koska keisarit olivat Romalaisen valtio-majesteetin edusmiehinä, annettiin niillekin jumalallinen kunnioitus, kannettiin uhria niiden kuvapatsaille heidän eläessään ja nostettiin heitä "divus"-arvoon kuoleman jälkeen. Se maailman-järjestys, jonka Roman valta oli perustanut, näytti todellakin olevan ihmiskunnan suurena Sallimuksena ja siis ansaitsevan jumaluuden nimeä. Kansat ikäänkuin alkoivat aavistaa jotakin korkeampaa johdatusta ihmiskunnan kohtaloissa ja näkivät sen toteutuneeksi keisarien hallituksessa.

Luonnollista kuitenkin oli, ett'ei semmoinen valtio-aate voinut täydellisesti tydyttää ihmis-hengen uskonnollisia tarpeita, ja mitä kansan-uskontoihin tulee, niiden yhteen-sulatus opin ja palvelus-menojen puolesta jäi kun jäikin varsin vaillinaiseksi. Seurauksena oli kummallinen hämmennys uskonnollisissa käsitteissä keisarikunnan aikana. Uskonnoista tosiaan ei ollut mitään puutetta, mutta se, joka puuttui, oli usko, uskonnollinen vakuutus ja sydämen rauha. Sivistyneet säädetyt tosin koettivat tydyttää henkensä tarpeita Kreikkalaisen filosofian syvillä mietteillä, mutta oppimaton kansa turvausi kaikkiin niihin jumalan-palveluksiin, joita idästä ja lännestä oli ko'ottu tuota yhteistä uskonnon-sulatusta varten. Toisella ja kolmannella vuosisadalla olletikin itämaiset palvelukset alkoivat päästä valtaan läntisilläkin mailla ja outo seka-melke syntyi tavoissa ja mielipiteissä. Syriasta tuli Baal'in palvelus, Egyptistä levisi Isiin ja Serapiin juhlamenot; Frygian "Suuri emä" irstaili käytöksillään ja Persialainen Mithras, joka edusti valon haihtumatonta valtaa, kulkivat rinnatusten Romaan ja tunnustettiin valtiollisestikin Romalaisiksi jumaliksi. Muutamat muut, niinkuin Thrakialainen Sabazio ja manalan jumalatar Hekate, eivät päässeet yhtä suureen kunniaan, mutta saivat kuitenkin lukuisia palvelijoita. Vihdoin oli jumalain ja jumalattarien joukko tullut niin kirjavaksi, että tämä uskonnollinen markkina-tuoksina alkoi sen aian ihmisiä hämmästyttää. Pila-puheinen Lukiano meille vakuuttaa, että se hämmästytti itse Olympon jumaliakin. Kerran, näin kuuluu hänen jutelmansa, nämä kokoontuivat tapansa mukaan, Zeys esimiehenä, Olympon saliin, jolloin Momo, taivaallisten hovinarri, nosti haikean valituksen siitä sekalaisesta seurakunnasta, joka oli aikojen kuluessa tunkeunut sisään jumalain keskuuteen. Jo vanhastaan oli muka monta, joiden jumaluuden-arvo oli vähemmin taattu; nytpä lisäksi oli saatu joukko muukalaisia, jotka eivät edes kreikkaa ymmärtäneet: Skythalainen Zamolxis, joka aikoinaan oli orjana ollut, Medialainen Mithras kauhtanassa ja tiarassa, koiranpää Anubis Egyptistä, ynnä monta muuta samankaltaista. Olympon ruokavarat, nektar ja ambrosia, eivät enää voisi riittää tälle paljoudelle; joku keino oli siis keksittävä asian auttamiseksi. Tästäpä Olympolaiset pitkin päättäneet mietiskelemään, ja loppupäätös oli, että asetettiin seitsenmiehinen komitea, jonka tuli tarkoin tutkia, millä oikeudella kukin oli päässyt sisään Olympon jumalaisperheeseen.^[24]

Lukianon sukkelat pilapuheet eivät kuitenkaan pitkälle auttaneet tuon suuren kysymyksen ratkaisemisessa, joka siihen aikaan ihmiskuntaa vaivasi. Kysymyksenä oli, mistä piti saada jotakin luotettavaa vastausta elämän ja kuoleman suureen arvoitukseen. Ihmiskunta oli ulkonaisesti niin onnellinen Romalaisen rauhan ja siitä syntyneen yleisen menestyksen nautinnossa, ja kuitenkin niin onneton katoovaisuutensa tunnossa. Tuskastuneena se etsi sisällistä sovutusta, visseyttä sielun kuolemattomuudesta, varmuutta siitä, että yksityis-henkilö ei ole paljas pisara maailman äärettömässä meressä. Ja tätä kaipausta ei voinut filosofiakaan kaiken jaloutensa ohessa läheskään tydyttää. Päin-vastoin nuo entiset filosofilliset järjestelmät, jotka aikoinaan olivat kääntäneet sivistyneiden huomiota kansan-uskontojen raakaan järjettömyyteen, jo alkoivat vanhentua vieläkin vastanneet edes aian humaniteeti-käsitykseen. Tuo muinoin niin mainio Staalainen oppi, jossa kelpo (virtus) oli ihmisen korkein hyvä, niin ett'ei mistään muusta väliä ollut, oli päätyneet korkeaan maailman-ylönkatseeseen, joka oikeastaan oli korkeinta itsekkäisyyttä. Se ei voinut enää olla riittäväinen, juuri siitäkin syystä, että se soti aikakauden yleistä ihmisyyks-käsitystä vastaan. Ihmis-henki ei enää voinut sulkeutua oman itsensä kilpikonnan-kuoreen ja luulotella itseänsä tydytetyksi. Epikuroalaisuus oli sittenkin paljoa enemmän yleis-inhimillinen. Tämä koulukunta, kuten tiedämme, opetti, että oma etu käski ihmisen olla siveellisenä: mitä vasten pitäisi vaivata itseänsä pahaa tekemällä! Mutta kun tämä oppi niin-muodoin suoraan

kielsi, että hyvää tekeminen saattoi vaivaa kysyä, se tietysti aivan vähän auttoi elämän moninaisissa ristikohtauksissa. Ja jostakin tulevaisesta elämästä eivät nämä filosofilliset järjestelmät antaneet vähintäkään selkoa. Niin kauan kuin ei kuoleman arvoitus ollut selville saatu, näytti elämän tarkoitus hukkaan menneen.

Eipä kummaa siis, että ihmiset etsivät lohduitusta oudoimmistakin uskonto-menoista, jotka vain lupasivat tydyttää aikakauden tuskallista uskon-kaipausta. Kaikenkaltaiset sala-menot, vanhat ja uudet mysteerit, taikatemput, vihkimiset ja pyhitykset käytettiin välikappaleiksi hengellisen levottomuuden lievittämistä varten. Serapiin palvelus oli muodostunut joksikin puhtauden ja kuolemattomuuden opiksi, joka levisi lavealle, Rein'in rannoille saakka. Hekaten palvelus taas perustui taikaukseen, jolla tahdottiin manalan valtoja lumoa. Omituista laatua olivat niinkutsutut Taurobolit eli verivihkimykset. Vihittävä, valkoisiin juhla-vaatteisiin puettuna, astui yö-sydännä katettuun hautaan, jolloin uhri-eläinten veri sai vuotaa hänen ylitsensä; näitä verisiä vaatteita hän sitten julkisesti kantoi puhdistuksensa merkiksi. Joskus nämä taika-menot sovitettiin filosofillisten oppien kanssa yhteen. Semmoisesta yhdistyksestä syntyi esm. Uus-Pythagoralaisuus, eräs itämaisista salaopeista ja taika-tempuista ko'ottu filosofia, jonka etevimpänä edusmiehenä oli ihmeiden-tekijä Apollonio Thyanalainen jo ensimmäisen vuosisadan lopulla. Eikä ainoastaan Apollonion teoksia ko'ottu ja viljelty salaisen viisauden aarteina; löytyipä useita muitakin hartauden-kirjoja — jos niin saan sanoa —, joista aikakausi etsi vastausta suureen kysymykseensä: — Orfeylaiset virret, Khaldaialaiset ennustukset, Hermes Suuren opetukset y.m., kaikki epäiltävää syntyperää ja vielä epäiltävämpää sisältöä. Uskoa taikka ei uskoa! siinäpä aian suuri kysymys. Puhdistusta, sisällistä sovitusta! siinäpä aian suuri kaipausta. Tuo kaunis taru Amorista ja Psykhestä, jonka ensin tapaamme Apuleion tykönä, kuvaa meille runouden muodossa aikakauden syvää halajamista. Jumalallista syntyperää on Psykhe (sielu), mutta langennut alkuperäisestä puhtaudestaan, saastunut ihmiselämän hairauksissa. Vasta koettelemusten ja puhdistusten kautta hän taas tulee mahdolliseksi pääsemään alkuperäiseen autuuteensa. Silloin taivaallinen Amor (lempi) ottaa hänet turviinsa, morsiamekseen, ja nostaa hänet maan tomusta uuteen elämään.^[25]

Viimein kuitenkin tuo uskonnollinen sekasorto näytti järjestyvän aatteellisen kaavan mukaan; aian hengellinen tarve näytti synnyttävän itsellensä vastaavan opinmuodon, ja tämä uusi oppi oli Uus-Platonilaisuus. Se oli syntynyt Alexandriassa, Helleniläisen aate-liikkeen sen-aikuisessa keskuksessa, ja sen kanta-isäksi on kenties katsottava Juutalainen Filoni, joka Kristuksen aikana teki ensimmäisen yrityksen sovittamaan Platonin aate-opit itämaisten uskontojen mietteisiksi. Mutta vasta kolmannen vuosisadan kuluessa tämä uusi suunta saapi yleisemmän merkityksen ja kokonainen sarja etevä opettajia — Ammonio Sakkas, Plotino, Porfyrio y.m. — toimittavat uudelle opille kunnioitusta keisarikunnan korkeimmissa piireissä. Uus-Platonilaisten suuri ansio oli se, että he yhteen aate-järjestelmään olivat sulattaneet kaikki aikakautensa uskonnolliset mietteet, yhtä hyvin kansan-uskonkin runolliset jumalais-haahmut kuin filosofien aatteelliset keksinnöt, lisäten vielä Kristin-uskonkin aineista, mitä kelvolliseksi katsottiin. Heidän perus-oppinansa oli yksi ainoa jumala, kolme-yhteinen luonnoltaan, olentona, järkevä ja sieluna, josta sitten vuotaa koko hengellinen ja ruumiillinen maailma niinkuin alku-lähteestensä. Kaikki siis on "emanationia", ulos-käymistä korkeimmasta olennosta, pyhempää tai saastaisempaa, jota lähempänä tai kauempana. Jumalan ja ihmisten välillä ovat haltia-henget, Geniot ja Daimonit. Mutta ihmisen tarkoituksena on jälleen läheta alku-lähdettä, ja siinä kohden löytyy kahta lajia siveellistä edistystä: kelpo käytännöllisessä elämässä ja pyhyys henkisessä elämässä. Pyhyiden harjoitus viepi ihmisen haltioihinsa ja temmaa hänet sillä tavoin näkymättömään, korkeampaan maailmaan. — Tämä opin-kaava oli sen puolesta ihmeteltävä, että siihen mahtui pakanuuden koko kirjava tuoksina. Plotino ei ollut ainoastaan filosofi, vaan myöskin ihmeiden-tekijä, noituri. Hänen oppilapsensa sanoivat itsensä "maailman kaikkien uskontojen papistoksi". Keisaritkin ihastuivat, että vihdoinkin oli löydetty oppi-rakennus, joka vastasi Roman vallan humaniteeti-aatteen. Septimio Severosta alkaen Gallienoon saakka he melkein kaikki olivat tämän uuden opin harrastajia ja toivoivat tämän avulla poistavansa kaikki uskonnolliset eroitukset. Myös Kristittyinkin jumalalle tarjottiin sija yhteisessä Pantheonissa. Sekä Elagabal että Aleksanteri Servero tahtoivat asettaa Kristuksenkin jumalien joukkoon,^[26] tietysti sillä ehdolla että tämäkin usko suostuisi siihen yleiseen sovintoon, minkä keisarikunta niin onnellisesti oli perustanut.

Mutta Kristin-usko ei taipunut minkään-laiseen sovintoon; senpä keisarikunta jo alusta asti oli huomannut ja siitä syystä tavallisesti sulkenutkin tämän opin ulos yleisestä suvaitsevaisuudestaan. — Minun ei tarvitse kertoa Kristin-uskon syntyä ja ensimmäistä leviämistä, enkä myöskään aio esittää niitä opinkappaleita, jotka jo 18 vuosisataa ovat olleet ihmiskunnan lohduituksena ja autuuden-sanomana. Mutta muutamat selitykset ovat tässä tarpeelliset, käsittääksemme Kristittyin asemaa Romalaisen humaniteeti-aatteen rinnalla, käsittääksemme Kristin-uskon taistelua ja lopullista voittoa.

Ensiksi on huomattava, että se uusi uskonto, jonka Vapahtaja ja hänen apostolinsa saarnasivat, kannatti yleis-ihmisyyden aatetta vielä laveammassa merkityksessä kuin aikakauden yleinen sivistys. "Ei ole tässä Juutalainen taikka Kreikkalainen, ei orja taikka vapaa, ei mies taikka vaimo", lausuu apostoli Paavali (Ep. Gal. 3: 28); — Jumala oli tullut ihmiseksi, maailman vapahtaja oli "ihmisen poika", ja hänen lunastus-työnsä tarkoitti koko ihmis-sukua, kansallisista ja valtiollisista rajoista huolimatta. Mutta samassa kuin Kristin-uskon humaniteeti niin-muodoin oli paljoa väljempi kuin Romalaisuuden, se myöskin oli kokonaan epä-valtiollinen, niin-sanoakseni epä-kansallinen. Kristittyin jumala ei ollut mikään kansallinen jumala, niinkuin Juutalaisten Jehovah; mutta hän ei myöskään ollut paljaastansa maailman-järjestyksen ylläpitäjä, niinkuin pakanuuden yli-jumalat, Zeys, Jupiter tai Mithras; hän oli etupäässä jokaisen ihmis-sielun nimen-omainen lunastaja ja holhoja. Kristuksen oppi seisoi siis johonkin määrin kylmäkiskoisena valtio-järjestyksen suhteen. "Minun valtakuntani ei ole tästä maailmasta", oli perustaja lausunut, ja

hänen ainoa valtiollinen neuvonsa oli: "antakaa keisarille mikä keisarin on, Jumalalle mikä Jumalan on!" — Koska siis Kristityt kumminkin olivat "kaikelle inhimilliselle järjestykselle alamaiset", olisi sopinut odottaa, että heitä hyvin olisi kärsitty suurella keisarikunnassa. Mutta juuri se seikka, että keisarikunnan humaniteetti-aate oli kokonaan valtiollinen, vaikutti epäluuloa semmoista uskokuntaa vastaan, joka asetti humaniteetille perusteeksi yksityis-henkilön, sisällisen ihmisen, eikä yleis-ihmisyden s.o. Romalaisuuden käsitettä. Tosin keisarikunta itsekin yhdessä kohden oli suositellut yksityis-henkilöin oikeutta: hävittäessään kansalliset eroitukset, se oli luonut yleisen Romalaisen laki-tieteen, joka nimen-omaan oli yksityis-oikeutta. Mutta tämä ihmeteltävän järjellinen laki-laitos tarkoitti ainoastaan ihmisten aineellista puolta, omistusoikeutta, perimystä, yhteiskunnallisen elämän suhteita. Se yksityis-hengen itsenäisyys kaikkia maallisia valtoja vastaan, jota Kristin-usko vaati, oli oikeastaan Romalaiselle maailmalle tuntematon. Itse teossa Kristin-usko oli ensimmäinen vastustus keisarikunnan kosmopolitismia vastaan, joka sulatti kaikki yksityis-olemukset Romalaisuuden yleis-käsitteeseen ja tälle yleis-käsitteelle antoi jumalallisen arvon. Tämä vastustus tosin ei tapahtunut minkään kansallisuus-aatteen kannalta, vaan vapaan yksityis-henkilöllisyyden kannalta; kuitenkin keisarikunta heti vaistomaisesti tunsi, että tässä oli vihollista periaatetta. Se oli muka uusi, vahingollinen taikausko, jonka tunnustajat olivat ihmiskunnan vihamiehiä;^[27] niin arvelivat keisarikunnan parhaimmat miehet, ja ulkonaisena todistuksena oli, ett'eivät Kristityt tahtoneet uhrata keisarien kuvapatsaille, valtiollisen humaniteetti-aatteen symboleille. Näistä syistä voimme selvästi ymmärtää, miksi tämän uskon tunnustajat alusta saakka joutuivat katkeran vainon alle, ja miksi useinkin kelpoisimmat hallitsijat olivat kiivaimmat vainoojat. Kristityt itse kummastelivat, miksi heitä yksinään suljettiin ulos yleisestä suvaitsevaisuudesta. Mutta syy oli tietysti Kristin-uskossa itsessään, joka seiso i itse-olevana, taipumaton, niin-sanoakseni sopimaton, tällä yleisen sopimuksen ja sulaamisen aikakaudella.

Niinkuin tiedämme, Kristin-usko kuitenkin voitti alaa, kaikista vainoista huolimatta. Martiirain veri höystötti uskon kasvua. Se uskonnollinen kaipaus, joka oli ihmisissä herännyt, alkoi Kristuksen opissa löytää sitä sisällistä sovitusta, jota etsittiin, ja tämän opin siveellisyys tyydytti korkeimmatkin vaatimukset. Kolmannen vuosisadan aioilla, kirkon-isän Tertullianon aikana, Kristin-usko jo oli tullut mahtavaksi Romalaisessa maailmassa. Kuitenkin juuri samaan aikaan, niinkuin jo olemme nähneet, myöskin pakanuus oli järjestynyt ja jalostunut Uus-Platonilaisuuden kautta, ja näiden välillä siis täytyi tulla lopullinen taistelu. Aian seikoista arvaten olisi Uus-Platonilaisuuden tosin pitänyt voittaa. Uus-Platonilaisuus oli ikäänkuin edellisen kulturi-kehityksen ydin ja summa, Romalaisen humaniteetti-aatteen kruunu; siinä Romalainen maailma näytti löytäneen yleisen valtio-uskonnon, joka syvyydellään saattoi tyydyttää järjen vaatimuksia ja jaloudellaan sydämenkin. Koska siis taistelun viimeinen kohta oli suoritettava Uus-Platonilaisuuden ja Kristin-uskon välillä, saattoi vähintäkin näyttää epäiltävältä, kumpika voitolle tulisi. Me tiedämme nyt, että se oli Kristin-usko, joka voiton vei, — ensin Konstantino Suuren kääntymisen kautta, sitten vastoin Julianon kiihkeitä taantumishankkeita, viimein Theodosio Suuren säälimättömän innon avulla. Muistamista kuitenkin on, että kun voitto tällä tavoin valtiollisesti vahvistettiin, se sitä ennen oli henkisellä alalla jo täydellisesti saavutettu; maailman aatteellinen pohja oli vähitellen muuttunut, ja tämän muutoksen oli Kristin-usko toimeen pannut.

Mikä oli siis syynä, että Kristin-usko paremmin kuin Uus-Platonilainen oppi saattoi laskea uutta pohjaa ihmiskunnan kehitykselle? Mikä oli syynä, että maailman lunastajaksi ei tullut joku Ammonio Sakkas tai Apollonio Thyanalainen, vaan Galilealainen seppä Jesus, jonka oppi aivan vähän näytti tarkoittavan tämän maailman asioita? — Voimme siihen vastata: se oli Kristinuskon jumalallinen totuus, joka toimitti sille voiton; — mutta kysymyksenä on, kuinka tämä ilmestyksen totuus tuli historialliseksi totuudeksi, uudeksi liike-voimaksi ihmiskunnan edistys-jaksossa.

Lyhyin vastaus tähän on se, että maailman entinen siveellinen pohja oli kulunut kelttomaksi eikä enää ollut Uus-Platonilaisuudenkaan korjauksilla autettava. Pakanuuden korkein siveellinen kanta oli "virtus"-aate, kelpo, hyve, puhtaus mielessä ja tavoissa; — mutta tämä ei enää tyydyttänyt, ja ihmiskunta tuskitteli löytääksensä syvempää perustusta siveelliselle olemuksellensa. Silloin tuli Kristin-usko, joka pani "virtus"-aatteen ainoastaan toiselle sijalle, mutta kaiken siveellisyyden perusteeksi vaati ihmiseltä sydämen nöyryyttämistä, itsensä syylliseksi tuntemista sekä turvaumista yksin siihen lunastukseen, jonka Jumala, ihmiseksi tullessa, tarjoo langenneelle ihmiskunnalle. Tämä vaatimus tunki syvemmälle ihmis-hengen sopukkoihin kuin mikään entis-aian siveys-oppi; se laski uuden perustuksen yksityis-ihmisen hengen-elämälle, ja se on tällä tavoin historiallisestikin lunastanut, uudistanut maailman. Minun täytyy vieläkin kerta huomauttaa, että Kristin-usko tässä kohden kulki omaa tietään, vastoin aian-hengen varsinaista suuntaa. Kristin-usko ensin ryhtyi yksityis-ihmisen sisimmäiseen olentoon ja vasta tätä tietä se kohosi yleiseksi historialliseksi vallaksi; käyttäökseni Raamatun sanoja, se ensin etsi "Jumalan valtakuntaa ja sen vanhurskautta", ja saavutti vasta sen kautta vaikutus-alan myöskin maailman historiassa. Siitä hetkestä saakka onkin tämä kahtalainen vaikutus ollut Kristin-uskolla omituinen, niinkuin myöskin jokaisella sen tunnustajalla on ollut niin-sanoakseni kaksi elämänpiiriä, hänen itsenäinen sisällinen elämänsä ja hänen ulkonainen yhdys-elämänsä historiassa. Mitä Kristin-usko edelliseen vaikuttaa, ei kuulu näiden luentojen aineeseen. Mutta että tämä sisällinen vaikutus on aloittanut uuden jakson ihmiskunnan yleisessä kehityksessä, tulee seuraavista luennoista kyllin nähtäväksi.

Vasta kun voitto oli saavutettu, tuli nyt selväksi, että Kristin-usko vielä täydellisemmin kuin pakanuuden järjestelmät oli toteuttanut Roman keisarikunnan humaniteetti-aatteen. Se yhteys uskonnossa ja jumalanpalveluksessa, jonka keisarikuntakin oli pyytänyt toimeen saada, se nyt Kristin-uskon kautta oli saavutettu, ja ihmisyyks oli saanut merkityksen, joka oli vielä yleisempi ja jalompi kuin Roman-vallan vanha "humanitas". Syystäpä kristityt saattoivat väittää, että nyt vasta keisarikunnan suuri tarkoitus oli toteunut. Kun pakanuuden viimeinen edustaja, jalo Symmakho,

neljännen vuosisadan lopulla kirjoitti keisareille kuuluisan kirjeensä, jossa hän anoi armoa niille jumalille, jotka olivat Romalle toimittaneet maailman herruuden, niin Kristityt vastasivat: Roman suuruus on meidänkin ihastuksemme, mutta se on Jumalalta; "Romalainen rauha" on ollut tienvalmistusta Kristukselle. Että tämä Romalainen valta Kristin-uskon ohessa oli historian lopputarkoituksena, siitä olivat Kristityt jo aikaisemmin lausuneet vahvan vakuutuksensa. Jo Tertulliano oli arvellut: "Niin kauan kuin maailma seisoo, niin kauan on myöskin Roman valta seisova". Voittonsa perästä tietysti Kristityt olivat vielä vahvemmin vakuutetut Roman ikuisuudesta. Vanha maailma oli ikäänkuin päässyt kehityksensä kukkulalle ja ihmiskunnan historia ikäänkuin määränsä täyttänyt.

Kymmenes Luento. Roman-vallan kukistuminen.

Theodosio Suuren hallituksen kautta näytti todellakin keisarikunta vahvistuneen kaikkia sekä sisällisiä että ulkonaisia vaaroja vastaan. Tuo jalo Espanjalainen keisari oli suorittanut rauhoitus-työn, joka näytti antavan vakuutusta Roman ikuisuudesta. Barbari-maailman tunkeuminen keisarikunnan rajain yli, joka oli ollut seurauksena Hunnien tulosta Eurooppaan, oli nyt saatu onnella hillityksi, ja Göthiläis-heimokunnat, jotka äskettäin olivat lopettaneet keisari Valens'in onnen ja elämän, istuivat jo kuuliaisina liitto-kansoina Roman herruuden alla pitkin Tonavan vartta. Myöskin se vaara, joka oli syntynyt valtakunnan jaetusta hallituksesta, oli onnellisesti poistettu. Theodosion kaksi retkeä länsimaille kukistivat ne vallan-anastajat, jotka siellä puolen olivat nousseet, ja maailman valta oli jakamatonna, niinkuin ennen, jalon käskijänsä kädessä. Vihdoin uskonnollinenkin yhteys oli lopullisesti lujitettu. Muistamista on, että Kristin-usko tuskin oli Konstantinon aikana päässyt vallitsevaksi, ennen kun se jo oli ollut vaarassa hajota kahtia Areiolaisen riidan kautta. Kysymys ei ollut mikään vähäpätöinen; sillä se koski Kristin-opin sisimmäistä ydintä, ja useat keisarit olivat asettuneet lahkolais-puolueen kannattajiksi. Mutta Theodosio oli tehnyt Areiolaisuudesta lopun ja pannut "oikea-uskoisen" tunnustuksen yksin vallitsemaan. Valtakunta oli siis saanut yhteisen ja yleisen kirkon, s.o. "katholisen" kirkon, joka hengellisellä alalla vastasi valtion jakamattomuuteen. Pakanuudesta taas ei enää tarvinnut mitään lukua pitää. Jumalien kuvat kukistettiin, tempelit revittiin tai muutettiin kristityiksi kirkoiksi, ja vanhan uskonnon harjoittajille annettiin ylönkatseellinen nimi "pakanat" (pagani) s.o. maakyäläiset, koska ainoastaan syrjäisten seutujen raa'at asukkaat vielä palvelivat vanhoja epäjumaliaan. Yhdistymisen työ oli kaikilla aloilla täytetty ja vahvistettu, eikä sopinut enää epäillä Romalaisen maailman kestävydestä. Tosin paljon barbarisia kansan-aineita oli viime vuosikymmenien kuluessa sijoittunut valtakunnan rajojen sisään. Belgiassa esm. oli Saalalaiset Frankit, Pannoniassa Vandalit ja Itä-göthiläisiä heimokuntia, Moisiassa taas Länsi-göthit, muualla vielä muita. Mutta Roma oli vanhastaan tottunut sulattamaan vieraita aineita ja saattoi siis turvallisesti käyttää näitä liittokansoja sotaväkensä vahvistukseksi ja rajainsa puolustukseksi muita barbareja vastaan. Roman loistava majesteetti vaikuttikin lumous-voimalla kaikkien barbarien kuvitukseen. Ne kyllä saattoivat joskus kapinaa tehdä ja turmio-töihin ruveta Roman majesteettia vastaan: mutta eivät siinäkään tapauksessa muuta pyytäneet kuin saadaksensa mitä edullisinta sijaa Roman palveluksessa. Eipä siis ollut mitenkään luultavaa, että heistä karttuisi vaaraa keisarikunnan olemukselle.

Mutta niin pian kuin Theodosio Suuri on kuollut v. 395, näyttää maailman muoto äkkiä muuttuvan, ja ennen kuin vuosisadan aiat ovat kuluneet, on keisarikunta hajonneena, hävitettynä, suurimmaksi osaksi raakojen kansain vallassa. Tämä perikadon aika, 5:s vuosisata, ansaitsisi laveampaa kertomusta kuin mitä tässä voin antaa; ainoastaan lyhyt viittaus tapausten yleisiin vaiheisiin voipi tässä saada sijaa.

Ensimmäinen jakso tässä häviön historiassa on Göthiläis-retkien aikakausi vv. 395-416. Alarik Länsi-götheineen lähtee Moisiasta liikkeelle, etsimään mukavampaa asuinsijaa itselleen ja kansallensa. Hänen tarkoituksenaan ei ole perustaa Göthiläistä valtakuntaa keisarikunnan raunioille, vaan hänen niinkuin Athaulf'inikin hartain halu on yhä palvella Roman majesteettia ja siinä virassa saavuttaa kunniaa ja etuja. Romalaisuuden loisto houkuttelee näiden puoli-barbarien mieliä; heidän mielitekonsa on sijoittaa itsensä Romalaisen sivistyksen keskuuteen, ja soveliasta paikkaa etsien, he retkeilevät läpi Makedonian, Kreikan ja Epeiron, tunkeuvat Stilikhonin kuoleman jälkeen Italiaan, ryöstävät Roman, mutta suostuvat vihdoon siirtymään Etelä-Galliaan ja Espanjaan. Tällä välin oli muitakin Germanilais-kansoja liikkeelle tullut, enimmäksi osaksi semmoisia, jotka liitto-kansoina ennen olivat Roman alamaisia olleet. Radagaiso oli vienyt Göthiläisiä laumoja Pannoniasta Italiaan, missä kuitenkin urhoollinen Stilikhoni ne tykkönään hävitti. Vähäistä myöhemmin Stilikhonin omat kansalaiset, Pannonian Vandalit, olivat samonneet Rein-virran yli Galliaan ja samassa vauhdissa Pyreneiden toiselle puolelle Espanjaan. Heidän rinnallansa kulki muitakin kansa-parveja barbarisen maailman eri seuduilta: Svevit, jotka myöskin Espanjaan päätyivät, Alanit, jotka osittain asettuivat Loire'n seudulle, ja Burgundit, jotka ottivat ylisen Rhône'n varret haltuunsa. Koko barbarinen maailma riehui ja yksityisiä kansan-pirstoja oli otettu keisarikunnan palvelukseenkin, taistelemaan niitä kansalaisiansa vastaan, jotka olivat keisarikunnan vihollisina. Mutta tätä hajanaista kansain-tulvaa vastaan saattoi vielä Romalaisuuden luja hallitus-järjestys voimaansa osoittaa. Vaikka eripuraisuus Konstantinopolin ja Ravennan hovien välillä yhä heikonti keisarikunnan puolustus-tointa, vaikka keisarikunnan jalo hoitaja, tuo romalaistunut ja muinaisten Romalaisten kaltainen Stilikhoni, sai surmansa heikon Honorion käskyllä, näytti keisarikunta kuitenkin toipuvan vaurioistansa. Tosin

muutamissa maakunnissa asui vieraita kansoja suku-päällikköjensä johdon alla; mutta periaatteessa nämä tunnustivat Roman-vallan herruutta ja olivat olevinansa keisarikunnan armeijoina, jotka vain majoituksen muodossa nauttivat Roman alamaisten vieraan-varaisuutta. Olihan vanhastaankin tapana, että sotajoukot kesti-vieraiden (hospites) nimellä saivat elatuksensa maakuntalaisten kustannuksella; joskus ennenkin tämmöiset joukot olivat barbarista elatetta olleet. Ainoa eroitus oli nyt, että nämä armeijat olivat kokonaisina kansakuntina, joita ei ollut helppo kurissa pitää. Mutta toiselta puolen niiden keskinäinen kateus antoi varman toivon niiden lopullisesta häviöstä. Kun keisari Honorion viimeisinä vuosina Svevit, Vandalit ja Alanit Espanjassa joutuivat katkeraan taisteluun keskenänsä, he ainoastaan pyysivät, että keisari ei sekaantuisi tähän väliin: "sinullenhan" — heidän sanomansa kuului — "se on sulaksi voitoksi, jos jompikumpi meistä häviää; jos kumpikin häviämme, on voittosi kahdenkertainen".^[28] Joku aika myöhemmin Vandalit menivät salmen yli Afrikaan ja valloittivat koko tämän maakunnan, jonka Roman-valta silloin tykkönään kadotti. Se oli kuitenkin vain yksi maakunta eikä mitään muuta. Romalainen maailma ei suinkaan vielä näyttänyt olevan auttamattomissa.

Toinen häviön jakso keisarikunnan historiassa on Attilan retkien aika vv. 445-453. Attilan historia on luultavasti kuulijoilleni jotenkin tunnettu. Nuo Suomalais-Ugrilaiset heimokunnat, jotka Hunnien nimellä olivat asettuneet Mustan-meren ja Tonavan pohjois-puolelle, alkoivat tähän aikaan yhdistyä yhteisen hallitsijan alle ja saivat Attilassa johtajan, joka osasi jäntevällä kädellään ko'ossa pitää barbari-maailman kaikki kirjavat kansan-aineet, sekä Hunnilaiset että Germanilaiset ja Slavilaiset. Ensi kerran nyt barbarisuus ko'otulla voimalla, itsenäisenä ja pelättävänä, seisoi keisarikuntaa vastapäätä. Attila tahtoi nöyryyttää tuota Romalaista maailman herruutta; nimi "Jumalan vitsa", joka hänelle Galliassa annettiin, näkyy melkein häntä mairitelleen. Mutta jos hän kurittikin Romalaista maailmaa, hänellä ei näy olleen vähintäkään tarkoitusta siirtää kansaansa ja valtaansa Roman alueelle. Voisimme melkein ajatella, että hän olisi tahtonut säilyttää keisarikunnan — kuritettuna ja veroitettuna, ikäänkuin oman suuruutensa vastakohtana. Näin ei ollut vaara keisarikunnan olemukselle niin suuri, kuin ensimmältä näytti, — ja Attilan kuoltua Hunnilais-valta, niinkuin joku satunnainen tuuliaispää, äkkiä katosi sivistyneen maailman ilmoilta. Näin oli tämäkin vaara poistunut. Aëtion taitavan käden alla näytti keisarikunta vielä voivan jälleen järjestyä ja tointua.

Mutta silloin tulee kolmas ja viimeinen häviön jakso vv. 455-476. Näyttää melkein siltä, että Hunnilais-vallan hajoominen on keisarikunnalle turmiollisempi kuin Attilan hävitykset; sillä nuo irtaantuneet kansan-pirstat tunkeuvat jokaisesta aukosta sisään ja tukehuttavat Romalaisen valtion elin-voimaa. Itä-Roma tosin yhä osoittaa sitkeämpää kestävyyttä, mutta ei voi enää auttaa länsi-maailmaa, joka vähin-erin hajoo kappaleiksi. Kun barbari-soturit Roman palveluksessa vihdoin huutavat Odoakerin kuninkaaksi, on keisarikunta lännessä ulkonaisesti loppunut v. 476. Vielä jonkun vuoden eteen-päin muutamat irralliset jäsenet Dalmatiassa ja Galliassa jatkavat Romalaisen vallan nimeä. Mutta ikuisen Roman valtiollinen olemus on kumminkin lakannut ja ihan uusi aikakausi maailman historiassa alkanut.

Nyt meidän täytyy kysyä: mikä olikaan syynä tähän arvaamattomaan ja monessa kohden surkuteltavaan muutokseen ihmiskunnan oloissa? — Muutos on surkuteltava sen vuoksi, että vanhan maailman kanssa hukkuu koko vanhan aian korkea sivistys ja ihmiskunnan täytyy aloittaa työnsä melkein uudestaan tieteissä, taiteissa ja kaikkinisessä kulttuurissa. Tämmöisen mullistuksen aatteellista johtoa ei ole helppo käsittää, jos etsii historiassa jotakin korkeampaa tarkoitusta eikä vain luonnon-voimain satunnaista leikkiä. Lähtekäämme siis likemmältä tarkastamaan niitä kohtia, jotka saattoivat vaikuttaa Romalaisen maailman kukistumista ja barbari-kansojen voittoa.

Tavallinen katsanto-tapa tässä kohden on, että vanha maailma nyt oli pitkällisen kultuuri-työnsä kautta rikki-kulunut ja tarvitsi raa'at turmelemattomat barbari-aineet uudistuaksensa. Romalainen kansakunta, joka käsitti koko sivistyneen maailman, oli muka ruumiillisesti ja hengellisesti veltostunut; silloin Germanilaisten kautta arvellaan raikasta elin-voimaa tulleen ihmiskunnan puutuneisiin jäseniin. Syynä Roman-vallan kukistumiseen olisi niin-muodoin toiselta puolen barbarien rynnäkö ja Germanilaisten kansain jalo turmelemattomuus, toiselta puolen taas Romalaisten siveellinen ja luontoinen rappeutuminen, heidän sivistyksensä vanhentuminen, heidän kykenemättömyytensä edempään kehitykseen. Tämä selitys-tapa on sen puolesta erittäin surullinen, että siitä arvaten ihmiskunnan kultuuri-kehitys ylipäänsä ei vahvistaisi, vaan päinvastoin kuluttaisi ja hävittäisi ihmis-luontoa, jota ainoastaan barbari-elämä siis voisi vireillä pitää. Minun ei ole tilaisuus tässä paikassa yleisesti osoittaa tämmöisen käsityksen perättömyyttä. Mutta että tämä mainittu selitys-tapa on Romalaisen-vallan kukistumisen suhteen aivan väärä, se minun täytyy jos lyhyestikin tässä ottaa todistaakseni.

Ensiksikin ei ole ollenkaan toden-mukaista, että Romalaisen maailman siveellinen kanta 5:nnen vuosisadan alkaessa olisi ollut entistä alhaisempi. Jos siihen vertaamme esm. 3:nnen vuosisadan olot, täytyy epäilemättä huomata varsin silmiin-astuva edistys juuri siveellisessä katsannossa. Karakallan ja Elagabalin aikoina tuo kuolemaisillaan oleva pakanaisuus kuohutti muinais-uskontojen kaikki saastaisuudet näkyville; siveellistä pohjaa tosin etsittiin, mutta entinen pohja oli vajonnut, eikä uutta vielä löydetty. Ja tällä samalla aialla myöskin barbari-maailma riehuu pitkin keisarikunnan koko pohjois-rajaa, vieläpä idässäkin uuden Persialaisen monarkiaan synnyttyä. Frankit, Alemannit, Göthit hävittävät keisarikunnan rajamaita, retkeilevät meritse Välimerenkin rantoihin ja uhkaavat maailman sivistykselle täyttä perikatoa. Itse yhdys-side Romalaisessa valtiossa näyttää siihen aikaan katkenneen. Gallienon aikana jokainen maakunta saa itse hoitaa puolustustaan, miten paraiten jaksaa. Kaikki aian merkit näyttävät vahvistavan taika-uskoisten pelkoa, että Roma, joka silloin täytti tuhat-vuotisen ikäkautensa, oli myöskin täyttänyt elämänsä määrän historiassa. Vaan tuo vaarallinen vaihe Roman historiassa menee kuitenkin onnellisesti

ohitse. Uskonnon seikka selviää, valtiolliset muodot järjestyvät ja varmistuvat, barbari-kansat kuritetaan ja alkavat itse tulla Romalais-sivistyksen vaikutuksen alle. Mitä erittäin siveelliseen kantaan tulee, ei käy kieltäminen, että kristitty Roma 4:nnellä ja 5:nnellä vuosisadalla on puhtaampi ja jalompi kuin pakanuuden Roma 3:nnellä. Voimme epäilemättä keksiä monta heikkoa puolta sen-aikuisessa Kristikunnassa, voimme soimata sen puolue-kiistoja, sen suvaitsemattomuutta, sen alkavaa turmelusta oppisa tavoissa. Mutta tasapuolinen tarkastaja ei milloinkaan voi kieltää, että siveellisyyden mitta-kaava oli Kristin-uskon kautta jalostunut. Henkinen elämä, semmoisena kuin se kirjallisuudessakin ilmestyy, ei suinkaan ole Theodosio Suuren aikakaudella entistä heikompi. Olemme tosin jo kaukana Roman kirjallisuuden kultaisesta aiasta. Mutta ylipäänsä kirjallinen aisti on puhtaampi kuin toista vuosisataa takaperin; mainitakseni ainoastaan jonkun esimerkin, historioitsija semmoinen kuin Ammiano Marcellino, runoilijat semmoiset kuin Ausonio ja Claudio Claudiano eivät suinkaan ole ylönkatsottavia. Luonnollista on, että kristitty kirjallisuus nyt on anastanut etusijan; vaan kirkko-isien teokset koskevatkin ihmisajatuksen korkeimpia kysymyksiä, ja yksi ainoa semmoinen nimi kuin Augustinon todistaa kylläksi aikakautensa henkistä kykyä. Eikä myöskään sovi sanoa, että Roman valtiollinen suury on sukupuuttoon kuollut; niin kauan kuin semmoiset miehet kuin Valentiniano I, Theodosio Kuuri, Stilikhoni, Bonifacio ja Aëtio edustavat Romalaista nimeä, tämä ei suinkaan näytä kadottaneen entistä suuruuttansa. Koko tuo vanha juttu Romalaishengen veltostumisesta keisarikunnan loppu-aikoina näkyy siis olevan tyhjää puhetta tai ainakin melkoisesti liioitettua. Totta on, että häviön karttuessa, sittemmin myöskin karttuu kaikkalainen kurjuus tavoissa ja oloissa; mutta tämä on valtiollisen perikadon seurauksena eikä sen syynä. Maailma barbaristuu samassa määrässä kuin barbarit tunkeuvat sisään. Mutta miksi barbarit nyt pääsivät sisään, samat barbarit, jotka 3:nnellä vuosisadalla onnellisesti torjuttiin, se on arvoitus, johon keisarikunnan siveellinen tila ei suinkaan anna tyydyttävää selitystä.

Eikä myöskään barbari-maailman siveellinen tila anna syytä siihen arveluun, että barbarien kautta uutta voimaa olisi vuotanut ihmiskunnan vanhentuneisiin jäseniin. Meillä on tavallisesti Germanilaisten kansain luonteesta ja tavoista joku erinomaisen ylhäinen ajatus, joka pääasiallisesti perustuu Taciton tunnettuun kertomukseen. Tacito kirjoitti Trajanon hallitessa ja hänen tarkoituksensa oli asettaa sen-aikuisen Roman muka veltostuneen sivistyksen rinnalle kuvauksen raikkaasta ja tuoreesta villi-elämästä. On siis tämän kuvauksen suhteen huomaamista: ensiksi että nämä kansat Theodosio Suuren aikana jo olivat kolme vuosisataa istuneet Romalais-sivistyksen lähisyydessä, eivätkä enää olleet kenties aivan samankaltaisia kuin Taciton aikana, ja toiseksi että, jos heidän luonteensa olikin pääasiallisesti pysynyt muuttumatta, Taciton antama väritys voipi meitä helposti erehdyttää, vaikka ne teko-asiat, jotka hän tuopi esiin, epäilemättä ovat luotettavia. Mutta jos tasapuolisesti tarkastelemme Taciton kertomusta, havaitsemmekin Germanilaisissa aivan samat avut ja viat, kuin villi-kansoilla aina tavataan: toiselta puolen sotaista miehuutta runsain määrin, toiselta puolen erinomaista heikkoutta kaikissa yhteiskunnallisissa suhteissa, joihin siveellisyys oikeastaan perustuu. Minun täytyy säästää tarkempi selitys Germanien yhteiskunnallisesta tilasta toiseksi kertaa; mutta niille, jotka uneksivat villi-elämän siveellisestä jaloudesta, tahdon tässä esiin-tuoda muutamia kohtia itse Taciton kertomuksesta.

Luonnollista on, että niissä sota oli ikäänkuin elämän tarkoituksena ja heimokunnat keskenäänkin alituisesti ottelivat, kaikki rauhalliset askereet pidettiin halvassa arvossa. Kattien kansasta Tacito erittäin lausuu: "Eivätpä rauhankaan aikana pukeu leppeämpään muotoon: ei kellään ole asumusta eikä peltoa eikä minkään-laista huolenpitoa; elättävät itsensä mihin tulevat, tuhlaten muiden omaisuutta eikä omastansa pitäen väliä, kunnes hermoton vanhuus tekee heidät kelvottomiksi harjoittamaan niin jäykkää miehuutta".^[29] Tämä tietysti oli raakuuden korkein aste; mutta Taciton kuvaus yleisestä koti-elämästä Germaniassa ei ole paljoa valoisampi: "Milloin ei sotia käydä, kuluu paljon aikaa metsänkäyntiin, mutta vielä enemmän joutenoloon, uneen ja syöminkiin. Nukkuvat myöhään päivään, herättyänsä kylpevät, enimmästi lämpimässä, kylvettyänsä ruokailevat, sitten menevät toimiin tai yhtä usein juominkeihin. Juoda yötä päivää yhtenäin, ei lueta kellenkään viaksi; silloin niinkuin juopuneilla ainakin syntyy usein riitoja, jotka harvoin ratkaistaan paljaalla toralla, vaan tavallisesti murhalla ja haavoilla. Selvälläkin päällä antavat semmoisella hurjuudella peliin, että kun ovat kaiken omaisuutensa menettäneet, panevat viimeiselle heitolle oman ruumiinsa ja vapautensa". Että tämä säännöttömyys elämässä oli Germanilaisilla sääntönä, ja että semmoisissa oloissa siveellisyyden varsinaiset muodot, perhe ja valtio, olivat aivan heikolla kannalla, todistaa Taciton kertomus yltäkyllin. "Sotaisimmat ja uroollisimmat", hän lausuu, "eivät tee mitään työtä, vaan heittävät huoneen askareet ja kotitoimet sekä peltojen viljelyksen naisille ja vanhuksille ja perhekunnan heikoimmille; itse viettävät aikansa tylsässä työttömyydessä, kummallisella luonteen ristiriitaisuudella, kun samat miehet niin rakastavat laiskuutta ja niin vihaavat lepoa".^[30] Naisen tila, joka tavallisesti on yhteiskunnallisen siveellisyyden puntarina, oli sama kuin alkuperäisissä yhteiskunnissa muuallakin. Vaimot ostettiin; monivaimoisuus oli luvallinen, vaikka tietysti niin köyhissä oloissa ei aivan tavallinen.^[31]

Nämä Germanilaisen elämän ominaisuudet eivät nähtävästi olleet paljon muuttuneet siihen aikaan, jolloin barbarit asettuivat keisarikunnan raunioille, kuten Ammiano Marcellinon, Gregorio Toursilaisen y.m. kuvaukset selvästi ilmoittavat. Jos muutosta oli tapahtunut, se pikemmin oli muutosta pahempaan päin, niinkuin luonnollista onkin, milloin kansat ajelevat kodittomina ympäri maailman. Moni arvelee, perustuen Tacitonkin lauseisiin siinä kohden, että vilpitön rehellisyys oli se puoli Germanilaisessa luonteessa, joka perusti barbarien etevyyttä Romalaisuuden rinnalla. Historia ei suinkaan vahvista tätä ajatusta. Salviano, joka keisarikunnan loppu-aikoina kirjoitti innokkaan saarnan Romalais-maailman synneistä, jotka hänen mielestään olivat syynä aian onnettomuuksiin, katsoi kuitenkin barbari-luonteen pää-viaksi juuri

petollisuuden: "Göthit ovat petolliset, Frankit valeelliset, valapattoiset; he eivät käsittäkään kavaluutta miksikään viaksi; väärä vala on heistä ainoastaan puheen muotoa eikä rikosta".^[32] Ja Salvianon todistus saapi täyden vahvistuksensa historian tunnetuista tapauksista. Tuo julma kavaluus, jolla Theuderik Suuri teloittaa Odoakerin ja hänen väkensä, Klodovikin petos-työt sukulaisansa vastaan, Merovingien koko historia, murhe-näytelmät Longobardien kuningas-perheessä, sanalla sanoen lukemattomat esimerkit, joita en tässä voi luetellakaan, osoittavat, ett'ei rehellisyys suinkaan siihen aikaan ollut "maan perinyt", niinkuin sananlasku kuuluu, ja ett'ei maailman siveellinen kanta ylipäänsä ollut Germanilais-valloituksen kautta kohonnut. Myöskin se luonnon-voima, jonka barbarit villi-elämästä toivat mukaansa, katosi pikemmin kuin olisi sopinut arvata. Vandalien, Göthien, Burgundien valtakunnat tulivat varsin lyhyt-ikäisiksi, ja Merovingien suku loppui henkiseen ja ruumiilliseen kykenemättömyyteen.

Nämä tosi-asiat silmäin edessä, lienee mahdoton selittää vanhan maailman kukistumisen syyksi barbari-kansain turmelematon jalous ja Romalaisen sivistyksen rappio-tila. Ne vuosisadat, jotka seuraavat keisarikunnan kukistumisen perästä, eivät suinkaan osoita siveellistä edistystä ihmiskunnan oloissa, vaan päin-vastoin yhä karttuvaa raakuuden ja pimeyden valtaa, samassa määrässä kuin Romalaisen sivistyksen muistot himmenevät ja haihtuvat. Joka niin-muodoin etsii järjellistä johtoa ihmiskunnan vaiheissa, ei ainakaan voi väittää maailman siveellisesti parantuneen Romalais-sivistyksen häviön kautta. Onko siis mitään muuta katsanto-kohtaa, joka osoittaisi tapahtuneen muutoksen tarpeelliseksi tai hyödylliseksi? Vai onko ainoastaan Sallimuksen oikku nyt viskannut ihmiskunnan uusille poluille, katkaisten tylysti sen entistä kehitys-jaksoa? Tämä kysymys on kaikkien tärkeimpiä historiallisen tieteen alalla. Tahdon tulevassa luennossa koettaa siihen antaa jotakin vastausta.

Yhdes-toista Luento. **Yleis-ihmisyys ja kansallisuudet.**

Miksi suuren Romalais-vallan täytyi kukistua ja hajalle mennä? — Tämähän se kysymys, johon minun piti tässä luennossa etsiä vastausta. Olemme nähneet, että syy tähän mullistukseen ei ollut Romalaisuuden siveellinen rappio ja barbarien siveellinen etevyys, niinkuin usein on arveltu, eikä myöskään joku ihmiskunnan tarve ruumiillisesta uudistuksesta tuoreiden aineiden kautta, niinkuin myöskin joskus on ajateltu. Jälkimäisen seikan suhteen olen jo huomauttanut, että barbarien luonnon-voima tavattoman pian katosi uusien kultuuri-olojen vaikuttaessa eikä niin-muodoin jättänyt tuntuvia jälkiä maailman aineelliseen olentoon. Mutta jos voisimmekin keksiä jotakin hyötyä barbari-aineiden tuottamasta suvun-sekoituksesta, ei käy väittäminen, että tätäkään tarkoitusta varten Romalais-valtakunnan kukistus oli välttämättömän tarpeellinen. Vieraiden aineiden vastaan-ottaminen ja sulattaminen oli alusta saakka ollut Roman-vallan omituisuutta, ja tämän aian barbarit tuskin parempaa pyysivätäkään kuin sulautua Roman kultuuriin, joka lumous-voimalla veti heidät puoleensa. Kumma kyllä! itse teossa tämä kultuuri nytkin heidät nieli ja sulatti. Kaikki nämä barbari-kansat, jotka asettuivat keisarikunnan raunioille, Göthit, Burgundit, Frankit, Longobardit y.m., eivät osanneet aian-pitkään säilyttää ominaista kansallisuuttansa, vaan muuttuivat kielensä puolesta Romanisiksi kansoiksi, vaikka suuren keisarikunnan valtiollinen vaikutus jo oli tykkönään hävinnyt ja sen sivistyksen oli pirstoiksi rikki mennyt. Ajatella siis täytyy, että jos barbari-aineet jollakin tavoin olivat sivistyneen maailman uudistumiselle tarpeelliset, nämä eivät kumminkaan olisi vaatineet keisarikunnan valtiollista perikatoa. Loppupäätös 5:n vuosisadan suuresta näytelmästä, ei niin-muodoin ole mikään siveellinen tai aineellinen uudistus ihmiskunnassa eikä myöskään oikeastaan barbaristen kansakuntain voimistuminen itsenäiseen kultuuri-vaikutukseen. Ainoana todellisuutena loppu-tuotteena on keisarikunnan hajoominen sinänsä, ja tämän kautta sen yhteis-ihmisyys lakkaaminen, jonka Roman maailman-valta oli luonut. Muutos, joka ihmiskunnan oloissa on tapahtunut, käypi lyhyesti lausua näin: Vanhan aian lopulla koko sivistynyt maailma yhtenä kansakuntana, Romalaisena ihmiskuntana; — Keski-aian alusta alkaen taas historian ala hajonneena lukuisiin valtioihin, joista eri kansallisuuksia syntyy ja muodostuu. Tämä on muutoksen pää-luonne. Voimmeko siihenkin löytää järjellistä selitystä? voimmeko katsoa semmoisen mutkan tarpeelliseksi ihmiskunnan sen-aikuiselle kehitykselle? —

Selityksenä on, että uusi aate, nimittäin kansallisuus-aate, nyt oli historiassa astunut esiin, ja tämän voitolle-pääsö oli Roman keisarikunnan kukistus. Koko edellinen kehitys-jakso ihmiskunnan historiassa oli tarkoittanut yleis-ihmisyys-synnyttämistä ja luontoperäisten kansallisuuksien sulattamista yhteiseksi ihmiskunnaksi. Nuo alkuperäiset yhteiskunnat temmattiin ensin suurten itämaisten monarkiiain valloituksilla ulos umpinaisuudestaan ja tasoitustyö täytettiin Makedonialaisen vallan kautta, joka levitti Hellenien korkeaa kultuuria yli koko itäisen maailman. Sitten seurasi Roman maailman-herruus, joka vielä laveammalla alalla jatkoi samaa sulattamis-tointa, hävittäen lukemattomat kansalliset erikoisuudet, mitkä turhaan ponnistelivat tätä nielevää maailman-valtaa vastaan. Näin oli vihdoin pitkällisellä historian työllä syntynyt ja vahvistunut ihmisyys-aate, tunto ja tieto yhteisestä ihmisyydestä, joka liittyy ihmisyys-suvun kaikki jäsenet yhdeksi ko'oksi etujen ja kehityksen puolesta. Edellisistä luennoistani käypi mielestäni selväksi, että siinä oli ollut Vanhan aian historian koko suunta ja tarkoitus. Mutta sen ohessa on huomattava, että se ihmisyys-aate, jonka Roman-valta nyt oli täytäntöön pannut, kuitenkin oli yhdessä kohden varsin yksipuolinen. Romalainen yleis-ihmisyys oli toteutunut ainoastaan yhteisen kansallisuuden muodossa. Yhteinen ihmiskunta oli syntynyt ainoastaan sen kautta, että kaikki kansat olivat muuttuneet Romalaisiksi, s.o. yhdeksi kansallisuudeksi lakien,

laitosten ja kulttuurin puolesta. Ihmisyyys-aate oli niin-muodoin ikäänkuin kahlehdittu kansallisuus-aatteeseen, samassa kuin kansallisuus-aate itse oli tähän syleilykseen tukehtunut. Tosin Kristin-usko jo oli laventanut ihmisyyys-käsitteensä ulkopuolelle Romalaisen humanitas-piirin ahtaita rajoja; mutta niin kauan kuin Roman valtio-yhteys pysyi, ei voinut Kristin-uskon väljempi käsityskanta siinä kohden oikeastaan toteutua. Se, mitä historia tällä hetkellä kaipasi, oli erikoisia kansallisuuksia tuon saavutetun yleis-ihmisyyden kehässä. Silloin Roman keisarikunta oli määränsä täyttänyt ja aian tarve vaati sen hajoomista.

Tämä selitys saattaa kenties kuulua kovin opin-sääntöiseltä; mutta se toivoakseni tulee helpoksi käsittää, niin pian kuin käytämme aian tapahtumat sen valaisemiseksi. Lähtekäämme siis vielä kerta tarkastamaan keisarikunnan loppu-aikojä tämän uuden tarpeen kannalta.

Ensiksikin astuu silmiimme se omituinen seikka, että keisarikunnan ihmeteltävä hallinto-järjestys, jonka Diokletiano ja Konstantino Suuri olivat panneet kuntoon ja joka niin lavean valtakunnan ohjaamisessa oli välttämätön, pian alkoi käydä alamaisille kovin rasittavaksi. Virkavallan omituisena kirouksena on aina ollut, että se masentaa yksityisten toimeliaisuutta. Keisarillinen hallitus-muoto tietysti itse periaatteessaan aina oli ollut itsevaltiat; mutta vasta nyt, kun tarkka virkavaltainen koneisto levitti sen vaikutusta yhteiskunnallisen elämän kaikkiin piireihin, se tukehutti kaiken sekä kunnallisen että elinkeinollisenkin vapauden. Enentynyt hallitus-loisto sen ohessa vaati lisättyjä veroja ja verojen saanti alkoi tulla valtion pää-tarkoitukseksi. Juuri tästäkin syystä alamaisten yhteiskunnallinen vapaus joutui yhä ahtaammalle. Meidän täytyy hämmästyä niitä väkivaltaisista lakeja, joita keisarillinen hallitus siinä kohden oli pannut toimeen. Niinpä esm. kaupunkien kunnallis-hallitus oli vanhastaan uskottu kaupunkien varakkaimmille asukkaille, jotka "Kurian" jäsenenä eli Kurialeina järjestivät kunnan sisälliset asiat ja suorittivat kaikki pienemmät oikeuden-seikat, mutta myöskin kokoilivat valtion vero-saatavat kaupungista ja niistä olivat yhteisessä edesvastauksessa. Vaan samassa määrässä kuin vero-rasitukset karttuivat, tuli Kurialien kunnia-virka kauheaksi kuormaksi, ja valtion täytyi ankarilla säännöillä estää heitä luopumasta asemastansa. Niinpä heitä kiellettiin maaseuduilla asumasta, sotaväkeen menemästä, rupeamasta papilliseen virkaan; jos olivat paenneet tai varkain sukeltaneet muille toimi-aloille, niin laki käski tuoda heidät väkisin asemilleen, ja samat velvollisuudet menivät omaisuuden kanssa perinnöksi heidän lapsillensakin. Maaseutujen olot olivat muodostuneet yhtä ankaraan malliin. Romalais-vallan talonpojat, niinkutsutut Kolonit, olivat oikeastaan perintö-oikeudella varustettuja alustalaisia suurten maan-omistajain tiluksilla. Mutta heillä ei ollut mitään vapautta luopua tilastansa ja lähteä muille toimi-aloille; jos semmoista yrittivät, se luettiin heille varkaudeksi, koska muka olivat varastaneet itsensä pois maan-isäntäin palveluksesta ja valtion vero-apajasta.

Nämä esimerkit osoittavat, että "Pax Romana" oli alkanut muuttua raskaaksi kahleeksi, joka painoi ja puudutti yhteiskunnan jäseniä. Ainoastaan voimakas yleinen mielipide olisi semmoisissa oloissa saattanut lievittää virkavallan painoa; mutta niin laveassa valtakunnassa ei mikään yleinen mielipide voinut muodostua; sillä ne paikkakunnalliset edut, joista semmoinen muodostus saapi alkunsa, uppoontuivat tuon epämääräisen valtio-edun pohjattomaan kuiluun. Turhaan joskus koettiin muutamia parannus-keinoja kansalaisten turvaksi. Valentiniano I oli antanut maakuntalaisille oikeuden valita itsellensä erinäisiä Defensoreita, s.o. jonkunlaisia kansan-tribuneja, jotka saivat tuoda kansan valitukset hallitsijain kuuluville. Gratianon ja Honorion aikoina säädettiin maakunnallisia edustus-laitoksia, joissa kuntien valitut asiamiehet saivat neuvotella maakuntansa yhteisistä asioista. Tämä kaikki oli varsin hyvää, mutta ei enää auttanut eikä riittänyt. Tuo "veljyyden side", joka liitti koko maailman yhdeksi valtakunnaksi, oli jälleen muuttunut rasittavaksi orjuudeksi, jonka alta sekä yksityiset että kokonaiset maakunnat pyrkivät erillensä. Galliassa oli jo 4:nnen vuosisadan alusta syntynyt rosvojoukkoja, joiden turviin sekä kolonit että kurialit usein pakenivat valtio-lakien painon alta. Vielä merkillisempi on, että kansallisen itsenäisyyden oireita alkaa tuolla täällä ilmaantua. Kreikan-kielinen itäinen maailma alkaa kyllästyä liittoonsa Latinalaisten länsimaiden kanssa, ja oikeastaan juuri tämä seikka, eikä paljaastaan jotkut kurjat hovi-juonet Konstantinopolissa, vaikuttaa Theodosio Suuren kuoleman jälkeen, että Itä-Roma erkanee Länsi-Romasta. Kreikkalaisuus tähän aikaan silminnähtävästi pyrkii valtiolliseen itsenäisyyteen, ja Justinianon aikana vihdoinkin Kreikan kielikin tulee itäisessä keisarikunnassa viralliseksi kieleksi Latinan sijaan. Semiläisellä alalla Syrian kieli samaan aikaan alkaa kehittää ominaista kirjallisuutta. Länsimailla nämä kansalliset pyrinnöt ovat sen puolesta heikommät, että kansalliset kielet jo enimmästi ovat kuolleet. Mutta missä tilaisuutta on, ilmaantuu ainakin hyvä taipumus irtaantumaan keisarikunnan valtiollisesta hoidosta. Jo v. 397 syttyi Afrikassa kansallinen kapina, jonka johtajana oli eräs Gildoni, muinaisten Maurilais-kuninkaiden jälkeläinen. Kymmenen vuotta myöhemmin, kun Roman legionit olivat lähteneet Britanniaasta, pelastaaksensa Gallian alat barbarien tulvasta, koettivat Britannian Kymrit järjestää kansallisen valtakunnan. Tätä esimerkkiä seurasi Armorika (nyk. Bretagne), jossa Keltalainen kieli yhä oli säilynyt, ja useat lähiset paikkakunnat yhdistyivät samaan liikkeeseen, karkoittaen Romalaiset virkamiehet. Niinkuin tiedämme, sekä Britannia että Armorika eivät milloinkaan enää palanneet Roman vallan alle. Muualla länsimailla tosin puuttui ominaisen kansallisuuden alkeet, mutta Romalaisuuden harrastus oli joka paikassa kuolemaisillaan, ja barbarien tuloa toisinaan melkein mielihyvällä tervehdittiin. Se aika oli tullut, jolloin isänmaan-rakkaus tarvitsi ahtaampia rajoja, voidaksensa elää ja vaikuttaa. Tuo yleis-isänmaa, jota Seneca oli ihastellut, oli jo kadottanut merkityksensä Romalaisen maailman asukkaille.

Silloin keisarikunta hajoo hajoomistaan, ja koska itse maakunnilta myöskin itsenäistä elin-voimaa puuttuu, on seurauksena, että barbari-kansat, kukin kohdaltansa, korjaavat tuon kuoleuntuneen valtio-ruumiin irtanaiset kappaleet. Barbarit itsestään eivät vaikuttaneet keisarikunnan kukistumista, yhtä vähän kuin kalmamadot ovat syynä inhimillisen elin-rakennuksen häviöön. Mutta kun henki on paennut, silloin valtiollisessa niinkuin luonnollisessakin elämässä ilmaantuu

mädännys kaikkein seurauksineen, ja barbari-valloitus oli niin-sanoakseni tämän kemiallisen muutoksen tuotteena.

Tuskallinen on katsella tuon hukkuvan Romalais-maailman kuoleman-taistelu. Joka paikassa on häviötä ja epätoivoa. Kun runoilija Rutilio Numatiano v. 417 lähti Romasta Galliaan, hänen täytyi kulkea meritse, koska tuo muinoin niin rikas Etruria oli tyyni hävitetty, viljelysmaat metsittyneinä, tiet ja sillat rikkuneina.^[33] Ylipäänsä liike ja kaupankäynti sekä elinkeinollinen toimeliaisuus taukosi, koska valtion yllä-pitämä järjestys oli poissa. Tuolla joku silta oli särkynyt, eikä kukaan pitänyt huolta sen korjaamisesta; täällä taas joku tie kävi mahdottomaksi kulkea, koska joukko barbareja tai rosvoja oli asettunut sen varrelle. Sen ohessa yleinen turvattomuus ja toivottomuus lannisti ihmisissä kaiken työ-annon, varsinkin kun nähtiin Romalaisen hallituksen usein liittyvän barbarien kanssa alamaistensa perikadoksi. Se oli keisarikunnan oma hallitus, joka, suosiolla tai pakolla, antoi suostumuksensa siihen, että raa'at barbari-laumat majoitettiin maakuntalaisten keskuuteen, ja aian kronikat kertovat, että hallitusmiehet siinä kohden usein menettelivät säälimättömällä kovuudella. Niinpä esm. Aëtio kerran heitti muutaman osan Loire'n takaista Galliaa eräälle Alani-parvelle, joka aseellisella voimalla ajoi entiset maan-omistajat ulos.^[34] Tämmöisissä oloissa kaikki taloudellinen toimeliaisuus lannistui, koska ei kukaan voinut luottaa edes huomis-päivään; ainoastaan hetken tarpeet ja nautinnot täyttivät ihmisten mielet. Epätoivo synnyttikin hurjuutta ja raakuutta tavoissa. Kun Frankit v. 440 vaiheella karkasivat Köln'in päälle, eivät asukkaat tienneet mitään pelastuksen neuvoa; laittoivat suuret kemut, joivat järkensä hurmoksiin ja antoivat Frankien vuodattaa heidän verensä keskellä särkyneitä viini-astioita. Paikoittain, hädän tullessa, palattiin takaisin pakanuuden menoihin, niin että Norikossa mainitaan ihmisiäkin uhratun. Joka paikassa vihan maljat olivat vuodatetuina onnettoman Romalais-maailman yli, ja joka paikassa vitsauksen ylönpalttisuus synnytti epätoivon huumausta, jota kirkon miehet turhaan nuhtelivat. "Romalais-kansa kuolee ja naurahtaa!" — lausui katkerasti Salviano.^[35] Pyhä Augustino, joka juuri ennätti kuolla, ennenkuin Vandalit valloittivat hänen hiippa-kaupunkinsa, Hipponin Afrikassa, ymmärsi myöskin jo selvästi, että "Roman ikuisuus" ei enää ollut historian pylvääksi pantava. Hänen syvä-mietteenen teoksensa "De civitate Dei" (Jumalan valtakunnasta) sisältää ensimmäiset perusteet uudelle historian-filosofialle. Roman valtiollinen perikato oli hänellä silmään edessä; sitä ei enää kukaan voinut epäillä. Mutta samalle aatteelle oli nyt annettava toinen merkitys: "Ikuinen Roma" oli Kristin-usko, jonka piti seisoa kukistumatonna, laskien barbari-kansat valtansa alle, vaikka nämä olivat Roman maallisen vallan hävittäneet.

Itse teossa kirkollinen järjestys olikin ainoa, joka tätä nykyä voimassa pysyi, maallisen järjestyksen kukistuessa. Melkein joka paikassa tuo Kristitty lauma kokoontui paimeniensa ympäri, etsiäksensä turvaa aian kauhuja vastaan, ja pispat hädän hetkenä olivat kansan parhaina johtajina ja neuvon-antajina. Aniano Galliassa ja Leoni Italiassa ovat meille tunnetut Attilan retkien historiasta. Auxerre'n pispa Germano tuli yhtä kuuluisaksi pyhydestänsä kuin siitä urhoollisuudesta, jolla hän useat kerrat osasi barbarien raivoa hillitä. Kristin-uskon virkana ei ollut yksistään lohdutella kärsivää ihmiskuntaa iankaikkisen autuuden toiveilla; se myöskin holhoi ja puolusti ihmisten maallisia etuja, ja se vihdoin pelasti mitä pelastettavissa oli vanhan maailman yhteiskunta-järjestyksestä ja kulttuurista.

Ja edellä kaiken Kristitty kirkko tässä vedenpaisumuksessa pelasti itse ihmisyyden-aatteen, jota ei Romalainen valtio-yhteys enää kannattanut. Yhtenä Kristikuntana kirkko tästä-lähin koettaa yhä lujemmin vahvistaa yhdys-siteet maailman hajonneiden kappaleiden välillä. Tuo "yleinen kirkko" (ecclesia catholica) on Keski-ajan kuluessa humanitas-aatteen kannattajana, samoin kuin Vanhan ajan lopulla Romalainen yleis-valtakunta oli tämän aatteen luonut ja kehittänyt. Siinäpä Katholisuuden merkitys historiassa, ja tästä myöskin ymmärrämme, miksikä hyödyksi Theodosio Suuri oli "oikea-uskoisuuden" vahvistanut ja lahkolais-opit hävittänyt. Kristikunnan jakamaton yhteisyys oli, näet, välttämättömän tarpeellinen juuri sillä hetkellä, jolloin maailman piti valtiollisesti hajalle mennä.

Jos nyt tahdomme tehdä lopullisen johtopäätöksen edellisestä tutkimuksesta, havaitsemme selvästi, että syynä Romalaisen maailman kukistumiseen on ollut historian tarve jälleen luoda erikois-kansallisuuksia, joiden vaihe-vaikutus saattaisi vasta antaa inhimilliselle kehitykselle rikkaamman sisällyksen. Siitä aiasta onkin kansallisuus-aate ollut historian liike-voimia, ja meidän aikakaudellamme ei kukaan voi sen merkitystä kieltää. Mutta huomattavaa on, että se kansallisuuksien oikeus, joka tällä tavoin on historiassa ilmaantunut, ei ole mikään ehdoton oikeus, joka perustuisi kansakuntien paljaasen olemassa-oloon. Kansallisuuden aate ei merkitse sitä, että jokainen ihmis-ryhmä, jolla on yhteinen sukuperä ja yhteinen kieli, on oikeutettu seisomaan itsenäisenä kansallisuus-olentona maailmassa. Historia on Vanhan ajan kuluessa hävittänyt lukemattomat luontoperäiset kansallisuudet, synnyttääksensä Romalais-maailman yleis-ihmisyyden, ja se samalla tavoin vastakin säälimättä lakaisee tieltään semmoiset kansa-olennot, jotka ovat yleiselle inhimilliselle kehitykselle esteeksi. Kansallisuuksien oikeus siis tulee kysymykseen ainoastaan siinä määrässä ja niin kauan, kuin kukin kansakunta tätä yleistä kehitystä palvelee ja niin-muodoin omalta kohdaltansa edustaa yleistä ihmisyyttä. Tämän totuuden vahvistaa jokainen vaihe seuraavien aikakausien historiassa.

Mutta toiselta puolen yleis-ihmisyyden siinä muodossa, kuin se Roman keisarikunnassa oli toteutunut, nimittäin kaikkia erikoisuuksia tuhehuttavana valtana, ei enää voi ihmiskunnan kehitys-jaksossa ilmestyä. Usein näinä seuraavina aikoina rauhan tarve, sama tarve, jonka "Pax Romana" oli toteuttanut, on saattanut ihmiset ajattelemaan jotakin yleis-hallitusta, joka humaniteetin perustuksella ohjaisi maailman kohtalot. Tätä tarkoitusta varten esm. Keski-aika uudisti keisari-aatteen ja loi sen ohessa paavillisen vallan, puhumatta muista hankkeista yleis-monarkiaian perustamiseksi. Mutta joka kerta nämä yritykset ovat jääneet keskoisiksi. Sillä maailman vapaus

on havaittu tärkeämmäksi kuin maailman rauha, ja vapauden pylväinä ovat juuri erikoiskansallisuudet.

Näillä viittauksilla olemme jo astuneet sen kynnyksen yli, joka viepi Keski-aikaan. Saamme seuraavassa luennossa tämän uuden kehitys-jakson luonnetta erittäin tarkastella.

Kahdes-toista Luento. **Siirto Vanhasta aiasta Keski-aikaan.**

Vanha kasvatus-opillinen sääntö kuuluu: "Hyvin jakaa, hyvin opettaa!" — Mutta tuo tavallinen aikakaus-jako, joka Keski-aian nimeen sulkee vuosituhannen aiat Länsi-Roman kukistumisesta Uskonpuhdistukseen saakka, ei ole suinkaan syntynyt tämän terveellisen säännön ohjauksella. Itse nimitys Keski-aika on jotakin epämääräistä ja sisältää koko joukon ylönkatsetta tätä ihmiskunnan kehitys-jaksoa kohtaan, ikäänkuin sillä ei olisi mitään omaa tarkoitus-perää, vaan ainoana virkana täyttää välit toisesta kultuuri-kaudesta toiseen. Ja kuitenkin Keski-aialla on oma tehtävänsä, oma järjestelmänsä, oma kulttuurinsa. Feodalismi ja Paavikunta ovat ne kaksi laitosta, jotka antavat Keski-aialle ihan omituisen luonteen; niiden avulla Eurooppa kasvaa suureksi kansojen yhdyskunnaksi, jossa uusi, monenpuolinen kultuuri kehittyy. Keski-aialla on siis kyllä tärkeä sijansa historiassa, niinkuin toivon voivani edempänä kuulijoilleni selväksi tehdä. Mutta toiselta puolen on muistamista, että Feodalismien ja Paavikunnan varsinainen vaikutus alkaa vasta vuoden 1000 paikoilta; siitä aiasta alkaen siis on luettava todellinen Keski-aika aatteinensa tarkoituksineen. Nimi, jos sopimatonkin, täytyy meidän tietysti jättää korjaamatta; se on jo merkityksensä puolesta vakaantunut. Olen vain tahtonut huomauttaa, että kun tämä merkitys otaksutaan, tuo pitkä aian-jakso vv. 500-1000 välillä ei kuulu varsinaiseen Keski-aikaan, vaan on jonakuna valmistavana väli-aikana, ikäänkuin pitkä sarja esipihvoja Keski-aian varsinaiseen pesälinnaan.

Aion Teitä kuljettaa järjestään näiden käytävien läpitse; mutta täytyy edeltä-käsin ilmoittaa, että ne ovat siivonsa puolesta jotenkin ikäviä, täynnänsä sekavuutta sekä yhteiskunnallisissa oloissa että historiallisissa tapahtumissa. Meidän ensimmäinen tehtävämme on siis koettaa keksiä jotakin järjestä katsanto-kantaa, miltä sopisi tapausten tuoksinnassa saada käsitystä niiden yleisestä suunnasta. Tätä varten meidän tulee ryhtyä kahtalaiseen jakoon: ensiksikin tuo viiden vuosisadan mitta on jaettava lyhyempiin jaksoihin, jotta muutos-kohdat selvemmin astuisivat näkyviin, ja toiseksi ovat eri olo-piirit toisistaan erotettavat. Kenties emme voi itse esityksessä aivan tarkalleen näitä jakoja noudattaa; mutta ne ovat muistossa pidettävät, koska niistä ainakin on joku apu selkeyden saavuttamiseksi.

Nuo eri olo-piirit, joita meidän tulee silmällä pitää, ovat:

1. Historiallisten tapausten ala, eli toisin sanoin: missä määrässä inhimillisen kehityksen maantieteellinen piiri leviää.
2. Kirkon tila ja vaikutus, sen sisällinen varttumisen ja sen lähetys-toimi ulospäin.
3. Yhteiskunnan tila, eli mille kannalle yleinen järjestys sekä ihmisten turvallisuus ja sen ohessa heidän vapautensa muodostuvat.

Nämä katsanto-kohdat tulee meidän sovittaa kolmeen eri aian-jaksoon, joiden rajoiksi umpimäärin sopii panna vuosiluvut 476-630-850-1000.

1. *Ensimmäinen jakso* vv. 476-630 sopisi nimittää *häviön jatkoksi*. Historia ei vielä liiku ulkopuolella vanhan Romalais-vallan rajoja; mutta tämä Romalais-maailma on nyt hajalla, ja maa on autio ja tyhjä ja pimeys syvyyden päällä, ikäänkuin uuden luomisen edellä. Hetkeksi Itä-Roma pyrkii jälleen pystyttämään Romalaista yleis-valtaa, vaan yritys ei onnistu, ja itse itäinen keisarikunta — "Kreikkalainen keisarikunta", niinkuin sitä nyt ruvetaan nimittämään, — vajoo yhä kurjempaan hermottomuuteen, muuttuen siksi, mitä Ranskalaiset sattuvasti nimittävät sanalla *Bas-Empire*, alinen keisarikunta. Tällä välin kirkko läntisillä mailla alkaa vähitellen ko'ota hajoitetut jäsenensä jälleen siipeinsä alle; mutta sen lähetys-toimi ei vielä ehdi leviämään ulkopuolelle entisen Romalais-alan piiriä. Muutoin kirkko itse barbaristuu, barbarisuuden vallitessa. Tiedot ja taidot hukkuvat ja itse historian soihtu on sammumaisillaan.

II. *Toinen jakso* vv. 630-850 osoittaa ensimmäiset yritykset uuteen maailman-järjestykseen. Frankilais-valta koettaa jälleen virittää Romalais-herruuden traditionit ja yrittää yhdessä liitossa kirkon kanssa perustamaan jotakin säännöllisyyttä valtiollisiin ja yhteiskunnallisiin oloihin. Tämän liiton vaikutuksesta myöskin Kristin-usko levitetään toiselle puolelle Rein-virtaa, ja Saksa nyt astuu inhimillisen kehityksen piiriin. Sitä vastoin itäisillä mailla Kreikan keisarikunta kadottaa puolen alaansa Arapialaisille ja Islam'ille, joka lisäksi anastaa Espanjankin haltuunsa.

III. *Kolmas jakso* vv. 850-1000 laskee keski-aikaisten laitosten, Feodalismien ja Paavivallan, perustukset. Tosin se Romalais-vallan aate, jonka Kaarlo Suuri edellisen aian-jakson kuluessa oli tahtonut kuolleista herättää, jääpi keskoiseksi ja Romalais-keisariuden arvo melkein paljaaksi nimeksi. Mutta yhteiskunnan ainekset alkavat itsestäänsä järjestyä ryhmittäin jonkunlaisten sääntöjen mukaan ja ihmis-elämä vakaantuu jonkunlaisiin muotoihin. Myöskin kirkon arvo ja valta vakaantuu ja järjestyä niiden siveellisten periaatteiden nojassa, joita se kannattaa; paavillisen vallan periaatteet jo valmistuvat, vaikka niiden toimeenpano säästyy seuraavaan vuosisataan. Vihdoin tämä aian-jakso saattaa kirkollisen lähetystoimen melkein tehtävänsä perille. Skandinavian maat sekä Moravia, Puola, Unkari ja Venäjä kääntyvät Kristin-uskoon, ja sillä tavoin

pohjoinen ja itäinen Eurooppa astuu sivistyneen maailman yhteyteen.

Tämän yleis-katsauksen perästä tulee meidän vähäistä likemmin tarkastaa muutamia erinäisiä kohtia, ja aluksi on siis kääntyminen ensimmäiseen aian-jaksoon. Olen sitä aikaa nimittänyt "häviön jatkoksi" ja tahdon lisätä, että barbari-kansain valloitus-työ nyt vasta täytetään. Tuo kuuluisa vuosi-luku 476, joka tavallisesti pannaan Vanhan aian päätös-patsaaksi, ei suinkaan näyttänyt sen aian ihmisille erittäin merkilliseltä. Enimmissä maakunnissa olivat jo ennestään keisarikunnan virastot ainoastaan lohjenneina pirstoina keskellä barbari-kansain tulvaa, ja itse Italiassa oli jo pari vuosikymmentä todellinen valta ollut barbaristen "patriciojen" ja heidän barbaristen palkkasotureina hallussa. Tosin on merkillistä kyllä, että Italia, tämä keisarikunnan emämaa, nyt kadottaa vanhan keisari-arvon ja saapi Odoaker'issa barbarisen "kuninkaan". Mutta Odoaker tunnustaa yhä, jospa vain nimeksikin, itäisen keisarin yliherruutta, ja tätä nimi-herruutta eivät myöskään Länsi-göthien, Burgundien tai Frankien kuninkaat tahtone häneltä kieltää; ottaahan Klodovik — mainitakseni yhden esimerkin — mielihyvällä vastaan tuon Romalaisen konsuli-arvon, joka hänelle Konstantinopolista tarjotaan. Sattuupa lisäksi Odoaker'in suhteen se omituinen seikka, että Konstantinopolin keisari muutamana päivänä päättää antaa Italian hallituksen toiselle miehelle. Hänellä, näet, on palveluksessaan eräs Itä-göthiläinen ruhtinas, nimeltä Theuderik, ja koska tämä toisinaan on varsin vaivaloinen ystävä, katsoo keisari parhaaksi lähettää hänet väkineen päivineen Alppien yli, Italian hallitusta ottamaan. Sitkeän vastarinnan perästä Theuderik pääsee osalliseksi Italian hallituksessa, ja kun vähäistä myöhemmin Odoaker ja koko hänen kansansa on petollisesti teloitettu, ovat Itä-göthit tulleet Italian herroiksi. Mutta oikeuden kannalta katsoen ei ole silloinkaan keisarin esimiehyys lakannut; päin-vastoin se näyttää näiden tapausten kautta saaneen vahvistuksensa.

Huomattavaa myöskin on, että keisarikunnan traditionit vielä elähyttävät Romalaista väestöä barbarienkin vallan alla. Ei voi kysymyksenkään tulla, että barbari-kansain raa'at oikeus-säännöt sovitettaisiin voitetun Romalais-väestön edistyneempiin kultuuri-oloihin; on siis luonnollista, että joka paikassa, Galliassa niinkuin Italiassakin, Romalais-väestö tuomitaan keisarikunnan lakien mukaan, sill'aikaa kuin barbarit noudattavat omia oikeus-menojaan. Mutta Romalaista lakia yhä laaditaan Konstantinopolista, ja juuri tällä aikakaudella keisari Justiniano toimittaa suuren ko'otun lakiteoksensa. Niin-muodoin Konstantinopoli on yhä vielä, muutamissa kohden ja johonkin määrin, koko Romalaisen maailman keskuksena. Pait sitä tuo äsken mainittu keisari ryhtyy suuremmoiseseen tuumaan yhdistää läntisen maailman lohjenneet maakunnat jälleen valtansa alle. Hänen nerokkaat kenraalinsa, Belisario ja Narses, panevat tämän tuuman toimeen. Ensin Vandalien valtakunta kukistetaan ja Afrika tulee taas satavuotisen eron perästä keisarikunnan alle. Sitten tulee Italian vuoro, ja vaikka Itä-göthit tavattomalla uroudella puolustavat asemaansa, johon jo ovat alkaneet kultuurinkin puolesta kodistua, he viimein 18-vuotisen taistelun perästä hukkuvat. Näin nyt melkoinen ja tärkeä osa läntisen keisarikunnan alaa on temmattu barbarien käsistä. Mutta tähän pysähtyikin itäisen keisarikunnan äkki-arvaamaton voiman-ponnistus. Gallian ja Espanjan takaisin-valloitusta ei enää voitu ajatellakkaan eikä edes osattu Italian alaa suojella niistä uusista barbari-joukoista, jotka Alppien takana olivat väijyksissä. Niinpä jo viiden-toista ajastaijan kuluttua Italian pohjois-osa joutui raakojen Longobardien haltuun. Niinkuin näemme, kansain-vaellukset eivät vielä ole lakanneet, ja tuo riutunut Romalaisuus vielä taistelee olemuksestansa. Tapaukset ovat yhä vain jatkoa Roman keisarikunnan kukistumiselle.

Vaan Justinianon hallituksen perästä Romalaisuuden traditionit alkavat läntisessä maailmassa kuoleutua. Italiassa tosin muutamit alat pysyvät enemmän tai vähemmän höllässä yhteydessä Kreikan keisarikunnan kanssa; mutta muualla barbarisuus tulee kokonaan voitolle. Vasta silloin huomataan todenteolla, että antikinen maailma on astunut hautaansa, vaikk'ei kukaan vielä tiedä, mitä uutta tulossa lienee. Keisarikunnan kanssa ovat myöskin Vanhan aian johtavat aatteet hukkuneet. Ainoastaan yksi aate vielä on olemassa, jolla on omat tarkoituksensa selvillä: se on kirkon aate, katholicisuuden aate. Vaan katholicisuudenkin asema on tapahtuneiden muutosten kautta paljon heikontunut. Tuo yleinen kirkko oli syntynyt ja vahvistunut Romalaisen yleis-valtion nojassa, yleisten "oikumenisten" (s.o. koko maailman) kokousten kautta; nyt sen piti yksin kannattaa yleis-ihmisyyden aatetta, ja siihen sen voimat ensi aluksi olivat kovin heikkoja ja sen asema barbari-tulvan keskellä kovin vaivaloinen. Barbarien valloitus, näet, oli melkein yhtä paljon hajottanut kristikunnan kuin keisarikunnankin. Paikkakuntia löytyi, joista Barbari-valloitus oli hävittänyt melkein koko entisen väestön ja joiden nykyiset Germanilaiset asukkaat olivat pelkkiä pakanoita; semmoisia aloja olivat esim. koko Rein-virran varsi, joka oli joutunut Frankien ja Allemanniin haltuun, sekä isoin osa Britanniaasta, jonka Anglit ja Saksit olivat valloittaneet. Ne Germanilaiset kansat taas, jotka jo ennen keisarikunnan kukistumista olivat kääntyneet Kristinuskoon, kuuluivat kaikki Areiolaiseen tunnustukseen, jonka Katholinen maailma hylkäsi; niin oli laita esm. Göthien ja Vandalien, Burgundien ja Longobardienkin. Mutta yhteys uskonnossa tuntui todellakin samassa määrässä tarpeellisemmaksi, kun maailman valtiollinen yhteys oli kadonnut; tämä viimeinen yleis-ihmisyyden side oli siis kaiken mokomin säilytettävä ja uudestaan rakennettava. Siihenpä toimeen nyt aian paraimmat henkiset voimat kääntyvät.

Heti keisarikunnan kukistuessa näemme Galliassa, kuinka kirkon politiiki astuu valtio-politiikin sijaan. Länsi-göthit etelässä ja Burgundit idässä ovat jo alkaneet kodistua Romalais-maailman oloihin ja ovat kaikista Germanilais-kansoista vähimmin barbariset; mutta he ovat tunnustukseltaan Areiolaisia ja sen vuoksi katholicis-kunnalle vihatuita. Frankit sitä vastoin ovat raakalaisia ja pakanoita; mutta heitä sopii Kristinuskoon käännättää ja silloin juuri liittääkin Katholiseen tunnustukseen. Senpä tähden Gallo-Romalaisen väestön toiveet kääntyvät Frankien puoleen, ja tuo inhottava Klodovik tulee kirkon sankariksi, samana hetkenä kun hän Reims'issä on vastaan-ottanut kasteen. Tosin sekä Frankilais-kuningas itse että ne hänen miehistään, jotka tulivat kastetuiksi, pysyivät sisällisesti yhtäläisinä pakanoina kuin ennenkin. Mutta Frankien

kansakunnasta oli nyt tullut kirkon lipunkantaja, ja tämän lipun alla se onnellalla levitti herruutensa yli koko Gallian. Niinpä voitto Länsi-göthien ja Burgundien yli oli melkoisin määrin seurauksena Katholisen papiston ja Romalaisen väestön kannatuksesta. "Eläköön Kristus, joka rakastaa Frankeja! hän varjelkoon heidän valtaansa, hän suojelkoon heidän sotajoukkoansa!" — näin kuuluu niinsanoakseni Frankilainen uskon-tunnustus Saalalais-la'in esipuheessa. Oli ikäänkuin liitto solmittuna Kristuksen ja Frankien välillä kirkollis-valtiollisessa tarkoituksessa. Epäilemättä Kristin-uskon siveelliset vaatimukset saivat tässä liitossa astua syrjään, ja kumma on esm. katsella, millä luontevalla viattomuudella kirkollinen historioitsija Gregorio Toursilainen kehuu kavalan Klodovikin ilkiö-tekoja, arvellen niiden onnistumisen ollen palkkiona Frankilais-kuninkaan hurskaasta kirkollisuudesta. Mutta totta on, että tällä hetkellä siveelliset periaatteet ovat vähemmän tärkeitä kuin tuo yleis-inhimillinen tarve saada edes kirkon alalla yhteys jälleen rakennetuksi. Tähän suuntaan nyt kirkko muissakin maakunnissa lakkaamatta pyrkii ja sillä tavoin Areiolainen lahko-oppi vähitellen saadaan poistumaan. Espanjassa Länsi-göthit muuttuvat päivä-päivältä enemmän Romalaisiksi, kunnes viimein yhdistyvät Romalais-väestön uskonkin muotoon. Itse Longobardit, Pohjois-Italiassa, vaikkapa kiivaimmat ja raaimmat kaikista barbari-kansoista, eivät aian pitkään voi tässä asiassa tutkainta vastaan ponnistella. Aian jakson lopulla on jo Katholisuuden voitto aivan taattu asia, ja kirkko on siis siinä kohden osannut johonkin määrin korjata keisarikunnan tappioita.

Vaan kirkon voitto olisi ollut vaillinainen, ellei se samalla aikaa olisi ottanut muitakin barbarien tuottamia vammoja parantaaksensa. Hurja metelisyys, kaiken järjestyksen lakkaaminen, riettaus tavoissa ja rauhallisen työnteon ylönsätkä olivat aikakauden tunnusmerkkejä. Näitä paheita vastaan kirkko jo aloittaa sodankäyntiänsä, ja vaikka sen voitot eivät ole ensi alussa suuren suuria, ne kuitenkin muutamissa kohden ovat mainittavia. Erittäin ansaitsee mainitsemista, mitä kirkon vapaaehtoiset soturi-joukot, munkkikunnat, saavat toimeen tässä hengellisessä sodassa. Me, jotka asumme rauhallisen ja järjestyneen yhteiskunnan helmoissa, missä kaikelle hyödylliselle toimelle on altista tilaa, emme helposti taivu käsittämään sen-aikuisen munkki-elämän tarkoitusta. Mutta kun yhteiskunnassa säännötön väkivaltaisuus oli ylinnä, silloin oli luonnollista, että jaloimmat henget pyrkivät maallisesta yhteis-elämästä pois erämaan hiljaisuuteen, elääksensä häiritsemätöntä uskon-elämää omien sääntöjensä mukaan. Näin oli Benedikto Nursialainen, siihen aikaan jolloin Itä-göthit asettuivat Italiaan, luopunut rikkaan elämän nautinnoista ja ruvennut erakoksi Apenninien vuoristossa. Näillä syrjäisillä tienoilla oli vielä pakanuuden jäännöksiä jälillä ja vasta erakkojen saarnat levittivät silloin Kristin-uskoa vuoriston köyhille asukkaille. Mutta erakko-elämä oli vielä järjestyvätönä ja tarkempaa sääntöä vailla. Benedikto nyt kokosi ympärillensä Cassino-vuorelle valitun joukon erakoita ja antoi heille varsinaisen ohjeen, joka sitten tuli perus-la'iksi kaikille luostari-laitoksille länsimailla. Säännön päämääräykset olivat: elinkautinen munkki-lupaus, rajaton kuuliaisuus valitulle abbatille, ja alituinen ankara työnteko, olletikkin maan viljelemisessä. Ne olivat kaikki jyrkkiä vastakohtia aian vallitseville synneille: sen raaoille himoille, sen vallattomuudelle ja laiskuudelle. Tämän ohjeensa mukaan alkoivat Benediktolais-munkit hiljaisuudessa vaikuttaa ja ovat paljon siunausta levittäneet näinä pimeinä aikakausina. Tuolla täällä näemme heitä pienen joukkokunnan, joka lähtee, sirppi vyöllä, kaukaiseen sydänmaahan. Siinä rakentavat asumuksensa, muuttavat korven peltomaaksi, saarnaavat sanalla Kristuksen evankeliumia seudun raaoille asukkaille ja saarnaavat sen ohessa esimerkillänsä heille työn kunniaa. Luostarin ympäri syntyy vähitellen kyläkuntia, kyläkunnista karttuu pitäjiä, ja ennen pitkää on iso avara ala viljelykselle valloitettu.

Kuudennen vuosisadan lopulla, jolloin maallisessa yhteiskunnassa tapojen riettaus on noussut korkeimmalleen ja itse kirkko on vähällä uppountua raakuuden tulvaan, on lohdullista nähdä tämä hengellisyyden liikkuva sotajoukko, joka vielä ajaa siveellisten periaatteiden ja kulttuurin asiaa. Frankien valtakunnassa on nyt Fredegundan ja Brunehildan hirveä aika. Silloin tulee Irlannista, "Pyhien saaresta", munkki Kolumbano seuralaisineen, jotka rakentavat luostareita Vogesien jylhimpisiin vuori-seutuihin. Kun vallan-pitäjät, joiden syntejä he nuhtelivat, eivät antaneet heidän siinä elää, läksivät Boden-järven seuduille ja saarnasivat Kristin-uskoa pakanallisille Allemanneille. Yksi näistä munkeista, pyhä Gallo, perusti Helvetian alalla luostarin, joka hänestä on perinyt nimensä Sankt Gallen. Toisia lähti pohjoiseen Galliaan eli nykyiseen Belgiaan, jonka asukkaat vielä olivat puoli-villejä ja pakanoita. Tämä uusi uskon-liike tosin ei voinut aian yleistä luonnetta muuttaa; mutta se kumminkin vaikutti jotakin herätystä itse kirkonkin piirissä, ja tästä pitäin kirkollinen lähetys-toimi virkistyy ja voimistuu.

Aikakauden tärkein lähetys-puuha oli kuitenkin se, joka pantiin toimeen Romalaisen maailman vanhasta pääkaupungista. Oli, näet, v. 590 tullut Roman seurakunnan paimeneksi eräs jäntevä mies vanhasta Romalaisesta senaatori-suvusta. Se oli Gregorio Suuri, tunnettu muun muassa siitä innosta, jolla hän paransi kirkollisen koulu-opetuksen ja olletikkin kirkko-laulun. Tässä miehessä elivät vielä Romalaisen maailman-herruuden traditionit ja hän pyysi siis miten mahdollista liittää länsimaiden seurakunnat Romalaisen pisan hengellisen esimiehyyden alle. Mutta yksi keisarikunnan entisistä alusmaista, avara Britannian saari, oli Kristin-uskolta melkein kokonaan kadoksiin mennyt; se, oli siis uudesta saatettava kristikunnan yhteyteen, — ja kuka olisi tähän toimeen soveliaampi kuin Roman seurakunta, Romalaisen yleis-ihmisyyden luonnollinen edustaja hengellisellä alalla. Gregorio valitsi tätä tehtävää varten erään Augustino nimisen Benediktolais-munkin ja lähetti hänet neljän-kymmenen seuralaisen kanssa Gallian kautta Britanniaan. Tällä tavoin koko Anglosaksien kansakunta ennen pitkää kääntyi Kristin-uskoon, ja tästä kauniista istutuksesta myöhemmin uskon siemen levisi muihinkin Germanilaisiin kansoihin, jotka vielä elivät pakanoina Germanian metsissä. Tämä tapaus on yleiseltä merkitykseltään aikakauden kaikkein tärkeimpiä. Valtiollinen maailma oli auttamattomasti hajalle mennyt; mutta kirkko oli nyt voittanut takaisin koko entisen Romalais-alan ja valmisti itseänsä yhä uusiin valloituksiin. Tosin kirkon varsinaisen suuruudenaika vielä oli kaukana. Gregorio Suuri ei vielä ollutkaan

mikään Romalainen paavi keski-aikaisessa merkityksessä. Mutta hän oli, kuten itse lausui, "Jumalan palvelijain palvelija" (servus servorum Dei) s.o. historiallisten aian-tarpeiden palvelija, ja sen kautta hän laski ensimmäistä perustusta keski-aikaiselle paavikunnalle.

Kirkon sen-aikuinen heikkous havaitaan siitakin, että sen tavallisesti täytyi heittää kristillisen siveysopin korkeammat vaatimukset sillensä ja tytyä ulkonaiseen tunnustukseen. Kun lähetys-saarnaaja Augustino kirjoitti Romaan valituksen Anglosaksilaisten ylimyksien moni-vaimoisuudesta, josta eivät tahtoneet luopua, vaikka olivat kasteen ottaneet, hän Gregoriolta sai vastauksen, että koska Anglosaksit vielä olivat lapsia uskossa, heitä muka täytyi rieskalla ruokkia eikä liian väkevällä Kristin-opin ravinnolla. Samaa varovaisuutta näkyy kirkko yhä käyttäneen Frankienkin valtakunnassa, ja vuosisatana aikaa vielä kului, ennen kuin siellä puolen kirkon vallat yrittivät esm. vaatimaan kristillistä avio-sääntöä noudatettavaksi. Nuo Germanilaiset kansat, jotka olivat Roman alueelle asettuneet, tosin jo kaikki tunnustivat Kristuksen oppia ja saatettiin lukea siihen Katholiseen kirkkoon, jonka keisarikunta oli perustanut. Mutta heidän siveellinen kasvatuksensa oli vielä vasta alullansa eikä läheskään täyttänyt Romalais-maailman mitta-kaavaa uskonnonkaan alalla. Kuinka he yhteiskunnallisella alalla olivat maailman muotoa muuttaneet, tulee meidän erikseen tutkia. Siitä on oleva tulevan luennon nimen-omainen keskustelu-aine.

Kolmas-toista Luento **Barbarien perustama yhteiskunta.**

Saisimme aivan vaillinaisen käsityksen barbari-valloituksen luonteesta ja merkityksestä, ellemmme koettaisi itsellemme selvittää Germanilaisten kansain yhteiskunnallisia laitoksia ennen valloitusta, ja minkälaisiksi nämä vähitellen muodostuivat, sitten kuin valloittajat olivat asettuneet Romalaiselle alueelle. Aion senvuoksi tällä kertaa ensin viedä kuulijani Germanian metsiin ja sieltä johdattaa heidät retkeileväin barbari-joukkojen seurassa Romalaisen rajan yli, ikäänkuin omin silmin näkemään, kuinka nuo kaksi aivan erikaltaista maailmaa toisiansa kohtaavat ja viimein molemmat yhteen sulavat tai oikeastaan uuteen kaavaan muodostuvat. Se on keskiaikaisen yhteiskunnan synty, joka tällä tavoin tulee meille selviämään. On vain muistaminen, että tällä tutkimus-alalla vielä on monta hämärää paikkaa, monta perkaamatonta tiheikköä, jotka tekevät matkamme kenties ikäväksi, mutta ainakin hiukan vaivaloiseksi.

Germanien alkuperäisten laitosten suhteen on ensiksi mainitseminen, että heimokunta, tuo kaikkien kansain yhteinen alku-laitos, on heilläkin yhteis-elämän perustuksena. Heimokunnan vapaat perheen-isännät ovat luonnollisessa liitossa keskenänsä ja kokoontuvat määrä-aikoina yhteisiin neuvotteluihin eli käräjiin. Eri oikeuksilla varustettuja säätyjä ei oikeastaan ole; mutta muutamat suvut ovat muita mainehikkaammat, lukien usein syntyperänsä itse jumalista. Tämmöisestä suvusta valitaan aina kansan kuningas, jos nimittäin kuninkaallista valtaa on olemassa, jolloin tavallisesti useat heimokunnat ovat yhdistyneet jonkinlaiseksi valtakunnaksi. Mutta yhtä tavallista on, että varsinaista valtio-yhteyttä puuttuu ja kukin heimokunta elää erillänsä valittujen päällikköjensä alla. Ylipäänsä havaitaan valtiollisessa katsannossa monta erilaisuutta eri kansoilla ja eri aikoina. Mutta yleisenä tunnusmerkkinä on yhteiskuntasiteen heikkous ja yksityisen melkein rajaton vapaus. Niilläkin kansoilla, jotka elivät kuninkaallisen vallan alla, oli veron-maksu yhteiskunnallisiin tarpeisiin tuntematon; ainoastaan vapaaehtoisia lahjoja oli vapaiden miesten tapana tarjota hallitusmiehillensä. Jokainen ymmärtää, että tämmöisissä oloissa tuskin sopii puhua jostakin varsinaisesta valtiosta. Hallitus-valta perustui melkein yksinomaisesti sukujen liittoon, tuomari-valta taas asiallisten sovintoon. Tahdon tässä kohden mainita pari kohtaa asian valaisemiseksi.

Heimokunnan yleisissä kokouksissa otettiin tietysti sattuvat oikeuden-asiat ratkaistaviksi. Esimiehenä oli eräs kansan valitsema kreivi ("grafio", Anglosaksien "ealdorman" eli vanhin, Skandinaviaisten "lagman". laamanni), joka tuomion lausui, sittenkuin tuo kokoontunut kärjä-rahvas oli päätöksen tehnyt. Vaan tuomion toimeen-pano riippui enimmästi asiallisten omasta suostumuksesta; sillä yhteiskunnalta puuttui sekä voimaa että halua yksityistä pakoittamaan. Oli esm. surman-teko tapahtunut. Sivistyneillä kansoilla semmoinen teko katsotaan rikokseksi yhteiskuntaa vastaan, joka myöskin pitää huolta syyllisen rankaistuksesta. Mutta Germanilaisten käsityksen mukaan asia koski etupäässä surmatun sukua, joka sai itse etsiä kostoansa surmaajalta ja hänen suvultaan. Se suku-vaino, joka tällä tavoin syttyi, oli kuitenkin yhteiskunnalle häiriöksi, ja sen vuoksi koetettiin käräjissä saada asia sovitetuksi. Ensiksi oli silloin selville saatava, tokko syytetty todellakin oli teon tehnyt. Todistusta vierasten-miesten kautta harvoin saattoi kysymykseen tulla, ja jos syytetty kielsi, hän sai puhdistaa itsensä omalla ja ystäväinsä valalla. Nämä myötä-vannoijat ("conjuratores", Ruotsin lakien "edsgärdsmän"), jotka nyt valalla vahvistivat ajatuksensa, että syytetty muka ei ollut sitä tekoa tehnyt, olivat oikeastaan samat miehet, mitkä suku-vainon tapauksessa pitäisivät hänen puoltansa. Mutta jos vihdoin surmaajan syyllisyys oli selville saatu, ei tuomio määrännyt muuta, kuin millä sakoilla surmaajan sopisi lunastaa itsensä surmatun sukulaisten kostosta. Näin tuomitut sovinto-sakot ("weregeld", Ruotsin lakien "mansbot") saattoi surmatun suku kunnialla vastaan-ottaa, ja siinä tapauksessa asia oli sovitettu ja ystävyys jälleen rakennettu. Mutta jos ei sovintoon suostuttu, oli täysi valta ja oikeus jatkaa suku-vainoa. Koko juttu katsottiin ainoastaan yksityis-oikeuden kannalta, taikka niinkuin joku sukujen yksityinen väli, johon yhteiskunta ei saanut kuin varovaisimmalla tavalla sekaantua.

Yhteiskunta semmoinen, jossa sota sukujen välillä katsottiin säännöksi ja la'in tekemä ratkaisu ainoastaan poikkeukseksi, ei voinut lopulta olla kuin jotenkin satunnaisena liittona jäsentensä kesken. Asian laita olikin, että vaikka yhteinen syntyperä oikeastaan perusti heimokunnan, tämän rinnalla löytyi toinen laitos, joka alinomaa heikoksi ja toisinaan hajotti heimokunta-siteen. Tämä laitos, jota jo Tacito kertomuksessaan Germanian tavoista selvästi kuvaa,^[36] oli seuralais-laitos eli *Retkikunta*. Retkikunnat saivat alkunsa Germanien hillimättömästä sota-halusta. Milloin heimokunta rauhaa piti, etsivät yksityiset tilaisuutta sotaa käymään omalla hullaan; urhoolliset miehet kokoontuivat seuralaisiksi jonkun etevän päällikön ympäri ja läksivät onnen-ha'ulle avaraan maailmaan. Jos nyt useat pienemmät retkikunnat yhdistyivät jonkun ylipäällikön käskyn alle, saattoi tällä tavoin syntyä kokonainen uusi kansakunta. Germanien historiassa usein tapahtuukin, että vanhat heimokunnat häviävät tietämättömiin ja toisia syntyy uusilla nimillä ja uusilla aloilla. Toisinaan semmoisia mullistuksia ilmaantuu, vaikk'ei asuin-sijoja sanottavasti muuteta. Niinpä esm. 3:nnen vuosisadan alulla melkein kaikki nimet Germaniassa muuttuvat; muun muassa silloin ensi kerta mainitaan nimet Frankit ja Allemannit, ja historioitsija saattaisi ensimmältä luulla, että ihan uusi väestö on asettunut pitkin Rein-virran varrella. Mutta tarkemmin tutkittuansa hän havaitsee, että siinä on pää-asiallisesti Taciton aikaiset heimokunnat, vaikka tosin liittyneinä ja järjestyneinä. Milloin taas kansat ovat lähteneet kauemmas vaeltamaan, on retkikunta-laitos kokonaan niellyt heimokunta-järjestyksen. Niin on ainakin laita Roman keisarikunnan kukistumisen aikana. Nuo kuuluivat retkeilijät Alarik, Klodovik, Alboin y.m. ovat tosin kansallisia kuninkaita; mutta kansa, joka heitä kutakin seuraa, on oikeastaan retkikunta-sotajoukon tapaan jaettuna ja järjestettynä, kuten esm. Longobardeista nimen-omaan mainitaankin. Yksi näistä esimerkeistä on erittäin valaiseva. Klodovik, niinkuin tiedämme, ei ollut alkuansa kuin pienen heimokunnan kuninkaana Tournai'n seuduilla eikä olisi voinut perityn valtansa nojassa Gallian maata valloittaa. Mutta hänen retkikuntaansa tulvasi urhoolliset miehet kaikista Frankien heimokunnista; hän tuli tällä tavoin ikäänkuin koko kansan päälliköksi ja syrjäytti sitten helpolla vaivalla kaikki muut pikku-kuninkaat, jotka hallitsivat Saalalais-Frankien ja Ripuarien kyläkunnissa. Oikeastaan retkikunnan päällikkyyden ja kuninkuus eivät olleet kaukana toisistaan. Tavallisesti otettiin kumpaiseenkin virkaan korkea-sukuisia miehiä. Mutta Odoakerissa näemme esimerkin, kuinka halpa soturikin kykynsä kautta kohoaa Roman palveluksessa olevan Germanilaisen armeijan, s.o. retkikunnan, päälliköksi ja soveliaalla hetkellä siitä nousee Italian kuninkaaksi.

Verratessamme heimokunnan ja retkikunnan laitokset toisiinsa, saatamme melkein epäillä, kumpika varsinaisemmaksi on katsottava Germanilaisten kansain elämässä. Näyttääpä melkein siltä, että nämä kansat jo ennen muinoin olivat retkikuntina tulleet itse Germaniaan ja siihen asettuneet maan herroiksi, laskien entiset Keltalaiset tai Slavilaiset asukkaat verollisiksi alustalaisiksi; — sillä sitä sukua luultavasti oli enin osa Germanian epävapaasta väestöstä, jonka olemassa-oloa jo Tacitokin oli huomannut.^[37] Mutta jos Germanilainen yhteiskunta oli valloituksen luoma, se yhä säilytti selviä jälkiä alkuperästensä. Rauhan-aikainenkin heimokunta jakaantui, näet, ala-osastoihin, joiden nimet jo viittaavat edellä-käyneeseen armeija-järjestykseen. "Satakunta" (Ruotsin lakien "hundari", "härad", s.o. kihlakunta) merkitsi alkuperäisesti sadan soturin joukkoa, ja tämä vielä jakaantui "kymmenkuntiin", jotka olivat pienimmät asutus-piirit. Näemme tästä, että itse heimokunta seisoi retkikunnan perustuksella; se oli enemmän jonkunlaisen ase-veljyyden kuin luontoperäisen kansallisuuden kaltainen ja saattoi helposti uudestaan muodostua retkikunnaksi uutta valloitus-tointa varten.

Tämä lyhyt silmäys Germanien alkuperäisiin yhteiskunta-laitoksiin selittää meille myöskin näiden kansain virkaa keisarikunnan kukistumisen historiassa. Ensiksikin ymmärrämme retkikunta-laitoksen sotaisesta järjestyksestä, että juuri Germanilainen soturi-väestö oli erittäin sovelias perustamaan herruuttansa hajooneen Romalais-maailmaan. Muut raat'at kansakunnat olisivat epäilemättä yhtä hyvin toimeen panneet sen hävitystyön, joka on tämän aikakauden tunnusmerkkejä. Mutta ainoastaan luja sotainen järjestys, semmoinen kuin Germanilainen retkikunta-laitos tarjosi, saattoi kyetä perustamaan jotakin pysyvää tuon mainion Romalaisen järjestyksen raunioille. Toiselta puolen Germanilainen käsitys yksityis-henkilön vapaudesta oli jyrkkänä vastakohtana Romalais-maailman valtio-aatteelle, jonka luontoa ja tarkoitusta olen edellisissä luennoissa selittänyt. Roman valtio-aate oli luonut yleis-ihmisyden, joka yhteisen kansallisuuden kaavaan sulatti sivistyneen maailman kaikki asukkaat. Mutta tähän yhteiseen Romalaisuuteen oli yksityis-henkilöiden vapaus ollut hukkumaisillaan, ja ihmiskunnan edistys riippui siitä, että, erikois-kansallisuuksien ohessa, myöskin yksityis-henkilöllisyys jälleen pääsisi voimaan. Silloin Germanilaiset kansat, joiden luonteen-ominaisuutta oli yksityisten melkein rajaton vapaus ja valtio-siteen melkein täydellinen olemattomuus, ottivat historian ohjokset käsiinsä. Nämä kansat siinä kohden edustivat uutta periaatetta, ja tämä periaate oli sillä hetkellä historiallista aian-tarvetta.

Valloittajain ensimmäinen asettuminen Romalaiselle alueelle tapahtui oikeastaan sotaisen majoituksen muodossa. Jo keisarikunnan aikana oli majoitettu sotaväki la'in mukaan saanut maan-asukkailta kolmanneksen maan tuloista.^[38] Barbari-kansat, jotka nyt aikoivat vakinaisiksi jäädä, ottivat määrä-osan itse maasta haltuunsa, — Odoaker'in miehet ja Itä-göthit kolmanneksen, Burgundit ja Länsi-göthit kaksi kolmannesta, Vandalit Afrikassa kaiken paraimman maan. Longobardeista mainitaan, että he ensin ryöstivät, mitä käsille sattui, ja sitten vaativat jälille jääneiltä asukkailta kolmanneksen maan tuloista; mutta myöhemmin hekin sopivat oikeasta tilusten jaosta. Frankien menetystä emme tarkemmin tunne; mutta luultavinta on, että he jotenkin säännöttömästi ottivat parahimmat maat haltuunsa. Kukin isomman tai pienemmän seuralais-joukon päällikkö asettui miehinensä soveliaaseen paikkaan, jonka entinen omistaja oli tapettu tai karkoitettu. Muistamista on, että Romalaiset maan-omistajat, jotka tällä tavoin pakoitettiin jakamaan tai heittämään omaisuutensa, olivat melkein yksin-omaisesti ylimys-

säätyisiä, ja näiden sijaan nyt asettui barbarinen ylimys-sääty, nautitsemaan maatilojen tuotantoa. Itse maanviljelijät eli Romalaiset Kolonit jäivät tietysti asemilleen, vaihettaen ainoastaan isäntiä. Valloittajille semmoinen herras-elämä nähtävästi ei ollut mitään uutta ja tottumatonta; sillä, niinkuin olen sanonut, jo Germanilaisessa heimokunta-elämässä löytyi epä-vapaata väestöä, joka varsinaiset maan-työt teki. Ylipäänsä barbarit nyt järjestyivät Germanilaisen heimokunnan malliin keskelle Romalaista väestöä; kenties kuitenkin sillä eroituksella, että pienempien retkikuntain päälliköt eivät uskaltaneet seuralais-parvejansa aivan hajalle päästää; sillä äsken-valloitetussa maassa olisi yksinäinen asutus tuntunut liian turvattomalta. Muistamista, näet, on, että valloittaja-kansat oikeastaan olivat varsin vähä-lukuisia; senpä tähden he, ottaessaan laveat maakunnat haltuunsa, epäilemättä pysyivät ryhmittäin ko'ossa keskinäistä apua varten.

Tärkein muutos Germanilaisessa yhteiskunnassa valloituksen perästä oli se, että kuninkuuden voima ensi aluksi melkoisesti karttui. Kaikki keisarikunnan kruunun-tilukset, joita löytyi melkoinen paljous, lankesivat barbari-kuninkaan haltuun, joka muutoinkin kaikissa kohden kohosi keisarivallan perilliseksi Romalais-väestön suhteen. Hänellepä siis myöskin maksettiin se maavero (indictio, tributum), joka ennen oli keisarikunnan valtiokassaan mennyt; on vain huomattava, että uudet Germanilaiset maan-omistajat eivät maksaneet mitään veroa, ja että Romalaistenkin tilanhaltiaien veromäärä nähtävästi paljon aleni.^[39] Tämän uuden asemansa kautta nousi kuninkuus korkeampaan arvoon kuin Germanilaisessa yhteiskunnassa muutoin oli tavallista. Ulkonaisesti valloittaja-kansan olot järjestyivät heidän omaan kansalliseen malliinsa: maa jaettiin kreivikuntiin eli herttuakuntiin, jotka vastasivat entiseen heimokunta-jakoon, nämä taas satakuntiin (centena, centuria, decuria). Mutta kreivi ei ollut enää yksistään Germanilaisten käräjän esimiehenä; hän oli sen ohessa Romalais-väestön maaherrana ja sentähden kuninkaallisena virkamiehenä. Joku määrä keisarillista itsevaltiutta tällä tavoin melkein huomaamatta yhtyi Germanilaiseen kuningas-arvoon. Tosin kuninkaan la'illinen valta Germanilaisen valloittaja-säädyn suhteen ei ollut suurempi kuin ennen; nämä vapaat barbari-soturit olivat velvolliset kokoontumaan hänen kutsumuksestaan yhteistä sotaretkeä varten, mutta olivat myöskin hänen kanssansa osallisina yleisessä kansankokouksessa, jossa retket päätettiin. Vaan itse teossa kuningas oli tullut entistä mahtavammaksi, varsinkin siitä syystä, että hän karttuneiden varainsa avulla saattoi luonansa elättää isomman seuralais-joukon kuin mikään yksityinen päällikkö. Nuo kuninkaan seuralaiset, jotka kuuluivat hänen yksityiseen retkikuntaansa eli, kuten sanottiin, kuninkaalliseen trust'iin (trustis regia), alkavat jo saada valtiollisen merkityksen. Nimellä "leudit" (s.o. kuninkaan miehet) taikka "antrustionit", latinaksi "fideles" (s.o. uskolliset), he usein tulevat aian tapauksissa näkyviin; heidän joukosta kreivit aina määrätään, ja sovinto-sakko antrustionin surmasta määrätään kolmekertaiseksi muun vapaan soturin surmahinnan suhteen.

Olen tällä tavoin jos lyhyestikin maininnut pääkohdat barbarien asettumisesta, ja etupäässä olen silmällä pitänyt Frankien valtakuntaa, joka pian saavutti ensimmäisen sijan barbari-maailmassa. Mihin tilaan Romalainen väestö joutui valloituksen kautta, tulee minun vielä muutamilla sanoilla selvittää. Moni saattaisi arvella, että Germanilainen valloitus kerrassaan hävitti Romalaisen yhteiskunta-laitoksen ja laski voitettun väestön säälimättömän ikeen alle. Niin ei kuitenkaan laita ollut. Romalainen yhteiskunta jäi monessa kohden seisomaan Germanilaisen yhteiskunnan rinnalla, ja jokainen kansallisuus sai oikeus-asioissa pitää omat lakinsa. Se osa Romalaisesta väestöstä, joka ennestään oli vapaa, ei nytkään kadottanut vapauttansa, ja Frankien valtakunnassa tavataan Klodovik'in aioista asti Gallialaisia ylimyksiä, jotka otettiin kuninkaan trustiin ja palvelivat barbari-kuninkaan armeijassa. Niinpä esm. Vouglé'n tappelussa v. 507, jolloin Klodovik voitti Etelä-Gallian Länsi-götheiltä, useat senaatorit Auvergne'sta mainitaan kaatuneen Frankilais-sotajoukon riveissä.^[40] Ylipäänsä Romalais-väestön yhteiskunnallinen arvo katsottiin halvemmaksi kuin barbari-kansan; sen näemme olletikkin Frankilais-lakien säätämistä sovinto-sakoista. Kun esm. Frankilaisen antrustionin surmasta maksettiin 600 solidoa,^[41] niin saman-virkainen Romalainen, niinkutsuttu "kuninkaan pöytävieras" (conviva regis), arvattiin 300:ksi: kun vapaan Frankin surma sovitettiin 200:lla, niin puoli määrä riitti veri-hinnaksi vapaasta Romalaisesta; ja kun vihdoin Frankilaisesta epä-vapaasta maksettiin yhtä korkea sakko kuin Romalaisesta vapaasta, eli 100 solidoa, ei ollut Romalaisen kolonin verihinta puoltakaan sen vertaa. Kuitenkin kirkon miehet, jotka tähän aikaan vielä kaikki olivat Romalaisia, luettiin aina sovintosakko-taksassa korkeimpaan arvomäärään, ja pispainsa kautta pääsi voitettu väestö itse teossa jonkunlaiseen valtiolliseenkin vaikutukseen. Kaikki seikat yhteen-laskien, ei sovi sanoa, että Romalais-väestön yhteiskunnallinen vapaus, ainakaan Frankien valtakunnassa, olisi alentunut; päin-vastoin heidän tilansa oli muutamissa kohden silmin nähtävästi parantunut. Keisarikunnan rasittavat valtio-la'it olivat hävinneet ja useat olot muodostuivat itsestään Germanilaisen vapaamman mallin mukaan. Niinpä esm. kaupunki-kunnat saavuttivat melkein täydellisen itsehallinnon sisällisissä asioissaan; "kuria" tuli asukasten yleisellä vaalilla asetettavaksi ja saavutti myöskin täydellisen tuomio-oikeuden kreivin esimiehyden alla, aivan niinkuin Germanilainen käräjä-kokous.^[42] Mitä Romalasiin ylimyksiin tulee, moni heidänkin joukosta alkoi muodostaa elämänsä Germanilaiseen tapaan. Yhteiskunnallinen järjestys päivä päivältä hävisi; mutta Romalaisetkin alkoivat hyväksensä käyttää tuota Germanien tuottamaa metelistä vapautta.

Kuluu sitten vuosisadan aiat, kuluu kappale toistakin. Yhteiskunnallinen järjestys joutuu yhä enemmän rappiolle ja yksityis-voimain taistelu melkein hajottaa kaiken valtio-yhteyden. Itse kuninkaallinen valta, joka ensin oli ollut vahvistumaisillaan, ei enää voi yllä-pitää etevyyttänsä näiden taistelevain voimain joukossa. Frankien valtakunnassa Merovingien kuningas-suku vajoo yhä kurjempaan mitättömyyteen, ja ylimys-valta kohoaa kuningasvallan raunioille. Ottakaamme tämä uusi vaihe likemmin silmäiltäväksi.

Sanoin äsken, että valloittajat nähtävästi ryhmittäin olivat asettuneet valloitettuun maahan. Retkikuntalaitos siis pysyy; mutta se kuitenkin melkoisesti muodostuu muuttuneiden olojen mukaan. Germaniassa ennen muinoin se oli satunnainen yhdistys tehtävää sotayritystä varten; nyt se tulee vakinaiseksi yhteis-elämän muodoksi. Päällikkö eli, niinkuin häntä nyt ruvetaan nimittämään, "*seigneur*" (senior) pitää seuralaiset alituisesti palveluksessaan; ne ovat hänen talonväkensä ja kantavat sen mukaan nimet: *gasindi*, *gesith*, *vassi*, *vassalli*, — jotka sanat nähtävästi kaikki ovat samaa sukuperää kuin "Gesinde" (talonväki) nykyisessä Saksankielessä. Palvelus on vapaalle suostumukselle rakennettu ja niin-muodoin luonnoltaan vapaan miehen palvelusta, niin että esm. oikeus-asiat itse seuralais-joukon keskuudessa ratkaistaan kaikkien yhteisellä tuomiolla, eikä seigneurin mielivaltaisella päätöksellä. Mutta tavallisesti palvelus otetaan koko elinkaudeksi; ainakin seigneurit koettavat kaikin mokomin estää miehiänsä muualle luopumasta. Esimerkiksi siitä, miksi seuralaislaitos oli muodostunut, tahdon mainita seuraavan sen-aikuisen kontrahti-kaavan vapaan miehen palveluksen-otosta eli Rekommodationista, kuten sitä kutsuttiin.

"Koska minulla", kuuluu palveluksen-ottajan sanat, "ei ole millä itseäni elättää tai verhota, sen vuoksi olen pyytänyt päästä sinun turviis ja isännyytees, sillä tavoin, että sinä minua hoidat sekä ruuan että vaatteuksen puolesta ja minä taas, niin kauan kuin luonas elän, olen velkapää sinulle osoittamaan vapaan miehen palvelusta ja kuuliaisuutta, eikä ole minulla elämäni ikänä valtaa luopua sinun hoimeistas".

Nämä sanat, jotka silmin-nähtävästi olivat semmoisia, kuin tuleva isäntä ne tahtoi, todistavat, kuinka lujasti pyydettiin kiinnittää miehet heidän palveluspaikkaansa. Tätä tarkoitusta varten nyt tarjoutui erinäinen keino, joka oli vassallille yhtä otollinen, kuin se oli seigneurille mukava. Jälkimäiselle, näet, alkoi aian pitkään käydä hankalaksi, kenties mahdottomaksikin, elättää kotosellaan suurta seuralais-joukkoa perheineen päivineen. Mutta maatiluksia oli hänellä enemmän kuin mitä itse jaksoi hoitaa. Hän siis tarjosi vassallillensa jonkun maatilan nautittavaksi sillä ehdolla, että mies siinä itseänsä elätti, mutta seigneurin kutsuessa saapui hänen luoksensa, sotaista tai muuta palvelusta suorittamaan. Asia oli vassallille niin edullinen, että tämä nyt puolestaan kaikin mokomin pyrki vakuuttamaan itsellensä tilan elinkautista nautintoa, vieläpä saman edun jatkamista lapsillensakin. Palvelus siis pyrki muuttumaan perinnölliseksi väliksi tilallisten soturien kesken. Tuo elatukseksi annettu maatila nimitettiin sen aian latinassa "*beneficium*" (hyväntekijäiset). Germanien kielellä sitä kutsuttiin "*fe-od*" (s.o. palkka-omaisuus), eroitukseksi "*all-od'ista*" (eli koko-omaisuudesta), joka merkitsi itsenäistä perintö-tilaa. Näiden nimien johdosta tämä uusi järjestelmä, joka nyt alkaa, kutsutaan *Beneficio- eli Feodali-laitokseksi*.

Kuinka se vähin-erin kehittyi, en saata tässä paikassa kuin aivan lyhyesti selittää. Kun beneficijoen anto kerran oli yleiseksi tavaksi tullut, niin beneficijon-saaja vassalli pian alkoi omasta puolestaan ottaa muita miehiä palvelukseensa ja niillekin, jos varaa oli, antaa osia feodilastansa nautittavaksi. Näin syntyi ala-beneficioita eli ala-feodeja, ja aivan luonnollista oli, että semmoinen laitos välttämättömästi kallistui perinnöllisyyteen päin; sillä jos ylipäänsäkään ei ollut helppo, vassallin kuoltua, ajaa hänen poikaansa pois tilalta, kun tämä suostui ottamaan isän velvollisuudet päällensä, niin asia tuli kahta vaikeammaksi, milloin löytyi ala-vassalleja, joiden asema myöskin olisi tällä tavoin tullut häirityksi. Mihin aikaan beneficijoen perittävyys alkoi tavalliseksi tulla, ei ole täydelleen selvä; mutta, kuten nä'imme, se melkein seurasi itse asian luonnosta. Jos vielä lisäksi mainitsen, että useat allodinkin omistajat, jotka näinä metelisinä aikoina tunsivat itseänsä liian heikoiksi itsenäisinä seisomaan, tarjoutuivat jonkun mahtavimman miehen palvelukseen ja muuttivat allodinsa feodiksi hänen allensa, — niin havaitsemme kuinka koko yhteiskunta alkoi järjestyä tähän uuteen kaavaan. Keski-aian omituinen yhteiskunta oli siis jo yleiseltä kaavaltansa valmis; ainoastaan aikakauden hurja väkivaltaisuus esti sen vielä vakaantumasta.

Omituista on nähdä, kuinka tämä uusi järjestys vaikutti Merovingien kuningas-valtaan. Olemme jo nähneet, että ensimmäisten Frankilais-kuninkaiden mahtavuus etupäässä riippui heidän seuralais-joukkonsa suuruudesta, ja luonnollista siis on, että olletikkin kuninkaat koettivat beneficijolla lisätä vassalliansa joukkoa. Mitä olen sanonut seigneurien talonväestä, on niinmuodoin myöskin ymmärrettävä kuninkaan trustista; se vain on lisättävä, että tämä suuruutensa vuoksi oli vaikeampi ko'ossa pitää. Kuninkaallisen trustin johtoa varten näkyy hovissa syntyneen erinäinen virka, joka nimellä "*huoneenhaltia*" (major domus) sitten tulee kuuluisaksi Frankien historiassa. Huoneenhaltia on nähtävästi kuninkaallisen talouden "kreivi", niinmuodoin talonväen päällysmiehenä ja kuninkaallisten tilojen ja tulojen intendentinä. Hänen kauttansa siis beneficijotkin jaetaan, ja kuninkaalliset vassallit tietysti häneen kiintyvät. Kun Merovingilaiset kuninkaat runsailla beneficijon-annoilla ovat tuhlanneet rikkaat tilusvaransa, kun nuo liian mahtaviksi varustetut kuninkaalliset vassallit eivät enää katso itseänsä kuuliaisuuteen velvoitetuiksi, ja huoneenhaltia on muuttunut tämän vassalli-aristokratian päämieheksi, silloin kuninkuus Frankien valtakunnassa on käynyt tyhjäksi varjoksi ja koko valta on suurten seigneurien hallussa. Tähän voimattomuuteen loppuu Merovingien suku 7:nnen ja 8:nnen vuosisadan kuluessa. Kuningas Dagobert (vv. 628-638) on Klodovikin jälkeläisistä viimeinen, joka todellakin hallitusta harjoittaa Frankien valtakunnassa. Seuraavat Merovingit ovat vihdoin paljaita nukkeja, jotka juhla-tiloissa otetaan esiin, kansalle näytettäväksi, kunnes viimein kuninkuuden nimikin tältä alentuneelta suvulta katoaa. Että tällaisissa oloissa yhteiskunnallinen järjestys on melkein tykkönään hävinnyt, ei tarvinne erittäin huomauttaa. Molemmat entiset yhteiskunnat, sekä Romalainen että Germanilainen, olivat silloin rappiolle joutuneet, eikä mitään vielä sijaan valmistunut.

Vaan täksi kertaa minun jo on aika lopettaa, koska luentoni mitta on mennyt yli tavallisen rajansa. Olen tässä luennossa oikeastaan esittänyt kolme eri jaksoa yhteiskunnallisessa

kehityksessä: ensin Germanilaisten kansain alkuperäiset olot, sitten asettumis-seikat heidän Romalaiselle alueelle tultuansa, vihdoinkin mitä uutta yhteiskunnallista järjestystä alkaa tuosta yleisestä sekasorosta valmistua. Näin olemme päässeet feodali-laitoksen ensimmäisiin oireisiin, ja järjestyksessä nyt seuraisi, kuinka tämä laitos kehittyi ja vahvistui suureksi valtiolliseksi järjestelmäksi. Mutta ennen kuin siihen ryhdymme, on taas kääntyminen maailman ulkonaisiin tapauksiin, jotka jälleen vaativat kaiken huomomme. Tulevassa luennossa aion siis puhua Karolingien aikakaudesta, etupäässä Kaarlo Suuresta ja hänen tarkoituksistaan.

Neljäs-toista Luento. Romalais-keisarikunnan uudistus.

Pyydän teille vielä kerran huomauttaa sitä jakoa lyhyempiin aian-jaksoihin, minkä koetin eräässä edellisessä luennossa perustella. Olemme nyt Länsi-Roman kukistumisen aiasta tulleet puolen-toista vuosisataa eteenpäin ja seisomme Toisen aian-jakson kynnyksellä. Germanilais-valloituksen hedelmät ovat jo ennättäneet kypsyä; täydellinen hajanaisuus on tullut Romalaisen valtio-yhteyden sijaan, ja Romalaisen järjestyksen sijaan on tullut yhteiskunnallinen sekasorto, jossa ainoastaan kunkin yksityisen käsivarsi määrää hänen oikeutensa. Mutta ihmiset jo alkavat saada kylläksensä sitä hurjaa yksityis-vapautta, joka oli ollut barbari-elämän etuna entisen raskaan virkavallan rinnalla, ja joku kaipaus ilmaantuu, joka kuvailee itsellensä tuota muinaista keisarikuntaa joksikin kadonneeksi paratiisiksi, missä ainoastaan laki ja järjestys vallitsi ja yleis-valtion säännöllisyys hääti yksityisten väkivaltaa. Niinkuin aina tapahtuu, milloin nyky-olojen haitat vaivaavat, ei enää muistettu menneiden olojen rasituksia, vaan ainoastaan niiden hyviä puolia. Olemme nähneet, että keisarikunnan alamaiset aikoinaan itse olivat olleet avullisna sen rasittavia siteitä katkaisemaan. Nytpä taas tuli aikoja, jolloin pyydettiin kuollutta keisarikuntaa haudasta herättää. Tämä entis-olojen harrastus on, lyhyesti lausuen, Toisen aian-jakson henkinen pää-luonne länsimailla.

Mutta ennen kuin lähdemme tätä uutta ilmiötä likemmin tarkastamaan, on syytä kääntyä itäisiin maihin, missä Romalainen valtio-järjestys vielä oli pystyssä Itä-Roman eli Kreikan keisarikuntana. Tässäpä tämän järjestyksen jaloja puolia olisi sopinut odottaa nähtäväksi; — mutta todellisuus ei enää tuonut mitään hyviä puolia ilmi. Merkillistä kyllä! Itä-Roma, joka jo kerran oli alkanut uudistaa Romalaisuuden yleis-herruutta läntisilläkin mailla, temmaten Afrikan takaisin Vandaleilta ja Italian Itä-götheiltä, sairastaa jo selvästi samaa tautia kuin Länsi-Roma Vanhan aian lopussa. Että se tähän asti oli voimassa pysynyt, sill'aikaa kuin läntinen keisarikunta meni pirstoiksi, siihen voimme kenties keksiä järjellisen syyn. Ensi aluksi, näet, jolloin itäinen eli Kreikkalainen maailma erkauntui Länsi-Roman yhteydestä, näyttää joku Helleniläinen kansallisen henki jälleen elähtäneen tuota vanhaa Makedonialaista sivistys-piiriä, joka niin kauan oli kantanut Romalaisuuden valtiollista i'estä. Monessa paikoin, olletikkin varsinaisessa Kreikanmaassa, oli sen ohessa vielä säilyneenä joku määrä kunnallista itsenäisyyttä, joka lievitti keisarillisen keski-kaikkisuuden painoa. Hellaan kaupungeissa esm. sisällinen hallitus yhä oli järjestettynä muinaisten vapaa-valtioin tapaan. Maantiet ja vesijohdot, koulut ja sairas-huoneet pidettiin voimassa kunkin kaupungin omalla kustannuksella; Kreikalla oli pait sitä vielä paikalliset juhansa ja juhla-kilpailunsa, ja Hellaan oma nostoväki yhä vartioitsi Thermopylan vuori-ahtaita niinkuin Leonidaan aikoina. Näemme tästä, että Romalais-vallan yleis-järjestys ei ollut näillä paikoin kokonaan tukehuttanut entistä paikallis-järjestystä, ja näin oli yksityisten vapaudelle ja toimeliaisuudelle jäänyt jonkinlaista vaikutus-alaa. Mutta aivan pian Kreikan keisarikunnan hallitus Konstantinopolissa alkoi uudestaan kehittää Romalaisen virkavallan pahimpia tapoja. Sama Justiniano, joka armeijojensa voittorekillä oli jälleen virittänyt muiston Romalaisesta maailman-herruudesta, hävitti omilta alamaisiltansa yhteiskunnallisen menestyksen sydän-juuret. Virkavalta vahvistettiin ja kaikki kunnallinen vapaus hävisi; Hellaan kaupunkien erikois-tulot korjattiin valtiokassan haltuun, maakunta-nostoväki hajotettiin, koulut ja laitokset jäivät rappeutumaan. Olletikkin keisarikunnan finansihallinto teki lopun alamaisten taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta onnesta: virat myytiin, vero-rasitukset enennettiin, rahan-arvo mielivaltaisesti halvennettiin, ja kauppa-monopolit, jotka näyttävät olleen tämän hallituksen omituisia keksintöitä, tukehuttivat toimeliaisuuden lähteet. Mitä me nyky-aikana katsomme nimenomaan Turkkilaiseksi hallitus-järjestelmäksi, oli jo pääperusteiltaan silloin valmiina. Kuitenkin oli Justiniano harras kirkon ystävä ja ajoi filosofit, pakanuuden viimeiset edustajat, ulos Athenasta. Mutta itse kristillinen kirkko itäisessä keisarikunnassa oli muodostunut tirannilliseksi valtio-laitokseksi, joka piti ihmisten omattunnot kahleissa, niinkuin valtio niiden jäsenen tei.^[43] Tämöisten olojen vallitessa yhteis-henki itäisessäkin keisarikunnassa pian alkoi kuoleuntua, eikä ollut enää voimaa eikä halua barbarien rynnäköä vastustella. Jo Heraklion aikana olivat Tonavan seudut niin autioina, että tämä keisari oli hyvillään, kun sai muutamat Slavilaiset heimokunnat niihin asettumaan. Nykyiset Serbit, Bulgarit ja Bosnialaiset tällä tavoin hallituksen omalla suostumuksella ottivat avarat maakunnat haltuunsa, ja Slavilaisia siirtokuntia tunkeutui melkein huomaamatta Makedonian kautta Hellaasen ja Peloponnesoon asti.

Muutoin keisari Heraklio vielä hallituksensa alkuaikoina hyvällä onnella ajoi keisarikunnan puolustusta sekä idässä että pohjasessa. Hänen retkensä Persiaan ja pyhän ristin takaisin-valloitus tuli kuuluisaksi koko kristikunnassa ja vietettiin kirkollisena juhlanäpänsä länsimaillakin. Mutta ennen kuin arvattiinkaan, ilmaantui uusi barbari-rynnäkö, joka vastustamattomalla vauhdilla anasti koko kolmannen osan keisarikunnan alaa. Tämä kansa oli, kuten tiedämme, Arapialaiset, Muhammed'in kansalaiset, jotka nyt läksivät miekan voimalla uutta uskoansa

levittämään. Tunnettu asia on, että se uskon-huimaus, jonka Muhammed oli opetuslapsiinsa vuodattanut, melkoisesti vaikutti heidän voittoihinsa. Mutta toiselta puolen ei ole unohtamista, että keisarikunnan alamaiset eivät enää millään isänmaallisella innolla keisarikuntaa kannattaneet. Syrialaiset, jotka sekä kansallisessa että kirkollisessa katsannossa olivat keisarikuntaan kyllästyneet, tervehtivät melkein ilolla valloittajain tuloa; Koptit Egyptissä ja Berbit Afrikassa tekivät tulijoille suoranaista apua, ja itse Sikeliassa, joka myöhemmin joutui Muhammedilaisten valtaan, oli väestön kannatus vihollisten puolella. Näytelmä oli monessa kohden ihan sama kuin Länsi-Roman kukistuessa pari vuosisataa aikaisemmin. Ainoastaan pääkaupungin vahva asema Bosporon rannalla näytti estävän Itä-Roman täydellistä kukistumista jo 7:nneen vuosisadan kuluessa.

Hetkeksiä muutoinkin koko Kristikunnan asema näytti kovin arveluttavalta raikkaan ja tuoreen Islam'in rinnalla; sillä Arapialaiset ennen pitkää menivät Afrikasta Gibraltar-salmen yli, valloittivat Länsi-göthien valtakunnan Espanjassa ja jatkoivat tästä voitto-kulkuansa Pyreneiden toisellekin puolelle. Näinpä siis lännessä niinkuin idässäkin Islam ja Kristin-usko seisoivat vastatusten, ja heidän kummankin aatteellista kantaa täytyy tässä pikimmältään tarkastukseen ottaa. "Ei ole muuta jumalaa kuin Allah, ja Muhammed on hänen profeettansa!" — näin kuului se yksinkertainen opinkappale, johon Islam'in tunnustajat tahtoivat valloituksensa kautta käännyttää kaikki maailman kansat. Tietysti Islam tällä tavoin etupäässä asettui vastakohtaksi pakanallisille uskonnoille, jotka täyttivät koko luonnon moninaisilla jumalais-olennoilla. Myöskin Juutalaisten Jehovah'n rinnalla Allah oli maailman-hoitonsa puolesta yleisempi ja jalompi; hän ei ollut mikään nimen-omaan kansallinen jumala, vaan käsitettiin koko ihmiskunnan yhteiseksi jumalaksi. Allah oli siis yhtä yleinen jumalais-käsite kuin Kristittyinkin jumala; mutta Muhammedilaisten mielestä he itse olivat säilyttäneet tämän käsitteen puhtaampana kuin Kristityt. Kristin-usko, joka puhui "kolme-yhteisestä" jumaluudesta, ja joka pait sitä jo oli ruvennut tekemään pyhien ihmisten kunnioittamisesta varsinaista palvelusta, ei ollut, Islam'in kannalta katsoen, kuin joku peitetty monijumaluuden muoto; Kristuksen kaksinainen luonto, jumalana ja ihmisenä, oli muka Jumalan henkisyuden saastutusta. Jumala on henki; ei ole mitään Jumalan ilmestystä lihassa; — tämä näytti olevan selvä ja puhdas oppi tuon mutkikkaan Kristillisen theologian rinnalla. Tämä uusi aate antoi Islam'ille ensi-aluksi sekä intoa että voimaa. Historia tosin on sittemmin osoittanut, että Islamissa ei asunut sama uudistava voima inhimillisen kehityksen suhteen, kuin Kristin-uskossa. Kristillinen kulttuuri, jonka perustana on jumaluuden yhtyminen itse ihmis-luontoon, on yhä nuortunut, yhä uudelleen jännittynyt. Muhammedilaisuus sitä vastoin on korkeintaan ollut välikappaleena muutamien raakojen kansain ensimmäiseen hengen-viljelykseen, ja sen oppi-rakennukselta puuttui se syvempi henkisyys, joka ihmis-ajatukselle uutta yllykettä antaa; se sen vuoksi auttamattomasti on vanhentunut, sitten kun ensimmäinen nuoruuden-voima oli kulutettu. Tämä on historian opetus noiden kahden uskontokunnan suhteen. Mutta siihen aikaan ei suinkaan varmalla näyttäneet, kumpika tulisi maailman herruutta perimään. Lukuun on myöskin ottaminen, että sotainen into ja uljuus oli Islam'in siveys-opin käytännöllinen puoli. Muhammed'in oppi oli kokonaan valloitukseen tähdätynä; sitä varten paratiisin hekumat luvattiin uskon-sotureille palkinnoksi, sitä varten myöskin Muhammedilaisessa valtio-rakennuksessa maallinen ja hengellinen valta samaan hallitsija-käteeseen yhdistettiin. Niinkuin kiusaaja Kristukselle, näyttipä Allah tarjonnan Muhammed'ille "kaikki maailman valtakunnat ja niiden kunnian". Islamin perustaja oli tarjouksen ottanut vastaan, ja ennen kuin vuosisata oli kulunut, oli melkein kolmas osa kristityistä maailmasta joutunut Muhammedilaisten valtaan. Mutta Gallian maalla kohtasi heitä vihdoin vastarinta, joka pysäytti Islamin voitto-kulun ja pelasti läntisen kristikunnan. Se oli Frankien kansa ja valta, joka Poitiers'in kentällä v. 732 tällä tavoin kohosi läntisen maailman edustajaksi.

Olemme siis jälleen tulleet länsimaiden oloihin, joissa par'aikaa suuria muutoksia valmistuu. Frankien kuningaskunta, jonka rappeutumista viime luennossa selitin, on siihen aikaan onnellisesti läpikäynyt ankaran taudin-puhdin ja astuu nyt eheämpänä entistänsä historian näkyville. Ottakaamme sen silloista asemaa vähän silmäiltäväksi.

En ole vielä maininnut, että Frankilais-vallan kansallisuudessa aikojen kuluessa oli tapahtunut jonkunlainen muutos. Nuo Germanilaiset soturit, jotka Klodovikin aikana asettuivat Gallialaisen väestön keskuuteen, olivat olleet verrattain harva-lukuisia, ja parin vuosisadan kuluttua heidän jälkeläisensä jo näyttävät kielensä ja tapojensa puolesta täydellisesti hämmentyneen yhteen voitettujen kanssa. Etelä-puolella Loire-virtaa tuskin enää huomattiin merkkiäkään Germanilaisten entisestä herruudesta, ja Loire'sta Somme'en saakka olivat Frankit jo kadottaneet puhtaan barbarisuutensa, s.o. melkoisin määrin romalaistuneet. Mutta pitkin Rein-virran varsia oli asian laita toinen. Sekä Belgian alalla, missä Saalalaiset Frankit jo keisarikunnan aikana olivat asuneet, että koko koillis-osassa vanhaa Gallian maata, Maas-joesta itään päin, oli jo valloituksen aikana Romalainen väestö ollut melkein hävinneenä, ja vielä idempänä, Reinin toisella puolella, vallitsi tietysti puhdas Germanilaisuus itäisten Frankien, Thyringien ja Allemannien kyläkunnissa. Tällä tavoin nyt syntyi jotenkin jyrkkä kansallinen eroitus Frankilais-vallan itä-osan, Austrasian, ja länsi-osan, Neustrian, välillä. Austrasiassa retkikunta-laitos säilytti alkuperäisen tuoreutensa ja mahtava ylimyskunta seuralais-joukkoinensa lakkautti kaiken kuninkaallisen vallan; Neustriassa taas ylimyskunnan vastapainona oli lukuisa joukko halvempia vapaita, joiden keskuudessa jo Gallo-Romalainen kansallisuus oli ylinnä. Nämä erilaisuudet synnyttivät kansallista vihaa Austrasian ja Neustrian välillä; taistelua syntyi, ja Testri'n tappelussa v. 687 Austrasialaiset perustivat yliherruutensa Neustrian suhteen. Neustrialaista kapina v. 714 päättyi uuteen tappioon. Germanilainen kansallis-aine tulvasi uudestaan Gallian yli, uudistaen niin-sanoakseni Klodovikin aikaista valloitusta. Tapaus oli muutamissa kohden kyllä surkuteltava; sillä uusi raakuuden tulva seurasi nyt niinkuin ennenkin Germanien tuloa. Mutta valtakunnan sotainen kunto jälleen virkistyi, ja kun Arapialaiset kohta sen jälkeen tulivat Pyreneiden yli, oli Frankien

kansakunta heitä vastassa Poitiers'in kentällä.

Tämän Austrasialaisen liikkeen etupäässä seisoivat mahtava ylimys-suku, joka, jos aian sukujohtoihin saamme luottaa, näkyy olleen kerrassaan Gallialaista ja Germanilaista syntyperää. Suku on sittemmin historiassa tunnettu Karolingien nimellä, mutta tämä nimi oli vielä tuntematon siihen aikaan, jolloin sen ensimmäiset jäsenet, Pippin Heristall'in herra ja tämän poika Kaarlo Martel, kohosivat Austrasian ylimyskunnan johtajiksi. Vasta kun Kaarlo Martel'in poika, Pippin-Lyhyt, oli kohonnut Frankien kuningas-istuimelle ja tämän poika, Kaarlo Suuri, oli nostanut tämän uuden kuninkuuden länsimaiseksi maailman-vallaksi, saapi uusi hallitsija-suku maineensa ja nimensä. Oikeastaan Karolingien suuruus nousee samassa määrässä kuin heidän historiallinen kutsumuksensa, ja Kaarlo Suuresta tämän suvun historiallinen tehtävä vihdoinkin ilmestyy täysin varttuneena. Mitä edeltäjät ovat tarkoittaneet tai alkuun panneet, senpä suuri Kaarlo panee täytäntöön, niin pitkälle kuin historiallinen mahdollisuus sen sallii. Vasta Kaarlon kuoltua, tulevat historialliset mahdollisuudet jälleen voitolle ja masentavat Kaarlon jälkeläisten toimia. Tämä on myöhempään Karolingien perikadon historia.

Mikä siis on Karolingien merkitys eli niin-sanoakseni Karolingilainen aate maailman historiassa? Voimme sanoa sen kaksipuoliseksi, niinkuin heidän syntyperänsäkin, — kerrassaan Germanilaiseksi ja Romalaiseksi. Mutta kumpikin puoli heidän vaikutuksessaan yhtyy sointuvaksi kokonaisuudeksi, jossa jokainen liitos toistansa tukee ja kannattaa. Aatteen Romalainen puoli on yritys jälleen perustaa Roman keisarikunnan suurta valtio-yhteyttä sekä sen ohessa sitä yhteiskunnallista järjestystä, jonka ihanne-kuvana tuo kukistunut Roman-valta oli. Kun Longobardien valtakunta Pohjois-Italiassa valloitetaan, kun eteläinen Gallia ja joku osa Espanjastakin jälleen liitetään suureen länsimaiseen monarkiaan, ja kun vihdoinkin Kaarlo Suuri Romassa vastaan-ottaa Romalaisen keisarin-arvon, saattaisi melkein luulla, että Theodosio Suuren aiat ovat takaisin tulossa. Tuleepa sitten lisäksi Kaarlon erinomainen, melkein sanoisimme liiallinen, suosio kirkkoa kohtaan ja hänen harras halunsa herättää antikin kulttuuri jälleen henkiin, niin Romalaisuuden traditionin näyttävät olevan hänen luonteensa ytimenä. Vaan tarkemmin katsoen, havaitsemme pian, että Germanilaisuus kuitenkin on hänen henkensä ja toimensa pohjana. Germanien kautta pitää uusi Romalais-valta rakennettaman; senpä tähden kaikki Germanilaiset kansat ja heimot pitää ko'ottaman tämän yhteisen valtikan alle, yhdistettämän yhdeksi suureksi kansakunnaksi. Ja tämän yhdistämistyön välikappaleena taas on Kristin-uskon saarna Romalaisen kirkon johdon alla. Näemme tästä, kuinka välikappaleet ja tarkoitukset toisiinsa kietoutuvat. Romalaisuuden ja Germanilaisuuden aatteet ensi kerran sulavat yhteen; silta rakennetaan sekä taaksepäin yli tuon barbarisen kuilun, joka on antikisen kulttuurin niellyt, että eteenkinpäin uusiin kulttuuri-jaksoihin, joita barbari-kansat tulevat johtamaan.

Ja ihmeteltävän luonnollisesti nämä aikakauden suuret tehtävät ikäänkuin itsestään ilmaantuvat. Germanian pohjoisten heimokuntain alituinen vihollisuus tekee välttämättömän tarpeelliseksi laskea heidät Frankilais-vallan ja Kristin-uskon kuuliaisuuden alle. Jo Pippin Heristall'in herra kääntää aseensa ja lähetystoimensa Frisien puoleen, ja vuodesta 690 Anglosaksilainen munkki Willibrord vaikuttaa näillä aloilla. Kaarlo Martel puolestaan ei ole mikään hengellisten asiain harrastaja, vaan hurja soturi, joka trusti-seuralaisilleen jakaa Gallian kirkon virat ja tilukset; mutta Frankien liittoa Kristuksen kanssa, josta Saalalais-laki puhuu, hän ei ole unohtanut; hän on uskon pelastajana Poitiers'in tappelu-kentällä, ja uskon-saarnaa Germaniassa hän voimallisesti suosii. Tämä lähetys-toimi on nyt tullut jalon Bonifacion eli Winfrid'in, "Saksalaisten apostolin", käsiin ja edistyy suurilla askeleilla. Muistamista on, että kaikki nämä lähetys-saarnaajat ovat Anglosakseja, mutta Anglosaksilainen kirkko on Roman seurakunnan tytär ja tunnustaa Roman pispän hengellistä ylijohtoa. Tämän periaatteen mukaan Germaniankin uusi seurakunta järjestetään, ja itse Galliassa saapi, Martel'in kuoleman jälkeen, Bonifacio toimekseen puhdistaa kirkolliset olot Roman mallin mukaan. Palkinnoksi kirkko pyhittää kuninkaallisen arvon Pippin Lyhyelle ja keisarillisen arvon Kaarlo Suurelle; nämä taas vuoroltaan pelastavat paavin-istuinta kaikista valtiollisista vaaroista, niin hyvin Longobardien kuin Kreikan keisarin ahdistamisista. Liitto Kristuksen ja Frankien välillä, käyttäkseni vielä kerran Saalalais-la'in käsitystapaa, lujittuu päivä päivältä. Mutta tämän ohessa nyt Germanian käännytys Kristin-uskoon saatetaan lopulliseen täytäntöön, kun Kaarlo Suuren käsivarsi vihdoinkin pakoittaa Saksit alamaisuuteen. Tuo hajanainen Germanilainen maailma on siis ensi kerta yhdistetty yhteisen vallan alle ja Saksan kansallisuus on valtiollisesti perustettu. Tämä viime-mainittu teko-asia on Karolingisen aikakauden tärkein ja kestävin hedelmä. Inhimillinen kulttuuri on edistynyt Rein-virrasta Elbe'en saakka, ja historian ala on melkoisesti laventunut.

Muut Karolingilaiset aatteet sitä vastoin eivät pääse täydellisesti juurtumaan taikkapa muodostuvat jotenkin toisenlaisiksi kuin Kaarlo Suuri ne oli käsittänyt. Semmoinen suuri yleis-valtakunta, kuin Romalainen keisarius tarkoitti, ei enää ollut mahdollinen, eikä yhteiskunnallisetkaan aineet sietäneet sitä säännöllistä järjestystä, jota Kaarlo Suuri mielellään olisi tahtonut perustaa. Keisarin kuoltua siis sekä valtio että yhteiskunta jälleen menevät hajalle ja uusi sekasorron aikakausi seuraa, jolloin, aivan niinkuin Roman vallan kukistuessa ennen muinoin, hurjat barbariparvet — tällä kerralla Normannit, Magyarit ja Saracenit — hirveästi hävittävät länsimaisen Kristikunnan alaa. Kuinka yhteiskunta ja kirkko siihen aikaan muodostuvat, saamme edempänä tutkistella. Valtiollisesta muodostuksesta tahdon ainoastaan lisätä, että eri kansallisuus-ryhmät nyt toisistaan erkanevat, perustaen miten mahdollisesti itsenäisiä valtiollisia kokoja. Verdun'in sovinnon kautta v. 843 tulee Länsi-Frankien valtakunta käsittämään ne osat Galliasta, missä Gallo-Romalainen kansallisuus oli voitolle jäänyt, niinmuodoin pää-asiallisesti koko Neustrian sekä Loire'n takaiset seudut. Itä-Frankien valtakuntana taas on puhtaiden Germanien alue Rein'in ja Elbe'n välillä, ja vihdoinkin Italian kansallisuus muodostuu kolmanneksi valtakunnaksi pohjoisessa ja keskisessä Italiassa. Mutta näiden kolmen

välissä on seutuja, joiden kansallinen luonne vielä on jotenkin epämääräinen, nimittäin etelässä Rhône'n ja Alppien välimaot sekä pohjoisempana Australialaiset seudut Rein'in ja Maas'in välillä. Näistä ensin muodostuvat Burgundin ja Lothringin kuningaskunnat, myöhemmin ne kallistuvat milloin itään, milloin länteen, kunnes kunkin seudun kansallisuuden kanta vähitellen selviää. Joka haaralla havaitaan, että kansallisuuden aate on voitolle päässyt, ja siihen hukkuu Kaarlo Suuren uudistama Romalais-keisarius. Se tosin säilyy nimeltänsä jonakuna yleisjärjestyksen periaatteena. Mutta ei kukaan sen vastaisista edustajista yritäkään pystyttämään jotakin yleishallitusta kansallisten hallitusten sijaan. Siinä kohden siis Romalais-keisarikunnan uudistus Karolingien kautta oli ollut hukkaan pantua työtä.

Mutta muutoin tämä työ ei ollut hukkaan pantua; sillä joku uusi maailman-järjestys oli kumminkin saatu perustetuksi. Kaarlo Suuri oli, näet, laskenut kirkon vaikutukselle entistä laveamman ja tukevamman pohjan ja niin-muodoin Kristikunnan muodossa vahvistanut yleis-ihmisyyden. Hän oli myöskin hetkeksi hillinnyt yhteiskunnan suunnatonta riehunaa ja asettanut muutamia lujia perustuksia vastaiselle järjestykselle. Mutta siinä hänen yleis-valtansa määrä olikin täytetty, ja eri kansallisuudet saivat nyt kukin kohdaltansa jatkaa sitä kultuuri-työtä, jonka Karolingit olivat alkuun panneet.

Viides-toista Luento Läänitys-laitoksen synty.

Mahtavampaa, jalompaa nimeä kuin Kaarlo Suuren ei tunne tosiaan keskiaikaisen ihmiskunnan historia. Maailman pimeimpään aian-jaksoin vaiheella tämä nimi seisoo korkeana valo-tornina keskellä kuohuvaa merta, tietä viittaamassa Keski-aian seuraaville polvikunnille. Koetin jo viime luennossani selittää tämän miehen merkitystä edellisen aian suhteen. Nyt on tarkemmin katsominen, mitä hänen toimensa ovat vaikuttaneet seuraavien aikojen yhteiskunnalliseen kehitykseen.

Ensi silmäyksellä tosin näyttää siltä, että Kaarlo Suuren jälkeen seuraa ainoastaan sama sekasorto, joka hänen edellensäkin oli vallinnut. Hänen yleis-valtansa hajoaa kappaleiksi. Hänen jälkeläisensä niissä eri valtakunnissa, jotka Frankilaisen suurvalan raunioille perustettiin, varsin pian kadottavat arvonsa ja asemansa, vihdoinsa sammuvat täydelliseen sukupuuttoon, jättäen sijansa uusille, tuoreille hallitsija-suvuille. Eikä siinä kyllä; monarkiaan syvä lankeemus on ikäänkuin rikkisullonut valtiollisen rakennuksen sisimmäiset liitteet. Itä-Frankien valtakunnassa eli Saksassa tämä rikkinäisyys kenties vähimmin huomataan; sillä vaikka kansalliset aineet siellä eivät ole vielä läheskään sulaneet yhteen, pitää kumminkin keisariuden arvo, joka nyt yhdistetään Saksan kuninkaalliseen kruunuun, nuo hajanaiset osat jotenkin ko'ossa. Sitä vastoin Italiassa valtiollinen yhteys melkein heti häviää, ja se valta, minkä Saksan kuninkaat Romalaisina keisareina itsellensä hankkivat Alppien etelä-puolella, on enemmän jotakin nimellistä yliherruutta kuin varsinaista hallitusta; itse teossa maa on hajonneena pieniin kappaleisiin, jotka elävät omaa itsenäistä elämänsä, kansallisesta yhteis-vaikutuksesta huolimatta. Omituisin on kuitenkin valtiollinen muodostus Länsi-Frankien valtakunnassa, siinä maassa, josta tähän aikaan Ranska syntyy. Tällä alalla Karolingisen suvun elämän-voima ja kuninkaallinen arvo kestää pisimmän aian; vielä 144 vuotta jälkeen Verdun'in sovinnon ovat Kaarlo Suuren jälkeläiset Germanilaisen herruuden edustajina Galliassa, eikä sovi ylipäänsä sanoa, että nämä viimeiset Karolingit ovat kaikkea kykyä vailla. Mutta todellinen valta on jo aikaa luiskahtanut heidän kädestänsä; jokainen maakunta, jokainen paikkakunta on ruvennut itseksensä elämään omien pikku-valtiasten johdon alla, ja kun vihdoin v. 987 Francian herttua, Pariisin ja Orleans'in herra Hugo Capet, anastaa kuninkaallisen arvon, tosin Ranskan kansallinen kuningaskunta saapi alkunsa, mutta tuo uusi kuninkaallinen valta on enemmän tulevaisuuden aatteena kuin tosi-oloihin perustettuna hallituksena. Koko maa on jakauntuneena isompiin ja pienempiin herraskuntiin, jotka tuskin nimeksi tunnustavat Francian esimiehyyttä, Ranskan uutta kuninkuutta. Kun Hugo Capet muutamalle Etelä-Ranskan herralle lähettää sanan: "kuka sinun on kreiviksi tehnyt?" — mainitaan hänen saaneen vastaukseksi: "kuka sinun on kuninkaaksi tehnyt?" — Tosiaankin, eroitus Kaarlo Suuren aioista on jo melkoinen. Ebro'n ja Tiberin rannoista Elbe'en saakka oli mahtava Frankilais-hallitsija aikoinaan ankaralla kädellä pitänyt ylhäiset ja alhaiset terveellisessä kurissa, valvoen joka paikassa virkamiestensä ja ylimystensä menetystä ja ohjaten koko kristikunnan asiat yhteistä tarkoituspäätä, nimittäin antikisen kulttuurin uudistumista, kohden. Nyt ei enää mitään yleistä ohjausta ole olemassa. Kaarlo Suuren lavea valtakunta on kokonaan hajalle mennyt, ei ainoastaan eri valtakunniksi, vaan itse valtakuntain sisässä pieniksi herraskunniksi, joiden kesken vallattomin metelisyys vallitsee. Maailman olot 10:nneellä vuosisadalla näyttävät siis palanneen takaisin 7:nneen vuosisadan sekasortoihin, ikäänkuin suuren Kaarlon aiat olisivat olleet ainoastaan haihtuva unelma muinaisesta Romalaisesta järjestyksestä.

Ja kuitenkin on itse teossa tapahtunut varsin suuri muutos, jonka käsittämistä varten meidän taas täytyy kääntyä yhteiskunnallisen elämän syvällä liikkuviin ilmiöihin. Nämä ilmiöt usein jäävät ulko-tapausten tähden unohtuiksi; ne eivät tarjoo sitä hupaista juttuainetta, jota historialliset kirjat tavallisesti tavoittelevat. Mutta tutkiessamme historian johtavia aatteita, ei auta yksistään kulkea ulkonaisten tapahtumain valtaväylää pitkin, sillä sattuupa toisinaan, että aian päävirta ei liiku pinnalla, vaan on etsittävä paljoa syvemältä, missä aikakauden omituinen mielen-tila, useimpaan jokapäiväisenkin elämän tarpeet ja mureet suunnan määräävät. Niin on mielestäni asian laita juuri Karolingisella aikakaudella. Ylipäänsä tältä aikakaudelta puuttuu yleisiä johtavia aatteita; sillä tuo ennen mainittu keisariuden aate on ainoastaan hätävaraksi lainattu

Romalaisesta maailmasta eikä enää ensinkään vastaa toivottuun tarkoitukseensa. Mutta jos korkeampia aatteita puuttuu, löytyyhän kumminkin tarpeita, ihmisten yhteiskunnallisista oloista lähteviä taipumuksia, jotka, vaikk'ei vielä täysin selvinneinä, kumminkin vaistomaisesti vaikuttavat yhteiskunnan muodostukseen ja sen kautta valtiollisiin tapauksiin. Semmoinen yleinen tarve oli 7:n ja 8:n vuosisadan aikana, niinkuin edellisessä jo olen sanonut, tuo ihmisissä jälleen herännyt kaipaus saada joku yhteiskunnallinen järjestys ja turvallisuus asetetuksi. Tämän kaipauksen nojaan perustettiin Karolingien kautta uusi Romalainen keisarikunta, ja epäilemättä silloin toivottiin, että tuo vanha aate: kristitty maailma yhtenä valtakuntana, yhä vielä kelpaisi yhteiskunta-järjestyksen kaavaksi. Mutta, niinkuin tiedämme, uudelta keisarikunnalta puuttui elävä henki, yhteinen kansallis-henki, joka olisi voinut tämän laajan monarkian ko'ossa pitää, ja valtiollinen hajous seurasi melkein kohta, niin pian kuin Kaarlo Suuren käsi oli puutunut. Hämmästyksellä silloin tulemme huomaamaan, että puute kansallis-hengestä on perinpohjaisempi, kuin olemme ensi silmäyksellä voineet aavistaakkaan. Sekä Gallia että Italia, joissa kuitenkin Romalaisuuden traditionit sopisi luulla jotenkin säilyneiksi, ovat aian myrskyissä hukanneet kaiken sen kokonaisuus-tunnon, joka niissä maissa olisi voinut ylläpitää kansallisen valtio-rakennuksen; yleiset aatteet ovat niin tykkönään hävinneet, ett'ei edes luontoperäinen kansallisuus, s.o. yhteinen syntyperä ja yhteinen kieli, enää synnytä mitään yhteis-henkeä; ihmisten koko näkö-piiri rajoittuu ainoastaan lähimpiin paikkakunnallisiin etuihin, ja paikkakunnallisuus siis astuu valtion sijaan. Tämä onkin ulkonaisen hajoomisen sisällisenä syynä. Mutta tällä välin kaipaus yhteiskunnallisesta järjestyksestä ei ole lakannut vaikuttamasta. Se jatkaa hiljaisuudessa työtänsä 9:n ja 10:unen vuosisadan kuluessa, ja kun kristityn aian-laskun vuosituhat on umpeen menneet, on tämä työ valmiina edessämme, Keski-aian omituisena yhteiskuntana, läänitys-laitoksena eli feodalismina.

Minun on tarkoitus pääpiirteissään kuvata tätä uutta muodostusta Karolingisen aikakauden kuluessa. Pyydän sen vuoksi kuulijaini suosiollista kärsivällisyyttä, jos täytyy ryhtyä yksityis-seikkoihin, jotka oikeastaan kuuluvat historiallisen tutkimuksen kuivimpiin osiin.

Olen ennen sanonut, että 7:nnellä vuosisadalla yhteiskunnallinen järjestys oli joutunut täydelliseen häviötilaan. Sekä Romalaiset että Germanilaiset laitokset olivat rappiolle tulleet; kaikki la'in valta ja itse la'inkäytös oli melkein kokonaan lakannut yleisen väkivaltaisuuden tähden. Kun Karolingit vihdoin hallitukseen tulivat, oli heidän etevimpänä silmä-määränänsä saada joku järjestys jälleen perustetuksi, ja Kaarlo Suuri siinä kohden ainoastaan jatkoi Pippin Lyhyen työtä. Että muinainen Romalais-maailma oli heillä säännöllisen valtiolaitoksen ihanne-kuvana, olen jo ennen muistuttanut; mutta he olivat liian käytännöllisiä miehiä hylätäkseen niitäkin järjestyksen aineita, joita Germanilainen yhteiskunta saattoi sisältää. Näemme siis esm. Kaarlo Suuren kaikin voimin herättävän jälleen henkiin Germanilaista kunnallis-laitosta ja oikeudenkäytöstä sekä tarkasti valvovan, että kreivit kukin virkapiirissään täyttivät velvollisuutensa siinä kohden. Kaarlon koko hallitus-tapa oli joku Romalaisesta keisariudesta ja Germanilaisesta kuninkuudesta kokoonpantu isällinen despotismi, joka semmoisina aikoina oli erinomaisen terveellinen, mutta ainoastaan semmoisen miehen kädessä oli mahdollinen käyttää. Kun Frankien valtakunta sitä ennen oli ollut hajoomaisillaan yksityisten retkikuntiin, niin Pippin ja Kaarlo Suuri jälleen panivat kuninkaallisen yleis-hallituksen täyteen voimaan. Kaikki alamaiset velvoitettiin valtion kuuliaisuuteen ja palvelukseen. Kaikilta maan-omistajilta, josko heillä oli allodi tai beneficio, vaadittiin sotapalvelus: kolmen tai useamman manson haltia oli velvollinen itse marssimaan sotaan; yhden tai kahden manson haltiat yhdistettiin sillä tavoin, että kolmesta mansosta aina tuli yksi soturi; myöskin tilattomat vapaat olivat velvolliset toimittamaan kultakin kuudelta mieheltä yksi sotaan. Tämä yleinen asevelvollisuus osoittaa, että kaikki valtakunnan asukkaat nyt käsitettiin etupäässä kuninkaan alamaisiksi, huolimatta siitä, olivatko sen ohessa menneet yksityisten päällikköjen trustiin. Niinpä vaadittiin kaikilta alamaisilta myöskin uskollisuuden vala; se oli entisten olojen rinnalla jotenkin jyrkkä vallan-anastus kuninkuuden puolelta, ja kerrotaankin, että muutamat Frankilaiset allodin-omistajat eivät mielellään siihen taipuneet.

Ylipäänsä Kaarlon persoonallinen arvo masensi kaikki vastahakoiset taipumukset; mutta hänen hallituksensa ei kuitenkaan ollut siinä merkityksessä itsevaltiias, ett'ei kansan mieltä ja etevien miesten neuvoa olisi kysytty. Reims'in pispä Hincmar on meille antanut asiallisen kertomuksen siitä järjestyksestä, joka vallitsi Kaarlo Suuren palatsissa, Ingelsheim'issä Rein-virran varrella, ja niistä valtiokokouksista, jotka siellä kahdesti vuoteensa pidettiin. Kuninkaan vassallit ja virkamiehet saivat silloin kokoontua, antamaan tietoja eri paikkakuntain tilasta ja tarpeista; kreivien kanssa seurasi myöskin kaksi-toista vapaata miestä kunkin kreivikunnan edustajina. Ja — "ett'ei näyttäisi heitä suotta kutsuttavan kokoon", — kuuluvat Hincmar'in sanat, — saivatpa kokoontuneet myöskin neuvotella niistä laeista, jotka kuningas aikoi säätää. Minun ei tarvitse lisätä, että yksinomainen päätös-valta jäi kuninkaalle. Siinä ei ollut mitään kansan valitsemää eduskuntaa, vaan ainoastaan kuninkaan luottamusmiehet sekä kreivikunnista semmoiset, mitkä kukin kreivi tahtoi mukaansa ottaa. Mutta tarkoituksena oli kumminkin saada kansan tarpeista ja toiveista luotettavaa selkoa, ja Kaarlon suuruus on siinä, että hän kerrassaan synnytti ja noudatti tätä yleistä mielipidettä.

Kuinka tarkasti Kaarlo koetti valvoa virkamiestensä siivoa ja la'in-käytöksen säännöllisyyttä, siitä ovat hänen lukuisat asetuksensa, niinkutsutut Kapitularit, hyvänä todistuksena; hänen huolenpitonsa ulottui joka paikkaan, ja hänen matkustavaiset tarkastajansa eli lähetyk-kreivinsä (Missi dominici) — laitos joka oli Longobardien valtakunnasta lainattu — auttoivat häntä kaikkea näkemään ja kaikkea oikaisemaan. Longobardeilta lainattuna näyttää myöskin olleen Skapene-laitos eli lautakunta. Niinkuin tiedämme, oli Germanilaisten kansain alkuperäisessä yhteiskunnassa tuomio-valta oikeastaan koko kärkejä-rahvaan hallussa kreivin esimiehyiden alla. Aikojen kuluessa oli kuitenkin kansan kokoontuminen käräjiin tullut harvinaisemmaksi; ne, jotka

antautuivat yksityisten päällikköjen trustiin tai vastaanottivat beneficioita, vetivät oikeus-asiansakin tämän isännän koti-oikeustoon, ja tästä syystä tietysti kreivikunnan ja satakunnan oikeustot joutuivat rappiolle. Kaarlo Suuri silloin sääsi, että kussakin kreivikunnassa piti määrätä seitsemän vakinaista lautamiestä, joiden oli velvollisuus aina tulla saapuville tuomiota tekemään; jos muita sattui käräjiin tulemaan, oli heilläkin osallisuus tuomiossa niinkuin ennenkin. Kreivin tehtävänä ei ollut itse tuomitseminen, vaan ainoastaan ulkonainen johto ja esimiehyys; mutta Kaarlo valvoi tarkasti, ett'ei tätä virkaa laimin-lyöty. Muutamat pienet otteet hänen Kapitulareistaan kuvaavat aian tapoja ja oloja. V. 779 säädetään: "Jos kreivi laimin-lyö oikeudenkäytöksen kreivikunnassaan, asukoot lähetykreivimme hänen luonansa (s.o. hänen kustannuksellaan) siihen asti, kunnes oikeus on käytetty". V. 803: "Älköön kreivi pitävä käräjiä, ellei ole syömätönnä ja selvällä päällä". V. 807: "Älkööt kreivit laimin-lyökö käräjiä metsänkäynnin tai muiden huvitusten tähden". V. 805: "Kukin kreivi pitäväköön kelpollista kirjuria, ja älkööt kirjurit kirjoittako niin sekavasti, ett'ei voida sitä lukea". V. 803: "Kreivit ja heidän sijaisensa tuntekoot hyvin lakia, jott'ei tuomarit (s.o. skapenet eli lautakunta) voi heidän läsnä-ollessaan väärin tuomita". — Samat säättämiset myöskin sovitettiin niihin läänitysherrain oikeustoihin, joita jo oli syntynyt kreivikunta-oikeustojen rinnalla, ja etupäässä Kaarlo valvoi omien vassallinsa velvollisuuksia heidän seuralaistensa suhteen. Jos kuninkaallinen vassalli laimin-löi oikeudenkäytöksen, piti sekä kreivin että lähetykreivin asettuman hänen kotiinsa kesti-vieraiksi siihen saakka, kunnes hän oli velvollisuutensa tehnyt. Jos varkaita oli paennut jonkun seigneur'in alueeseen, piti hänen toimittaa ne kreivin käräjiin; muussa tapauksessa hän itse tuomittiin kadottamaan beneficionsa tai vetämään sakkoa. — Nämä esimerkit lienevät kylläksi todistusta oikeuden-hoidosta Kaarlo Suuren valtakunnassa. Ne todistavat myöskin, että tuo suuri keisari tahtoi jälleen herättää henkiin, ei ainoastaan Romalaisen järjestyksen traditioneja, vaan myöskin Germanilaisen yhteiskunnan alkuperäiset laitokset.

Että hän retkikunta- ja beneficio-laitosten suhteen yllä-piti kuninkaan yliherruutta, olen jo muistuttanut. Allodin-omistajat, itsenäiset päälliköt ja yksityisten vassallit olivat velvoitetut uskollisuuteen kuningasta kohtaan yhtä hyvin kuin kuninkaan omat vassallit tai vassallin-vassallit; toisin sanoin: kuninkaallinen valta puhkaisi koko tuon aristokratillisen erikois-herruuden, joka retkikunta-laitoksesta oli kehittynyt. Mutta emme sen vuoksi saa luulla, että Kaarlo Suuri olisi tahtonut syntyvää feodalismia tukehuttaa tai hajottaa. Päin-vastoin hän näki siinäkin jotain järjestyksen välikappaletta ja pyysi sen vuoksi lujittaa seigneurin ja vassallin välit. Seuralaisen vanha oikeus luopua päällikkönsä trustista ja vapaasti antautua toisen palvelukseen, lienee juuri Kaarlo Suuren aikana tullut rajoitetuksi, ja yleisenä sääntönä näkyy jo pidetyn, että jokaisen irtaimen miehen piti hankkia itsellensä jonkun päällikön la'illista suojelusta. Aian yleistä taipumusta siinä kohden Kaarlo niin-muodoin ei suinkaan vastustellut, ja, niinkuin jo äskennaituista esimerkeistä nä'imme, hän tunnusti myös seigneuri-oikeustojen tuomio-valtaa kreivi-oikeustojen rinnalla. Voimme siis sanoa, että Kaarlo Suuren asettaman yleisen järjestyksen suojassa myöskin tuo syntyvä feodalismi varttui ja vahvistui.

Mutta monarkiaan hajotessa 9:nnen ja 10:nnen vuosisatain meteleissä, tämä feodalin järjestys onkin ainoa yhteiskunnallinen muoto, joka pysyy. Kuninkuuden arvo ja mahtavuus, keisariuden loisto, maakuntain säännöllinen hallinto ja kreivi-oikeustojen vanha la'inkäytös, tämä kaikki nyt tykkönään katoa; mutta seigneurien ja vassallien väli on jälillä, ainoana mahdollisena järjestyksen-muotona, jonka ympärille yhteiskunnan ainekset kokoontuvat. Ja myöntää täytyy, että juuri Kaarlo Suuren hallituskausi on vaikuttanut tämän feodalin varttumisen. Ennen Karolingista aikakautta tosin kaikki feodalismien alkeet olivat tekeillä olleet, mutta aian sekamelskeet eivät sallineet mitään vakinaista muodostusta. Nyt tuo hurja kuohu oli hetkeksi ollut hillittynä, ja uusi muodostus oli päässyt alkuun. Käyttääkseni erään kemiasta lainatun kuvan, oli yhteiskunnan suolainen neste hetkeksi saanut sen verran lepoa, että kiteet saattoivat rakentua sisällisen taipumuksensa mukaan.

Eikä aikaakaan, niin tämä uusi järjestelmä alkaa yhteiskunnan piiristä levitä valtionkin alaan. Kaarlo Suuren ja hänen poikansakin, Ludvik Hurskaan, aikoina olivat maakuntain hallitusmiehet, kreivit, markkreivit, herttuat ja muut, vielä kruunun virkamiehinä, joita kuningas asetti ja eroitti mieltensä mukaan. Mutta näiden virkain kanssa seurasi usein kuninkaallisia maatiluksia beneficioiksi. Kun beneficiojen perittävyys nyt alkoi säännöksi tulla, oli aivan luonnollista, että viratkin seurasivat samaa taipumusta. Jo hyvin aikaisin lienee erinäisissä tapauksissa sattunut, että isän kuoltua poika peri hänen virkansa niiden beneficiojen kanssa, jotka virkaa seurasivat; usein ei liene ollut aivan helppo semmoista perimistä estää. Niin pian kuin kuninkaallinen valta heikkonee, alkaa siis virkain perittävyys tulla yleiseksi säännöksi; kreivit ja herttuat vähitellen lakkaavat olemasta kruunun käskynhaltioina ja muuttuvat kruunun vassalleiksi, anastaen haltuunsa kaikki kruunun oikeudet ja tilukset entisissä virka-alueissaan. Kun Kaarlo Kaljupää v. 877 oli lähdössä Italiaan, keisarillista arvoansa puolustamaan, hän antoi vakuutuksen Gallialaisten kreivikuntain perittävydestä siinä tapauksessa, että joku kreivi hänen poissa-ollessaan kuolisi ja poika olisi keisarin kanssa vieraalla maalla. Tämä asetus tarkoitti oikeastaan yksityistä tapausta, mutta lienee sitten katsottu yleiseksi säännöksi. Ainakin on varma, että näinä seuraavina aikoina kreivikunnat ja herttuakunnat Ranskanmaalla muuttuivat vassallikunniksi, joissa kuninkaan suoranainen hallitus-valta lakkasi. Tietysti nämä vassallit periaatteessa tunnustivat kruunun esivaltiuutta. Mutta itse teossa olivat liian mahtavat, että heikontunut kuninkuus olisi voinut heitä palvelukseensa käyttää. Näin valtio-rakennus sekä Ranskassa että Italiassa meni pirstoiksi ja feodali-järjestys astui sijaan.

Tässä ei vielä ole paikka selittää feodali-maailman luonnetta ja omituisia laitoksia; ainoastaan asian syntyä olen tässä tahtonut tutkia, osoittamalla sen ohessa, kuinka Kaarlo Suuren hallitus, joka näyttää olevan poikkeuksena aian yleisestä suunnasta, kuitenkin on antanut läänitys-laitokselle varsinaisen tukensa. Tämä viimeinen väitös sopii vielä lyhyesti teroittaa seuraavaan

muotoon. Kaarlo Suuren silmä-määränä oli ollut yhteiskunnallinen järjestys entisen sekasorron sijasta. Se järjestys, jonka hän oli tahtonut Germanilaisen kuninkuuden ja Romalaisen keisariuden nojaan rakentaa, ei ollut enää mahdollinen. Mutta järjestys jonkunlainen syntyi: läänitys-laitos, feodalismi. Että se oli kovin huono järjestys, sitä ei sovi kieltää; se tuskin oli muuta kuin järjestetty metelisyys, väkivallan laistuttaminen yhteiskunnassa. Mutta se oli siihen aikaan ainoa mahdollinen järjestys, ja kumminkin suurena edistys-askeleena 7:nneen vuosisadan suunnattomasta sekasorrosta.

Kuudes-toista Luento. **Kirkollinen parannus-puuha.**

Olemme neljässä edellisessä luennessa läpi-kulkeneet sen puolen vuosi-tuhannen, jota sopii nimittää Keski-aian esi-historiaksi ja lähestymme siis varsinaista Keski-aikaa. Selittämättänikin jokainen ymmärtää, että historiallisten aikakausien rajat eivät milloinkaan ole niin jyrkkiä ja silmiin-astuvia, että voisimme sanoa jonkun uuden kehitys-jakson alkavan ihan vissistä vuosiluvusta. Kun kysymyksenä on tutkia, ei yksistään tapausten ulkonaista kuorta, vaan niiden sisällistä henkeä, eivät muutokset ilmaannu kuin aivan vitkaan ja vähitellen, ja aikakausien raja-paikoilla niiden eri luonteet sulautuvat jotenkin toisiinsa, niin että vasta pidemmän matkan päähän päästyä todellakin havaitaan uuden aian-vaiheen tulleen. Tieteellisen selvyuden vuoksi pannaan vissit vuosiluvut aikakausien rajoiksi, samoin kuin astronomilliset viivat vedetään maapallon ympäri. Mutta niinkuin matkustaja kerran kummasteli, kun ei ollenkaan nähnyt napa-piiriä, vaikka sen poikki oli kulkenut, saattaa historian-kulkija usein ihmetellä, että aikakausien rajapaikat itse teossa osoittavat sangen vähän muutosta niin-sanoakseni historiallisen ilma-alan puolesta. Niin on esm. laita sen 1000-vuosiluvun suhteen, jonka olen pannut rajapylvääksi vanhempain aian-jaksojen ja varsinaisen Keski-aian välille. Tosin sen aian ihmiset itse katselivat tuota umpeen menevää vuosi-tuhatta taika-ulkoisella kammolla ja se hengellinen herätys, joka tästä oli seurauksena, värehteli kauan aikaa ihmisten sydämissä. Mutta oikeastaan tuo hengellinen puhdistus-puuha, joka silloin havaitaan, oli jo aikaisemmin saanut alkunsa, vaikka sen yleisempi vaikutus aian henkeen vasta 11:nneellä vuosisadalla tulee selvästi näkyviin. Vasta silloin todella havaitaan, että uusi aian-vaihe, uusi kehityksen suunta todellakin on tullut.

Jos siis otamme 11:nneen vuosisadan kokonaisuudessaan silmäimme eteen ja siihen vertaamme edelliset vuosisadat Romalais-maailman kukistumisesta saakka, täytyy heti huomata, että luonteen-eroitus on hämmästyttävän suuri. Tuo pitkä keskiaikainen esi-historia on oikeastaan kaikkia omia aatteita vailla ja elää enimmältään Romalais-maailman jätteistä; kirkonkin ainoana toimena on säilyttää ja pelastaa sitä yleis-ihmisyyttä, jonka Roman maailman-herruus oli luonut, ja Kaarlo Suuri samalla tavoin koettaa jälleen pystyttää sitä maallista järjestystä, jonka barbarikansat olivat hävittäneet. Totta on, että sillä välin vähitellen valmistuu suuri muutos maailman valtiollisissa ja yhteiskunnallisissa oloissa, jotka muodostuvat ihan uuteen kaavaan, feodalismiin. Mutta eipä siihenkään ilmiöön ole vaikuttimena mikään uusi johtava aate, joka sopisi katsoa ulkonaisen muodostuksen sisälliseksi sieluksi, vaan olot järjestyvät ikäänkuin mekhanillisten voimain pakotuksesta raai'mman luonnollisuutensa mukaan. Koko tältä aikakaudelta niin-muodoin puuttuu varsinaista ja vakinaista aian-henkeä, eikä ihmiskunnan historia milloinkaan ole ollut niin aineellisten voimain vallassa kuin näiden viiden-sadan vuoden kuluessa Romalais-maailman kukistumisen perästä. Ihan toista luonnetta ilmaantuu jo 11:nneen vuosisadan oloissa. Maailma on jälleen löytänyt henkisen periaatteen ja alkaa sen mukaan muodostaa ulkonaisen asunsa. Tuo uusi periaate, on: *hengellisyden valta*, ja hengellisyyden nimessä *kirkon johtaja-virka* ihmiskunnan maallisissakin toimissa. Tämä on varsinaisen Keski-aian aate. Meidän on nyt katsominen, kuinka tämä suunta syntyy ja muodostuu sekä vihdoin kohoaa vallitsevaksi aian-hengeksi.

Kaarlo Suuren monenpuolisten ansioin joukossa on sekin yksi eikä suinkaan vähin, että hän kaikin puolin tahtoi kohottaa hengellisen säädyn kelpoa ja arvoa. Suuren keisarin mielestä oli kirkko sekä antikisen kulttuurin että siveellinen maailman-järjestyksen luonnollisena edustajana, ja hän koetti sitä jalostuttaa sekä opin että tapojen puolesta, samalla kun hän enensi sen vaikutusta maalliseenkin yhteiskuntaan. Kuinka hän oppineen Alkuin'in avulla laski uuden perustuksen yleiselle opetukselle ja varsinkin hengellisen säädyn sivistykselle, on liian tunnettu asia, että minun tässä tarvitsisi siitä puhua. Myöskin kirkollisen säädyn siveellinen puhtaus oli hänellä tärkeänä silmämääränä, ja hänen aikansa jatkettiin siis ne puhdistus-toimet, joihin jo Pippin Lyhyen hallitessa oli ryhdytty. Kirkko, joka edellisinä sekasorron aikoina oli melkoisin määrin barbaristunut, kohoaa siis jälleen hengellisessä arvossa, ja luonnollista on, että sen vaikutus-voima maallisiinkin samassa määrässä karttuu. Kaarlon mielestä kirkko oli "maan suola", se siveellinen voima, jonka piti antaa maalliselle järjestykselle tukensa; emme siis saa kummaksi katsoa, että hän valtiollisissa harrastuksissaan melkein joka askeleelta käyttää kirkon ja kirkollisten miesten apua. Roman pispnan hengellinen johto saapi hänen kauttansa vahvistuksensa ja hengellinen ylimyskunta, abbatit, pispat, arkkipispat ja metropoliitat, otetaan valtakunnan yleisissä asioissa neuvoksi, maallisen ylimyskunnan rinnalla. Jostakin hengellisen säädyn ylivallasta maailman asioissa ei kuitenkaan siihen aikaan voinut puhetta tulla. Kaarlo Suuri tietysti hallitsi kirkkoa yhtä täydellisesti kuin valtiotakin ja pysyi itse niin-muodoin hengellisen niinkuin maallisenkin järjestyksen korkeimpana valvojana.

Vaan suuren Kaarlon kuoltua tämä valtio-päällikön mahtavuus heikkonee ja katoaa; ylimyskunta, kuten jo olemme edellisessä nähneet, astuu sijaan, ja hengellinen ylimyskunta siinä kohden

saavuttaa vielä suuremman merkityksen kuin maalliset herrat. Niinpä esm. niissä rettelöissä, joista Ludovik Hurskaan hallitus on saanut surullisen maineensa, pispat jo anastavat johtaja-viran valtiossa; siveelliset vaikuttimet ovat hetkeksi päässeet semmoiseen valtaan, että keisari itse ylönpalttisessa katuvaaisuudessaan antaa arvonsa alttiiksi näille siveellisen järjestyksen edusmiehille. Vaan aivan pian tultiin siihen kokemukseen, että hengellinen aristokratiia ei aian-pitkään kelvannut siveellisten periaatteiden kannattajaksi; sillä samassa määrässä kuin kirkollisten ylimysten mahtavuus karttui, he itse alkoivat maallistua, ja samassa määrässä myöskin ihmisten luottamus heidän johtoonsa järkähtyi. Aika etsi jotakin siveellistä tuomari-valtaa, joka voisi maallisten valtiasten itsestä riehunaa hillitä, mutta havaitsi pian, että kirkollisetkin ruhtinaat olivat yhtä itsekkäät kuin heidän maalliset toverinsa.

Silloin silmät kääntyivät Romalaisen pispän puoleen; hänpä, Karolingisen monarkiaan hajotessa, näytti olevan hengellisen yleis-monarkiaan edusmiehenä ja häneltäpä siis sopi toivoa korkeampaa siveellistä johtoa maailman metelisissä oloissa. Paavi Nikolao I (vv. 858-867) oli jo tilaisuudessa kansoille osoittamaan, että Pyhän Pietarin seuraajat Romassa olivat luotettavimmat siveellisyyden valvojat kuin nuo kotoiset kirkkoruhtinaat. Lothringin kuningas Lothar II oli pispainsa suostumuksella hyljännyt puolisonsa Teutbergan ja nainut erään Waldradan. Tämä tapaus matkaan-saatti yleistä pahennusta, ja kun paavi ankaruudella ryhtyi tähän asiaan, pakoittaen sekä kuninkaan että hänen hengelliset apumiehensä kuuliaisuuteen, hän saattoi hyväksensä käyttää yleisen mielipiteen harrasta kannatusta. Samaan aikaan ilmestyi niinkutsuttu Isidoron Dekretali-kokoelma, joka väitettiin olevan entisten Roman pispain sääntöjä Kristikunnan vanhimmista aioista saakka. Ne muka todistivat, että Roman pispalla jo vanhastaan oli ollut ylimmäinen valta kaikkien pispain ja metropoliittain yli. Uuden aian tutkimus on saanut selville, että nämä Dekretalit olivat petosta; niitä näkyy sepitetyn juuri Lothringin seuduilla, missä alhaisempi papisto pyrki paavillisen istuimen turviin hengellisen aristokratiian ylpeyden alta. Mutta ne olivat niin aian-tarpeen mukaisia, ett'ei kukaan, tuskin paavi itsekkään, niiden todenperäisyyttä epäillyt, ja Roman pispän hengellinen hallitus oli tällä tavoin saanut ikäänkuin la'illisen vahvistuksensa. Että maallistenkin asiain tarkastus kuului hengellisen vallan alle, oli jo ennestään myönnetty. Tuskin sopii siis paljon hämmästyä, kun näemme erään seuraavan paavin, Johannes VIII:n, lahjoittavan hallitsija-kruunuja oman mielensä mukaan. Hänen kädestään sai esm. Kaarlo Kaljupää v. 875 keisarin-arvon, vaikka Ludovik Saksalaisella olisi siihen ollut kaikin puolin lähempi oikeus, ja neljä vuotta myöhemmin sama paavi teki "rakkaan poikansa" Boso Provencon herttuan, kuninkaaksi uuteen Ala-Burgundian kuningaskuntaan. Paavillinen istuin näkyi siis yht'äkkiä kohonneen koko Kristikunnan ylimmäiseksi valtiaaksi.

Tahdon tässä tuokioksi pysähtyä, tehdäkseni yleisen muistutuksen, joka on huomioon otettava kaikkien historiallisten vaiheiden suhteen, mutta erittäin tässä paikassa ansaitsee mielessä pitää. Näemme usein selitettävän, kuinka paavillinen maailman-herruus syntyi ja varttui muka Roman pispain juonikkaan vallanhimon kautta. Tuo tunnettu turmelus paavikunnan myöhemniltä aioilta, jolloin tämän laitoksen virka historiassa jo oli loppunut ja se ainoastaan viekkauksella ja väkivallalla koetti säilyttää kadotetun arvonsa, sovitetaan usein niihinkin aikoihin, joihin se ensin oli arvonsa ja asemansa itsellensä ansainnut. Tämä katsanto-tapa on minun mielestäni kokonaan epä-historiallinen. Ei mikään historiallinen mahti ole milloinkaan kehojen juonien kautta tullut perustetuksi; ainoastaan suurten historiallisten tarpeiden palveluksessa ovat suuret historialliset vallat saattaneet syntyä ja nousta. Tietysti ihmisten intohimoilla myöskin on osansa historian tapahtumissa, mutta nämä ovat ainoastaan vaahtona aian virran pinnalla; valtaväylänä on aina rehellinen vakuutus ja rehellinen työnteko, ainoat välikappaleet, joilla historiassa jotakin pysyvää toimeen-saadaan. Mitä paavilliseen valtaan tulee, voimme kenties sanoa, että semmoiset miehet kuin Gregorio Suuri ja Nikolao I, jotka olivat Roman muinaisista suvuista lähteneet, olivat säilyttäneet vanhan Romalaisuuden vallanhimoiset traditionit. Mutta he olivat kuitenkin etupäässä oman aikansa lapsia ja palvelivat oman aikansa tarpeita. Juuri sitä asiaa, että hengellinen maailman-valta oli suurena aikakauden tarpeella, emme suinkaan saa unohtaa, jos tahdomme tasapuolisesti käsittää paavikunnan muodostusta. "Romalais-rauhan" aiat olivat nyt auttamattomasti menneet ja läänitys-laitoksen väkivaltainen järjestys alkoi vakaantua. Mutta rauhan kaipaus kasvoi yhä kiihkeämmäksi ihmisten mielissä, ja näin syntyi uusi rauhan-ihanne: "Jumalan rauha", s.o. Jumalan valtakunta maan päällä, jota luultiin voitavan toteuttaa kirkollisen yleis-monarkiaan kautta. Tämän aatteen nojassa on Keski-aian Paavikunta alkunsa ja voimansa saanut; tämän aatteen palveluksessa onkin sen varsinainen virka ollut.

Vaan 9:nnellä ja 10:nnellä vuosisadalla kirkko ei vielä ollut kylläksi valmistunut vastaan-ottamaan ja hoitamaan sitä korkeaa tehtävää, joka tahdottiin sille uskoa. Kirkon oma siveellinen kanta oli vielä heikonlainen, ja tuo paisuva feodalismi alkoi pyörteesensä vetää kirkollisenkin yhteiskunnan, samassa määrässä kuin se maallisessa yhteiskunnassa vahvistui. Olemme jo nähneet, että kirkollinen aristokratiia ennen pitkää alkoi maallistua. Vielä arveluttavampaa oli, että itse ylipaimenen sija Romassa joutui maallisten intohimoin saaliiksi ja yht'äkkiä vajosi syvimpään siveelliseen kurjuuteen. Syynä tähänkin rappautumiseen oli feodalismien vallalle-pääsö; sillä kun keisarin-valta, joka aina oli ollut oikeutettuna vahvistamaan Roman seurakunnan pispans-vaalia, nyt melkein oli lakannut, joutui tämä tärkeä toimi Roman ylimysten ja Roman kirkon vassallien haltuun. Tunnettu asia on, mikä hurja ja irstas tuoksina nyt Romassa alkoi; kuusi paavia syöstiin istuimeltansa, kaksi murhattiin, ja monen vuosikymmenen kuluessa muutamat ylimys-naiset, Theodora ja hänen tyttärensä, asettivat Pyhän Pietarin istuimelle omat lemmikkinsä. Koko kirkko näytti olevan kadotuksen oma; joka paikassa feodalismien tavat tunkivat kirkon korkeampiin kerroksiin, ja itse luostareihin oli tuo yleinen tapain-turmelus ryhtynyt. "Maan suola" — käyttäkseni tuota pipliallista kuvausta — oli kadottanut makunsa, ja kysymys oli, millä nyt piti suolattaman.

Mutta tähän aikaan oli myöskin alkanut hengellinen parannus-liike, jonka vaikutus vähitellen

leviää yhä laveampiin piireihin. Vuoden 910 paikoilla oli, näet, eräs abbaati Berno, kuuluva Yli-Burgundian kreivilliseen sukuun (nykyisessä Franche-Comté'ssa), perustanut Cluniacum nimisellä maatilallansa uuden luostarin, jossa Benediktolais-säännöt kaikessa ankaruudessaan jälleen pantiin voimaan. Bernon seuraajat Odo ja Odilo vielä kehittivät luostari-kurin ankaruuden, ja ennen pitkää lukemattomat munkki-asunot sekä Ranskassa että muilla mailla olivat seuranneet Cluny'n esimerkkiä ja asettuneet sen esimiehyyden alle. Sivistyksen ja opin harrastus, lihan kuoletus, elämän siveellisyys ja hurskaus sekä ehdoton kuuliaisuus kirkon yleiselle hallitukselle olivat tämän hengellisen liikkeen ohjelmana, ja nämä ylhäiset periaatteet tahdottiin toteuttaa, ei ainoastaan munkkien hiljaisissa kammioissa, vaan myöskin kirkon muissa piireissä, vieläpä maallisenkin elämän meluisissa menoissa. Se oli todellakin ihan uusi suunta kirkon vaikutus-tavassa. Edellisten vuosisataan kuluessa oli kirkon melkein yksin-omainen harrastus ollut taivuttaa kansat Kristikunnan ulkonaiseen yhteyteen, ja tästä syystä kansain siveellinen kasvatusta oli jäänyt syrjä-asiaksi. Barbarisen elämän helma-synnit, irstaisuus tavoissa ja vallattomuus yhteiskunnassa, olivat viljavasti versoneet ja itse kirkkokin oli tästä yleisestä saastaisuudesta tahraantunut. Silloin aikakausi vihdoin havaitsee lankeemuksensa, tunnustaa syntinsä ja tekee parannusta. Näin syntyy Cluniacensien mahtava hengellinen liike, Keski-aian herenneisyys. Aian irstaisuutta vastaan pannaan "askeesi", ruumiin kuritus, hengellisyyden valta maallisuuden ja kaikkien maallisten himojen yli. Aian vallattomuutta vastaan pannaan kirkollinen kuuliaisuus, alttiiksi-antauminen Romalaisen ylipaimenen johdon alle.

En voi tällä lyhyellä hetkellä kuin hätäisesti viitata niihin ilmiöihin, jotka olivat seurauksena tästä kirkollisesta parannus-puuhasta. Jo 10:nnellä vuosisadalla, tapaamme rohkeita munkkeja, jotka yhdellä iskulla tahtovat muodostaa maallistakin yhteiskuntaa kirkollisten periaatteiden mukaan. Semmoinen oli esm. Anglosaksien valtakunnassa tuo ankara abbaati Dunstan, tunnettu Edvi'n ja Elgivan surullisesta historiasta. Aikakauden yleinen mielipide oli kokonaan tämän hengellisen liikkeen puolella. Useat tämän aian maallisista valtiaista, esm. kuningas Robert Ranskassa ja keisarit Otto III ja Henrik II Saksassa, olivat saman askeetillisen aian-hengen lapsia, ja tuo odotettu maailman loppu v. 1000 vaikutti hengellistä väristystä laveimmisakin piireissä. Näyttipä todellakin siltä, niinkuin ihmiskunta nyt tahtoisi ponnistaa kaikki voimansa lopulliseen pyhitykseensä, — ikäänkuin Kristuksen tuhat-vuotinen valtakunta olisi tulossa. Kaukaisetkin pakana-kansat, jotka tähän asti olivat olleet kristityn maailman vitsauksena, jo ottivat uskon ikeen päällensä. Skandinaviassa Kristin-usko sai lopullisen voiton; Puola, Unkari ja Venäjä tekivät kääntymyksensä. Ikäänkuin uudesta-syntyneenä maailma astui ulos entisten vuosisatain häiriöistä, aloittaaksensa uutta jaloempaa aikakautta. Vaikutus aian uudesta hengestä tulee moninaisissa ilmiöissä näkyviin. V. 1034 aloittavat Cluny'n oppilapset tuon kummallisen puuhansa asettaa yleistä maailman-rauhaa. "Jumalan rauha!" on nyt tunnus-sanana; aseita piti kantaa muka ainoastaan rauhan-rikkojain ja pahojen kuritukseksi. Tämä aate tosin pian havaitaan mahdottomaksi toimeen panna; ainoastaan joku "Jumalan aselepo" (treuga Dei) visseinä viikon päivinä ja kirkon suurempina juhлина sittemmin säädettiin yleiseksi la'iksi Kristikunnassa. Mutta uusi periaate oli kumminkin perustettu, jonka mukaan soturin verinen toimi oli pyhitettävä siveellisten valtain kannatukseen, s.o. etupäässä kirkon ja heikkojen puolustukseen. Kun ei Jumalan rauhaa voitu saavuttaa, piti sodan kumminkin oleman Jumalan sotaa, hurskasta sotaa uskon ja totuuden tähden. Se oli Keski-aian *Ritarisuus*, joka tässä jo iti ja kehkesi.

Ja itse rauhan-aatteen suhteen käännettiin taas tuon kirkollisen yleis-monarkiaan puoleen, jonka edusmiehenä oli paavi Romassa. Tämän piti yllä-pitää maailman rauha, johdattaa koko Kristikunta keskinäiseen rakkauteen, häätää ja hillitä ihmisten maailmalliset intohimot. Mutta voidaksensa täyttää tätä korkeaa rauhan-virkaa, piti paavillisen istuimen itse puhdistua ja pyhittyä; senpä tähden parannus-puuhan tärkeimpänä tehtävänä oli lakkauttaa se häpeällinen meno, joka Roman seurakunnassa oli valtaan päässyt. Tässä katsannossa tuli nyt keisarillinen arvo kirkon avuksi. Vuodesta 962 alkaen olivat Saksan kuninkaat kantaneet Kaarlo Suuren keisarillista kruunua ja harjoittivat tämän viran nojassa myöskin oikeuden valvoa, että Kristikunnan ylipaimenen sija täytettiin arvollisilla miehillä. Niinpä jo Otto Suuri jäntevällä kädellä ryhtyi tähän terveelliseen puhdistus-toimeen, ja hänen aikanaan Roman kansa, sekä papisto että aateli ja alhaiso, antoi juhlallisen lupauksen, ettei keisarin suostumatta ruvettaisi mihinkään paavin-vaaliin. Samoin Otto II ja Otto III asettivat paaveja parhaan ymmärryksensä mukaan; sillä tavoin esm. tuo oppinut Gerbert (Silvester II), Otto III:n kuuluu opettaja, tuli Pyhän Pietarin istuimelle. Otto III:n kuoleman jälkeen oli tosin entinen irstas meno jälleen päässyt alkuun, kun Tuskulon kreivit Roman lähiseuduilta anastivat itsellensä paavillisen arvon. Mutta keisari Henrik III, joka oli yhtä ankara kuin jumalinen, teki tästä vallattomuudesta lopun ja asetti useat kerrat perätysten hurskaita Saksalaisia miehiä Pyhän Pietarin istuimelle. Juuri tämän toimen kautta tulivat Clunyn periaatteet nyt Romassakin vallitsemaan. Jalo keisari, joka oli tämän puhdistus-työn edistänyt, tietysti ei voinut aavistaa, että samat periaatteet aivan pian saattoivat tulla itse keisarilliselle arvolle vaarallisiksi. Hän oli, aivan niinkuin Kaarlo Suuri ennen muinoin, kohottanut hengellisen vallan, jonka piti tulla ankaraksi kurittajaksi hänen lähimmälle seuraajallensa ja monelle tulevaiselle Saksan keisarille.

Kuten tiedämme, tämä se aika on, jolloin Cluniacensi-munkki Hildebrand astuu kirkollisen hallituksen johtoon, kunnes hän vihdoin itsekin nousee paavilliselle istuimelle, nimellä Gregorio VII. Tämän merkillisen miehen historia, hänen Caelibati-sääntönsä, hänen Investitura-riitansa keisari Henrik IV:n kanssa, vihdoin hengellisen vallan voitto keisariuden yli tässä asiassa, ovat tuttuja tapauksia, joita en voi ruveta tässä kertoilemaan. Mutta näiden tapausten yhteyttä ajan-hengen ja aian-tarpeiden kanssa täytyy meidän silmällä pitää; sillä ainoastaan tällä tavoin voimme käsittää, kuinka aseeton hengellinen mies paljaalla aatteen voimalla viepi voiton maailman mahtavimmasta hallitsijasta. Katselkaamme!

Kysymystä ei vielä ollut mistään muusta kuin hengellisen viran omasta pyhydestä ja sen

itsenäisyydestä maallisen vallan suhteen. Mutta juuri tämä hengellisen säädyn pyhittäminen ja sen irrottaminen feodali-maailman metelisestä menosta oli aikakauden kiihkein harrastus, joka perustui — se meidän täytyy tunnustaa — siihen kokemukseen, joka yltä-kyllin oli saatu maallisen yhteiskunnan turmiollisesta vaikutuksesta kirkon alalla. Ensimmäinen huolenpito oli nyt asettaa itse kirkon pää, paavillinen virka, luotettavaan suojaan tämän, maallikko-vaikutuksen alta. Hildebrand ei voinut hyväksyä, että edes Kristikunnan maallinen esimies, keisari, oli ryhtynyt paavillisen viran asettamiseen; se oli muka periaatteessa väärin, koska päin-vastoin kirkon piti valvoa maallisen hallituksen kristillistä menoa; se saattaisi pait sitä minä hetkenä hyvänsä kääntyä Kristikunnan turmioksi, niin pian kuin joku vähemmin hurskas hallitsija, kuin Henrik III oli, tahtoi käyttää kirkon vaikutusta maallisten tarkoitustensa palvelukseen. Toiselta puolen taas oli katkera kokemus opettanut, ett'ei sopinut jättää paavin valitsemista Roman seurakunnan ja vassallien haltuun. Näin ollessa keksittiin vaali-tapa, joka syrjäytti kaiken maallikko-vaikutuksen, ko'oten Roman pääkirkkojen papit ja lähiseutujen pispat valitsijakunnaksi eli niinkutsutuksi Kardinali-kollegioksi. Tätä laitosta ei kuitenkaan uskallettu panna toimeen ennen kuin Henrik III:n kuoltua, jolloin keisarin-arvo Henrik IV:n ala-ikäisyyden aikana oli voimatonna. Mutta siitä hetkestä asti oli kirkollinen monarkia saanut omatakeisen perustuksen ja saattoi omalla alallaan turvallisesti vallita. Sääntö paavin-vaalista oli kuitenkin ainoastaan yksi pykälä kirkollisen itsenäisyyden järjestelmässä. Jo vähäistä aikaisemmin oli ruvettu ankaraan puhdistus-työhön kirkon muidenkin virkojen suhteen; kaikki pispat, jotka "Simonialla", se on maallikko-apuun turvaamisella, olivat virkaansa tulleet, erotettiin säälimättä, ja periaatteeksi julistettiin, ett'ei kirkolliset miehet saisi asettaa mihinkään läänitys-alaisuuteen maallisen vallan suhteen, eivätkä niin-muodoin voisi kirkollisten läänitystenkään puolesta vastaan-ottaa mitään "investituraa" eli asuun-panoa maallisilta esivaltialta. Kirkko siis tahtoi tehdä täydellisen pesä-eronsa maallisen yhteiskunnan kanssa, pysyäkseen itse muka puhtaana ja saastumattomana keskellä syntistä maailmaa. Johdon-mukaisinta olisi epäilemättä silloin ollut, että kirkko tätä tarkoitusta varten olisi itse luopunut kaikesta maallisesta omaisuudesta, turvautuen ainoastaan hengen voimaan ja hengen aseisiin. Mutta Keski-aian kirkko luuli tarvitsevansa näitä aineellisiakin välikappaleita, voidaksensa pontevammin vaikuttaa maailman parannukseen. Näistä periaatteista lähti Gregorio VII:n "Investitura"-taistelu, jonka me historiasta hyvin tunnemme.

Erinäistä selitystä tarvitsee tuo merkillinen Caelibati-sääntö, jonka Hildebrand samalla aikaa perille ajoi. Tässä kohden on ensiksi muistamista, että jo vanhastaan naimattomuus oli pidetty kristillisen pyhyiden erinomaisena tunnusmerkinä ja erittäin papilliselle säädylle katsottiin paljoo sopivammaksi kuin perheellinen elämä; se oli jo aikaa ollut ikäänkuin korkeamman siveellisyyden vastaväite maallikko-elämän irstaisuutta ja barbarien monivaimoisuutta vastaan. Mutta tärkeämpi puoli asiassa oli kuitenkin nykyisen aian tarve suojella kirkkoa joutumasta maallisen yhteiskunnan kaavoihin. On, näet, huomattavaa, että kirkon virat tiluksinensa jo alkoivat perheellisten miesten käsissä muodostua feodali-laitoksen malliin, s.o. perittäväksi suku-omaisuudeksi, ja että tämä feodalinen taipumus, jos se olisi päässyt voimistumaan, tietysti olisi kirkollisen yhteiskunnan hajottanut aivan samalla tavoin, kuin maailma jo oli valtiollisesti hajalle mennyt. Eikä tämä vaara, kirkollisen monarkian mahdollinen häviö, olisi ollut ainoana haittana kirkon feodalistumisesta. Hengellinen sääty, ainoa joka tähän aikaan vapaasti vastaan-otti jäseniä alhaisimmistakin kansan-luokista, olisi tällä tavoin muuttunut suljetuksi umpi-piiriksi, ja kaikki vapaus, kaikki inhimillinen edistys olisi kangistunut tuon yksin vallitsevan feodalismien syleilykseen. Tästä uhkaavasta vaarasta oli Caelibati-laki pelastuksena, ja kansojen yleinen mielipide siis hartaasti kannatti Hildebrand'in toimia siinäkin kohden. Sillä kansat usein vaistomaisesti tuntevat, mitä heidän rauhaansa sopii, ja sen mukaan toimivat, vaikkapa tekojensa vaikuttimet eivät ole heille itsellensä täydellisesti selvinneet.

Gregorio VII:n toimet ovat kirkollisen parannus-puuhan täytöntö. Kirkko on nyt puhdistunut, saavuttanut täydellisen itsenäisyyden maallisen vallan suhteen ja itse järjestynyt monarkilliseen hallitusmuotoon paavin esimiehyyden alle. Eikä siinä kyllä; maallisissakin keskuuksissa tunnustetaan hengellisten periaatteiden totuus, niiden oikeus johtaa ja valvoa maailman siveellistä menoa. Näin uudesta-syntyneenä nyt läntinen Kristikunta ryhtyy Ristiretkien jättiläisyrytykseen, jonka merkitystä saamme edempänä tarkastella.

Seitsemäs-toista Luento.

Yleinen silmäys varsinaiseen Keski-aikaan.

Ennen kuin lähdemme edemmäs, tarkastamaan muutamia eri kohtia Keski-aian kehityksessä, lienee tarpeellinen luoda yleinen silmäys eteen päin, käsittääksemme tämän kehityksen yleistä suuntaa. Selvyuden vuoksi meidän silloin tulee leikata pienempiin kappaleisiin tuo pitkä aian-mitta, joka ulottuu Cluniacensien parannus-puuhasta Luther'in uskonpuhdistukseen saakka; nämä viisi vuosisataa, joiden kehässä Keski-aian rikas ja monipuolinen elämä rehottaa, ovat melkein mahdottomat ymmärrykselle selvittää, ellei niitä jaeta lyhyempiin aian-jaksoihin, joiden kunkin pää-luonnetta sopii erikseen esittää. Tahdon sen vuoksi tässä, niinkuin kerran ennenkin, asettaa muutamia raja-pyykkeitä ikäänkuin peninkulma-patsaiksi käytävälle tielle. Ja muiston helpoitusta varten tahdon jako-perusteeksi käyttää tasaiset vuosisadat, vaikka tuolloin tällöin joku tapaus jääkin toiselle puolelle otaksuttua raja-paikkaa. Näin saamme varsinaisen Keski-aian jaetuksi seuraaviin jaksoihin:

I. Vv. 1000-1100: *Siveellisen uudistuksen aika*, jolloin Cluny'stä lähtenyt parannus-puuha vaikuttaa sekä hengellisyyden ylentämistä kirkossa että tapojen jalostumista maallisessakin

yhteiskunnassa. Aian-hengen kannattamana kirkko eli paavikunta silloin, kuten jo olemme nähneet, saavuttaa täydellisen itsenäisyyden ja ryhtyy yleisten tapausten johtoon. Tästä kirkollisten aatteiden johdosta seuraa jo vuosisadan lopulla suuri yleinen kansan-liike länsimailla, ensimmäinen Ristiretki. Maallisessa yhteiskunnassa siveelliset periaatteet antavat läänitysherran ja vassallin keskinäisille velvollisuuksille tukevuutta ja synnyttävät ne kunnianla'it, joista Ritarisuus saapi alkunsa. Valtiollisella alalla ainoastaan kaksi tapausta saavuttavat suurempaa merkitystä; sillä ylipäänsä feodalismien hajanaiset olot ovat melkein lakkauttaneet kaiken valtiollisen historian. Nämä tapaukset ovat: Englannin valloitus Normandian herttuan alle, ja Normandialaisten seikkailijain toimi perustaa uutta kuningaskuntaa Etelä-Italiassa. Molempain merkitys on siinä, että osoittavat Ranskan kansallisuuden paisuvaa voimaa. Vaikka valtiollisesti hajallansa, tämä kansallisuus sillä tavoin levittää herruuttansa kaukaisille aloille ja seisoo valmiina astumaan maailman suurten tointen etupäähän. Ensimmäinen ristiretki onkin kansallisessa katsannossa melkein yksinomaisesti Ranskalainen yritys, — Ranskalainen Argonauta-retki itäisille maille.

II. Vv. 1100-1200: *Ristiretkien varsinainen aika*, jolloin läntinen Kristikunta ensi kerran saapi yhteisen harrastuksen ajaaksensa, yhteisen edun valvoaksensa. Tämä yhteis-etu, Pyhän maan puolustus, anastaa länsimailla melkein kaiken huomion puoleensa ja vaatii melkein kaikki voimat palvelukseensa. Kuitenkin näiden maiden omatkin yhteiskunnalliset olot alkavat tuntea vaikutusta tuosta auenneesta valtiollisesta näkö-alasta. Läänitys-laitos tosin vielä seisoo vankkana, ja sen varsinainen kukka, Ritarisuus, nyt puhkeaa. Mutta itse ritarillinen laitos, joka periaatteessa tarkoittaa yleistä ase-veljyyttä kaikkien kristillisten soturien kesken, puhkaisee feodalismien ahtaat rajoitukset ja valmistaa sen häviötä. Samaan aikaan toinenkin yhteiskunnallinen muodostus astuu feodalismien rinnalle, nimittäin kaupunkien kunnallis-vapaus ja porvarillinen elämä. Sekin on alkunsa saanut maailman laveuntuneesta näkö-alasta, kaupan leviämistä ja teollisuuden voimistumisesta. Irtain pääoma pyrkii valtaan feodalisen maa-omaisuuden rinnalle, ja itse läänitys-oloissa alkaa rahan merkitys vähitellen tunkea esivaltiaan ja vassallin henkilölliset välit syrjälle. Valtiollisella alalla ovat kaikki tapaukset ristiretki-aatteen vaikuttamina. Nämä sotaiset kansain-vaellukset lännestä itään ovat itsessään aikakauden tärkeimmät valtio-tapaukset, joiden kautta länsimaisia valtakuntia hetkeksi perustetaan Eufratin varsilla asti. Toisten ristiretki-puuhain kautta Kristinusko nyt levitetään Vendienkin aloille, ja Saksan valta ja kansallisuus silloin etenee Elbe'stä Veikseliin. Mutta Paavikunta, joka on kaiken tämän mahtavan liikkeen johtanut, ei enää voi tytyä paljaasen itsenäisyyteen maallisen vallan rinnalla; se pyrkii yleiseen herruuteen, ja sen taistelu maailman-vallasta keisariuden kanssa Barbarossan aikana on tämän aian omituisia ilmiöitä.

III. Vv. 1200-1300: *Ristiretkien jälki-jakso*, joka oikeastaan on jatkona edelliseen. Keski-aian henki nyt ilmaantuu täydellisen kypsyneenä, mutta aatteet jo alkavat kadottaa alkuperäistä tuoreuttansa. Jerusalemin on jo lopullisesti hukattu. Ristisodat vielä jatketaan; mutta osittain ne hairahtavat toisille aloille, osittain muuttuvat pelkiksi seikkailu-retkiksi. Niinpä muutama risti-armeija valloittaa Konstantinopolin ja perustaa tuon lyhyt-ikäisen Latalaisen keisarikunnan idässä. Ludovik Pyhä taas tosin ei unohda ristisodan pää-määrää, Pyhän-maan valloitusta, mutta kuluttaa voimansa Egyptiä ja Tunis'ia vastaan. Loppu-päätös on, että Kristityt vihdoinkin karkoitetaan Palestiinasta ja Ristiretkien aikakausi loppuu. Myöskin käännytys-toimi pakanuuden alalla muuttuu yhä enemmän suoraksi valloitustoimeksi. Niinpä Saksalaiset ritarit laskevat Preussin ja Liivin asukkaat herruutensa alle ja Ruotsalaiset valloittavat Suomenmaan. Vaan miten-kuten on sillä tavoin Kristin-uskon valta tehnyt viimeiset askeleensa Euroopassa; ainoastaan muutamat syrjäiset kansat Aasian rajoilla ja Litvalaiset Euroopan mantereiden rämeisillä sydänmailla ovat vielä jääneet yleisen sivistyspiirin ulkopuolelle. Oikeastaan läntinen Kristikunta, tarkemmin sanoen Paavikunta, on vahvistunut, vaikka sen valta itäisillä maille raukeaa. Itäisen Kristikunnan alalla sitä vastoin on pelkkää häviötä ja perikadon oireita: Kreikan keisarikunta jo kallistuu hautaansa ja Venäjä joutuu Mongolien vallan alle. Mutta läntisessä Euroopassa kaikki elämän nesteet uhkuavat. Pyreneiden saarennossa Maurit melkein karkoitetaan. Ranska alkaa etsiä kansallista yhteyttänsä Capetilaisen kuninkuuden suojassa. Englannissa valmistetaan perustus-la'illisuuden ensimmäiset alkeet. Saksassakin vilkas elämä kehittyy, varsinkin kaupan ja porvarillisen toimen alalla, ja Saksalainen kansa levittää liikkeensä kauas pohjoisille maille. Kaiken tämän kirjavan häärinän ylimmäisenä valvojana läntisessä maailmassa, istuu Roman paavi mahtavampana entistäänsä. Siveelliset periaatteet eivät enää yksin ohjaa Paavikunnan politiikka; mutta se täyttää yhä kunnialla holhoja-virkansa kansojen yli, vaikka holhottava ei enää ole lapsi ja isällinen valta joskus muuttuu väkivallaksi. Taistelu Paavikunnan ja Keisariuden välillä tähän aikaan lopullisesti ratkaistaan: Romalais-Saksalainen keisarin-arvo oikeassa merkityksessään kukistuu Hohenstauffien kanssa, ja paavillisella vallalla ei enää ole mitään kilvoittelijaa maailman yleis-johdossa. — Silloin seuraa:

IV. Vv. 1300-1450: *Keski-aian loppu-jakso*. Voisimme kenties antaa tämän aikakauden ulottua Uskonpuhdistukseen saakka; mutta luulen soveliaammaksi lukea nuo 60-70 vuotta, jotka lisäksi tulisivat, joksi-kuksi Uuden-aian aamupuhteeksi, josta vasta saamme puhua. Kaikessa tapauksessa tässä ei ole puhetta jyrkistä rajoituksista, vaan kunkin aikakauden yleisestä luonteesta, ja tämän luonteen käsitämme selvemmin, jos emme etene liian lähelle sitä uutta aate-liikettä, joka tulee entistä maailman-järjestystä kukistamaan. Keski-aian viimeisen jakson kuluessa ne johtavat aatteet, jotka edellisinä vuosisatoina olivat kansoja elähtäneet, jo ovat kadottaneet tehonsa ja sisällisen voimansa. Ristiretki-aikakauden hengellisen innostuksen perästä seuraa nyt varsinainen kulkutauti inhottavimpia rikoksia, jotka Italiasta leviävät Alppien yli, käyvät Ranskan ja Englannin läpitse ja lähettävät tarttumuksensa pohjoisiin valtakuntiin asti. Se ei ole raakuuden siveettömyyttä, niinkuin barbarisella aikakaudella ennen muinoin; se on itse sivistyksen siveettömyys, ilmestyvä yhteiskunnan korkeimmissa kerroksissa, ikäänkuin

todistukseksi, että kulttuurin perustukset ovat vialla. Niinpä vapauden kukistuminen Italian kaupungeissa, Filippo Kauniin hallitus Ranskassa, Edvard II:n historia Englannissa, veljes-murhat Tanskan ja Ruotsin kuninkaallisissa perheissä, lukemattomat esimerkit, joita en tässä voi mainita, — kaikki todistavat, että maallisuus jo etsii kosta entisten aikain liioitetusta hengellisyydestä.

Luonnollista on, että tämmöisissä oloissa perustukset ovat vajonneet siltä siveelliseltä maailmanjärjestykseltä, jota kirkon valta edusti. Paavikunta yht'äkkiä kukistuu korkealta asemaltaan; Avignon'iin siirtyneinä paavit itsekin unohtavat historiallisen kutsumuksensa, unohtavat itse vallanhimonsakin ja joutuvat riettaimman rahan-himon valtaan. Sitten tulevat kirkollisen lohkomuksen rettelöt ja se aika, jolloin yleiset kirkolliskokoukset istuvat paavillista virkaa tuomitsemassa. Itse kirkon vanha ja luja rakennus pitää kuitenkin vielä Katholis-kunnan ko'ossa; sillä historialliset aatteet ovat sitkeä-henkisiä, ja ihmisten oli siihen aikaan vaikea irtaantua tuosta juurtuneesta käsityksestä, että kirkko oli kansojen yhteinen emä, yleis-ihmisyyden välttämättömänä muotona. Vaan itse teossa kansat jo ovat vapauttaneet itsensä kirkollisen johtauksen alta ja noudattavat ainoastaan omia valtiollisia tarkoituksiaan. Näin syntyy kansainvälinen politiiki, jossa paavi on ainoastaan jäsenenä, eikä enää käskijänä. Aian tärkeimmät tapaukset, niinkuin Ranskalais-Englantilaiset sodat, taistelut Turkkilaisia vastaan Tonavan seuduilla, Hussilaisodot Böhmissä, eivät enää ole maailman tapauksia siinä merkityksessä, että olisivat lähteneet jostakin aian yleisestä aatteesta, vaan pää-asiallisesti kansallisia tapauksia. Kuinka aian-henki on muuttunut, havaitaan paraiten Islam'in voitto-kulusta Bosporon yli. Turhaan Paavikunta tällä kertaa koettaa diplomatiiansa välikappaleita, ko'otaksensa kristikunnan voimia suureen uskon-taisteluun. Kansoilla on kotosellaan niin paljon tekemistä, ett'eivät enää jouda rientämään itäisen maailman avuksi, ja v. 1453 vihdoin Konstantinopoli lankee Turkkilaisten käsiin. Tämä merkillinen tapaus, jonka vaikutus läntiseenkin maailmaan ei suinkaan ollut vähäinen, sopii epäilemättä joksikin raja-patsaaksi Uutta aikaa kohden. Keski-aika niin-muodoin loppuu Itä-Roman kukistumiseen, samoin kuin Länsi-Roman häviö oli ollut Vanhan aian loppupäätöksenä.

Tämä jaksottain järjestetty sisällys-luettelo Keskiaian päätapauksista tosin ei vielä anna meille paljon selvitystä kehityksen oikeasta luonteesta tällä aikakaudella. Mutta yksi omituisuus kuitenkin heti astuu silmiin ja ansaitsee erittäin mieleen painaa, nimittäin tuo rikkaampi ja monipuolisempi sisällys, jonka ihmiskunnan historia nyt on saavuttanut muinaisten aikojen suhteen. Niinkuin edellisessä jo olemme nähneet, on Vanhan aian historia yleisessä suunnitelmassaan erinomaisen yksinkertainen. Historiallinen toiminta edistyy järjestänsä Itämailta Kreikkaan, Kreikasta Romaan, vihdoinpa Roman tasavallasta Roman keisarikuntaan, ja samana hetkenä, jolloin joku uusi valta astuu asiain johtoon, jäävät entiset melkein tykkönään syrjälle. Kehityksen ala tosin leviää leviämistään, mutta sen johtava aate on ainoastaan yksi: yleis-ihmisyyden synnyttäminen, ja historia liikkuu sen vuoksi jotenkin yksisäisenä edistys-sarjana. Roman keisarikunnan kukistuessa tosin uusi aate, erikois-kansallisuuksien oikeus, nousee näkyviin. Mutta osittain tämä uusi historiallinen vaikutin vielä on aatteena kovin heikko, osittain aian tärkeimpänä tehtävänä on pelastaa yleis-ihmisyyden siitä täydellisestä perikadosta, joka Romalais-maailman hajottua sitä uhkaa. Sen vuoksi, vaikka Keski-aian alku-osa, jonka olen sen esi-historiaksi nimittänyt, on tapauksiltaan varsin kirjava, sen aatteellinen johto ei ole aivan monipuolinen: historiallisen langan hajallemenneet säät yhtyvät jälleen Frankilaiseen maailmanvaltaan, ja kirkonkin vaikutus liittyy likeisesti tähän valtiolliseen kehitykseen. Mutta niin pian kun tulemme varsinaiseen Keski-aikaan, on tapausten yleinen juoksu jo jakaantunut jotenkin moni-haaraiseksi. Syynä on, että kansallisuuden-aate nyt on varttunut ja muodostuu itsenäisiksi kehitys-jaksoiksi kunkin kansakunnan erinäisessä historiassa. Nämä kansallisuudet eivät nytkään ole siinä merkityksessä itsenäisiä, että niiden historia olisi irtaantunut yleis-ihmisyydestä; päin-vastoin niiden historiallinen merkitys riippuu siitä, että he kukin kohdaltansa palvelevat ihmiskunnan yleisiä tarkoituksia. Vaan samassa kuin nämä kansallisuudet edustavat eri puoliansa yleis-inhimillisessä kehityksessä ja siihen vaikuttavat, he myöskin siitä vastaanottavat vaikutusta ja yllykettä. Näissä oloissa yleis-ihmisyyden muodostus historiassa tulee entistä moninaisemmaksi ja rikkaammaksi, ja ne vallat, jotka sitä siihen saakka yksin ovat edustaneet, alkavat järkähtää sijaltansa.

Muutos, joka tässä kohden tapahtuu, on varsin silmiin-astuva. Karolingisessa maailmanjärjestyksessä, jonka traditionit olivat menneet varsinaiselle Keski-aialle perinnöksi, käsitettiin hengellinen ja maallinen maailman-valta, Paavikunta ja Keisarikunta, yhdeksi kokonaisuudeksi, jonka keskuudessa häiritsemätön sopu-sointu ajateltiin vallitsevan. Molempain piti muka yhdessä valvoa siveellisten periaatteiden valtaa Kristikunnassa, molempain piti edustaa yleis-ihmisyyden käsitettä ja yksissä neuvoin toteuttaa Jumalan valtakuntaa maan päällä. Vaan tämä periaatteellinen sointuisuus ei voinut pysyväiseksi jäädä, ja todella onkin katsottava länsimaiden hyväksi onneksi, että nämä kaksi maailman-valtaa eivät yhteen sopineet eivätkä myöskään yhtyneet samaan käteen; sillä siinä tapauksessa katholinen maailma olisi muuttunut kristityksi kalifi-kunnaksi ja kansallisuuksien itsenäinen elämä olisi epäilemättä tukehtunut. Keski-aikaisen historian omituisuus on juuri siinä, että sen omat periaatteet jakaantuvat kahtia ja silloin kääntyvät sisälliseen taisteluun. Hengellinen ja maallinen maailman-johto, vaikka oikeastaan yhteisestä juuresta lähteneinä, riitaantuvat heti vallan harjoituksessa, ja hengellinen puoli, joka on paremmin juurtuneena aian käsitykseen, pääsee vihdoin voitolle. Mutta tähän taisteluun on se itse kuluttanut siveellisen pääomansa ja sillä tavoin valmistanut oman häviönsä. Sille välin taas on itse taistelu joka haaralla herättänyt joukon uusia voimia, uusia aatteita ja perinnoita, jotka tapausten pyörteessä kirmailevat esiin ja koettavat itsellensä temmata asiain johtoa. Tästäpä siis Keski-aian kirjava tuoksina, joka hämmentää ilmiöiden logillista käsittämistä; tästäpä myöskin keski-aikaisen elämän rikas moninaisuus, joka kiihdyttää mielikuvituksen.

Aikamme ei salli meidän istahtaa katselemaan Keski-aian suurta kuvakirjaa, joka, kuten hyvin

tiedätte, on täynnänsä viehättävintä runo- ja romani-ainetta. Olen jo ennen myöntänyt ja myönnän vieläkin, että tällaiset historialliset kuvaukset eivät ole merkitystä vailla yleiselle sivistykselle, enkä siis paljaan ylönkatseen vuoksi heitä siksensä noita erikois-kohtia Keski-aian elämässä, jotka todellakin voisivat käsityksellemme antaa runsaampaa tosi-asiallista pohjaa. Syynä, miksen niihin ryhdy, on yksistään se, että meidän tällä kertaa täytyy pysyä historian yleisissä johtavissa aatteissa, jonka tähden on edellyttävä, että tapahtumat ja erikois-olot ovat johonkin määrin tuttuja asioita. Mutta koska johtavat aatteet tällä aikakaudella jo kietoutuvat monivartiseksi kankaaksi, tulee niidenkin selvittäminen jotenkin mutkikkaaksi työkse. Tahdon tulevissa luennoissa koettaa niitä järjestää seuraavien katsantokantain mukaan.

Ensiksi on selko tehtävä Keski-aian suuresta yhteis-toiminnasta, Ristiretkistä, ja niiden merkityksestä.

Toiseksi on tarkastukseen otettava kirkon-valta, Keski-aian vallitseva aate, ja sen taistelu maallisen vallan kanssa.

Kolmanneksi on huomioon johdettava Keski-aian omituinen yhteiskunta, läänitys-laitos, ja sen suhteet kuninkaalliseen valtaan ja kunnallis-vapauteen.

Neljänneksi täytyy vihdoinkin erittäin tarkastaa muutamien erinäisten maiden kansalliset tarinat ja niiden merkitys yleiselle kehitykselle.

Tämä viime-mainittu kohta on senkin tähden viimeiseksi jätettävä, että se oikeastaan jo johdattaa meidät Uuden aian kynnykselle. Niinkuin vasta saamme nähdä, on Uuden aian omituisuus Keski-aian suhteen siinä, että yleis-ihmisyys, humaniteetti, ei enää tarvitse nimen-omaista laitosta, joka sitä edustaisi samalla tavoin kuin maailman-vallat Vanhaan aikaan ja kirkollinen monarkia Keski-aikana; vaan se ilmestyy sinänsä itse kansakuntien toimissa ja yhteisissä harrastuksissa. Samassa määrässä siis kuin Paavikunta heikkonee ja kansallinen elämä Euroopan etevimmissä valtakunnissa vahvistuu, siinä määrässä myöskin Keski-aika tekee loppua ja Uusi aika on tulossa. Ymmärrämme tästäkin, että näiden suurten aian-jakojen todelliset rajat eivät voi olla aivan jyrkkiä. Niihin sopii, mitä jo ennen olen sanonut aikakausien rajoista ylipäänsä johtavien aatteiden historiassa.

Olemme nyt kuluttaneet kokonaisen luento-tunnin paljaasen järjestämistyöhön. Mutta vastaisen tutkimuksemme menestykselle on järjestys ensimmäisenä ehtona, enkä luule siis aikamme hukkaan menneen, vaikka olemme Ristiretki-aikakauden edellä hetkeksi pysähtyneet, luodaksemme yleis-silmäyksen pidempäänkin aian-mittaan eteen käsin.

Kahdeksas-toista Luento. Ristiretkistä.

Arvattavasti ei kukaan minulta odota varsinaista kertomusta Ristiretkien suuresta näytelmästä. Jo ensimmäinen Ristiretki yksistään on aine semmoinen, että se tuskin mahtuisi yhden luennon rajoihin, ja Ristiretkien syyt ja seuraukset saattavat olla niin moninaisia, että niiden tutkimisessa on isoja kirjoja sepitetty. Näin ollessa, minun täytyy tunnustaa, että olen paljon epäillyt, mitä kohtia Ristiretkien ilmiöstä minun pitäisi nimen-omaan esille tuoda. Syiden ja seurausten suhteen on hyvin tavallista, että käsitetään koko edellinen kehitys syiksi ja samalla tavoin kaikki, mikä itse teossa seuraa, Ristiretkien seurauksiksi. Mutta näin laveasta käsitys-tavasta on se haitta, että tapausten aatteellinen johto kokonaan haihtuu ilmiöiden moninaisuuteen, eli, kuten on tapa sanoa, metsä ei näy puiden tähden. Täytyy siis eroittaa pois semmoiset syyt ja semmoiset seuraukset, jotka eivät välttämättömästi asiaan kuulu, saadaksemme selvää käsitystä siitä, mitä dramassa kutsutaan toiminnan varsinaiseksi juoneksi. Tahdon selittää ajatukseni siinä kohden parilla esimerkillä.

Epäilemätöntä on, että feodalismien muodostus länsimailla on niitä seikkoja, jotka ovat paljon vaikuttaneet Ristiretkien luonteeseen. Länsimaiden yhteiskunta oli, näet, vihdoinkin asettunut vakinaiseen muotoon ja sen varttunut elämän-voima tunki tarvetta vaikuttaaksensa ulospäin. Silmin-nähtävää onkin, että pää-asiallisesti tuo nuori, seikkoja etsivä feodali-maailma tässä Ristiretki-liikkeessä astuu esiin; nuo irtaimet laumat, joita Pietari Erakko tai Valter Tyhjä johdattivat, eivät olisi mitään maailman-tapausta toimeen-saaneet, ellei suuret läänitysherrat vassalleinensa, eräs Gotfrid Bouillon'in herra, eräs Balduin tai Raimund, olisi liikkeelle lähteneet. Kun Pyhä-maa on valloitettu, järjestetään tässä kaukaisessa idässä uusi yhteiskunta, jossa feodalismien periaatteet puhtaudessaan toteutetaan, ja näiden periaatteiden mukaan myöskin ensimmäinen feodalinen lakikirja tässä Jerusalemin kuningaskunnassa muodostuu. Tämä kaikki todistaa kyllä selvästi, että feodalismien osallisuus Ristiretkissä ei suinkaan ole vähäinen ollut. Mutta emme kuitenkaan saa siihen määrään asti liioitella feodalismien merkitystä siinä kohden, että siitä etsisimme varsinaisen syyn tähän suureen liikkeeseen. Muistamista on, että Ristiretkien oikea aate oli hengellinen aate, ja läänitys-maailma oli ainoastaan se käsillä-oleva aineellinen välikappale, jota tämä aate käytti palvelukseensa. Mahdollista kyllä on, että feodalinen maailma kaikessakin tapauksessa olisi käyttänyt nuorta voimaansa johonkin suuremmoiseseen yritykseen valloituksen uralla, ja aian tapahtumat antavatkin meidän aavistaa, että sen taipumukset siihen suuntaan kävivät. Niinpä oli vasta muutamia vuosikymmeniä ennen Ristiretkien alkua feodalinen tulva upottanut laineisinsa Anglosaksien valtakunnan Englannissa ja siellä perustanut uuden, läänitys-laitoksen mukaan järjestetyn valtion. Samanlaista valloitusta melkein samaan aikaan tehtiin Etelä-Italiassa ja Sikeliassa, jotka temmattiin Kreikkalaisten ja Saraceniin käsistä ja

liitettiin feodaliseen länsi-maailmaan. Vihdoin itse Ristiretkien aikakaudella tuo niin-kutsuttu Neljäs ristiretki, jonka kautta Konstantinopoli valloitetaan ja Latalainen keisarikunta saapi alkunsa, on pelkkä feodalinen yritys, jolta aian hengellinen aate, oikea ristiretki-aate, jo on kadoksissa. Voimme niin-muodoin pitää jokseenkin luultavana, että jos ei aian uskonnollinen henki olisikkaan johtanut länsimaiden kansoja Pyhän-maan valloitukseen, nämä kansat kuitenkin tähän aikaan olisivat levittäneet vaikutustansa kyllä kaukaisille aloille. Mutta aivan varma on, että se nimen-omainen suunta, jonka tämä vaikutus sai Ristiretkissä, ei ollut feodalismista, vaan aian hengellisestä harrastuksesta lähteneenä. Ristiretki-yrityksen menestys epäilemättä suuressa määrässä riippui siitä, että juuri siihen aikaan feodalinen soturi-sääty oli länsimailla järjestynyt; mutta yhtä epäilemätöntä näyttää olevan, että ilmankin tämä yritys olisi tavalla tai toisella alkuun tullut. Ristiretkien ainoana syynä oli siis minun mielestäni se hengellinen herätys, joka, kuten eräässä edellisessä luennossa olen osoittanut, Cluny'stä lähtien oli uudesta synnyttänyt kirkolliset olot ja nyt alkoi mahtavasti vaikuttaa maalliseenkin yhteiskuntaan.

Koska niin-muodoin Ristiretkien juuret ovat etsittävät kirkollisesta yhteiskunnasta, eikä maallisesta, saattaisimme tulla siihen käsitykseen, että kirkon nyt valmiiksi järjestynyt hallitus-muoto, Paavikunta, on ollut vaikuttavimpana syynä tähän omituiseen puuhaan. Vaan jos itse tapauksia likemmin tarkastelemme, täytyy heti huomata, että paavillisen vallan osallisuus niissä on ollut jotenkin vähäinen. Tietysti se johtava asema, minkä paavin-virka nyt oli saavuttanut, teki välttämättömäksi, että kirkon ylipaimen asetui Ristiretki-asian etupäähän. Vaan, kuten hyvin tiedämme, itse tuuma ei ollut Vatikanossa syntynyt; päin-vastoin se mahtava aate-virta, jonka tunnus-sanana oli: "Jumala sen tahtoo!" — temmasi paavi Urbanon mukaansa Piacenzaan ja Clermont'iin, missä hänen läsnä-olonsa tosin lisäsi innostusta ja kohotti risti-lupauksen juhlallisuutta. Seuraavina aikoina paavillinen valta hyvin ymmärsi käyttää tätä innostusta hyödyksensä; sillä se suuri yhteis-etu, minkä länsimaiden kristikunta nyt oli saanut valvottavakseen Palestiinassa, oli myöskin hyvänä tukena paavillisen yleis-monarkiaan pyyteille kotosella. Mutta ei ainoata kertaa tapahtunut, että "Pyhä isä" itse olisi pitänyt velvollisuutenaan ryhtyä tämmöisen retken johtamiseen; toisin sanoin, kirkon kotoinen hallitus katsottiin aina tärkeämmäksi kuin Kristuksen haudan valloitus ja puolustus Palestiinassa. Tämmöinen järkevyytällä innostuksen aikakaudella osoittaa kumminkin, että ristiretki-yritys ei ollut itse Paavikunnan periaatteista lähtenyt. Toinen ristiretki todistaa vielä selvemmin kuin Ensimmäinen, että asia ei riippunutkaan paavillisen vallan toimesta. Tapaus on sen puolesta merkillinen, että tällä kertaa sekä kristikunnan maallinen päämies, Konrad III Saksassa, että "kaikkein kristillisin majesteetti", Ranskan kuningas, ottivat ristin ja lähtivät Pyhälle-maalle. Mutta kristikunnan hengellistä päämiestä ei koko toimessa kuulunut eikä näkynyt; sillä satunnaiset häiriöt Roman kaupungissa juuri sillä hetkellä heikonsivat paavien asemaa, ja ristiretki-puuhan varsinaisena toimeen-panijana oli nyt Pyhä Bernhard Bourgogne'ssa, Clunylaisten periaatteiden sen-aikuinen edusmies. Että paavit muutoin virkansa puolesta alituisesti kehoittivat yhä uusiin ristiretki-ponnistuksiin, ja että Ristiretkien aikakausi on sama kuin paavillisen mahtavuuden aika, tämä kaikki ei te'e toista syyksi ja toista seuraukseksi. Molemmat, sekä kirkollisen monarkiaan valta kotosella että läntisen kristikunnan valloitus-puuha itäisillä mailla, olivat saman aian-hengen lapsia ja niiden voima sen vuoksi syntyy ja kuolee tämän hengen kanssa.

Merkillistä on nähdä tämän aian-hengen vaihteita, niinkuin ne Ristiretkissä ilmaantuvat. Ensimmäisessä ristiretkessä tämä henki puhkee yleiseen kansojen sotahuutoon: "Jumala sen tahtoo!" — Inhimillistä johtausta ja järjestystä tuskin katsotaan tarpeelliseksi; itse matka on enemmän jonkun kansain-vaelluksen kuin sotaretken kaltainen. Mutta ritarisuuden ihanimmat kukat puhkeavat tällä vaivaloisella, verellä kastetulla tiellä. Retken varjopuolet — ja niitä ei suinkaan puutu — himmenevät kahden kirkkaan nimen valossa: Gotfrid ja Tankred. ovat kristillisen ritarin ihanne-kuvat, joissa voima ja ous yhdistyivät vilpittömyyteen ja uskonhartauteen. Tätä uskon-soturin ihannetta koetetaan nimen-omaan toteuttaa hengellisten ritarikuntain muodossa, liittämällä taistelu-velvollisuudet ja munkki-lupaukset yhteen. Näin syntyvät Johanniittain ja Temppele-herrain veljistöt, myöhemmin myöskin Saksalaiset Maarian-ritarit ja nuo Viron historiasta tunnetut Kalpa-veljet. Cluny'n hartauden-henki käypi koko tämän ilmiön läpitse; tuon aikoinaan puuhatun "Jumalan rauhan" perästä on nyt todellakin seurannut "Jumalan sota", taistelu uskon palveluksessa taivaallisten aarteiden tähden. Vielä Toinenkin ristiretki osoittaa samaa puhtaasti uskonnollista luonnetta; kuitenkin on siinä eroituksena, että maallinen komento ja johto käsitetään välttämättömän tarpeelliseksi, ja kansojen hallitsijat asettuvat vassalliensa ja alamaisten etupäähän. Kolmannessa ristiretkessä on jo hengellinen innostus paljon vähentynyt. Pyhän-maan puolustus on tullut länsimaiden ruhtinaille ja ritareille enemmän kunnian kuin hartauden asiaksi. Fredrik Barbarossa arvaa tässäkin kohden keisariuden kunnian korkealle ja lähtee ensimmäiseksi liikkeelle; Rikhard Leijonamieli taas on aian ritarillisen kunnian-tunnon edusmies, ja Filippo Augusto häpee yksin jäädä kotia. Mutta uskonnollinen innostus on paljon vähentynyt, ja itse ritarisuus ei enää yksistään tarkoita voiman ja miehuuden pyhittämistä Jumalan kunniaksi, vaan alkaa muuttua maalliseksi kunnia-laitokseksi, jossa miehuus ja hienot tavat yhdistetään. Koska Jerusalem nyt on kadotettu ja kokemus osoittaa, ett'ei enää voida sitä takaisin saada, alkaa ristiretki-into laimistua. Niin-kutsuttu Neljäs ristiretki tuskin enää ansaitsee tätä nimeä. Kuitenkin näin mahtava liekki ei kerrassaan sammuu, vaan leimahtaa tuon-tuostakin jälleen ilmi-tuleen; niinpä entisen aian hurskaus saapi uuden edusmiehen Ludovik Pyhässä, monta muuta jaloa yksityis-henkilöä mainitsematta. Vaan oikeastaan länsimaiden ritarisuus jo etsii vaikutus-alaansa omista kotoisista oloista ja Ristiretkien aikakausi kallistuu lopulle. Tällä välin muutamit muutkin, oikeastaan valtiolliset yritykset ovat liittyneet ristiretki-aatteeseen; sitä laatua ovat esm. valloitus-sodat Slavilaisten ja Suomalaisten kansain alalla sekä Albigeni-sodat Etelä-Ranskassa. Mutta näissäkin uskonnollinen vaikutin yhä enemmän astuu syrjälle ja valtiolliset tarkoitukset anastavat etusijan. Clunylainen henki on lakannut olemasta aian-henkenä ja toisia aatteita on jo tapausten johdossa.

Tämä Clunylainen henki, tämä Ristiretkien harrastus, keskiaikaisen ajatus-tavan sisällisin ydin — kykenemmekö sitä enää meidän aikana täydellisesti arvostelemaan? — En tahdo sillä sanoa, että nykyinen aika olisi liian aineellinen, voidaksensa uskonnollisille liikkeille ylipäänsä arvoa antaa; mutta itse uskonnollinen katsanto-tapa meidän aikana on niin toisenlainen kuin Keski-ajan, että meidän on vaikea tasapuolisesti tuomita hengellisyyden ilmestys-muotoja näin kaukaisella aikakaudella. Tiedämme kaikki, että Keski-ajan jumalaisuudella oli muutamia omituisuuksia, jotka me puhdistetun uskon valossa käsitämme erhetyksiksi, mutta jotka kumminkin kokonaan perustuivat kansojen sen-aikuiseen sivistyskantaan. Se kasvattaja-virka, minkä Kristin-usko nyt monta vuosisataa oli harjoittanut Keski-ajan raakojen kansakuntien kesken, oli vähitellen muodostellut sen opinkaavojakin tämän pedagogillisen tarpeen mukaan; pait sitä oli entisestä pakanuudesta jäänyt kansojen mieleen joukko käsitteitä, jotka nyt ilmaantuivat jalostuneina kristityssä puvussa. Niinpä esm. nuo lukuisat jumalais-olennot, joilla kansojen kuvitus heidän pakanuutensa aikana oli täyttänyt kaikki luonnon alat, olivat heittäneet sijansa eräälle vielä lukuisammalle "taivaan valtakunnan herrasväelle", jonka suojelusta ja esirukousta anottiin, ja jonka kuvia ja pyhiä jäännöksiä taika-uskoisella kunnioituksella palveltiin. Myöntämistä on, että Clunylaisen parannuspuuhan ohessa myöskin pyhain-palvelus ja pyhain jäännösten kunnioitus karttui suunnattomien määrin, muuttuen ikäänkuin uskonnon kansan-tajuiseksi osaksi. Ylipäänsä aikakauden pyhyiden-käsitys oli muodostunut vasta-kohdaksi tapojen raakuudelle; ulkonainen hurskaus, lihan kuolettaminen, ruumiin kiduttaminen ja hartauden-harjoitus eli niin-kutsuttu askeesi oli tullut kristillisen siveys-opin korkeimmaksi kaavaksi, ja "hyvät työt" saivat etusijan autuuden-opissa. Näistä hyvistä töistä oli vaellus Kristuksen haudalle ja aseellinen taistelu uskon puolesta etevimpiä, ja ristiretki-aate ihan luonnollisesti näistä juurista yleni. Voimmepa tämän johdosta sanoa, että Ristiretket olivat uskonnollisten harha-luulojen hedelmänä, eivätkä siis siveelliseltä luonteeltaan ole korkealle arvattavat.

Mutta tämmöinen tuomio ei kuitenkaan olisi täysin kohtuullinen. Keski-ajan uskonnollinen kaava oli epäilemättä ollut pakoitettu paljon muodostumaan sen-aikuisten kansojen raaempaan käsitykseen; mutta uskon ydin ei ollut kokonaan turmeltunut ja noiden satunnaisten muotojen alla eli paljon syvämielisyttä, paljon totista kristillisyyttäkin. Itse ristiretki-saarna ei asettanut tätäkään "pyhää työtä" autuuden varsinaiseksi välikappaleeksi, vaan edellytti oikeastaan syntein katumista ja mielen parannusta, jonka perästä kirkko saattoi hyvän työn täyttäjälle luvata synnit anteeksi. [44] Emme siis saa kokonaan halveksia sitä uskonnollista innostusta, joka Ristiretkissä puhkee sotaisiin tekoihin, jos kohta nämä "hyvät työt" eivät vastaa meidän käsitykseemme kristityn velvollisuuksista. Mutta jos sillensä jätämme asian jumaluuksellista puolta emmekä ota lukuun kuin Ristiretkien vaikutusta kansojen siveelliseen henkeen, on luullakseni niille vielä suurempi arvo annettava. Vai käyneekö kieltää, että ne sadat tuhannet risti-vaeltajat, jotka uhrasivat omat itsekkäät etunsa, jopa henkensäkin, aatteellisten harrastusten palveluksessa, ovat tällä tavoin todellakin elämänsä jalostuttaneet! — ja käyneekö epäillä, että se hengen-ylevyys, jonka tämä alttiiksi-antamus synnytti, on vaikuttanut niinkuin virvoittavainen aamu-kaste länsimaiden kultuuriin! — Varma ainakin on, että Ristiretkien kautta heräsi uusi ajatusten liike, vilkkaampi edistyksen vauhti sekä henkisellä että aineellisella alalla. Länsi-Euroopan kansat olivat pait sitä nyt kerrassaan astuneet ulos umpinaisuudestaan ja saaneet yhteisiä harrastettavia, jotka heidät yhteen liitti yleisiä tarkoituksia varten. Tällä tavoin Ristiretket synnyttivät yleisen Eurooppalaisen politiikin, joka Kristikunnan kansoista muodosti yhteisen valtiollisen perhekunnan. Se oli samaa, mitä kirkko jo oli tehnyt uskonnollisella alalla; mutta asia nyt kehittyi kansain-väliseksi keskuudeksi politiikin kaikissa haaroissa. Kenties saatatte vähän oudoksua, että minä tässä seikassa näen jotakin siveellistä kehitystä; sillä olemme tottuneet ajattelemaan, että politiikissa jokainen kansakunta ainoastaan valvoo omia etujansa muita kansoja vastaan, toisin sanoin: että kansallis-itsekkäisyys on siinä ainoana lakina, — ja tätä tietysti ei sovi sanoa siveelliseksi olo-kohdaksi. Mutta muistamista on, että yleisen politiikin aatteena on sovittaa kansojen yksityis-edut yleisten tarkoitusten mukaan, ja juuri tässä merkityksessä Eurooppalainen politiikki sai Ristiretkissä alkunsa.

Kysymys Ristiretkien seurauksista on muutoin paljoa monihaaraisempi kuin kysymys niiden syistä; sillä, vaikka ainoana varsinaisena syynä on edellisen ajan uskonnollinen liike, ja vaikka Ristiretkien oikea luonne on hengellisten periaatteiden toteuttaminen suuremmoisessa valtiollisessa yrityksessä, eivät seuraukset suinkaan ole yksin-omaisesti hengellistä laatua. Päinvastoin näemme, että ristiretki-innostuksen perästä tulee ensi aluksi uskonnollinen laimeus ja kristillisen siveellisyyden rappeutuminen 13:nneen vuosisadan lopulla ja 14:nneen alulla, kuten jo ennen olen huomauttanut. Olemme kuitenkin äsken nähneet, että kansojen henkiset voimat ylipäänsä olivat ristiretki-ponnistusten kautta varttuneet, ja tämä uusi elämän-voima nyt alkaa vaikuttaa kaikkiin elämän aloihin. Niinpä Ristiretkien vaikutukset leviävät tietoisin ja taiteisin, tapoihin ja kultuuriin, kirkon oloihin ja maalliseen yhteiskuntaan, Kirkossa ja valtiossa tämä uusi aatteiden liike ensin näyttää turmelevan entisten olojen perustukset. Kirkon holhoja-virka ei enää ole niin tarpeellinen kuin entisinä aikakausina, ja läänitys-laitoksen kankea kaava ei enää riitä kansojen yhteiskunnallisiin tarpeisiin. Senpä tähden sekä kirkollinen että maallinen yhteiskunta alkaa höltyä rakennuksessaan, ja siihen ovat Ristiretket välillisesti syynä. Mutta sama aatteiden liike, joka siinä kohden vaikuttaa hajottavaisesti, ryhtyy myöskin työhön, luodaksensa uusia aian-mukaisempia muotoja kirkolle ja yhteis-elämälle. Sekä Uskon-puhdistus että Uuden ajan valtiotila jo itävät siinä viljelysmaassa, jonka Keski-ajan suuri Ristiretki-puuha on valmistanut.

Keski-ajan Katholiskunta.

Keski-ajan oloja arvostellessa, emme milloinkaan saa unohtaa, että koko läntistä maailmaa siihen aikaan oikeastaan käsitettiin yhdeksi valtakunnaksi, joka periaatteessa oli seisovinaan yhteisen hallituksen alla. Kun Kaarlo Suuri joulujuhlan v. 800 Pyhän Pietarin kirkossa Romassa vastaanotti keisarillisen kruunun, hän lausui tämän viran velvollisuudeksi suojella Kristuksen kirkkoa pakanain päällekkarkauksia vastaan ulkonaisesti ja sen ohessa sisällisesti sitä vahvistaa oikean uskon yllä-pitämisellä. Vaan keisarin apuna tässä jalossa maailman-hoidossa oli muka kirkon ylipaimen, Roman pispä; hänenpä tehtävänsä, Kaarlon käsityksen mukaan, oli "rukouksillaan auttaa siihen, että Kristitty kansa saapi Jumalan vihollisista voiton ja Jesuksen nimi kaikessa maailmassa tulee ylistetyksi, vieläpä edellä kaiken valvoa hyvää järjestystä kirkossa, itse noudattaa nuhteetonta elämän-vaellusta ja kansoja pyhyyteen kehoittaa". Kuten näemme, keisariuden etusija tässä hallitus-ohjelmassa oli aivan taattu, eikä mitään eripuraisuutta hengellisen ja maallisen vallan välillä silloin ajateltu mahdolliseksi. Seuraavina aikoina tosin Kaarlo Suuren yleismonarkia meni pirstoiksi, mutta keisarin-arvo kuitenkin jatkettiin, ja kun se vihdoin jäi yksin-omaisesti kuulumaan Saksan valtakuntaan, se kuitenkin yhä edelleen käsitettiin joksikin yleis-herruudeksi koko läntisessä kristikunnassa. Tällä oikeudella Saksan kuninkaat Otto Suuresta alkaen ottivat Italian haltuunsa; myöhemmin myöskin Burgundian avoimeksi tullut kuningaskunta liitettiin keisarien vallan alle, ja vaikka keisarien suoranainen hallitus ei edemmäksi levinnyt, oli rajoituksen syynä ainoastaan yleis-monarkiaan käytöllinen mahdottomuus sekä kansallisuuksien vastahanka. Semmoisissakin maissa, missä keisarin käsky oli ihan voimaton, tunnustettiin periaatteessa tämä yleis-herruuden oikeus, vieläpä niihinkin aikoihin, jolloin keisariuden arvo jo oli itse Saksan valtakunnassa riutuneena. Niinpä esm. Ranskan ja Englannin valtiomiehet eivät tosin mielellään tunnustaneet Saksan hallitsijain korkeampaa arvon-asemaa, ja jokainen yritys keisarien puolelta sekaantumaan Ranskan asioihin vastustettiin aseellisella voimalla. Mutta semmoinenkin mies, kuin esm. Ranskan kuuluisa kansleri Suger 12:nnessä vuosisadalla, ei toki kieltänyt keisari-aatteen oikeutta. Vielä 14:nnessä vuosisadalla arveli Englantilainen Skolastikko Occam, että Saksan keisari oli perinyt Romalais-keisarien rajattoman herruuden koko maanpiirin yli, joka herruus muka oli suorastaan Jumalasta lähtenyt. Asian laita oli, että Keski-aika ei ollut itsellensä omaa valtiollista ihannetta luonut, vaan yhä koetti riippua kiinni muinaisen Romalais-maailman käsitteistä. Tosin Roman keisarikunnan valtiollinen kokonaisuus oli auttamattomasti hukkaan mennyt. Romalaisen yleis-valtion sijaan oli vain saatu yleinen länsimainen kristikunta ja Romalaisen humaniteeti-aatteen sijaan oli tullut Kristin-usko. Mutta tuo näin kehittynyt kirkollinen yhteis-henki oli niin voimakas, että se ikäänkuin peitti valtiollisen hajanaisuuden. Katholisen uskonsa voimasta kaikki länsimaat olivat yhtenä kristi-kansana, jonka valtiollisena päänä keisari oli. Ristiretket, joista jo olemme puhuneet, olivat niin-sanoakseni tämän yleisvaltion ulko-politiiki, ja sen periaatteen mukaan, minkä jo Kaarlo Suuri oli lausunut, oli ristiretkien johtaminen keisarillisen viran etevimpiä velvollisuuksia.

Tuon mainitun yhteis-hengen kirkollinen laatu kuitenkin vaikutti, että keisarin ja paavin keskinäinen suhta maailman hallitsemisessa vähitellen tuli toisenlaiseksi, kuin Kaarlo Suuren aikana oli ajateltu. Niinkuin jo eräässä edellisessä luennossa olen osoittanut, oli Henrik III viimeinen keisari, joka täydessä määrässä harjoitti keisariuden suojelus-herruutta paavillisen istuimen yli, asettaen kelpollisia Saksalaisia miehiä Roman kirkon etupäähän. Italiassa kansallinen ja uskonnollinen vastenmielisyys heräsi tätä muukalais-johtoa vastaan, ja maailmassa yleisesti oli se käsitys tullut vallitsevaksi, että hengellisen hallituksen piti olla itsenäisenä ja maallisesta hallituksesta eroitettuna. Tälle perustukselle nyt Gregorio VII:n aioista asti kirkollinen yleis-monarkia rakennettiin. Kuinka suuremmoinen, kuinka tarkasti järjestetty tämä kirkollinen valtakunta oli, varsinkin jos se verrataan maallisen yhteiskunnan kirjajaan sekasortoon! Lapinmaan rajoista Sikeliasta asti vallitsi sama sääntö, ei ainoastaan kirkon opissa ja jumalanpalveluksen menoissa, vaan myöskin seurakuntien hallinnossa ja ulkonaisissa suhteissa. Roma, maailman vanha pääkaupunki, se paikka, jossa apostolit Pietari ja Paavali olivat perustaneet länsimaiden emä-seurakunnan, oli itsestään tämän monarkiaan pääkaupunkina; muutoin maailma oli jaettuna metropoliittakuntiin eli arkkiepiskopien-alueisiin, joista kukin käsitti useita suffragani-piirejä eli tavallisia hiippakuntia. Tämän vakinaisen — eli, kuten sanottiin "saekularisen" s.o. maallisen — kirkko-järjestelmän ohessa löytyi toinen, vielä hengellisempi, nimittäin luostari-laitos, järjestettynä eri säätykuntiin, jotka kukin erikseen olivat jakaneet vaikutus-alansa provincioihin eli hallinto-piireihin. Mutta ylimmäinen johto lähti Roman paavillisesta "Kuriasta", joka valvoi, että kirkon sääntöjä joka paikassa noudatettiin. Tuo Romalais-oikeuden malliin kehitetty Kanoninen oikeus määräsi tarkkuudella kaikkia kirkollisen hallinnon suhteita: arkkiepiskopat, pispät ja vakinainen papisto olivat tämä hengellisen monarkiaan virkamiehinä, munkkikunnat olivat sen armeijana, ja "Pietarin-penningin" kautta kaikki kristityt maksoivat veronsa maailman ylipaimenelle tuon yleisen hoidon kustannuksiin. Eikä sovi suinkaan sanoa, että paavit laimeasti hoitivat tätä avaraa hallitus-virkaansa. Kun näemme, millä hellyydellä ja tarkkuudella valvoivat kaukaisimpienkin maiden asioita, pitäen kirkon ja uskonnon etuja silmällä milloin Palestinassa, milloin Suomessa tai Virossa, milloin Saksan, Ranskan tai Englannin valtio-suhteissa, täytyy meidän ihmetellä sitä järkevää järjestelmää, joka osasi pitää niin monta hajanaista lankaa ko'ossa. Tavan-takaa paavilliset legatit kulkivat eri maiden läpitse teroittamassa kirkon sääntöjen noudattamista ja sovittelemassa missä selkkauksia oli syntynyt. Toiselta puolen myöskin kirkon miehet kaikista maista varsin usein tulivat pyhissävaeltajina tai seurakuntansa asioita varten "Romalaisen kurian kynnykselle". Näillä tavoin alituinen vaihe-vaikutus ylläpidettiin pään ja jäsenten välillä ja kokonaisuuden-tunto pysyi tuoreena ja tehokkaana.

Luonnollista oli, että tämä lujasti perustettu kirkollinen järjestys pian joutuisi otteluihin maallisen

vallan kanssa. Kussakin valtakunnassa tämä riita sai alkunsa siitä, että kirkon miehet olivat kerrassaan valtion alamaisia ja paavin käskyläisiä, ja että kansalais-velvollisuudet eivät aina soveltuneet kirkon etujen kanssa. Jo yksistään se seikka, että tahdottiin eroittaa kaikki kirkolliset henkilöt maallisen tuomio-oikeuden alta, oli arveluttava vaikeus-kohta kansojen yhteis-elämässä, mutta vielä haitallisemmaksi tuntui se suuri maallinen vaikutus-voima, minkä kirkolliset ylimykset läänitystensä ja tilustensa kautta olivat saavuttaneet. Kaikissa maissa olivat arkkipispat, pispat ja abbatit liian mahtavia valtion jäseniä, että kruunu olisi voinut luopua kaikesta oikeudesta näiden virkojen asettamisen suhteen; jos taas asettamis-seikasta oli sovittu, nämä hengelliset herrat kumminkin sekaantuivat valtiollisiin puolue-taisteluihin ja saattoivat silloin joutua kinaan kuninkaallisen vallan kanssa. Tällä tavoin ei ainoastaan kysymykset hengellisestä tuomio-oikeudesta ja investiturasta, vaan myöskin lukemattomat yksityis-rettelöt alinoma häiritsivät kirkon ja valtion väliä eri valtakunnissa. Samassa määrässä kuin yleisen kirkon aate vahvistui, samassa määrässä myöskin paavillinen istuin tahtoi anastaa itsellensä kaitsija-oikeutta valtakuntien sisällisissä asioissa ja riitaantui niin-muodoin kuningasten kanssa joko suoranaisesti tai arkkipispainsa kautta. Tämmöistä riitaa on jo 12:nneen vuosisadan keskipaikoilla useissa kohden syttymäisillään. Kuka ei muista Tuomas Becket'in ja Henrik II:n historiaa Englannissa. Aivan samaan aikaan Tanskan primas arkkipispa Eskil oli riitaantunut kuninkaansa Valdemar Suuren kanssa ja pakeni niinkuin Becket'kin paavin turviin. Mutta paavi itse oli tähän aikaan maanpakolaisena samojen periaatteiden tähden; sillä myöskin kristikunnan kaksi johtavaa valtaa, keisarius ja paavikunta, olivat taas törmänneet yhteen, niinkuin Gregorio VII:nneen aikana edellisellä vuosisadalla. Se mies, joka tällä kertaa astuu esiin kirkollisen monarkian edusmiehenä, on paavi Aleksanteri III, ja kysymyksenä ei enää ole puolustaa kirkon itsenäisyyttä maallisten valtain suhteen, vaan kerrassaan laskea maallinen valta kirkon yleis-herruuden alle. Mutta keisari-aatteen edusmiehenä sattuu olemaan uhkein hallitsija, minkä Saksan historia tuntee, tuo ankara Fredrik Barbarossa, joka ei hetkeäkään epäile, että Saksalais-Romalainen keisari on Konstantino Suuren la'illinen perillinen. Taistelu maailman-vallasta, jommoista tuskin Hildebrand vielä oli aavistanutkaan, oli niin-muodoin syttynyt Keski-ajan suurten periaatteiden välillä.

Minun ei tarvitse kuin lyhyesti viitata tämän taistelun pääkohtiin. Riidan alku on varsin merkillinen. V. 1157 Lokakuussa piti keisari Fredrik loistavat herrainpäivät Besançon'issa Burgundiassa. Hän oli pari kolme vuotta ennen tehnyt ensimmäisen retkensä Italiaan, ottanut Lombardian rautakruunun Paviassa ja keisarin-kruunun Romassa, sekä Tortonon ja lpoleton hävityksellä osoittanut, että paljas nimi-herruus ei häntä tydyttänyt. Nyt hän pakoitti Burgundian kuningaskunnan vassallit alamaisuuteen, ja hänen aikomuksensa oli ensi tilassa jälleen käydä Italiassa, keisariuden oikeuksia julistuttamassa tuon oppineiden tutkimuksilla uudestaan vironneen Romalais-la'in mukaan. Silloin tuli hänen eteensä paavi Hadrianon legati, kardinali Roland, haikealla valituksella keisarikunnan huonosta poliisista. Oli, näet, äskettäin tapahtunut, että edellä-mainittu Lund'in arkkipispa Eskil, paluumatkalla Romasta, oli samassa Burgundian maassa tullut ryöstetyksi ja pahoin pidellyksi; mutta keisari, joka vihasi Eskiliä, ensiksi siitä syystä että tuo vuosisadan alulla perustettu Tanskalainen arkkipispuus oli lakkauttanut Bremen'in arkkipispain vanhat primas-oikeudet pohjoisissa valtakunnissa ja toiseksi senkin tähden että Eskil itse vastusti keisarin vaatimaa esivaltiuutta Tanskan yli, oli tahallansa jättänyt tämän väkivaltaisen teon rankaisematta. Paavin valitukseen oli siis kyllä syytä. Mutta paavillisessa manaus-kirjeessä lausuttiin selvillä sanoilla, että keisarin kruunu muka oli lahja paavilta ja käytettiin sen ohessa tuo kaksimielinen sana "beneficio", joka tosin yleisesti merkitsee hyvän tekoa, mutta aian tavallisessa sanastossa merkitsi läänitystä, minkä vassalli oli saanut esivaltiaaltansa. Keisari ja hänen miehensä tulistivat; mutta kardinali Roland kysyi rohkeasti: "keltähän siis keisarilla on valtansa ellei paavilta?" — Kaksi vuotta myöhemmin sama Roland valittiin paaviksi, nimellä Aleksanteri III. Keisarillinen puolue kardinali-kollegiossa kuitenkin valitsi toisen miehen, ja koko kristikunta nyt jakaantui kahteen leiriin. Keisari, joka vast'ikään oli kurittanut Milanon porvarit, kutsui kirkollis-kokouksen Paviaan, jossa kardinali Roland muka lahkolaisena ja valtio-kavaltajana laskettiin pannaan ja "hänen lihansa heitettiin saatanan valtaan, jotta sielu pelastuisi tuomion päivänä". Aleksanteri taas leimautti yhtäläisen panna-kirouksen sekä vasta-paavia että keisariakin vastaan. Ensimmältä tosin näytti mahdolltomalta, että aseeton pappi voisi vastustaa maailman mahtavinta hallitsijaa, joka par'aikaa rautaisella kädellä rankaisi Lombardian uppinkaisia kaupungeita. Paavin täytyi paeta Ranskanmaalle, ja kun hän monen ajastajan perästä palasi sijallensa, ajoi keisarillinen armeija hänet jälleen pois Romasta. Mutta lopulta saatiin kuitenkin huomata, että hengellisen vallan aate oli lujemmin juurtuneena aian katsanto-tapaan kuin keisariuden pyyteet. Fredrik Barbarossa kulutti voimansa Lombardian porvareita vastaan ja kärsi viimein heiltä ratkaisevan tappion Legnanon kentällä. Tämän perästä hän teki sovintonsa Aleksanterin kanssa ja sillä tavoin päättyi taistelu, joka oli kestänyt lähes kaksikymmentä vuotta. Tietysti riidan periaatteellinen puoli jäi ratkaisematta; mutta itse teossa oli paavinvalta voitolle tullut. Kuten tiedämme, Barbarossa pyhitti viimeiset päivänsä ristiretki-puuhaan ja kuoli v. 1190 Kilikiassa. Kahdeksan vuotta sen jälkeen nousi paavin-istuimelle Innocentio III.

Nimi Innocentio III soiپی Keski-ajan historiassa niinkuin tuomion pasuuna: se on voitollisen seurakunnan ääni, ei enää taistelevaisen. Keisarius tosin ei ole kokonaan hävitetty; mutta se on hengellisen vallan käskyläisenä ja holhottina itse Saksanmaalla; Romassa taas keisarillinen prefekti vannoo paaville vassalli-valan. Muiden maiden valtiat tottelevat alttiisti paavin isällistä neuvoa taikka pakoitetaan pannalla ja interdiktillä kuuliaisuuteen. Englannissa päättyy kina kuninkuuden ja paavi-vallan välillä sillä tavoin, että Juhana Maaton tulee paavin vassalliksi ja laskee valtakuntansa veron-alaiseksi Pyhän-istuimen alle. Eräs kirje, jolla Innocentio III lahjoittaa Ruotsin kuninkaalle Eerik Knuutinpoialle Suomenmaan omistuksen, voipi kelvata meille esimerkiksi hengellisen maailman-vallan pyyteistä. Sen alku kuuluu: "Innocentio pispa, Jumalan

palvelijain palvelija, rakkaalle poiallensa Kristuksessa, jalolle Ruotsin kuninkaalle Eerikille, tervehdyistä ja apostolista siunausta. Milloin kuninkaallinen korkeus, siivosti tunnustaen apostolisen istuimen arvoa, joka on Jumalan säätämisestä kaikkien uskovaisten äiti ja opettaja, kunnioituksella pyytää sen armollista suosiota ja nöyrästi sen edessä kumartuu rukoilemaan, on soveliasta, että mitä kohtuullisesti anotaan, myöskin anteliaasti myönnetään". — Tämä ajatus, että Pyhä istuin edusti sitä, joka on kuningasten kuningas ja herrain herra, ilmaantui Innocentiossa järkähtämättömänä vakuutuksena. Vapaasti muka ruhtinaat saisivat valtakunnissaan hallita; mutta apostolisen isän piti valvoa, että kaikki, mitä kristillisessä maailmassa tapahtui, ei ainoastaan kirkon, vaan myöskin maallisen yhteiskunnan alalla, tehtäisiin oikeassa kristillisessä mielessä. "Yksi lammashuone ja yksi paimen", oli se aate, jonka mukaan kristikunta oli johdettava. "Niinkuin taivas on maata korkeampi", niin piti myöskin hengellisen vallan oleman korkeimpana tuomarina, joka valvoisi maailman rauhaa ja Jumalan valtakunnan toteutusta maan päällä.

Kansojen ikuinen unelma maailman-rauhasta ja siveellisten periaatteiden yksinomaisesta herruudesta näytti siis toteuvan. Vaan — ikävä kyllä! — nytkin se oli pelkkä unelma, josta vähitellen täytyi herätä. Tämä hengellinenkin hallitus oli tietysti inhimillisille intohimoille alttiina ja sen vallanhimo alkoi aivan pian tulla kansojen edistymiselle haitalliseksi. Itse Innocentio III:n historia ei ole pimeitä puolia vailla; niinpä esm. Albigensien teloittaminen, jos kohta johdon-mukaisena seurauksena yleis-kirkon aatteesta, osoitti selvästi, että se maailman-rauha, minkä paavikunta saattoi toimeen panna, oli kuoleman rauha, vapaiden aatteiden ja vapaiden kansallisuuksien tukehtuttaminen. Pian sen jälkeen sytty viimeinen taistelu paavillisen vallan ja keisariuden välillä. Fredrik II, Barbarossan poianpoika, on maailman mahtavin hallitsija, kerrassaan Romalaisena keisarina ja Saksan, Burgundian, Lombardian, Neapelin ja Sikelian sekä Jerusalemin kuninkaana. Mutta paavit Gregorio IX ja Innocentio IV sitä suuremmalla innolla ylläpitävät kirkollisen herruuden aatetta tätä paisuvaa Hohenstaufilaista valtaa vastaan. Ristiretkien johtamista muka keisarin pitää katsoa virkansa etevimmäksi velvollisuudeksi; — tämä oli, paavien pää-väite, mutta siihenpä Fredrik osoitti liian vähän taipumusta. Vihdoin paavi Lyon'in kirkollis-kokouksessa leimautti hirveimmän panna-kirouksen uppiniskaista keisaria vastaan ja vapautti kaikki hänen alamaisensa uskollisuuden-valasta. Taistelu vielä jatkettiin Fredrikin kuoltuakin, ja loppupäätös oli, kuten tiedämme, Hohenstaufien suvun täydellinen perikato sekä yleinen sekasorto Saksan valtakunnassa. Paavikunta oli siis voittanut; sen kilvoittelija, maallinen maailmanvalta oli kukistettu. Mutta se siveellinen pohja, jolle hengellinen yleis-monarkia perustui, oli melkoisesti järkähtynyt. Rauhan ja kristillisen rakkauden ihanne maailmassa oli muuttunut hirveäksi irvikuvaksi.

Olen jo ennen muistuttanut, että Ristiretki-aikakauden lopulla, tuo uskonnollinen innostus, jonka nojaan paavillinen valta oli rakennettu, haihtumistansa haihtui. Tällä tavoin hengellisen yleis-monarkiaan perustukset pian vajosivat, ja Bonifacio VIII:n väkivaltaisen lopun perästä seuraa paavikunnan alentuminen: ensin Avignonilainen aikakausi, sitten Skhisman eli kirkon-lohkomuksen aiat, vihdoinkin ne juhlalliset hetket, jolloin Kostnitz'in kirkollis-kokouksessa seurakuntain edustajat kaikista maista istuvat keisarin esimiehyyden alla paaveja tuomitsemassa. Paavikunta siinä merkityksessä kuin Innocentio III sen käsitti, oli nyt langennut; paavien suunnaton vallanhimo ja vielä enemmän se pohjaton rahanhimo ja korskeus, jota olletikkin Avignon'in paavit osoittivat, oli melkoisesti järkähtänyt apostolisen istuimen nauttimaan arvoa. Mutta vakuutus yleisen ja yhteisen kirkon tarpeellisuudesta oli vielä entisellensä. Senpä tähden nuo eri kansojen jumaluus-opilliset edusmiehet, jotka olivat Kostnitz'iin ja myöhemmin Basel'iin kokoontuneet, tahtoivat ainoastaan parantaa kirkon hallitus-laitosta, mutta eivät suinkaan suostuneet tuon suuren kirkollisen yhteyden purkamiseen. Joku uusi aian-henki oli tosin siinä havaittavana, että kristikunnan neljä pää-kansaa, Saksa, Italia, Ranska ja Englanti, näissä kirkollis-kokouksissa erikseen äänestivät; sen ohessa jo ennenkin oli tapahtunut, että kansalliset kirkot vakuuttivat itsellensä jonkinlaista itsenäisyyttä paavillisen istuimen suhteen. Mutta kaikki yritykset muuttamaan kirkon elin-rakennusta tai puhdistamaan sen opin-järjestelmää rankaistiin yhä vielä kiivaudella. Niinkuin Arnold Brescialainen 12:nnellä vuosisadalla tai Albigensit 13:nnellä, samoin nytkin Wicliffe'n ja Hus'in oppilaat teloitettiin tulella ja miekalla. Millä hinnalla hyvänsä oli, näet, kristikunta yhtenä pysytettävä sekä opin että laitosten puolesta; se oli tuo vanha aate, jonka jo Theodosio Suuri oli perille saattanut ja paavikunta pystyssä pitänyt Keski-aian pimeimpien jaksojen läpitse: — "katholisuuden" aate. Ainoastaan siinä kohden kirkon miehet Kostnitz'issa ja Basel'issa tunnustivat parannusta tarvittavan, että kirkollisen monarkiaan esimies ei olisi itsevaltiaana, vaan perustus-la'illisten rajoitusten alaisena. Tätä periaatetta ajoi siihen aikaan kirkon oppineimmat miehet, Clemangis, Gerson y.m.

Oikeastaan tämä käsitys ei ollut mitään uutta; sillä kaikkina aikoina oli kirkon yleis-aate, kristikunnassa vallitseva henki, merkinnyt enemmän kuin paavin persoona. Aikoja oli ollut, jolloin esm. kirkon todellisena päänä oli Pyhä Bernhard Clairvaux'issa, eikä paavi Romassa; itse Gregorio VII, itse Innocentio III temmattiin voimakkaasti siihen aate-virtaan, jonka Cluny'n ja Citeaux'in munkit johdattivat. Olipa pait sitä monta kertaa ennenkin paavin-istuimen pyhyys ollut tahrattuna ja jälleen tullut puhdistetuksi kristikunnan yhteisillä ponnistuksilla. Näyttipä siis varsin luultavalta, että kirkon eduskunta, yleiset kirkollis-kokoukset, helposti voisi korjata kirkollisen hallituksen vammoja. Niin nuo oppineet isät Kostnitz'issa ja Basel'issa ajattelivat.

Mutta siinä he erehtyivät kahdessa katsannossa. Ensiksikin paavillinen hallitus ei ollut taipuvainen alistumaan jonkun perustus-la'illisen tarkastuksen alle. Tuntien, että aian-hengen kannatus siltä yhä enemmän luopui, se ryhtyi diplomatillisiin juoniin asemansa vahvistamiseksi ja osasi sukkelaasti välttää enempää jälki-laskuja. Se oli nyt, Keski-aian lopulla, paljasta valtaa eikä mitään henkeä tai hengellisyyttä. Toinen erehdys katholisen puhdistus-puuhan miehissä oli vielä suurempi. Uusi aian-henki alkoi puhaltaa raikkaammin, kuin oli aavistettu. Tieteiden edistys,

valtiollinen kehitys, herännyt tutkimus- ja toimi-halu kaikilla aloilla sekä kansojen varttunut itse-tunto, — kaikki nämä uuden aian enteet tekivät yleis-kirkolliset siteet vähitellen mahdottomiksi enää kärsiä ja kirkon tähän-astiset muodot sekä opissa että laitoksissa vanhentuneiksi. Uskon-puhdistuksen aamu-puhde oli jo tulossa. Juhana Hus sen jo oli ennustanut. Mutta vasta sataa vuotta myöhemmin tuo uusi päivä nousi taivaan-rannalta Martti Luther'in kanssa.

Kahdes-kymmenes Luento. Läänitys-laitos.

Minua aavistuttaa, että suuri osa kuulijoistani tuntee ikävästi pettyneensä, kun ilmoitan aikomuksena nyt olevan puhua Keski-aian omituisesta yhteiskunnasta, läänitys-laitoksesta eli feodalismista, niinkuin se 10:nnen vuosisadan lopusta alkaen täysin valmistuneena ilmaantuu. Olimmehan jo seuranneet Keski-aian suurten aatteiden, yleis-kirkollisuuden ja keisariuden, historiaa melkein loppuun asti ja aioimme tuota pikaa astua Uskon-puhdistuksen valoisiin seutuihin. Semmoisessa tilassa tietysti ei ole aivan hupaista kääntyä takaisin ja tehdä sama matka uudestaan toista tietä myöden niinkuin se joka on joutunut pitkään umpiperään ja havaitsee itsensä pakoitetuksi uutta uraa etsimään, oikeille perille päästäksensä. Asian laita onkin, että Uskon-puhdistus ei ole yksistään kirkollinen liikenne, jonka syitä voisimme ainoastaan kirkon historiasta ymmärtää; se on yhtä suuressa määrin seurauksena erikois-kansallisuuksien voimistumisesta, ja näiden historia meidän siis täytyy edeltä-päin ottaa tarkastukseen. Mutta näiden kansallisten historiain pohjana siihen aikaan on feodalismi. Näettehän siis, arvoisa kuulijakunta, etten paljaaksi aian-kulutteeksi ryhdy tähän vaikeaan aineeseen.

Ja aine onkin todella vaikea, varsinkin kun se täytyy suuressa lyhykäisyydessä esitellä. Se on vaikea kahdestakin syystä: ensiksi koska moni kohta feodalisissa laitoksissa vielä on tutkimukselta selvittämättä, ja toiseksi koska feodalinen järjestelmä ei ole Keski-aian eri kansoilla kaikin puolin yhtäläinen. Minun tulee tästä monihaarisesta aineesta valita ulos, mitä katson asian varsinaiseksi ytimeksi; ja koska feodaliset ilmiöt ovat etupäässä Ranskassa kehittyneet, tulee minun panna tämän maan olot selvityksen perustaksi. Saanhan myöhemmin eri kansojen historiassa lisätä ne muistutukset, joihin tärkeät poikkeus-kohdat antanevat syytä.

Lähtekäämme siis siihen Gallian osaan, joka leviää länsi-puolitse Rhône-, Saone- ja Maas-virtoja. Se ei vielä 10:nnen vuosisadan lopulla kannu muuta yhteistä nimeä kuin "Länsi-Frankien valtakunta". Mutta Frankilainen kansallisuus on siinä kokonaan sammunut, ja Karolingien hallitsija-suku, joka viimeiseen asti yhä edusti Germanilaista yliherruutta, on loppunut täydelliseen voimattomuuteen. Koko maa on hajonnut itsenäisiin ruhtinakuntiin, joiden entiset maaherrat nyt ovat itsellensä ja suvulleen perustaneet perittäviä valtoja. Yksi niiden joukossa, Francian herttua, on perinyt kuninkaallisen nimen. Tästä pienestä alusta Capetilaisen suvun suuruus on kehkiävä; "Insula Franciae" (Isle de France), s.o. Pariisin ja Orleans'in seutu, on kerran antava nimensä koko Ranskan kuningaskunnalle. Mutta tällä aialla ei ole mitään yleishallitusta, vaan jokainen herttua, jokainen kreivi hallitsee omaa maakuntaansa. Näitä itsenäisiä herraskuntia on melkein lukematon kaljous, vaikka useat niistä ennen tai myöhemmin joutuvat jonkunlaiseen alamaisuuteen mahtavampien alle. Suurimmat niistä sopii erittäin nimittää: pohjasessa *Flandrin* kreivikunta, jonka kansallisuus osittain oli Germanilainen; keskustalla *Francian* herttuakunta, jolle kuninkuuden arvo tuli, sekä *Anjou'n*, *Vermandois'in* ja *Champagne'n* kreivikunnat; idässä *Bourgogne'n* herttuakunta, Burgundian kuningaskunnan lähin naapuri; lännessä *Normandie'n* ja *Bretagne'n* herttuakunnat, joista jälkimäinen nimeksi tunnusti edellisen yliherruutta; vihdoin Loire-virran etelä-puolella kaksi mahtavaa valtaa: lännen puolella *Guienne'n eli Aquitanian* herttuakunta, johon ennen pitkää myöskin *Gascogne'n* herttuakunta yhdistettiin, ja idän puolella *Toulouse'n* kreivikunta ja *Gothian* markkreivikunta, jotka aivan äskettäin olivat edellisen nimellä yhdistyneet mahtavimmaksi ja rikkaimmaksi vallaksi, mikä tähän aikaan Ranskalaisella alalla löytyi. Tahdon vielä muistuttaa, ett'en tässä ole luetellut läheskään kaikkia itsenäisiä ruhtinakuntia, vaan ainoastaan etevimmät. Sen ohessa löytyi toisia herraskuntia, jotka tunnustivat jonkun mahtavamman esivaltiuutta, mutta oikeastaan olivat omatakeisia ruhtinakuntia nekin; olen jo maininnut Bretagne'n läänitys-alaisuutta Normandian suhteen, ja saatan lisäksi nimittää Foix'in ja Carcasonne'n kreivikunnat, jotka tunnustivat Toulouse'n esivaltiuutta sekä Bearn'in ja Auvergne'n, jotka feodali-käsityksen mukaan riippuvat, toinen Gascogne'sta, toinen Guienne'stä. Mutta itse teossa nämäkin olivat eri valtioita, jotka elivät omaa itsenäistä elämäänsä. Koko Ranskan alalla luettiin siihen aikaan noin sata ihan itsenäistä herraskuntaa, jotka eivät riippuneet kestäen muusta kuin "Jumalan armosta". Mutta jos otetaan itsenäisyyden tunnusmerkiksi oikeus lyödä ominaista rahaa, oli ruhtinakuntien lukumäärä vieläkin suurempi; sillä noin 150 suurempaa tai pienempää herraa harjoittivat tätä oikeutta.

Lähtekäämme nyt katsomaan, mitenkä semmoinen ruhtinakunta oli järjestetty; voimme Francian herttuakunnan ottaa esimerkiksi jos niin mielimme, mutta oikeastaan on yhden-tekevä, mihin alueeseen tahdomme silmät luoda. Joka paikassa näemme alueen jaettuna "paronikuntiin", jotka taas jakaantuivat yksityisiin läänitys-tiloihin, useat vielä ala-läänityksiinkin. Paronikuntaa sopii nimittää vapaaherrakunnaksi; sillä paroni (baron) on oikeastaan täysi herra omassa piirissäänsä. Hän on herttuan tai kreivin vertainen (pair); sillä alkuansa tämäkään ei ole muuta kuin eräs maaherraksi tullut paroni, joka kuninkuuden kukistuuessa oli tehnyt hallitus-virkansa perittäväksi arvoksi. Tätä ruhtinasta kohtaan paroni tunsu itsensä velvoitetuksi johonkin yleiseen "uskollisuuteen", niinkuin sille, joka edusti entistä kuninkaallista majesteettia; mutta muutoin hän

"riippui ainoastaan Jumalasta ja miekastansa". Sitä vastoin paronin läänitys-miehet eli vassallit olivat aivan likeisesti häneen kiinnitetyt, ja tässä nyt oli läänitys-laitoksen itse ydin. Paroni oli läänitys-miehen esivaltias (suzerain), joka feodali-tilan hänelle antoi; vassalli oli paronin "mies", joka tästä vastaan-otetusta lahjasta oli velvollinen häntä palvelemaan. Ja vaikka läänitykset jo olivat perittäviä, uudistettiin muodollisesti tämä anto ja vastaan-otto joka kerta, jolloin esivaltiuus periytyi uudelle henkilölle tai läänitys-tila tuli uusiin käsiin. Silloin vassalliksi otettava mies tuli esivaltiaan eteen, päästi vyönsä, riisui miekkansa ja notkisti toisen polvensa maahan lausuen: "Tulen teidän mieheksenne tästä päivästä lähtien, hengellä ja jäsenillä, ja tahdon teitä palvella uskollisesti ja rehellisesti niiden tilusten edestä, mitkä olen teiltä saava". Tämä kunnioitus nimitettiin "hommage", s.o. mieheksi-antaaminen. Sitten seurasi uskollisuuden-vala, jolla vassalli lupasi täyttää ne velvollisuudet, mitkä läänitykseen kuuluivat. Tämän perästä seurasi läänitys-herran puolelta julkinen asuun pano (investitura), jolla tila heitettiin vassallin haltuun. Enimmästi tämä tehtiin kuvallisella tavalla, niin että esm. puun-oksa, turve tai muu väheinen kappale annettiin vassallin käteen koko tilan asemesta.

Olen jo ennen kertonut, kuinka tämä läänitys-väli aikojen kuluessa oli alkunsa saanut: ensin Germanilaisesta retkikunnasta, jossa joukko seuralaisia oli keräytynyt päällikkönsä ympäri, sitten beneficio-järjestelmän kautta, jonka mukaan päällikkö elatuksen sijasta antoi seuralaiselle, vassallille, jonkun tiluksen nautittavaksi. Nämä tilukset eli feodit ynnä niihin yhdistetyt palveluksen-velvollisuudet tulivat vähitellen perittäväksi suku-omaisuudeksi, ja näin syntyi varsinainen läänitys-laitos. Mutta tämän muutoksen ohessa oli syntynyt tärkeämpi eroitus kuin paljaan nimen. Beneficio-laitoksessa oli esivaltiaan ja vassallin henkilöllinen väli ollut pää-asiana; feodi nautittiin ainoastaan palveluksen palkaksi. Varsinaisessa läänitys-laitoksessa sitä vastoin maatila oli pää-asiana ja palvelus oli siitä seurauksena; toisin sanoin: maatilat olivat saaneet vakinaisen luontonsa asteellisessa järjestyksessä toistensa suhteen, ja omistajain yhteiskunnallinen arvo ja asema muodostui niiden mukaan. Juuri tämä seikka antaa Keski-ajan oloille niin omituisen muodon. Koko yhteiskunta, näet, oli ikäänkuin maahan kiinnitetty, jäykkään ja kankeaan järjestys-kaavaan.

Kuitenkin esivaltiaan ja vassallin keskinäinen väli käsitettiin siihen aikaan etupäässä henkilölliseksi, siveelliseksi; sillä Keski-ajan la'in-laatumukselle on ylipäänsä omituista, että siveellisetkin velvollisuudet, niinkuin keskinäinen rakkaus ja rehellinen mielenlaatu, otetaan la'in säädettäväksi. Vassallin piti kaikin voimin suojella ja puolustaa esivaltiaansa henkeä, kunniaa ja tavaraa sekä auttaa häntä neuvoilla ja työllä; esivaltiaan taas piti suojella vassalliansa sekä itse tehdä ja muiden suhteen toimittaa hänelle oikeutta. Siinäpä siis siveellinen side heidän välillensä. Asiallisina velvollisuuksina vassallin puolelta olivat: ensiksi sotainen palvelus ja toiseksi oikeuden-palvelus. Edellinen oli tavallisesti määrätty 60:ksi päiväksi kunakin vuotena, ja läänitys-mies silloin kutsuttaessa saapui joko yksin tai niin ja niin monen miehen kanssa läänityksen eri suuruuden mukaan. Oikeuden-palvelus tapahtui sillä tavoin, että vassallit kokoontuivat esivaltiaan hoviin, missä he lautakuntana ratkaisivat kaikki oikeuden-asiat, jotka siihen olivat vedettyinä. Tämä oli niinkutsuttu "paronin oikeusto" (cour de baron); läänitysherra oli esimiehenä, vassallit siinä tuomitsivat "vertaisina", ja jokaisen oli oikeus saada asiansa ratkaistuksi oman esivaltiaansa oikeustossa, omien vertaistensa tuomion kautta. Mikään veron-maksu läänityksestä ei tullut kysymykseen; mutta visseissä tapauksissa oli tapana, että vassalli maksoi rahallisia "apuja", esm. esivaltiaansa lunnaksi, jos tämä oli vangiksi joutunut. Kun vielä lisäksi, että läänitysherra enimmästi oli ala-ikäisen vassallin la'illinen hoitaja ja läänityksen nais-perillisen naittaja, olen maininnut pääkohdat tässä merkillisessä järjestelmässä.

Paronikunta vassalleineen on, kuten jo olen sanonut, tämän järjestelmän yksinkertaisin muoto. Mutta ennen pitkää läänitys-laitos tästä leviää ja haarauntuu mutkikkaimmalla tavalla. Paronit, jotka oikeastaan ja alkuperäisesti ovat olleet vapaita herroja, s.o. tuon olemattoman kuninkaallisen vallan vapaita alamaisia, pakoitetaan vähitellen, 11:n ja 12:n vuosisadan kuluessa, tunnustamaan oman herttuansa tai kreivinsä esivaltiuutta ja tulevat tämän vassalleiksi. Mutta 12:nnessä vuosisadalla alkaa myöskin Capetilainen kuningas astua ulos umpi-asemastaan ja vaatia itsellensä läänitys-herruutta noiden itsenäisten ruhtinakuntain yli. Sadut Kaarlo Suuresta ja hänen kahdesta-toista paladinistaan, jotka uskollisina vassalleina olivat häntä kaikilla retkillä seuranneet, antavat kuninkuuden pyyteille tukea yleisessä mielipiteessä; kuninkaankin feodali-oikeusto pannaan kokoon 12:sta *pair'ista*, joihin kuuluu, paitsi kuusi hengellistä vassallia, Normandie'n, Bourgogne'n ja Guienne'n herttuat sekä Flandrin, Champagne'n ja Toulouse'n kreivit. V. 1202 Filippo Augusto tämmöisessä oikeustossa tuomitsee Englannin kuningasta Normandie'n herttuana pois läänityksestä. Kuninkuus on nyt astunut läänitys-laitoksen huipuksi ja tuo komea rakennus on valmis asteinensa ylhäältä alaspäin. Koko Ranskan ala järjestyy tämän mallin mukaan. "Nulle terre sans seigneur" (jokaisen maakappaleen tulee tunnustaa jonkun esivaltiuutta) on jo tullut yleiseksi, vallitsevaksi ohjeeksi.

Ensi katsannossa tämä kaikki näyttää erinomaisen säännölliseltä. Capetilainen kuningas on ylhäisin esivaltias, jolle nuo muutoin kyllä itsenäiset ruhtinaat (herttuat ja kreivit) tekevät kunnioituksensa, "hommage'nsa". Francian herttuakunnassa sama Capetilainen herra on omien paroniensa herttuallinen esivaltias, ja koska hänellä tietysti on paronikuntia omassakin hallussaan, hän niissä on halvempien vassallien paronillinen esivaltias. Muissa ruhtinakunnissa on kreivin tai herttuan asema samanlainen, sillä eroituksella että hänen yli-puolella on kuningas. Mutta säännöllisyys ei kuitenkaan ole läheskään niin suuri, kuin se ensimmältä näyttää. Muistamista on, että läänitys-asteellisuus järjesti maakappaleiden keskinäistä asemaa, ja henkilöiden asema vasta sen mukaan järjestyi. Nyt saattoi tapahtua, että sama mies, joko perinnöllä tai muulla tavoin, oli saanut haltuunsa useampia läänityksiä, jotka kuuluivat eri esivaltiaisten alle; hänen siis tuli palvella kahta herraa, — asia joka aina on vaikean-laista, mutta olletikkin kun on sotainen palvelus kysymyksessä. Joskus myöskin sattui, että esivaltias oli

haltuunsa saanut läänitys-tilan, joka kuului hänen oman vassallinsa läänitys-herruuden alle; hän silloin oli vassallinsa vassallina. Kuuluksa esimerkki oli Vexin'in läänitys lähellä Pariisia; se oli Ranskan kuninkaan hallussa, mutta kuului Saint-Denis'in luostarin läänitysherruuden alle. Koska siis Ranskan kuningas lähti sotaan valtakuntansa puolesta, hän nosti Saint-Denis'in alttarilta Vexin'in vassalli-lipun, "Oriflamme'n", joka tuli Keski-aikaisen Ranskanmaan valta-lipuksi.

Olen tällä tavoin tehnyt selkoa läänitys-laitoksen ulkonaisesta rakennuksesta, niinkuin se Ranskassa ilmaantuu. Muissakin maissa se on yleisen luonteensa puolesta samankaltainen, vaikk'ei kaikin paikoin niin täydelliseen järjestelmään saatettuna. Minun ei siis tarvitse noita muutamissa maissa ilmaantuvia poikkeuskohtia tässä erittäin tarkastella, varsinkin koska aikamme ilmankin on liian lyhyt näin lavealle aineelle. Mutta yhdessä kohden on selitykseni vielä kovin vaillinainen. Tuo yksityinen läänitys-tila, vassallin omistama pikku ala, — mitä se oikeastaan oli? — Katselkaamme hetkeksi tätä läänitys-laitoksen yksinkertaista yksikköä!

Tuo yksityinen läänitys-tila, josta tässä on puhetta, ei ole mikään maakartano, jonka isäntä — vassalli taikka paroni — elättäisi itseänsä maatalouden hoidolla, vaan se on pieni herras-alue, jonka haltia asuu linnassaan, lukee itsensä aateliseen soturi-säätyyn ja harjoittaa ainoastaan sotaista tointa. Alueella asuu paljon muitakin väkeä, maanviljelijöitä, käsityöläisiä y.m.; mutta ne ovat kaikki alhaisia (roturiers), linnanherran alamaisia, tavallisesti enemmän tai vähemmän epä-vapaita. Mistä tämä kyläinen väestö oli alkunsa saanut, ei ole helppo sanoa; sillä kansojen aikakirjat tavallisesti kovin niukasti kertovat tämän maineettoman kansan-luokan historiaa. Mutta kun tiedämme, että jo Roman keisarikunnan maanviljelys-väestö oli maataloihin sidottu, ja kun sen ohessa historia todistaa, että Germanilaisillakin oli epä-vapaita alustalaisia, meidän ei sovi hämmästyä, että puolen vuosi-tuhannen sekasortojen perästä yhteiskunnan alhaisin kerros on kansalais-oikeuksia vailla. Päin-vastoin voimme pitää varmana, että aikojen kuluessa suuret joukot vapaistakin miehistä olivat kurjuuden ja väkivallan kautta vajonneet tähän alhaiseen tilaan. Itse teossa Keski-aian alustalaiset osoittavat monta eri epä-vapauden astetta, joka näyttää viittaavan eri syntyperäänkin. Muutamat olivat kokonaan, hengen ja tavaran puolesta, isännän vallassa. Toiset olivat ainoastaan turpeesen kiinnitettyt ja maksoivat isännälle määrätyn veron, jota ei katsottu luvalliseksi mielivaltaisesti koroittaa. Toisia oli, jotka ainoastaan seisivat linnan-herran tuomion ja holhouksen alla. Kaikessakin tapauksessa oli linnan-isäntä alustalaistensa ainoana esivaltana. Jokainen läänitystilä oli sisällississä asioissaan ikäänkuin erinäinen pieni valtakunta, jossa linnaherra oli hallitsijana, la'in-laatijana ja tuomarina.

Tietysti en voi ruveta kertomaan tämän feodalisen aateliston elämää ja tapoja, ei edes niitä oloja, joista feodalismiin kukka, Ritarisuus, tähän aikaan puhkesi. Vaan kun sanon, että itsekunkin semmoisen herran täysi oikeus oli käydä erikois-sotaa yksityistä vihollistansa vastaan, lienee kylläksi selvää, että elämä oli täynnä meteliä ja miekan melskettä, ja että rauhallinen työn-teko, joka oli aatelittoman alhaisen asia, kärsi alituista häiriötä ja räsitusta. Mutta yhtä-hyvin täytyy tunnustaa, että itse läänitys-side oli joku järjestyksen alku, josta täydellisempi yhteiskunnallinen sääntö saattoi kehittyä. Ja niinpä tälle perustukselle Keski-aian seuraavat vuosisadat vähitellen rakentavatkin uuden valtion ja uuden yhteiskunnan. Katselkaamme hätäisesti niitä muutoksia, jotka aikojen edistys toi myötänsä.

Niitä on kolme eri-luonteista: yksi, joka on suorana poikkeuksena feodali-järjestelmästä, kapinana sitä vastaan, nimittäin kaupunkien porvarillinen vapaus; — yksi, jota voidaan johtaa itse feodalismien periaatteista, nimittäin valtio-aatteen vahvistuminen; — ja yksi muutos, joka on seurauksena kulttuurin yleisestä edistyksestä, nimittäin feodali-järjestelmän oma vanhentuminen. Näistä tuo ensin mainittu vaihe on jyrkin ja astuu kaikkien ensin silmiin.

Keski-aikaisten kaupunkien syntyperä ei ole kaikilla aivan yhtäläinen, vaan meidän on eroittaminen semmoiset, jotka olivat jäännöksinä Romalaisesta maailmasta, ja ne, jotka vasta tähän aikaan muodostuvat. Edellisten suhteen on huomattavaa, että Vanhan aian historiassa, sekä Kreikassa että Italiassa, kaupunki oli yhteis-elämän keskustana ja maaseutu ainoastaan kaupungin-alueena. Vielä Roman keisarikunnassa oli kaupungeilla etusija maaseutujen suhteen; mutta barbarisen aikakauden sekasorto vähitellen kokonaan hävitti kaupunkien itsehallinnon ja laski niidenkin asukkaat feodali-herruuden alle. Usein pispa, toisinaan joku maallinen herra oli tullut kaupungin isännäksi; joskus kolme neljä eri valtiasta jakoivat kaupungin keskenänsä. Maaseutu, joka oli ollut Germanilaisten valloittajain pesäpaikka ja johon myöskin feodalin maailma oli pääasiallisesti sijoittunut, oli niinmuodoin nyt valtansa levittänyt kaupunki-oloihinkin. Mutta jäännöksinä entisistä aioista oli kaupungeissa säilynyt, varsinkin Italiassa ja Etelä-Ranskassa, nuo Romalaiset ammattikunnat eli yhtiöt kutakin elinkeinoa varten. Nämä, joiden varallisuus ja voima jo 11:nneen vuosisadan kuluessa melkoisesti karttuu, alkavat tästä-lähin järjestyä yhteiseksi kaupungin-hallitukseksi ja vapauttavat itsensä, milloin sovinnolla milloin riidalla, läänitys-herrain vallasta. Syynä oli, että Ristiretki-liikenne virkisti kaupan ja teollisuuden ja ensi porvarien rikkautta, sill'aikaa kuin läänitys-aatelisto kulutti voimansa ja varansa tuohon kaukaiseen pyhään sotaan. Seuraavalla vuosisadalla Pohjois-Italian porvaristo on jo niin vaurastunut, että kaupungit sodalla pakoittavat maa-aateliston heittämään linnojaan ja siirtymään asukkaiksi itse kaupunkeihin. Kaupunkilaisuus on siis jälleen saanut maaseudusta voiton; mutta läänitys-aateliston riehuva elämä on sen ohessa siirtynyt kaupunkien kehään ja antaa myöhemmin näille pienille tasavalloille omituisen luonteen. Feodalismi, joka ylipäänsä Italiassa on ollut heikkomainen, häviää silloin melkein tykkönään; mutta valtiollinen elämä kuitenkin pysyy hajonneena pieniin paikallisiin isänmaihin, joiden historia osoittaa paljon yhtäläisyyttä muinaisen Hellaan kanssa.

Saksassa ainoastaan kaupungit Reinin ja Tonavan varsilla olivat samanlaista syntyperää kuin Italian kaupungit; muut olivat ruhtinasten suosiosta saaneet alkunsa ja kunnalliset oikeutensa, eikä ylipäänsä tässä maassa porvaris-säädyn ilmestyminen vaikuttanut niin jyrkkää kumousta

kuin Italiassa. Vielä hiljaisempi on kaupunki-kuntain synty Englannissa; vasta kun perustuslaillinen valtio-laitos alkaa kehittyä, tulee porvaris-sääty siinä maassa saamaan merkitystään. Merkillisempi on porvaris-vapauden puhkeaminen Pohjois-Ranskassa. Jo 11:nneen vuosisadan kuluessa tuo sorrettuja poljettu alhaiso alkaa yhdistyä liittokuntiin (commune), joita läänitys-aateliston usein täytyy verisellä väkivallalla kukistaa. Mutta 12:nneen alulla, eli kohta Ensimmäisen ristiretken jälkeen, syntyi useissa paikoissa näistä liitoista vapaita porvarillisia kuntia, jotka tavallisesti rahalla, vaikka usein veristen rettelöin perästä, lunastivat itsellensä vapauden esivaltiaaltaan. Tavaksi tuli, että Capetilaiselta kuninkaalta etsittiin vahvistusta näin saavutettuun porvaris-vapauteen, ja niinpä nyt tuo uusi vapaa ihmis-luokka, Ranskan niinkutsuttu "kolmas sääty", oli ensimmäinen, joka liittyi yleis-kuninkuuden ympäri. Ranskassa niinkuin muuallakin oli siis vallitsevan feodalismin ja maa-omaisuuden rinnalle kohonnut kaupan ja teollisuuden voimat. Tämä oli ensimmäinen muutos, jota meidän piti huomioon ottaa.

Toinen tarkastettava muutos oli valtio-aatteen vahvistuminen, jonka olen sanonut johtopäätökseksi itse feodalismin omista periaatteista. Asia ei tarvitse tässä paikassa laveata selitystä. Läänitys-laitos oli alkuperäisesti ollut ainoastaan joku hätä-pakosta syntynyt järjestyksen muoto, joka vasta myöhemmin kehittyi varsinaiseksi periaatteeksi. Mutta tämä periaate edellytti jonkun korkeimman esivaltiaan, joka seisoi läänitys-asteellisuuden huippuna ja yhdistys-siteenä. Tämän feodali-aatteen korkeimpana johtopäätöksenä oli kuninkaallinen esivaltuus. Kertomus on, että kun Ludovik VII otti ristin, lähteäksensä Pyhälle maalle, loyalisuuden tunne ensi kerran heräsi Ranskan kruunun-vassalleissa, joista suuri osa katsoi kunnian ja velvollisuuden asiaksi häntä seurata. Feodalin aate oli silloin ylennetty yleiseksi valtio-aatteeksi. Mutta tämä valtio-aate tietysti pyrki lakkauttamaan läänitys-maailman vallatonta itsenäisyyttä. Tälle perustukselle siis syntyivät uuden-aikaiset monarkiat, niinkuin seuraavissa luennoissa saamme nähdä.

Vihdoin aian yleinen edistys vähitellen vaikutti, että läänitys-järjestelmä ei kauan voinut vastata yhteiskunnan tarpeisiin eikä edes täyttää omaa alkuperäistä tarkoitustaan. Tämä jäykkä ja kankea kaava, joka niinkuin rauta-kahleilla sitoi ihmiset maahan ja rajoitti heidän näkö-alansa ainoastaan paikallisiin oloihin, alkoi heti tuntua epämukaiselta, niin pian kuin vilkkaampi yhteis-liike ja ajatusten-vaihto oli kansakunnat torkuksistaan herättänyt. Semmoisen herätyksen vaikuttivat etenkin Ristiretket, joiden kuohussa ihmiset temmattiin ulos umpi-tilastansa, oppivat tuntemaan vieraita kansoja ja vieraita oloja sekä tottuivat niiden rinnalla käsittämään omaa kansallista kokonaisuuttansa. Kotoisissakin valtio-seikoissa tuli feodalin sota-palvelus aivan pian riittämättömäksi: vassalli, joka ainoastaan 40 tai 60 päivää oli velvollinen retkelle seuraamaan, ei tehnyt mitään hyötyä pidemmissä sodissa, vaan niihin täytyi rahalla pestata palkka-sotureita joko kotoa tai kaukaa. Senpä tähden tulee jo 12:nneellä vuosisadalla monessa paikoin tavalliseksi, että vassalli sotapalveluksen sijasta saapi suorittaa erinäisen "kilpiveron" (scutagium); mutta tällä tavoin läänitys oikeastaan kadottaa alkuperäisen merkityksensä. Vihdoin kruudin keksintö ja käyttäminen vaikuttaa 14:nneen vuosisadan kuluessa suuria muutoksia sota-taidossa, ja tuo ritarillinen, ratsun selässä taisteleva feodali-armeija tulee yhä enemmän kelvottomaksi. Silloin on jo läänitys-laitos melkein paljaana kuorena entisestään. Mutta se on kovin sitkeä kuori, joka sittenkin vielä kauan aikaa pysyy valtiollisten ja yhteiskunnallisten olojen ulkonaisena muotona, ja jonka jäännökset vasta usin aika on maailmasta poistanut.

Yhdes-kolmatta Luento. **Kansalliset tarinat: Italia, Ranska.**

Vanha aika oli luontoperäisten kansallisuuksien häviön aika; kulttuurin levitessä kaikki kansalliset erikoisuudet sulivat yhteen, muodostuen viimein Romalaisessa maailmassa yhdeksi ainoaksi yleis-ihmisyydeksi. Sitä vastoin Keski-aika on uusien kansallisuuksien syntymis-aika; ne kasvavat ja varttuvat vähitellen kirkon holhouksen alla ja astuvat vihdoin itsenäisesti historian johtavain aatteiden palvelukseen. Se tapa, jolla nämä kansa-henkilöt nyt alkavat vaikuttaa yleiseen inhimilliseen kehitykseen, on jotakin ihan uutta ja ansaitsee erinäistä tarkastustamme. Voisimme verrata sitä moniääniseksi lauluksi, jossa aian yleinen henki yllä-pitää sopu-soinnun, vaikka eri äänet noudattavat kukin omaa säveltänsä. Aioittaisin toinen tai toinen sävel tuntuu muita valtaavan, ikäänkuin soinnun johtoa pitäen; mutta musiikin-tuntija huomaa kuitenkin, että ellei jokainen ääni kohdaltansa muita säestäisi, ei syntyisi mitään kokonaista eikä mitään yhtä-mittaista harmoniaa. Puhuakseni ilman vertauksitta, tahdon lausutuksi, että kansalliset tarinat kukin erikseen tosin ovat itsenäisiä edistys-jaksoja, mutta riippuvat sekä toisistaan että aian yleisestä kehityksestä, samalla kuin ne itsekin tähän yleiseen kehitykseen vaikuttavat. Tässä kohden kuitenkin kansa-henkilöillä on suuri määrä vapautta eli ehdon-valtaa. Usein esm. tapahtuu, että yksityisen kansan historia pitkätkä aiat läpitsensä on jonkun erinäisen tarkoituksen vallassa, niin että kansan koko edistys käypi ainoastaan tätä ainoata yksipuolista suuntaa. Mutta silloin voimme useimmiten olla varmat, että tuo tarkoitus, jonka perille näin hartaasti on pyritty, ennen tai myöhemmin tulee tärkeäksi välikappaleeksi yleiselle historialliselle kehitykselle. Ihmiskunta sillä tavoin korjaa varastoonsa ja käyttää hyväksensä nuo kansalliset yksipuolisuudetkin; ne kaikki toisiansa täydentävät, lieventävät, jalostavat, niinkuin värit mestarin maalauksessa. Voimme siis yleisesti päättää, että jokainen kansallinen kehitys-jakso on ihmiskunnan kokonais-kehitykselle tarpeellinen, niinkuin se itsekin välttämättömästi yleis-ihmisyyden johtoa tarvitsee. Epäilemättä kunkin kansan historiassa tavataan aikoja, jolloin se näyttää syrjäytyneen yleis-historiallisesta virastaan. Mutta sen jaloin aikakausi ilmaantuu aina

silloin, kun se voimakkaan sisällisen kehityksen perästä saattaa omassa kansa-henkilössään toteuttaa jotakin yleistä aian-tarvetta.

Nämä yleiset mietteet, joilla olen tahtonut johdattaa huomiotanne historiallisen kehityksen uuteen luonteeseen, niinkuin se Keski-aialla alkaa ja Uudella aialla jatkaantuu, saattavat Teissä herättää muutamia epäilemisiä. Syystä sopii esm. väittää, että kansakuntien vaihe-vaikutus historiassa ei suinkaan ole sitä sointuvaa laatua, kuin tässä olen edellyttänyt, vaan että päinvastoin niiden alituiset keskinäiset taistelut kaikkina aikoina ovat täyttäneet maailmaa kimeällä epäsoinnulla. Ja epäilemättä tässä väitöksessä on paljon perää. Taistelu on ihmis-elämän ehto; niin on laita yksityisen ihmisen omassa sielussa, niin on kunkin kansan erinäisessä elämässä, niinpä myöskin ihmiskunnan yleisessä edistys-jaksossa. Ja vaikka jalo rauhan-toivo käypi läpi koko historian, on kuitenkin todellisuudessa ollut taistelua ja yhä uutta taistelua. Tämä kysymys historian metelisestä menosta ja tuosta kaivatusta maailman-rauhasta on asia, jonka tahdon vielä kerran, tämän luento-jakson lopulla, ottaa keskusteltavaksi; tässä vain minun tulee myöntää todeksi, että meidän päiviimme asti ei ole ilmaantunut historiassa senlaista sopu-sointua, joka sodat ja taistelut lakkauttaisi. Mutta täydellisen rauhallista, niin-sanoakseni yksitoikkoista sointuisuutta kansojen keskinäisissä oloissa en olekaan tarkoittanut. Olen tarkoittanut historiallisten tapahtumain yleisiä loppupäätöksiä, joissa yksityis-kohtien ristiriidat sulavat yhteen. Käyttääkseni vieläkin sitä soitannosta lainattua vertausta, josta on puhetta ollut, tahdon väittää, että vasta symfonian kokonaisuudesta voimme oivaltaa sen sointuvaa täydellisyyttä. Meidän tulee siis etsiä tätä yleistä johdollisuutta kansakuntienkin erikois-historioissa, ja tätä tarkoitusta varten lähemme nyt katselemaan keski-aikaisten kansallisuuksien syntyä ja vaikutusta.

Pääasiallisesti meidän kuitenkin täytyy rajoittaa tarkastustamme Keski-aian neljään pää-kansaan: Italiaan, Ranskaan, Englantiin ja Saksaan; — sillä muiden merkitys on vielä liian vähäinen taikka tulee vasta Uuden aian raja-vaiheilla näkyviin, mutta nämä neljä nimitettyä edustavat kukin omalla tavallaan Keski-aian omituisia elämä. Missä järjestyksessä niitä otetaan esille, on oikeastaan yhden-tekevä. Kuitenkin olen ensin maininnut Romanilaiset kansat, koska ne Romalais-maailman suorina jälkeläisinä näyttävät olevan oikeutetuina pitämään etusijaa muinaisten kulttuuri-aatteiden jatkajina. Etten tällä ole tahtonut osoittaa mitään arvon-etevyyttä kansallisessa voimassa ja ky'yssä, luulen Teidän heti havaitsevan siitä, mitä tulen puhumaan Romalais-maailman emämaasta, kauniista, onnettomasta Italiasta.

Tavallansa käypi sanoa, että Italia Keski-aikana on länsimaiden tärkein jäsen; sillä kirkollinen yleis-monarkia, jonka vaikutus ulottuu Välimerestä Ruijaan asti, saapi tässä alkunsa ja pää-asemansa. Italia tällä tavoin, kuten jo ennen olen muistuttanut, jatkaa antikisen Roman maailman-herruutta, ja vaikka tämä yksinomaisesti tapahtuu kirkollisuuden muodossa, on semmoinen aatteiden nojaan rakennettu kirkollinen valta tosiaan yhtä ihmeteltävä kuin tuo muinainen aseille perustettu "Romalais-rauha". Mutta tämän kirkollisen virkansa tähden Italia näkyy menettäneen kaiken valtiollisen ja kansallisen kykynsä, niin että se maallisella alalla kuluttaa voimansa hajallisiin, usein jaloihin, lopulta aina hedelmättömiin ponnistuksiin. Meidän ei tarvitse paljon tapausten jaksoa tarkastella, ennen kuin havaitsemme, että se kansallinen hajanaisuus, joka Keski-aian alulla joka paikassa on satunnaisena seurauksena alan sekasorroista. Italiassa sitä vastoin muuttuu pysyväiseksi tauti-tilaksi, joka laillansa on välttämätön ehto paavillisen vallan menestykselle. Jos Italiassa joskus olisi syntynyt vahva kansallinen hallitus, ei olisi Roma ikinä voinut tulla kirkollisen yleis-monarkian pääkaupungiksi; paavit eivät olisi voineet tämmöistä hallitusta vastaan itsenäisyyttänsä pitää, ja itsenäisyytensä kanssa he olisivat menettäneet kaiken vaikutuksensa länsimaiden yleiseen kristikuntaan. Senpä tähden näemmekin, että paavillinen politiikki kaikin voimin taistelee Italian yhteyttä vastaan, vaikka tämä taistelu aioittaisin muodostuu kansalliseksikin taisteluksi, koska yhteyden edustajina ovat nuo Alppien takaiset, muukalaiset keisarit. Tuo yhteinen voiman-ponnistus paavikunnan ja Lombardian tasavaltain puolelta Hohenstaufeja vastaan on Italian kansallisuuden loistavin aika, jonka seurauksena on vilkas kulttuuri-kehitys teollisuudessa ja taiteessa, yhteiskunnassa ja valtiollisessa elämässä. Mutta Italian kaupunkien porvarillinen vapaus tulee enimmäissä tapauksissa varsin lyhyt-ikäiseksi, eikä kansalliset ponnistukset ainakaan synnytä mitään yhteis-valtiota. Tuntuu melkein siltä, niinkuin muinainen Kreikka olisi uudessa muodossa ilmestynyt: sama pikkuvaltiollisuus, samat alituiset taistelut eri kaupunkien, eri säätyluokkain ja hallitusmuotojen välillä. Kaiken tämän hajanaisuuden ohessa on tosin Italialaisilla, niinkuin muinaisuuden Helleneilläkin, joku tunto yhteisestä kansallisuudesta, joka vihdoin luopi yhteisen kirjallisuuden ja kirjakielen, Dante'n, Petrarka'n ja Boccacio'n kielen. Mutta valtiollinen eripuraisuus viimein tuottaa täydellisen hermottomuuden, josta Italian kansa vasta uusimpana aikana on jälleen toipunut.

Mikä siis oikeastaan on syynä ollut tähän pitkälliseen alennus-tilaan, jota jalo ja lahjakas kansakunta niin monta vuosisataa on kärsinyt? — Olen jo myöntänyt, että paavillinen valta ihan luonnollisista syistä vastusti kansallisen monarkian syntymistä. Mutta jos Italian onnettomuudesta syyttäisimme yksistään paavikuntaa ja sen vallanhimoista politiikkia, emme kumminkaan olisi asian syvintä perustusta koskeneet. On, näet, Italian omassa kansallis-hengessä Keski-aikana eräs ristiriitaisuus, joka ei salli valtiollisten tarkoitusten selvitä ja vakaantua. Tahdon muutamilla sanoilla esittää tämän omituisuuden Italian historiassa.

Lyhyesti sanoen, se on Italian entisyys, sen suuri virka Romalainen maailman emämaana, joka yhä Keski-aikana painaa ja hämmentää italialaisten kansallista käsitystä. Ylipäänsäkin historia todistaa, että kansat aivan vaikeasti irroittavat itsensä suurten tekojensa muistoista eivätkä helposti huomaa sitä muuttunutta asemaa, johon ovat aikojen muuttumisen tähden joutuneet. Suuruuden päihtymys kestää paljoa kauemman aikaa kuin se historiallinen virka, joka on

suuruuden pohjana ollut, ja tämä huimaus useinkin syöksee kansakunnat ihan väärille poluille. Voisin mainita useita esimerkkejä tästä kansojen itseperintäsuudesta, jolla koettavat kadonneista aatteista kiinni pitää; mutta Italian esimerkki on kenties kaikkein merkillisin. Keski-aian kuluessa Italialaiset eivät milloinkaan voineet vapautua siitä käsityksestä, että maailman-herruus oikeastaan pitäisi olla heidän. Kirkollisella alalla tämä aate oli toteutettu, mutta valtiollisestikin muinaisen Roman-vallan merkitys yhä häikäisi Italian kansan silmiä. Pahaksi onneksi itse Romalainen keisarin-arvo oli joutunut barbaristen Saksalaisten haltuun; se aate, johon Italian suuruuden-muistot liittyivät, oli muuttunut epäkansalliseksi aatteeksi. Mutta Italian miehet eivät sittenkään voineet sen lumous-voimaa vastustaa. Ne tiedemiehet, jotka Roncaglian kentällä julistivat keisarillisen majesteetin oikeuksia Romalais-la'in mukaan, se Ghibellini-puolue, joka yhä kantoi keisariuden lippua Italian sisällississä melskeissä, itse Dantekin, kansallis-hengen jaloin edustaja kirjallisuudessa, — kaikki elivät siinä vanhassa ajatuksensa, että Italia oli keisariuden oikea sija ja että keisari yhä oli maailman herra. Olletikkin Romassa uneksittiin yhtenäen tuota vanhaa Romalaisuuden unelmaa, jossa Roman tasavalta ja Roman keisarikunta olivat hämmentyneet yhteen. Kun Cola di Rienzi kansan innostuksen nojassa oli uudistanut muinaisen Roman tasavallat muistot ja itse kohonnut kansan-tribuniksi, hän sen ohessa katsoi asiakseen kutsua keisariakin Romaan asettumaan; sillä keisarinsa kautta piti muka Roman kansan yhä hallita koko maailmaa. Näihin entisyyden houereisin on Italia Keski-aikana menettänyt kansallisen voimansa ja viimein itsenäisyytensä. Vihdoin 14:nnessä vuosisadasta alkaen Italian miehet innostuksella kääntyivät antikisen kirjallisuuden ja taiteen tutkimiseen. Mutta tämän kautta valtiollinen elämä vain joutui yhä kurjempaan rappiotilaan. Keski-aian lopulla Italian kansallisuus oli valtiollisesti kuollut. Vasta nykyinen aika on nähnyt sen ylös-nousemista puolen vuosituhannen kuoleman-horroksista.

Vaan jos tahdomme nähdä päin-vastaista näkyä: kuinka valtiollinen kansallisuus syntyy, — niin kääntykäämme Ranskan historiaan Keski-aikana. Valtiollisesti Ranskan kansallisuus puhkee näkyviin samana hetkenä kuin Capetilainen kuningaskunta saapi alkunsa; silloin tuo viisi vuosisataa kestänyt Germanilainen yliherruus vihdoin lakkaa ja vanhat Gallo-Romalaiset kansainaineokset saavat jälleen valtiollisen keskuksensa. Ensi-aluksi tosin Capetilainen kuninkuus Franciassa ei ole muuta kuin aatteellinen isännöys, jonka puoleen Ranskan väestön silmät alkavat kääntyä ja luottaa; sillä itse teossa maa on jakaantuneena itsenäisiin ruhtinakuntiin, joista olletikkin Loire'n-takainen Etelä-Ranska osoittaa taipumusta muodostumaan eri valtakunnaksi. Mutta aatteen voima vähitellen sulattaa feodalismin karkeat muodot ja kuninkuus saavuttaa yhä enemmän vaikutusta vassallikuntain asioihin. Mahtavana apuna yhteisen kansallis-tunnon herättämiseen on silloin Ristiretkien suuri liike. Olen jo sanonut, että tämä pää-luonteeltaan on Ranskalainen; siinä Ranskalaiset eri vassallikunnista ensin oppivat tuntemaan itseänsä yhdeksi kansaksi, ja kun Toisessa ristiretkessä Capetilainen kuningas itse lähtee Pyhälle-maalle, pitävät Ranskan vassallit jo kunnian-asiana asettaa häntä yhtä korkealle kuin esm. Saksalaiset oman keisarinsa. Sillä välin kaupunkikuntien ja "kolmannen säädyn" synty antaa kuninkuuden pyyteille uutta kannatusta, ja Albigensi-sodat kokonaan masentavat sen erikois-hengen, joka etelä-puolella Loire-virtaa oli valtaan päässyt. Vaan sittenkin tuo kansallisen yhdistymisen työ on sekä vaikea että pitkällöinen. Feodalismin juuret ovat Ranskanmaalla kovin syvälle menneet; senpä tähden sisällinen taistelu kestää varsin kauan, ennenkuin vassallit taipuvat kansallisen kuninkuuden ikeen alle. Mutta lisäksi tulee toinen vaikeus, joka erittäin huomiota ansaitsee. Sisällisesti hajonneena, Ranska myöskin ulkonaisesti saapi kestää pitkällistä työtä kansallisten rajain saavuttamiseksi. Katselkaamme tältäkin kannalta pikimmältään Ranskan kansallisuuden vaiheita Keski-aikana.

Jos tätä varten ensin käännyimme lännen puolelle, niin havaitsemme, että Ranskan kansallisuus Normandialaisten kautta on levinnyt Englantiin, ja tämä näyttää ensi-aluksella kansalliseksi voitoksi. Mutta se sekakansainen valtakunta, joka Englannissa syntyy, uhkaa 12:nnessä vuosisadalla kuluessa irroittaa Capetilaisten esivaltiuuden alta koko läntisen Ranskanmaan, ja pyrkii vihdoin 14:nnessä ja 15:nnessä vuosisadalla tykkönään kukistamaan Capetilaisen valtakunnan. Vasta se innostus, jonka Orleans'in neitsyt osaa herättää, pelastaa Capetilaisen kuninkuuden ja Ranskan kansallisen eheyden. Idän puolella kansalliset olot myöskin ovat yhtä epämääräisiä ja yhtä haitallisia. Itä-puolella Rhône- ja Saone-virtoja on suuria aloja, jotka kansallisuutensa puolesta ovat ihan Ranskalaisia, mutta valtiollisesti eivät kuulu Ranskan esivaltiuuden alle. Niinpä Lothringi jo aikaisin on Saksaan tullut. Yli- ja Ala-Burgundia taas ovat 9:nnessä vuosisadalla muodostuneet itsenäisiksi kuningaskunniksi, mutta liittyvät 11:nnessä vuosisadalla Saksalais-Romalaiseen keisarin-valtaan ja seuraavat sitten pari vuosisataa tämän maailman-monarkiaan historiallisia vaiheita. Ranskan silloista itä-rajaa käsitämme paraiten, jos ajattelemme, mitä siihen aikaan ei luettu Ranskalaiseksi alueeksi. Lothringissä esm. ei ainoastaan Metz, jonka Saksa meidän päivinä on jälleen anastanut, vaan myöskin Verdun ja Toul olivat Saksan valtakunnan kaupungeita. Etelämpänä tosin Bourgogne'n herttuakunta ja sen pääkaupunki Dijon oli Ranskan vassalli-alaa; mutta Burgundian "vapaakreivikunta", nyt tunnettu nimellä Franche-Comté, kuului Saksaan ja sen pääkaupungissa, Besançon'issa, Fredrik Barbarossa aikoinaan oli pitänyt valtiopäiviään. Vielä etelämpänä myöskin Dauphine ja Provence olivat keisarikunnan maita ja itse Lyon oli Saksalais-Romalaisen valtakunnan kaupungeita. Näistä alueista Rhône'n takaiset maat heti Hohenstaufien kukistumisen perästä alkavat liittyä Ranskan monarkiaan; mutta Yli-Burgundiassa kasvaa Ranskan kuninkuudelle uusi vaara, kun Bourgogne'n herttuat 15:nnessä vuosisadalla koettavat Saksan valtakunnan rajamaista rakentaa itsellensä suuren itsenäisen monarkian Jura-vuorilta Pohjois-mereen saakka. Kaarlo Rohkean, perikadon kautta tämä vaara poistuu ja Ranskan kruunu saapi silloin takaisin Bourgogne'n herttuakunnan ja Picardie'n; mutta Flandri ja Artois, jotka historiallisesti olivat Ranskalaisia vassallikuntia, joutuvat vierasten käsiin, ja Franche-Comté sekä Lothringi yhä jäävät ulkopuolelle monarkian rajaa. Vasta Richelieu'n ja Ludovik XIV:n politiiki kaksi vuosisataa myöhemmin saattaa siinä kohden perille, mitä Ludovik XI

oli aikonut. Näemme tästä, kuinka vaivaloisesti ja samassa kuinka johdonmukaisesti Ranskan historia on pyrkinyt kansallista eheyttänsä perustamaan.

Ja kuitenkin Ranskan kansa Keski-aikana toimittaa yhtä ja toista muutakin kuin paljaastaan omia kansallisia asioitansa. Ranska on ylipäänsä keski-aikaisen elämän oikea emä-maa, vaikka tämän aikakauden niinsanoakseni viralliset aatteet, paavikunta ja keisarikunta, ovat muualle sijoittuneet. Ranskassa läänitys-laitos ja ritarisuus saavat varsinaisen muotonsa; Ranskassa sekä hengellinen parannus-puuha että ristiretkien suuri liike pää-asiallisesti kehkiävät; Ranska vihdoin on keski-aikaisen opinkin varsinaisena ahjona. Mutta tämän yleisen vaikutuksensa ohessa Ranskan kansa herkeämättä jatkaa työtänsä kansallisen valtio-yhteyden saavuttamiseen, laventaen kuninkuuden vaikutusta yhä avarampiin piireihin. Sillä Ranskan kansallinen historia tähän aikaan on yksin-omaisesti Capetilaisten kuningasten. Nämä kuninkaatt eivät suinkaan kaikki noudata yhtäläistä politiikkaa, ja nekin, jotka paraiten edistävät kuninkaallisen vallan karttumista, eivät tointansa aja samalla tavalla; muutamat ovat hurskaita ja vilpittömiä niinkuin Ludovik Pyhä, muutamat kavalia ja julmia niinkuin Filippo Kaunis ja Ludovik XI. Mutta josko jaloja tai ilkeitä, heitä johtaa sama kansallinen henki, joka pyrkii kansan hajonneet jäsenet jälleen yhdistämään. Siveellisyyden kannalta katsoen, tämä Ranskan kuninkuuden historia toisinaan on varsin inhoittava; se on mitä riettainta vallan ja saaliin himoa, jonka mielilauseeksi sopii: "oikein ja väärin, kokoon käärin". Mutta siveellisenä pohjana on Ranskan kansan yhä varttuva kansallistunto.

Tämä Ranskan historian yleinen suunta, joka on yhdellänsä pysynyt Uudenkin aian läpitse, tämä Ranskan kansan yhtä-mittainen ponnistus jännittämään voimiansa sisälliseen yhteyteen ja ulkomaaiseen vaikutukseen, toi kuitenkin mukaansa muutamia haittoja, joita emme voi jättää huomaamatta. Kuninkuuden voima vahvistui yli kaikkien rajain ja se vastapaino, jonka muutoin feodaliset etu-oikeudet tai kolmannen säädyn karttuva arvo olisi voinut tarjota, raukesi ihan mitättömäksi. Englannin historiasta tiedämme, kuinka Parlamentti, vassallien kokous kuninkaan luona, vähitellen saattoi muuttua kansan eduskunnaksi ja vapauden turvaksi. Ranskassa sitä vastoin Parlamentit jo aikaisin joutuvat la'in-oppineiden Legistain valtaan, ja näiden ainoana periaatteena valtio-asioissa on tuo Romalaisla'ista lainattu hallitus-vallan rajattomuus. Näin feodali-aatelisto Ranskassa kadottaa, ei ainoastaan itsenäisyyttänsä, vaan myöskin vaikutus-voimansa valtiosäätyinä; se ei säilytä mitään muuta kuin yhteiskunnallisia etujaan ja tulee niiden kautta muille säätyluokille rasitukseksi, tekemättä kansan valtiolliselle vapaudelle mitään hyötyä. Mitä Ranskan porvaris-säätyyn tulee, se tietysti oli liian heikko panemaan kuninkaalliselle vallalle mitään rajoitusta. Jokainen tietää, kuinka esm. Stefano Marcel'in yritys panemaan jotakin perustus-la'illista hallitus-muotoa toimeen sai onnettoman lopun. Jokainen myöskin tietää, että Ranskan valtiosäädyt eivät milloinkaan saavuttaneet säännöllistä vaikutusta maan hallitus-asioihin, ja että 17:nneen vuosisadan alusta niitä ei enää edes kokoon-kutsuttu. Ludovik XIV:nnessä Ranskan kansa vihdoin sai kuninkaan, joka hallitsi kaikki kansallisen elämän liikehermot, jättämättä kansalais-vapaudelle vähintäkään liikkumisen tilaa hengellisellä tai maallisella alalla. Näinpä kuninkaallinen valta oli vuosisatojen kuluessa kasvanut kasvamistaan, kunnes se viimein päätyi varsinaiseen despotismiin. Mutta tämä kaikki ei tapahtunut ulkopuolella kansallishengen tarkoituksia. Tuo tunnettu lauselmä: "l'etat c'est moi" (valtio olen minä), oli oikeastaan alusta asti Ranskan historian käsitys kansallisesta kuninkuudesta. Juuri Ludovik XIV:nneen hallitus, joka saattoi Ranskan kansalliset harrastukset lopulliseen täytäntöön ja Ranskan maasta teki Eurooppalaisen politiikin keskustan, on todellakin Ranskan kansan omasta historiallisesta hengestä syntynyt. Se on samassa myöskin ollut Ranskan historian käänne-kohtana. Sillä nytpä entinen kansallinen suunta oli ajettu viimeisille perillensä ja uusi tehtävä, valtiollisen vapauden perustaminen, alkoi tästä-lähin vaatia uusiin historiallisiin ponnistuksiin.

Kahdes-kolmatta Luento. **Kansalliset tarinat: Englanti.**

Koska olemme kansallisten historiain tarkastamisessa alkaneet Romanilaisista kansoista, olisi epäilemättä Italian ja Ranskan perästä myöskin Espanja mainittava. Pyreneiden saarenon historia Keski-aikana onkin varsin omituinen; se on historia pitkästä kansallisesta taistelusta maahan asettuneita Muhammedilaisia vastaan ja sen ohessa historia vilkkaasta kansallisesta kehityksestä, joka tuopi mukaansa sekä ritarisuuden ihaninta kukoistusta että myöskin viljavaa valtiollista vapautta niissä pienissä valtakunnissa, mitkä taistelun aikana syntyivät. Keski-aian ja Uuden-aian raja-vaiheilla enimmäkseen näistä kuningaskunnista vihdoin olivat yhdistyneinä suureksi monarkkiaksi, ja Espanjan kansa, joka silloin levittää vaikutuksensa, ei ainoastaan Atlantin takaisiin löytömaihin, vaan myöskin Euroopan yleiseen valtio-keskuuteen, näyttää hetkeksi anastavan ensimmäisen arvo-sijan länsimaiden kansojen seassa. Vaan Espanjan suuruus ei tule pitkä-ikäiseksi; se varsin pian kadottaa sekä valtiollisen vapauden sisällisissä oloissaan että mahtavan valta-asemansa kansojen kesken, eikä ole sen perästä meidän päiviimme saakka voinut saavuttaa mitään mainittavaa virkaa inhimillisessä kehityksessä. Näin ollen meidän täytyy jättää Espanjan keskiaikainenkin historia sillensä, koska luento-aikamme mitta muutoinkin on liian lyhyt. Meidän täytyy, näet, rajoittaa tarkastustamme niihin kansoihin, jotka ovat olleet yleiselle inhimilliselle kulttuurille tärkeimmät, ja käännyimme siis tällä kertaa Englantiin, vapaiden valtiomuotojen varsinaiseen emämaahan.

Englannin historia Keski-aikana jakaantuu valtiollisesti kahteen jyrkästi eroitettuun aikakauteen, Anglosaksilaiseen ja Normandialaiseen. Oikeastaan sopii sanoa, että nykyisen Englannin

valtiolaitos lukee alkuperänsä niistä oloista, jotka olivat seurauksena Hastings'in tappelusta v. 1066 ja Normandialaisesta valloituksesta. Mutta enemmän, kuin tavallisesti luullaan, on myöskin Anglosaksilainen yhteiskunta jäänyt perustukseksi Normandialais-aian kehitykselle; katson sen vuoksi tarpeelliseksi tehdä lyhyen silmänluonnin Anglosaksilaiseenkin aikakauteen. Tietysti en kuitenkaan voi ottaa kertoakseni Anglosaksien ulkonaista historiaa: kuinka he ensin Germanilaisina retkikuntina maahan tulivat ja pitkällisen taistelun perästä tunkivat Britiläisen väestön tieltänsä, kuinka heidän seitsemän, kahdeksan valtakuntaansa vähitellen koottiin yhdeksi, ja kuinka he sitten parin sadan vuoden kuluessa saivat vaivalla ja tuskalla puolustaa itsenäisyyttänsä ja kulttuuriansa Skandinavian Vikingejä vastaan. Tämä kaikki ei kuulu nykyiseen tutkimus-alaan. Ainoastaan muutamat muistutukset Anglosaksilais-aian yhteiskunnallisesta kehityksestä ovat tässä välttämättömän tarpeelliset esille ottaa.

Siinä kohden on ensin huomattava eräs tärkeä omituisuus Anglosaksien asettumis-oloissa, kun niitä verrataan esm. Frankilaiseen valloitukseen Galliassa. Anglien ja Saksien valtakunnissa ei jäänyt voitettu väestö asemilleen valloittajain sekaan, niinkuin laita oli Romalais-maailman muissa, Barbarien haltuun joutuneissa maakunnissa, vaan se yhteiskunta, joka valloituksen kautta perustettiin, pysyi puhtaasti Germanilaisena ja säilytti loppuun asti tämän alkuperäisen pääluonteensa. Aikojen kuluessa kuitenkin tarve lujemmista valtio-siteistä matkaan-saatti muutoksia, jotka osoittavat aian yleistä taipumusta aristokratillisiin laitoksiin. Retkikunta-laitos anastaa silloin yhä tärkeämmän sijan, ja ylimysten seuralais-joukot (gesith), joihin yhdistyy, ei ainoastaan tilalon soturi-väestö, vaan myöskin halvempi tilallinen kansa, tunkevat vähitellen yleisen kansalais-sotapalveluksen syrjälle. Tosin Alfred Suuri (vv. 871-901) koettaa Kaarlo Suuren esimerkin mukaan asettaa yleistä asevelvollisuutta; mutta hänen sääntönsä joutuvat pian unohduksiin ja sota-laitoksessa niinkuin yhteiskunnassakin aristokratilliset taipumukset pääsevät voitolle. Niinpä kuninkaallisesta seuralais-palveluksesta syntyy Thani-arvo eroitukseksi halvemmista vapaista, Ceorleista. Knuutti Suuren aioista alkaen jo tapaamme varsinaista sääty-eroitusta: — "*kuninkaallisina* Thaneina" ovat isommat tilanhaltijat, joilla on vähintään 40 hidaa eli maatilaa, taikkapa tilattomatkin, jos he persoonallisesti ovat kuninkaan palveluksessa; "*kreivikunnan* Thaneina" ovat kaikki 5 hidaan omistajat. Nämä ylimykset ovat sovintosakkotaksassa muita korkeammalla ja harjoittavat jotakin poliisi-valtaa alustalaistensa ja seuralaistensa suhteen. Erinäinen poliisi-sääntö, niinkutsuttu "Rauhan-takaus" (Frithborg), määräsi, että halvemman kansalaisen piti joko kuulua erinäiseen kymmen-miehiseen takauskuntaan, joka oli keskinäisessä edesvastauksessa jäsentensä käytöksestä, taikkapa antauman jonkun herran suojelukseen ja "gesith'iin". Tällä tavoin seuralais-laitos tuli yhteiskunnan valtaavaksi voimaksi. Mutta, kumma kyllä siitä ei kuitenkaan syntynyt mitään varsinaista läänitys-laitosta, niinkuin Euroopan mannermaalle; sillä ihmisten yhteiskunnallinen väli ei rakentunut maan-omistukseen, vaan jäi kuin jäikin henkilölliseksi keskuudeksi ylhäisön ja alhaisen välillä. Joku keski-eräisyys Anglosaksien yhteiskunnallisissa oloissa oli tästä silminnähtävänä seurauksena.

Ylipäänsä Anglosaksit osoittivat omituista sitkeyttä vanhojen muotojen säilyttämisessä. Tämä oli muutamissa kohden kansallista heikkoutta; sillä tuo vanha Germanilainen yhteiskunta-laitos, jonka hajallista luonnetta ennen olen osoittanut, ei enää vastannut aian tarpeisin, eikä sekään aristokratillinen muodostus, jonka näimme samasta pohjasta kasvavan, antanut valtiolle tarpeeksi lujuttua ja voimaa. Juuri siitä syystä Anglosaksien valtakunta ei jaksanutkaan puolustaa itsenäisyyttänsä tuota lujasti järjestettyä feodali-armeijaa vastaan, jonka Wilhelmi Valloittaja toi mukaansa Ranskanmaalta. Mutta toiselta puolen sama vanhalla-olaisuus myöhemmin antoi Anglosaksilaiselle väestölle voimaa kestävänsä orjuuden päiviä Normandialaisen herruuden alla. Etenkin tärkeä kansan tulevaisuudelle oli tuo kunnallinen itsehallinto ja oikeuden käytös, joka oli pysynyt alkuperäisellä Germanilaisella pohjalla niissä kreivikunnissa (Shire'issä) ja kihlakunnissa (Hundareissa), joihin maa oli jaettu. Määrä-aikoina kreivikunnan miehet kokoontuivat, vanhimpaan aikaan eolderman'in eli kreivin, sittemmin kuninkaan asettaman sheriff'in (shire-gerefa'n) esimiehyyden alla, ja näissä kokouksissa sekä oikeuden jutut että alueen kunnallis-asiat ratkaistiin. Tätä tapoihin juurtunutta laitosta ei voinut vieraskaan valta sitten hävittää, ja vastaisina aikoina Englannin vapauden-taimi imi tästä kunnallisesta itsehallinnosta tuoreita elämän-nesteitä.

Niin täydellistä kansallista kukistusta kuin se, minkä Normandialainen valloitus matkaan-saatti Englannissa, ei ole historiassa usein nähty. Tosin Wilhelmi Valloittaja oli nousevinaan Anglosaksien kansalliselle valta-istuimelle ja lupasi säilyttää "Edward Tunnustajan la'it". Mutta itse teossa koko hallitusmeno muuttui muukalaiseksi ja kaikki Anglosaksilaisen yhteiskunnan yliset kerrokset lakaistiin säälimättä pois, ei ainoastaan maalliselta alalta, vaan kirkonkin piiristä. Näiden sijaan asettui Normandialainen, kieleltä ja mieleltä ihan muukalainen ylimys-sääty, joka istui maata vallitsemassa, aseellisen armeijan kaltaisena keskellä vihollista väestöä. Nämä Ranskasta tulleet valloittajat toivat feodalismien mukaansa valmiiksi kehittyneenä laitoksena; se tässä järjestyi vahvaksi despotilliseksi kahleeksi, jonka kaikki renkaat liittyivät kuninkaalliseen valtikkaan. Koko maa jaettiin vassallikuntiin, isompiin ja pienempiin, joiden kunkin haltijat olivat velvolliset asettamaan vissi määrä ritareita kuninkaan palvelukseen. Saadaksemme jotakin yleistä kuvaa senaikuisista oloista, tahdon mainita, että näitä kruunun pää-vassalleja ("Tenentes in capite", Chief-tenants) oli lukumäärältään noin 6 tai 7 sataa, mutta läänitys-alojen suuruus oli varsin erilainen; muutamat eivät sisältäneet kuin yksityisiä ritari-tiloja, muutamat taas useita satoja. Suuremmat kruunun-vassallit tietysti jakoivat alansa ala-vassalleille, niinkuin Euroopan mannermaallakin oli tapana, ja näiden ala-vassallien joukossa nyt jo tavataan paljon Anglosaksilaisiakin miehiä; sillä muukalais-asutuksen mies-luku nousi korkeintaan noin 7:ään tai 10:een tuhanteen mieheen, eli noin 35-40 tuhanteen henkeen, joka näkyy tehneen noin 2 % maan silloisesta väkiluvusta. Mutta kaikki valta ja johto oli kumminkin joutunut tuon Ranskalaisen vallas-säädyn haltuun, joka ei ymmärtänyt muun väestön kieltä ja tapoja, vaan vihollisen tavalla

piti sitä kovan kurin alla. Kaikki Englannin hallitsijatkin Wilhelmi Valloittajasta Edvard I:een asti ovat ihan vieraina maan alkuperäiselle kansallisuudelle, ja tuo kuuluisa Rikhard Leijonamieli, jonka mainetta Ranskan trubadurit ovat laulaneet, on tuskin muuksi katsottava kuin Ranskalaiseksi seikkailija-päälliköksi, joka sattumalta myöskin kantoi Englannin kruunua. Vuosisadan aiat ja enemmänkin on koko Englannin historia ikäänkuin upotettu tähän muukalaisuuden tulvaan.

Kuinka näistä orjuuden oloista vähitellen kasvaa Englannin kansallinen vapaus, tahdon koettaa muutamilla lyhyillä viittauksilla Teille selville panna. Ensiksi tulee minun huomauttaa, että siinä kehitys-työssä, joka nyt alkaa, kummallakin kansallisuudella, sekä Normandialaisella että Anglosaksilaisella, on ollut tärkeä osansa. Muistamista on, että valtiollisen vapauden ensimmäisiä ehtoja on tarkka järjestyks; sillä se vapaus, jolta puuttuu järjestystä ja kansallista itse-kuria, kutsutaan vallattomuudeksi, ja sen nojaan ei mitään valtiollista olemusta käy perustaminen. Anglosaksilaisen luonteen pää-vikoja näkyy olleen heidän taipumattomuutensa säännölliseen valtio-kuriin ja siitä seuraava valtiollinen velttous, joka matkaan-saatti heidän valtakuntansa perikadon. Sitä vastoin Normandialainen valta järjestyi ankarimman sotakurin malliin, ja siinä kohden feodalismin siteet muodostuivat Englannissa paljoa lujemmiksi kuin muualla Euroopassa. Ranskassa esm. katsottiin luonnolliseksi asiaksi, että paroonien ala-vassallit seurasivat omaa esivaltiaastaan, jos tämä oli joutunut sotaan kuningasta vastaan, ja erikois-sodat paroonien kesken olivat jokapäiväistä tavallisuutta. Mutta Englannissa joka mies oli edellä kaiken sidottuna alamaisuuteen kuningasta ja kruunua kohtaan, ja Wilhelmi Valloittaja otti ala-vassalleiltakin uskollisuuden-valorin. Ylipäänsä Normandialainen kuningas-valta Englannista heti alusta sai sotakomennon-kaltaisen ankaruuden, joka melkein yhtä tylästi koski Normandialaista ylimyskuntaa kuin voitettua väestöä. Mutta kumpaisellekin se oli hyvä koulutus yhteiskunnallisen hengen herättämiseksi. Myöskin Englannin umpinainen saari-asema vaikutti, ett'ei paroonit voineet etsiä etujensa keskustaa ulkopuolelta oman valtakunnan piiriä, ja varsinkin sitten kun Normandia oli kadotettu v. 1204, täytyi heidän yhä enemmän kodistua siihen maahan, johon ensin olivat muukalaisina tulleet. Näin syntyi lujan valtio-järjestyksen kautta yhteisiä etuja, jotka liittivät nuo viholliset väestöt toisiinsa; näinpä myöskin ensimmäiset ponnistukset valtiollisen vapauden saavuttamiseksi saivat alkunsa.

Saatan kenties edellyttää, että jo tavallisista oppikirjoista tiedätte ne syyt ja seikat, jotka vaativat Englannin ylimyksiä asettamaan jonkinlaista rajaa kuninkaallisen vallan väärinkäytöksille. Mutta hätäinen silmäys tuon kuuluisan *Magna Charta* asetuksen pykäläisin antaa meille selvän käsityksen siitä tirannillisesta hallituksesta, jota Normandialaiset kuninkaat Englannissa siihen saakka olivat harjoittaneet; täytyy ainoastaan lisäksi muistuttaa, että tämä mielivaltainen hallitus-meno ei ollut vasta Juhana Maattoman aikana alkanut, vaan jo ensi aioista saakka perustui kuninkaallisen läänitys-esivaltiuuden nojaan. Useat *Magna Charta*n säännökset tarkoittavatkin kuninkaallisen läänitysherruuden supistamista kohtuuden ja siivouden rajoihin. Nuo lukemattomat rahan-kiskomis-muodot, joilla kuninkaat olivat tottunut vassallejansa veroittamaan, milloin apujen tai vielä useammin sakkojen nimellä, milloin holhoja- ja naittaja-oikeuden varjolla, koetettiin nyt saada tarkalle la'in-pohjalle sovitetuiksi; itse la'inkäytöstä läänitys-asioissa pyydettiin suojella kuninkaallisten tuomio-istuinten mielivaltaa vastaan. Niinpä esm. nyt säädettiin: "Kreivit ja paroonit ovat ainoastaan vertaistensa tuomiolla sakoitettavat eikä korkeammalle kuin rikoksensa määrän mukaan". "Ei mitään kilpiveroa tai apumaksua saa päälle-panna, ellei yleisessä vassalli-kokouksessa ole päätetty, ja silloinkin on ainoastaan kohtuullinen apu säädettävä". Ala-ikäisen vassallin holhojana kuningas ei saa muka läänitys-alaa häviölle panna; läänitys-perilliset ovat naitettavat säätynsä mukaan, eikä kuninkaan mielivallalla; leski ei ole pakoitettava naimiseen, j.n.e. Nämä pykälät koskivat nimen-omaan paroonien omaa turvallisuutta; mutta *Magna Charta*n aikana Englannin ylimyskunta jo oli huomannut, että kansalais-vapauden suojelemiseksi tarvittiin kaikkien kansan-luokkain yhteinen harrastus, ja senpä tähden säädettiin sama la'in-turva, ei ainoastaan ala-vassalleille, vaan myöskin kaikille vapaille miehille valtakunnassa. *Magna Charta*n 42 § kuuluu:^[45] "Vapaata ihmistä ei saa kiinni ottaa eli vankeuteen panna tai omaisuudesta pois tuomita tai henkipatoksi tehdä tai maanpakolaisuuteen ajaa, ei kuninkaan eikä hänen käskyläistensä kautta, ellei se tapahdu vertaisten la'illisella tuomiolla eli maan la'in mukaan". Seuraavassa pykälässä kuningas pannaan vakuuttamaan "ei kellenkään myyvänsä, eikä keltään kieltävänsä tai viivyttävänsä oikeutta ja la'in-käytöstä". Nämä määräykset eivät tosiaan näytä sisältävän aivan ylöllistä mittaa kansalais-vapautta, ja sittenkin aikoja kului, ennenkuin niitä tarkasti noudatettiin. Mutta *Magna Charta* tuli olemaan se periaatteellinen kulmakivi, jonka nojassa Englannin kansa yhä edelleen kehitti yhteiskunnalliset laitoksensa.

Lähin askele tällä uralla oli Parlamentin synty, joka tavallisesti luetaan Simon de Montfort'in kapinasta Henrik III:n aikana, mutta kenties paremmalla syyllä on asetettava Edvard I:n hallituskautteen. Nimensä puolesta se tietysti on paljoa vanhempi, koska sana "parlamentum" (keskustelu) oikeastaan merkitsi kruunun-vassallien kokousta esivaltiaansa, kuninkaan, luona. Nämä kokoukset olivat laillansa jatkona Anglosaksilaisten Vitena-gemot'eihin (viisasten-kokouksiin), mutta seurasivat muutoin ihan luonnollisesti feodalisista tavoista, koska vassallien kumminkin täytyi joka vuosi tulla esivaltiaan luoksi, palvelustansa suorittamaan, ja silloin melkein oli välttämätöntä, että myöskin yleisistä asioista neuvoteltiin. Henrik II:n aikana oli kuitenkin tullut läänitys-velvollisuuden suorituksessa se muutos, että persoonallisen palveluksen sijasta maksettiin vuotinen kilpi-vero (scutagium), ja voimme arvata, että vassalli-kokoukset tästä aiasta olivat tulleet vähemmän säännöllisiksi. Sen vuoksi *Magna Charta* koetti tarkemmin järjestää niiden kokoontumista: ainoastaan näissä yhtymisissä oli muka luvallinen päälle-panna kilpi-veroja ja apu-maksuja, ja kuninkaan piti silloin kutsua arkkipispat, pispat, abbatit, kreivit ja suuremmat paroonit kukin eri kutsumus-kirjeellä, mutta vähemmät pää-vassallit yhteisellä kuulutuksella

sheriffien kautta, ilmoittaen myöskin asian, jota varten kokoon-kutsuttiin. Tällä tavoin hengellinen ja maallinen ylimyskunta oli saanut itseveroitus-oikeutensa laillisesti vahvistetuksi, ja se Parlamentin osa, jota sitten on nimitetty Yli-huoneeksi eli Lordien huoneeksi, oli jo pääasiallisesti valmiina. Ali-huoneen synty on paljoo hämäämpi ja tarvitsee erinäistä selitystä. Lähdemme siis nyt silmäilemään yhteiskunnan alisempia kerroksia kreivikunnissa ja kaupungeissa, joista varsinainen maan edustus on aikojen kuluessa muodostunut.

Olen jo edellisessä sanonut, että Anglosaksilainen kunnallis-laitos kreivikunnissa ei hävinnyt valloituksen kautta. Kreivikunta-käräjissä, joita nyt pidettiin joka kuukausi, toimitettiin sekä yhteuden-tutkinto siviili- ja rikos-asioissa että myöskin päätökset kaikenlaisista kreivikunnan yhteisistä asioista, niinkuin teiden ja siltain rakentamisesta, sisällisestä järjestyksen-hoidosta y.m. Mutta jäsenenä tässä kunnallis-toimessa olivat kreivikunnan kaikki vapaat maan-omistajat, niinkutsutut *Freeholder'it*. Mitä väkeä siis nämä olivat? —

Nimi *Free-hold* merkitsee ylipäänsä vapaata läänitys-tilaa, joko välittömästi kruunun alaisena taikka jostakin kruunun-vassallista riippuvana ala-läänityksenä; ja *Freeholder'it* olivat siis osittain pää-vassalleja (*Tenentes in capite*), osittain ala-vassalleja. Edellisestä luokasta täytyy kuitenkin erottaa pois kruunun suur-vassallit, valtakunnan ylimykset, jotka olivat liian mahtavia ja ylpeitä ryhtyäkseen kunnallisiin askareisiin. Vaan ala-vassallien luokkaan saapi lukea, ei ainoastaan niitä, jotka pitivät ritari-läänityksiä sotaisella velvollisuudella jonkun herran alla, vaan myöskin semmoiset, jotka maksoivat esivaltiaallensa määrättyä veroa viljassa tai rahassa, eivätkä siis oikeastaan kuuluneet läänitys-aristokratiaan. Ainoastaan lampuoti-tila (*villenagium*, josta Keski-aian lopulla, kun omistus-oikeus niissäkin vakaantui, syntyi niinkutsuttu "Copyhold") ei antanut asujaimellensa osallisuutta kreivikunnan käräjissä. *Freeholder*-säädyssä oli niin-muodoin kolme eri ainesta: 1:ksi Vähemmät kruunun pää-vassallit (*barones minores*); 2:ksi Ala-vassallit, joiden tilat olivat läänitys-alaisuudessa jollekulle pää-vassallille sotapalveluksen velvoituksella (*tenure en chivalry*); ja 3:ksi Verolliset perintö-talonpojat, joiden tilat tosin olivat läänitys-alaisuudessa, mutta ilman sotapalveluketta (*socagium liberum*, *tenure en socage*). Nämä kolme ihmis-lajia nyt alkavat yhteis-elämässä vähitellen hämmentyä yhteen. Kun sotapalvelus jo hyvin aikaisin vaihdettiin vuotiseen kilpi-veroon, ei ollut enää aivan silmiin-astuvaa eroitusta ritari-läänitysten ja talonpoikais-tilain välillä. Äsken mainittu kilpi-vero vaikutti senkin, että ritari-läänityksiä ruvettiin halkaisemaan pienempiin osiin; miehen ja ratsun palvelusta oli, näet, ollut mahdoton ositella, mutta kilpi-raha saatettiin jakaa vaikka sadanneksiin. Tämä taipumus ritari-tiloja palstoittamaan oli niin yleinen, että Magna Charta koetti erinäisellä pykälällä sitä estää; mutta asia ei ollut autettavissa, ja Edvard I:n hallitessa vihdoon varsinaisella asetuksella annettiin siihen lupaa. Ja tämäkin seikka yhä enemmän poisti alkuperäiset arvon ja varallisuuden erotukset kreivikuntien piirissä, niin että eri ihmis-lajit alkoivat naimisten ja tointen kautta yhteiskunnallisesti hämmentyä. Kun muistamme, että päävassallit alkuansa olivat pelkkiä Normandialaisia ja alavassallitkin suurimmalta osalta valloittaja-kansaan kuuluivat, mutta talonpoikais-tilain haltiat yksin-omaisesti olivat Anglosaksilaista sukuperää, on helppo ymmärtää tämän yhteen-sulamisen kansallinen merkitys. Voittajat ja voitettut tulevat tällä alalla yhdeksi kansaksi sekä mielen että kielenkin puolesta. Englannin nykyinen kansallisuus syntyy, ja Englannin kieli saapi alkunsa.

Mutta meidän oli erittäin tutkiminen, kuinka kreivikunta-olot vaikuttivat Parlamenti-laitokseen. Katsokaamme. — Olemme jo nähneet, että kruunun vähemmätkin pää-vassallit olivat sekä oikeutetut että velvoitetut saapumaan kuninkaan kutsumiin kokouksiin, vaikka kutsumus heille annettiin ainoastaan yleisellä kuulutuksella sheriffien kautta. Vähä-varaisempina miehinä he eivät kuitenkaan jaksaneet itse kukin kohdaltansa saapuville tulla, vaan tavaksi tuli, että saivat keskuudestaan valita kaksi edusmiestä kustakin kreivikunnasta. Nämä edusmiehet tietysti valittiin kreivikunnan käräjissä, ja välttämätön seuraus oli, että varsin pian kaikki *Freeholder'it* tulivat vaaliin osallisiksi. Nuo tällä tavoin Parlamentiin lähetetyt edusmiehet tosin vastakin kantoivat nimen "kreivikunta-ritarit"; vaan heidän säätynsä jo käsitti, ei ainoastaan pää-vassalleja ja ala-vassalleja, vaan myöskin vapaat perintö-talonpojat.

Näemme siis, kuinka Englannissa feodalisminkin perustuksella vapaita valtiolaitoksia saattoi kehittyä, vaikka tunnustaa täytyy, että Anglosaksilainen kunnallis-laitos siihen oli tärkeänä välikappaleena. Merkillistä on, että kaupunkienkin edustus-oikeus Englannissa näkyy rakentuneen feodali-periaatteisiin. Lontoo hyvin varhain itsehensä yhdisti pienen Middlesex'in kreivikunnan ja peri sen oikeudet. Muut kaupungit olivat enimmältään kruunun epä-vapaita vero-alueita, jotka ensi-aikoina tavallisesti annettiin arennille ahnaiden aatelismiesten haltuun. Silloin kaupunkilaiset keksivät sen keinon, että itse ottivat itsensä arennille ja sillä tavoin saivat oikeuden itse järjestää veroituksensa. Tämä niinkutsuttu "kaupungin vuokraus" eli "läänitys-vuokraus" (*firma burgi*, *fee-farm*) oli heille itse-hallinnon alku. Lisäksi ostivat itsellensä muutkin kunnallis-oikeudet, mitä kreivikunnilla ennestään oli, ja saivat kuninkaalta erinäisen vapaus-kirjan (*charta incorporationis*), jonka voimasta kaupunkikunta kokonaisuudessaan käsitettiin joksikin kruunun pää-vassalliksi. Mutta semmoisena tietysti kaupunki oli oikeutettu Parlamentiinkin tulemaan, s.o. lähettämään sinne edusmiestä.^[46] Havaitsemme tästä, että porvaritkin osasivat eduksensa käyttää Normandialaista feodali-laitosta. Englannin kansan historiassa onkin se omituisuus, että orjuuden kahleita ei ole muserrettu, vaan niitä on taottu ja taivutettu, kunnes niistä on syntynyt yhteiskunnallisen järjestyksen ja kansalais-vapauden hyödyllisiä kehitys-muotoja. Siinä on todellakin loistava esimerkki kansallis-hengen voimasta ulkonaisten olojen muodostamisessa.

Näistä aineksista, joiden syntyä edellisessä olen koettanut lyhyimmiten selittää, on Englannin vapaa edustus-laitos saanut alkunsa: hengellisistä ja maallisista ylimyksistä muodostui ylihuone, kreivikunta-ritareista ja kaupunkien edusmiehistä ali-huone. Parlamentin varsinainen voima tuli alusta saakka olemaan siinä, että se piti valtakunnan kukkaroa hallussaan eli toisin sanoin, että

se oli oikeutettu myöntämään tai kieltämään jokaista lisä-veroa. Kuinka Englannin ylpeät paronit (v. 1297) pakoittivat tuota jäntevää Edvard I:stä vahvistamaan tätä Parlamentin itseveroitus-oikeutta, tiedätte epäilemättä historiallisista kertomuksista. Mutta huomiota ansaitsee itse vahvistus-kirjan sanat: "Ei mitään apumaksua tai veroa saa päälle panna eli nostaa, elleivät ole yhteistä suostumustansa antaneet arkkipispat, pispat, kreivit j.n.e. sekä muut vapaat miehet valtakunnassamme". Tämä suostumisen yhteisyys oli sen vuosi tärkeä, että se liitti Parlamentin eri ainekset yhdeksi ainoaksi valtio-mahdiksi. Laki ei enää tietänyt eri sääty-eduista ja eri kansallisuuksista, vaan Englanti oli yhtenä kansakuntana Parlamentissaan edustettu.

Paljon olisi vielä lisättävää Keski-aikaisen Englannin seuraavista vaiheista: — kuinka kansallistuntu varttui Edvard III:n Ranskalaisen sodan kautta, kuinka Englannin kieli alkoi muodostua kirjallisuudessa, tunkien Ranskan kielen pois sijalta, kuinka Parlamentin vaikutus-voima vähitellen karttui olletikkin Lordien rohkean itsenäisyys-tunnon kautta, ja kuinka vihdoinkin Ruusujen sota heikensi ylimyskunnan voimaa ja sen vuoksi myöskin joksi-kuksi aiaksi koko parlamentin merkitystä. Mutta nämä tapaukset eivät enää ole tutkimuksellemme yhtä tärkeitä kuin tuo suuri kansallinen ja yhteiskunnallinen muodostus, jonka luonnetta olen koettanut edellisessä selittää. Englannin yleis-inhimillinen merkitys on pää-asiallisesti ollut sen vapaissa valtio-laitoksissa, ja näiden syntyä meidän piti tällä kertaa etupäässä tarkastella.

Kolmas-kolmatta Luento.

Kansalliset historiat: Saksa, itäiset kansat.

Mitä se on, joka kansojen kohtalot on niin erin-kaltaisiksi muodostanut? — Lähin vastaus kuuluu, että se on kunkin kansan oma luonne sekä ne ulkonaiset asianhaarat, joiden vaikutuksen alla tämä luonne on kehittynyt. Nämä asianhaarat taas ovat monenlaista laatua, ei ainoastaan ilma-ala ja maatieteellinen asento, vaan myöskin valtiolliset suhteet ja kansan koko entisyys. Kaikki nämä seikat tietysti määräävät kansallisen luonteen ja vaikuttavat niin-muodoin kansan tekoihin ja sen tulevaisuuteen. Mutta erehdystä kuitenkin olisi, jos päättäisimme kansojen historian kehittyvän muuttumattomien luonnon-lakien mukaan, ehdottomaan suuntaan, välttämättömän täytymyksen nojassa. Kansojen niinkuin yksityistenkin elämässä on täytymyksen ohessa aina suuri määrä ehdon valtaa eli teon vapautta. Kunakin hetkenä on teko ehdon asia, jos kohta olevaisten olojen vaikutuksen alaisena, — ja näitä ulkonaisia vaikutuksia, jopa omaa luonnettansakin kansa voipi itse teossa muodostaa, vieläpä vastustaa ja voittaa. Sillä tehty teko ei ole mikään ollut ja mennyt asia, vaan kerta tehtynä se muuttuu teko-asiaksi, "faktum'iksi", joka painaa jälkensä kansan luonteeseen ja niin-muodoin itsekin vaikuttaa määrääväisenä seuraaviin tekoihin ja kansan tulevaisuuteen. Kansan historia esittää näiden tekojen jaksoa, mitenkä ne ovat toisistansa seuranneet, mutta se esittää samassa kansan luonnetta, joka osittain on teoista saanut muotonsa, osittain on tekoihin alituisesti vaikuttanut.

Olen edellisissä luennoissa koettanut kuvata kolmen Eurooppalaisen pääkansan luonnetta niiden keskiaikaisissa teoissa, ja olen jo, niin paljon kuin näiden luentojen ahtaat rajat sen sallivat, viitannut niihin vastakohtiin, joita nämä kansalliset historiat tarjoovat. Italiassa olemme nähneet kansakunnan, joka sairastaa vanhuuttansa, eikä vielä vuosisatoihin löydä kansallista aatetta, josta se voisi uudesta-syntyä ja nuortua. Ranskassa taas tämä kansallinen uudistus on johtavana aatteena; hajonneiden kappaleiden kokoaminen on kansallishengen melkein ainoana silmämääränä, jonka tähden yhteiskunnallinen ja valtiollinen vapaus aina jääpi syrjemmäksi. Sitä vastoin Englannissa juuri kansalaisvapauden perustaminen on tuo suuri historiallinen teko, joka Englannin kansakunnasta on luonut Eurooppalaisen pääkansan. Mutta näiden vastakohtien johdosta tahdon erittäin huomauttaa, että niin Englannin kuin Ranskankin historiassa kansan oma ehdon-valta on vaikuttanut vastoin ulko-olosten luonnollista taipumusta, muodostaen niitä toiseen suuntaan, kuin mihin kansallisen historian alku on viitannut. Historia ei tunne tirannillisempaa hallitus-valtaa, kuin minkä Normandalaiset kuninkaat Englannissa harjoittivat, eikä katkerampaa vihaa kuin niiden kahden kansallisuuden, jotka valloitus oli pannut yhdessä asumaan. Kuitenkin kansan historiallinen toiminta on näistä epä-vapauden juurista kasvattanut kansalais-vapauden jaloimmat hedelmät, taivuttaen feodalisminkin kankeita kaavoja tämän tarkoituksen mukaisiksi välikappaleiksi. Eroitus Ranskan suhteen astuu helposti silmiin; se huomataan jo Parlamentin nimestä, joka Englannissa tuli merkitsemään kansan edustus-laitosta, mutta Ranskassa ei milloinkaan ylennyt feodalisen oikeus-laitoksen virasta. Vaan Ranskankin kansakunta on yhtä jäntevästi, vaikka toiseen suuntaan, taivuttanut vastahakoiset ulko-olot kansallisen tarkoituksensa mukaan. Ranskan historian alku Hugo Capet'in aikana ei lupaa mitään muuta kuin täydellistä hajoomista eri valtioihin, jopa eri kansallisuuksiinkin. Vaan kansa parantaa tämän haitan vuosisatojen työllä, ja tämän työn ohessa varttuu Ranskan kansakunnan vaikutus maailman yleiseen kultuuriin. Mielestäni nämäkin esimerkit puolestansa todistavat, että kansallis-henget eivät ole pelkkien luonnon-voimain alaisina.

Suorana vastakohtana Ranskan kansan vaiheille on Saksan historia, jonka yleisiä piirteitä nyt lähdemme tarkastamaan. Olen jo ennen muistuttanut, että Saksan valtakunta oli Kaarlo Suuren luoma; hänpä kaikkien ensin oli yhdistänyt kaikki Germanilaiset heimokunnat yhteisen valtikan alle ja hänen mahtava haamunsa oli heihin istuttanut käsityksen yhteisestä kansallisuudesta. Kun Kaarlo Suuren maailman-monarkia hajoo ja Itä-Frankkien valtakunta irtaantuu erillensä, näyttää valtio-yhteys tässä Saksan kansakunnassa olevan paljoa lujemmin perustettuna kuin Ranskassa tai Italiassa. Niinpä esm. kruunun suur-vassallit Saksassa eivät saavuta perintö-oikeutta virkoihinsa ja läänityksiinsä; itse kuninkuus tosin Karolingisen suvun sammuttua on vaalin-

alainen ja niin-muodoin hallitus-valtansa puolesta rajoitettu; mutta kerta valittuna, Saksan kuningas harjoittaa esivaltiuuden oikeutta täydellä voimalla, läänittää herttuakunnat mielensä mukaan ja johdattaa vassallinsa tavan-takaa Alppien toisellekin puolen. Otto Suuren hallituskaudesta Barbarossaan saakka kestää tämä Saksan kuninkuuden loiston aika. Kaarlo Suuren keisarillinen arvo on silloin tullut Saksan kansakunnalle, jonka arvoniimi nyt on "Pyhä Roman-valta Saksalaista kansakuntaa"; keisarillinen kruunaus tosin tapahtuu Romassa, mutta vasta sitten kuin Saksan ruhtinaat kotosellaan ovat miehen valinneet. Keisarinsa kautta Saksa on saavuttanut esivaltiuuden koko läntisessä kristikunnassa. Lombardian rautakruunu seuraa keisarillista virkaa ikäänkuin kaupan-päällisiksi. Burgundian kuningaskunta näyttää noudattavan kappaleiden luonnollista vetovoimaa, kun se v. 1032 yhdistyy Saksan suureen valtio-kokoon. Kaikki muutkin pienet valtakunnat Saksan rajoilla, Tanska pohjasessa, Puola ja Unkari idässä, ainoastaan vaivaloisesti pelastavat itsenäisyytensä, ja Böhmin kuningaskunta lopulta muuttuikin Saksan valtion osaksi, saaden siinä erinäisen arvosijansa vaaliruhtinakunnan muodossa. Näin on Saksa kolmatta vuosisataa kristikunnan mahtavimpana valtana, joka näyttää pitävän historian ohjat hallussansa.

Mutta Hohenstaufien kukistumisen perästä Saksan valtakunnan ulkonainen ja sisällinen asema melkoisesti muuttuu. Keisarillinen nimi tosin pysyy, mutta kaikki valta Italiassa on menetetty ja Burgundian maakunnat lohkeavat yksitellen, melkein huomaamatta. Itse Saksassa vassallikunnat ja kaupungit alkavat elää omaa itsenäistä elämäänsä, ja keisarille ei jää muuta todellista valtaa, kuin mitä omat perintömaat hänelle tuottavat. Habsburg'in suvun hyvä onni on siinä, että se heti alusta hankkii itsellensä Itävallan perintömaat, sekä joukon muitakin aloja; tällä tavoin keisarin-arvo viimein tulee melkein perittäväksi tässä suvussa. Mutta myöskin läänitys-alat ovat vähitellen tulleet perittäviksi, ja entinen valtio-yhteys muuttuu vihdoinkin joksi-kuksi diplomatilliseksi keskuudeksi itsenäisten valtioiden välillä, jossa keisari on ainoastaan esimiehenä niinkuin "grafio" Germanilaisissa käräjissä ennen muinoin, — puheenjohtajana keskusteluissa ja päätöksen lausujana, jos nimittäin mitään päätöstä saadaan toimeen. Ylipäänsä ei kukaan enää tiedä, mikä on Saksanmaata, mikä ei. Jäseniä irtaantuu, ilman että ruumis siitä mitään tietää. Provence, Dauphiné, Lyon joutuvat Ranskan haltuun. Sveitsiläiset erkanevat, vaikka ovat Saksalaista kansallisuutta. Sama on laita Alankomaiden. Kun Kaarlo Rohkea koettaa perustaa uuden Burgundialaisen valtakunnan enimmästi Saksalaisista maista, se ei ole Saksa, joka vastusta tekee, vaan Ranska, joka ei voi sallia Bourgogne'n herttuakunnan paisuvan Eurooppalaiseksi suur-vallaksi. Keski-aian lopulla Saksa ei enää ole valtio, ei edes oikea liittokunta, vaan ainoastaan joku yleisen katholicis-kunnan ahtaampi piiri, jota maailman yleis-hallitsija, keisari, muka lähimmällä huolellansa hoitaa ja kaitsee.

Tätä hajoittamis-työtä ovat sitten Uuden-aian tapaukset jatkaneet, siihen saakka kunnes vihdoinkin tällä vuosisadalla kansallinen yhteis-valtio on aatteena ja tekona uudesta virinnyt. Nyt kun Saksan uusi keisarikunta Preussin johdolla jälleen astuu ko'ottuna valtana historian näkymölle, voimme sanoa, että Saksankin kansa on saanut voiton omasta entisyydestään. Mutta mikä tämän entisyyden niin hajanaiseksi oli tehnyt, siitä saattaa käsitys olla erilainen. Tavallisinta on, että syytetään Saksan kuningasten keisarillista virkaa niistä häviön vaiheista, joita Saksan kansa on kokenut. Ja epäilemättä on siinä syytöksessä jotakin perää. Nuo hedelmättömät retket Italiaan, joka jo ilma-alansakin kautta tuotti Saksan sotateille surman, taistelut paavien kanssa maailman herruudesta ja se epämääräinen huolenpito koko kristikunnan asioista, joka kuului keisarin-arvoon, oli nähtävästi heikontanut Saksan hallitsijain vaikutus-voimaa heidän omassa maassaan. Mutta minun ymmärtääkseni tämä ei kuitenkaan ollut pääsyyinä Saksan valtiolliseen häviöön; päin-vastoin keisariuden loisto lienee estänyt, ett'ei tämä hajoomis-tauti jo aikaisemmin vallalle päässyt. Emme, näet, saa unohtaa, että Saksan valtakunnan syntymisaikoina 9:nnellä vuosisadalla, sen herttuakunnat vielä edustivat eri kansallisuuksia, joiden välillä yhteydenhenki oli jotenkin heikko. Frankit Main-virran seuduilla olivat tietysti historiallisella oikeudella monarkiaan pää-kansana, ja heitä lähinnä seisoi Lothringin väestö, jossa kuitenkin Romanilaiset ainekset lännessä ja Frisit pohjasessa osoittivat vierasta vivahdusta. Sitä vastoin Schwabit eli Allemannit, Frankin herttuakunnan etelä-puolella, lienevät vielä säilyttäneet jotakin muistoa entisestä erikoisuudestaan, ja Baijerilaiset Tonavan varsilla olivat vasta Karolingien aikana kadottaneet itsenäisyytensä. Jyrkin erikois-henki asui kuitenkin Saksien mahtavassa kansakunnassa Elben ja Weser'in seuduilla. Vasta Kaarlo Suuren ankara käsivarsi oli kukistanut heidän itsenäisyytensä ja pakoittanut heidät kristin-uskoon; tämän perästä olivat tosin valtakunnan uljaina rajavartioina pohjan ja idän barbareja vastaan, mutta aivan vähän taipuvaisia tunnustamaan jonkun muun heimokunnan yli-herruutta. Saksanmaan hyväksi onneksi nostettiin Henrik Linnustajan kanssa Saksilainen suku hallitus-istuimelle, ja nyt seuraa Ottonen aika, Saksan suuruuden perustus. Mutta niin pian kuin kruunu jälleen luopuu Frankilaiselle suvulle, herää Saksien entinen heimokunta-henki uudestaan; samoin Schwabilaiset Hohenstaufitkin saavat runsain määrin kokea heidän itsepintaista vastahakoisuuttaan. Tämä heimokunnallinen erikois-henki, joka Saksissa selvimmin tulee näkyviin, on muuallakin tähän aikaan vaikuttamassa, ja siinä on mielestäni etevin syy, miksei Saksa voinut kokoontua ja lujittua varsinaiseksi valtakunnaksi. Kenties sopii lisäksi ottaa lukuun tuo Germanilaisissa vanhastaan vallitseva yksityis-henkilöllisyys, individualismi, joka ei rakastanut mitään lujia valtio-siteitä. Ylipäänsä Germanilaisessa luonteessa näkyy asuneen ja vielä nytkin asuvan suuri leviämisen-voima, mutta sen kautta myöskin taipumus hajalle haihtumaan. Kansain-vaellusten aikana Germanian retkikunnat olivat levinnet yli koko Länsi-Romalaisen keisarikunnan, jopa Afrikan Syrteihin saakka; keski-aian kullessa taas Saksan soturit ja uutis-asukkaat tunkeuvat Elbe'n yli itään päin, luoden itsellensä uusia isänmaita Slavilaisten entisillä aloilla sekä Itämeren itäisillä rannoilla. Saksan kansan koko historiassa havaitaan joku kansallisten tarkoitusten epä-määräisyys ja rajoittumattomuus: Keski-aikana yleisen maailman-herruuden aate, nyky-aikana taas "die weltumschlingende deutsche Kultur", s.o. Saksalainen sivistys muka maailmaa vallitsemassa. Mutta semmoinen

centrifugalinen, keskipakoinen luonne ei helposti löytänyt keskustaa, jonka ympärille se olisi voinut valtiollisesti kokoontua. Keisarillinen nimi, tuo kristikunnan korkein arvo, oli nähtävästi ainoa, joka siihen aikaan, josta nyt on puhetta, saattoi pitää Saksan valtion jäsenet johonkin määrin ko'ossa ja vähitellen heissä synnyttää yhteisen kansallis-hengen.

Ja muissakin katsannoissa keisariuden loisto on ollut Saksalle melkoiseksi hyödyksi. Italia, niin monen Saksalaisen miehen hauta, oli kuitenkin antikisen kulttuurin emämaa, josta palajaat toivat mukaansa moninaisia korkeamman viljelyksen siemeniä. Sillä tavoin aikakauden korkein sivistys alkaa juurtua Germanian metsissä, ja ennen kuin Saksan mahtavuus vielä on kallistunut lopullensa, alkaa sen kulttuuri-vaikutus tehokkaasti levitä kaukaisiin seutuihin Euroopan silloisilla takamailla. Olen jo maininnut Saksalaisten valloitusta ja uutis-asutusta läntisten Slavilaisten aloilla. Nykyinen Meklenburg, Brandenburg, Pommeri ja Saksin sekä ruhtinakunnat että kuningaskunta ovat sillä tavoin tulleet Saksalaisiksi maiksi; 13:nnella vuosisadalla Saksalais-ritarikunta asettui Preussiin, jonka alkuperäinen väestö hävitettiin, ja melkein samaan aikaan toinen Saksalainen ritaristo perusti herruutensa Liivinmaalle sekä muihin Itämeren maakuntiin Suomenlahteen saakka. Eikä siinä kyllä; myöskin pohjoisissa valtakunnissa, Tanskassa ja Ruotsissa, alkaa näillä ajoin Saksalainen vaikutus olla varsin suuri. Valdemar Seier'in aioista alkaen tunkeuu feodalismi Saksasta Tanskanmaan oloihin; se etenee Ruotsiinkin asti, vaikka se siellä ei milloinkaan ennätä täydellisesti juurtumaan. Feodalismi silloin edustaa aian korkeinta sivistystä, ja ne Saksalaiset ritarit, jotka tarjoutuvat pohjoisten kuninkaiden palvelukseen, tuovat mukaansa edistyneempää käsitystä sota- ja hallitus-asioissa. Maunu Latolukon aioista alkaen, mutta oletikkun 14:nnen vuosisadan kuluessa on Saksalais-tulva Ruotsissa ja Suomessa erinomaisen mahtava; se on osittain tuntunut näillä mailla kansalliseksi rasitukseksi, mutta sen kulttuuri-merkitys ei suinkaan ole ollut vähäinen. Vihdoin Saksalaisten yritteliäisyys toisellakin toimi-alalla on ollut kenties vieläkin merkillisempi. Jo 12:nnella vuosisadalla Saksalainen salainen kauppa levisi Itämeren vesille ja seuraavien aikojen kuluessa Saksan "Hansa", tuo valtiolliseksi liittokunnaksi järjestynyt kaupunkien yhdistys, anasti haltuunsa kauppa-liikkeen kaikilla pohjoisilla merillä. Näemme kaikista näistä esimerkeistä, kuinka rikas elämän-voima yhä uhkusi Saksan kansallisuuden suonissa vielä Keski-aian lopullakin, vaikka sen valtiollinen kokonais-vaikutus jo oli kadoksissa. Keisariuden varjo, joka jälillä oli, ei enää ohjannut kansan jäseniä yhteisiin ponnistuksiin, mutta antoi suuruudellansa kumminkin jotain suojaa niille monihaarisille yritysille, joihin kansallis-henki oli hajonnut. Tuo suuri emäpuu oli marras ja kuivunut; mutta juuret lykkäsivät tuuheita vesoja, jotka todistivat, että elin-voima ei suinkaan ollut loppunut.

Tulemme vasta näkemään, kuinka tässä vilkas-henkisessä Saksalaisessa pikku-maailmassa, missä lukemattomat isommat ja pienemmät valtiot — ruhtinakuntia ja pispakuntia, vapaita kaupunkeja ja, herras-alueita melkein itsenäisinä ajoivat omaa politiikkaan ja missä joka haaralla syntyi kirjavinta häärinää kaikilla yhteis-elämän aloilla — tulemme näkemään, kuinka näissä keskuuksissa Uuden-aian aate, Uskonpuhdistus, löytää alttiin maa-alan ja ensin pääsee puhkeamaan. Vaan täksi kertaa heitämme Saksanmaan sillensä ja lähdemme hätäisesti katselemaan Euroopan pohjoisia ja itäisiä kansoja, joiden virka ihmiskunnan yleisessä kehityksessä vielä oli verrattain vähäinen. Nämä syrjäisemmät kansat olivat kumminkin jo sen verran astuneet historiallisten tapausten piiriin, että kysymystä saattoi nousta, missä määrin olivat kelvollisia ottamaan itsenäistä osaa ihmiskunnan suurissa tehtävissä. Tästä kysymyksestä näet riippui, tokko kykenisivät kansallisuuttansa pelastamaan tuossa historiinkin alalla tapahtuvassa "taistelussa olemisen tähden". Saammepa nähdä, että vastaus on tullut kovin erilaiseksi eri kansojen suhteen.

Tärkeimpänä näistä puheena-olevista kansoista oli tällä hetkellä Magyarien kansakunta eli Unkarilaiset entisessä Pannoniassa sekä Karpatien ja Tonavan välisellä alalla. Vaikka myöhään tulleina Eurooppalaisen kehityksen keskuuteen ja vaikka kielen ja syntyperän puolesta ihan vieraina entisille kulttuurin kannattajille, Unkarilaiset kuitenkin varsin pian asettuivat sivistyskansain riviin, vastaan-ottaen oletikkun Italiasta aian korkeimman viljelyksen aineita ja välikappaleita. Kun 14:nnen vuosisadan alulla Anjoulainen suku Neapelista tulee hallitus-istumelle ja pian sen jälkeen Turkkiilaisten tulo Eurooppaan alkaa läntiselle kristikunnalle vaaraa tuottaa, muodostuu Magyarien luonnollinen uljuus loistavaksi ritarisuudeksi, jonka kukoistuksena on Juhana Hunyady'n ja Matthias Corvinon aiat. Länsi-Euroopan suojeleminen Islamia vastaan on sitten monta vuosisataa ollut Unkarin kansan historiallinen virka, jonka vaivoja se Suomen-luontoisella sitkeydellä on kestänyt. Tähän taisteluun se on ollut vähällä menettää sekä itsenäisyytensä että kansallisen olemuksensa, puhumatta siitä, että Corvinon perustama kulttuuri suureksi osaksi hukkui. Vaan karkaistuna vastoinkäymisten ahjossa, on Unkarin kansa jälleen toipunut tainnoksistaan ja valmistaa itsensä paraikaa uusille tehtäville maailman historiassa.

Slavilaisten kansain asema historiassa on vaikeampi arvostella. Koko läntinen Slavilais-maailma Elbe'stä Oderiin ja osittain Veikseliin saakka joutui jo Keski-aikana Saksalais-tulvan nieltäväksi ja on siihen hukkunut. Syynä oli, että kaikki nämä heimokunnat eivät osanneet tehdä tuota välttämätöntä askeletta kristityn kulttuurin keskuuteen, kadottamatta elin-voimaansa ja kansallista henkeään. Onnellisempi näitä heimolaisiaan on ollut Tshekkien kansakunta Böhmissä ja Moraviassa, vaikka senkin kansallinen olemus on yhä ollut kovien vaiheiden alainen. Katson ylipäänsä vaaralliseksi laskea jyrkkiä tuomioita kansojen syntyperäisestä ky'ystä tai kykenemättömyydestä, ja olen jo ennen lausunut, että kansat voivat luonteensa vikoja korjata. Kuitenkin minun täytyy huomauttaa sitä oikullista epäjohtollisuutta, joka ilmaantuu Tshekkien koko historiassa. Sviatopluk'in Suur-Moravia lupaa jo 9:nnellä vuosisadalla mahtavaa kansallista kehitystä, jota Kreikasta tuotu kristin-usko olisi saattanut varustaa korkeamman kulttuurin siemenillä. Vaan Suur-Moravian valta ei kestänyt aian myrskyjä, ja itse kristin-usko tuli uudistettavaksi Latinalaisen kirkon malliin. Näiden vaiheiden ohessa Saksalaisuus yhä

voimakkaammin tunkeutui Tshekkien kansalliseen alaan, kunnes vihdoin Böhmin kuningaskunta astui vaaliruhtinakuntana Saksan valtio-yhteyteen. Sitten, 14:nnen vuosisadan lopulla ja seuraavan alulla, herää mahtava kansallinen ja kirkollinen itsenäisyyden-liike, joka Hus'in ja Hieronymon nimellä on saanut yleis-historiallisen merkityksen. Mutta Husilais-sodat päätyivät täydelliseen uupumukseen, joka kesti lähes kaksi vuosisataa. Sen perästä kolmenkymmenen-vuotisen sodan alku uudestaan osoittaa kansallista ja uskonnollista innostusta, joka kuitenkin masentuu silloinkin ulkonaisen väkivallan alle. Nyky-aiosta puhumattakaan, näemme siis Tshekkien historiassa useat kerrat jaloja ponnistuksia, joita ei kuitenkaan käytännöllinen maltti ja viisaus ole ohjannut; innostuksen mentyä, on kansa jälleen vajonnut tympeään kykenemättömyyteen. Joku haperuus kansallisessa luonteensa näkyy vaikuttavan, että yritysten terä niin helposti katkeaa. Mutta sittenkin on kansan elin-voima yhä säilynyt, vaikka se tähän saakka ainoastaan puhdittain on näkyviin tullut.

Varsin mahtava Slavilainen valtakunta syntyi Keski-ajan kuluessa Veikselin varsilla Puolanmaalla, jonka suuruuden aika oikeastaan alkaa 14:nnen vuosisadan lopulla, jolloin Litvan voimakas, mutta vieras-sukuinen kansa siihen liittyi. Venäjän kansa oli siihen aikaan hajonneena pieniin ruhtinakuntiin ja levitti tehokkaasti uutis-asutuksiansa Suomen-sukuisten kansain aloilla, mutta oli itse suureksi osaksi joutunut Tatarien yliherruuden alle. Tällaisissa oloissa Puolan valta otti koko Venäläisen emämaan Dnieper'in varsilla haltuunsa ja näytti muodostuvan itäisen Euroopan varsinaiseksi suur-vallaksi. Mutta useat sisälliset ja ulkonaiset seikat ovat tehneet Puolan suuruudesta lopun; Venäjä on palannut metsistänsä ja ottanut itäisen maailman ohjat käsiinsä. Tämä Slavien keskinäinen taistelu on kuitenkin vasta uudemmallalla ajalla saanut yleisen Eurooppalaisen merkityksen.

Sopisi vielä mainita Skandinavian kansain keskinäisiä taisteluita Keski-aikana, unioni-yritykset Margaretan aioista alkaen ja ne ponnistukset, jotka valmistivat Ruotsin itsenäisyyden ja yleis-historiallisen vaikutuksen Uuden-ajan tullessa. Sopisipa vihdoin puhua jotain Suomenkin kansan asemasta maailmassa, sen syntymästä ja kasvamisesta Keski-ajan kuluessa. Mutta nämä asiat vaatisivat erinäisen luento-sarjan, joka voisi edes johonkin määrin tyydyttää isänmaallista harrastustamme. Tahdon sen vuoksi tähän lopettaa katsaukseni Keski-ajan kansallisiin historioihin ja palata takaisin ihmiskunnan yleisiin vaiheisiin, Uuden-ajan alkajaispuuhiin.

Neljäs-kolmatta Luento. Siirto Uuteen-aikaan.

Olemme Keski-ajan historian päätteheksi ottaneet sen-aikuisten pää-kansain erikois-historiat tarkastuksen alle ja palajamme jälleen niihin yleisiin johtaviin aatteisiin, jotka liittävät nämä erinäiset kehitys-sarjat yhteiseksi ihmiskunnan historiaksi. Juuri tällä hetkellä, Keski-ajan lopulla ja Uuden koittaessa, on oletikkini yksi johtava aate, joka huomattavalla tavalla pyrkii valtaan, nimittäin valtio-itsenäisyyden aate. Se on likeistä sukua kansallisuus-aatteen kanssa, mutta ilmaantuu vähän toisenlaisessa muodossa, vaikka tarkoitus on sama. Asian laita on, että kansat nyt alkavat varttua täys-valtaisuuden ikään, alkavat sen vuoksi kyllästyä kirkon äidilliseen holhoukseen ja ryhtyvät siis täydellä tarkoituksella itse ohjaamaan omia ja muun maailman asioita. Vaan voidaksensa jotakin tehollista toimeen saada, havaitsevat tarpeelliseksi lujittaa ja jännittää niitä kansallisen olentonsa jäseniä, jotka välittävät kansan vaikutus-voimaa ulospäin. Kansallisuuden aate sen vuoksi ensin ilmestyy lujan hallitus-vallan harrastuksena. Niinpä nyt 15:nnen vuosisadan kuluessa melkein kaikissa maissa tapahtuu, että hallitus-muoto tulee entistä itsevaltiaammaksi ja kansalaisten yksityinen vapaus supistetaan yhä ahtaammalle. Kansalais-vapaus ja kansalliset tarkoitukset eivät sillä hetkellä seuraa toisiansa, vaan kansat antavat vapautensa alttiiksi, astuakseen historialliseen vaikutukseen muiden kansa-henkilöin rinnalle.

Tämä ilmiö ei ole joka paikassa ihan yhtäläinen, ja eri maissa joskus eri syyt ovat siihen vaikuttamassa, mutta yleinen suunta on kuitenkin kaikkialla ihan sama. Ranskassa kansan koko edellinen historia on tarkoittanut kansallisten voimain kokoomista kuninkuuden ympärille, eikä siis tapahdu mitään uutta tai odottamatonta, kun pitkien Englantilais-sotien perästä hallitus-valta kuninkaan kädessä yhä laajenee ja lujenee. Kun Ludovik XI kavalalla, mutta kansallisella politiikillaan kukistaa feodali-herrain itsenäisyyden, hän ainoastaan saattaa täytäntöön, mitä kansallis-henki jo kauan aikaa on himmeästi mielinyt, ja Ranskan porvarit, joita Ludovik kaikessa ystävyydessä aivan mielivaltaisesti veroittaa, eivät suinkaan pyydä rajoittaa sitä kuninkaallista valtaa, joka niin hyvään tarkoitukseen käytetään. Englannissa sitä vastoin hallitus-vallan lujittuminen Keski-ajan lopulla näyttää olevan poikkeuksena kansallisen historian yleisestä suunnasta; sillä, niinkuin edellisessä olemme nähneet, kansalais-vapauden perustaminen on ollut Englannin kansan yleis-inhimillinen tehtävä maailman historiassa. Mutta sillä hetkellä ajan yleinen taipumus vaikuttaa tässäkin maassa samaan suuntaan kuin muuallakin. Edvard III:n aikana ovat valloittajat ja valloitetut vihdoin sulaneet yhdeksi kansaksi, jonka uhkuava nuoruuden voima pyrkii ulospäin vaikuttamaan. Silloin siis ryhdytään tuohon pitkälliseen taisteluun Ranskan kruunusta, ja tämän kansallisen taistelun tarpeeksi kuninkuuden voima enenee. Ranskan-sotien perästä syntyy Englannissa Ruusujen sisällinen taistelu, jossa ylimyskunta raivoo itseänsä vastaan ja melkein tykkönään häviää. Mutta Englannin ylpeät ylimykset ovat siihen asti olleet kansalais-vapauden vahvimpana tukena; sillä "halvat commons", yhteisen kansan edusmiehet alihuoneessa, ovat vielä liian heikkoja, voidaksensa panna kuninkuudelle mitään rajoja. Senpä tähden Tudor'in huonekunta, joka sisällisen taistelun loputtua nousee hallitus-istuimelle, on itsevaltiaampi kuin edelliset Englannin kuninkaat Juhana Maattoman aloista asti ovat olleet.

Mutta sen ohessa Englannin valtio jo alkaa jotakin merkitä maailman yleisissä keskuuksissa, ja sitä varten kansa ei tunne aivan raskaaksi kotoisen hallitus-vallan ankaruutta. Muissakin Euroopan valtakunnissa tullaan tavalla tai toisella yhtäläisille perille. Espanjassa tähän aikaan Ferdinand Katholinen ryhtyy jäntevällä kädellä kansallisen historian johtoon. Kastilia ja Arragonia yhdistetään, Granadan Maurilainen valta kukistetaan ja Espanja kohoaa yht'äkkiä suur-vallaksi, ei ainoastaan Euroopassa vaan myöskin kaukaisissa, ennen tuntemattomissa maan-osissa. Mutta tämä mahtava kansallinen voimistus tapahtuu yhä karttuvan itsevaltiisuuden nojassa. Kansalais-vapauden takeet joutuvat häviölle ja valtiollinen Inkvisitioni astuu niiden sijaan. Jos tästä käännyimme Italiaan ja Saksaan, näemme tosin kansallisen valtio-yhteyden niissä maissa hajalle menneen, mutta joka paikassa kumminkin havaitaan taipumus luomaan vahvoja valtio-kokoja ja lujia hallitus-muotoja. Pohjois-Italian pienet tasavallat ovat hävinneet ja koko Lombardia, vihdoinpa Genuakin, yhdistetään Milanon herttuakuntaan. Florens'in tasavallan sijaan syntyy Toskanon herttuakunta Medici-suvun vallan alla. Venetia, joka onnella oli levittänyt valtansa sekä maalla että merellä, säilytti tosin tasavaltaisen hallitus-muotonsa; mutta jokainen tietää, että tasavalta tässä ei muuta merkinnyt kuin ankarinta valtio-despotismia. Saksassa kenties valtiollinen muodostus-toimi on laimeampi, koska kansallinen luonne oikeastaan käypi toista suuntaa. Kuitenkin sekä Habsburgilainen huonekunta että muutkin ruhtinaat tähän aikaan kokoavat valtaa niin lavealta, kuin kunkin voima ulottuu, ja samoin Kaarlo Rohkean yritys perustamaan Burgundialaista valtakuntaa on aikansa mukainen ilmiö, vaikka sama mies Ranskan vassallina on feodali-itseenäisyyden edustaja Ludovik XI:ttä vastaan. Vihdoin Skandinaviankin maissa samat taipumukset, samat seuraukset. Oldenburgilaiset hallitsijat Tanskassa, varsinkin Kristian II, ryhtyvät säälimättömällä ankaruudella hallitus-ohjiin, ja itse Ruotsinmaalla, jonka olot silloin olivat muodostuneet aristokratillisen tasavallan malliin, osoittaa nuori Steen Stuure Svantenpoika tavattoman jäntevyyden, joka ennustaa Vaasan suvun aikoja. Mihin ikinä siis käännyimme, koko sillä alalla, johon yleis-historian johtavat aatteet tähän aikaan ulottuvat, on sama valtiollinen työ tekeillä. Kansat tahtovat olla voimakkaasti edustettuina ja käsittävät vaiston-tapaisesti, että luja hallitus on siihen ainoa keino.

Minun tulee sivu-mennen muistuttaa, että toinenkin vaikutin, joka oli enemmän yhteiskunnallinen kuin kansallinen, johti samoilta perille. Keski-ajan koko entinen yhteiskunta, sen metelinen feodali-laitos ja sen hajanainen kunnallis-vapaus, oli vanhentunut eikä vastannut siihen sivistys-kantaan, johon ihmiset olivat ennättäneet. Euroopan yleinen kultuuri, sen kauppa ja elinkeinot niinkuin myöskin ihmisten koti-elämä ja keskinäinen kansa-käynti, sanalla sanoen kaikki, mikä yhteiskunnalliseen menestykseen luetaan, oli jo kohonnut niin korkealle, että kaivattiin parempaa järjestystä ja turvallisuutta, kuin mitä Keski-ajan vanhat laitokset tarjosivat. Ainoastaan voimakas ja laveampaan piiriin ulottuva keskivalta lupasi antaa nämä kulttuurin edistykselle välttämättömän tarpeelliset edut. Senpä tähden 15:nnessä vuosisadan ihmiset paljoa enemmän harrastivat poliisi-järjestystä kuin valtiollista vapautta. Kaikissa maissa pannaan silloin paljon huolta hallinto-välkappaleiden järjestämiseen. Ranskassa jo Kaarlo VII asettaa Ordonnansi-komppaniat yleisen järjestyksen valvojiksi, ja tämän esimerkin mukaan maa-poliisi muuallakin pannaan kuntoon. Pian sen jälkeen sekä Ranskassa että Saksassa perustetaan säännöllinen kirje-posti. Samoin verotus valtion tarpeita varten alkaa tulla tasaisemmalle ja säännöllisemmälle kannalle; verojen määrä on epäilemättä tullut entistä isommaksi, mutta parempi järjestys on kartuttanut varallisuuden ja säännöllisyys veron-kannossa tekee vero-kuormat vähemmän rasittaviksi.

Olemme siis löytäneet kaksikin vaikutinta hallitus-vallan lujittumiseen Keski-ajan lopulla, — toisen kansojen varttuneesta erikois-tunnosta, toisen jokapäiväisten olojen ja etujen matalammasta piiristä. Kumpiko niistä kussakin paikassa oli voimallisimmin, ei ole helppo varmuudella ratkaista. Kun muistamme, mihin johtopäätökseen tultiin Läänitys-laitoksen synnyn suhteen, joka havaittiin juuri lähteneenkin sen aikuisesta järjestyksen kaipauksesta, niin saatamme katsoa luonnolliseksi, että puolen vuosituhaten kuluttua yhtäläinen tarve vaati täydellisempää järjestyksen muotoa, ja että tämä oli ainoana syynä keski-hallituksen vahvistumiseen. Mutta toiselta puolen selvät teko-asiat todistavat, että toinen syy, nimittäin kansojen selvinnyt itse-tajunta, oli vieläkin vaikuttavampi. Huomattavaa on, että tämä on se aika, jolloin valtakuntain ulko-politiikki syntyy ja kansain-välinen diplomatiia saapi alkunsa. Vuosisadan lopulla Ranska varustaa itseänsä Neapelin valloittamiseen; tätä estääksensä Espanja, paavi ja Venetia rakentavat suuren liittokunnan. Muutamia vuosia myöhemmin solmitaan "Cambrai'n liitto" Venetiaa vastaan ja pian sen jälkeen "Pyhä liitto" Ludovik XII:tta vastaan. Sitten seuraa taistelu Milanon herttuakunnan omistamisesta Ranskan ja Itävallan välillä sekä koko tuo pitkä sarja sotia ja liittoja, jolla Uuden ajan alulla vastustetaan Habsburg'in suvun uhkaava maailman-valta. Silyht-mielistä olisi luulla, että kaikki nämä suuret tapaukset olivat lähteneet ainoastaan ruhtinasten levottomasta vallan-himosta; sillä tämä vallan-himo, eli oikeammin sanoen ulko-vaikutuksen himo, oli itse kansojen, jotka hartaasti kannattivat hallitsijainsa toimia siinä kohden ja alttiisti antoivat niihin apuansa. Mutta ulko-politiikin ja diplomatiian toimet ovat sitä laatua, että ne vaativat jonkun määrän salaisuutta sekä paljoa enemmän olojen ja asianhaarain tuntemista, kuin mitä saattoi olla yleisesti kansalaisten varalla, varsinkin semmoisella aikakaudella, jolloin ei vielä mitään sanomalehtiä löytynyt. Luonnollista siis oli, että tämä tärkeä toimi-ala jäi yksinomaisesti hallitusmiesten valtaan ja että tämän kautta keski-hallituksen voima sisällississäkin asioissa melkoisesti karttui. Tuskin voimme siis epäillä, että se yleinen ilmiö, jonka olemme tämän-aikuisissa Euroopan valtioissa havainneet, pääasiallisesti merkitsee kansallis-hengen varttumista kristikunnan eri kansoissa. Tämä kansallis-hengen taipumus havaitaan niissäkin maissa, missä Keski-aika ei saanut mitään kansallista kokonais-valtiota toimeen. Tällä hetkellä tunnettiin ainakin tämmöisen yhteyden puutetta. Kaarlo V:nneen aikuiset Saksalaiset olivat keisarillensa alttiimmat kuin heidän esi-isänsä moneen edelliseen vuosisataan olivat olleet, ja jos ei uskonnon-kiista olisi syttynyt, sopii ajatella, että Saksan hajous-tila olisi silloin voinut tulla johonkin määrin korjatuksi. Italiassa ei myöskään puuttunut kansallisen kokonaisuuden

harrastusta. Romalais-herruuden aate näkyy nyt vihdoinkin sammuneen ja kansallisuuden-aate selveni. Macchiavelli silloin kirjoitti "Ruhtinas" nimisen teoksensa, ikäänkuin oppikirjaksi jollekulle, joka despotismin ja viekkaan diplomatiian aseilla voisi luoda Italian yhteyttä.

Olen koettanut selittää 15:nneen vuosisadan valtiollista suuntaa ja olen valmis myöntämään, että siltä puolen katsoen maailman muoto ei suinkaan näyttänyt iloiselta. Keski-ajan johtavat aatteet ovat nyt kuoleentuneet; ei mikään yhteinen harrastettava enää ohjaa Euroopan kansoja suuriin ja jaloihin ponnistuksiin, vaan valtakuntien omat itsekkäät edut määräävät maailman menoa. Tosin on huomaamista, että tämä itsekkäisyys on itse kansakuntien yhtä paljon kuin niiden hallitsijain. Mutta ruhtinasten vallan-himo ja kansain vallan-himo ovat itse teossa samaa sukua; tällä kertaa ne käyvät käsi-kädessä, ja loppu-päätös on kansalais-vapauden supistuminen, jota moni sen ajan ajattelija kyllä haikeasti valittaa. Henkisellä alalla onkin tähän aikaan toinen liike käymässä, joka johonkin määrin viepi päin-vastaiseen suuntaan; tarkoitan Antiikisen kulttuurin herätystä kirjallisuudessa ja taiteessa. En ole ollut tilaisuudessa Teille mitään puhumaan Keski-ajan kirjallisista ja tieteellisistä oloista, sen kouluista ja yliopistoista, sen uskon-kaavoista ja skolastillisesta filosofiasta; tahdon ainoastaan muistuttaa, että kaikki oppi oli ollut kirkon laitoksiin liitettyä ja kirkollisiin kaavoihin supistettuna. Antikisesta maailmasta ei ollut, paitsi itse kirkkoa, joka siihen tuskin oli luettava, mitään muuta säilynyt kuin keisariuden aate ja Romalainen laki; koko klassillinen kirjallisuus ihanteinensa päivineen oli Keski-ajan pimeinä aikoina unohduksiin joutunut. Mutta 14:nneen vuosisadan kuluessa ruvetaan Italiassa vetämään noita muinaisia kirjallisia aarteita jälleen päivän-valoon, ja tämä Antiikin harrastus, joka yhä on karttumassa, leviää tästä Ranskaan ja Saksaan. Kun 15:nneen vuosisadan keskipaikoilla Turkkilaiset valloittivat Konstantinopolin, tuli Kreikan oppineita pakolaisina läntisille maille, tuoden mukaansa Hellenien kirjallisia mestari-teoksia sekä Kreikankielen taidon, jota nyt ruvettiin innokkaasti harjoittamaan. Tämä muinaisen kulttuurin herääminen synnytti erinomaisen innostuksen, mutta järkähytti myöskin sen ajan oppineissa kaiken luottamuksen Keski-ajan entiseen sivistys-kantaan, sen opin-kaavoihin ja yhteiskunnallisiin laitoksiin. Vanhan Kreikan kulttuuri ja Roman tasavalta katsottiin inhimillisen kehityksen kukkulaksi, jonka rinnalla kaikki olevaiset olot sekä kirjallisuudessa että yhteis-elämässä, sekä valtiossa että kirkossa, jopa osittain itse Kristin-uskokin, joutuivat halveksittaviksi. Kieltämätöntä on, että tämä niinkutsuttu Humanistinen liike kylvi paljon uusia sivistys-siemeniä läntisen maailman viljelykseen, ja tunnettu asia onkin, että seuraavien aikakausien korkeampi sivistys on lähtenyt tästä Humanistisesta koulusta. Mutta ensi-alkusi Antiikin harrastus vaikutti pääasiallisesti hävittäväisellä ja hajottavaisella tavalla. Se oli ajatus-vapauden kapina entisiä ahtaita opin-kaavoja vastaan, melkein samalla tavoin kuin Voltaire'n ja Valistus-filosofien vaikutus kolme vuosisataa myöhemmin. 15:nneen vuosisadan lopulla ja seuraavan alulla semmoiset miehet kuin Juhana Reuchlin ja Erasmo Rotterdamilainen kurittivat loistavalla nerolla ja säälimättömällä sukkeluudella ajan kaikkia heikkoja kohtia, varsinkin munkkien ja kirkon miesten tietämättömyyttä ja huonoja tapoja. Enimmästi näiltä hieno-älyisiltä herroilta puuttui se siveellinen voima, joka tarvittiin jonkun uuden järjestyksen perustamiseen; he eivät myöskään tunkeuneet uskonnollisten kysymysten syvempiin perustuksiin. Mutta he valmistivat tietä sille suurelle muutokselle, joka tulossa oli, koska tuntuvasti järkähyttivät vanhan järjestyksen perustuksia.

Tämän virkeän henkisen toimen lisäksi tuli käytännöllisellä alalla hämmästyttävät keksinnöt ja rohkeat löytö-retket, jotka ikäänkuin silmin-nähtävällä tavalla teroittivat ihmisten mieliin, että "vanhat olivat menneet, kaikki uusiksi tulleet". Kruudin keksintö oli jo 14:nnellä vuosisadalla tehnyt vaikutustaan sodankäyntiin, mutta tämän tapauksen merkitys ei ole kuitenkaan niin suureksi arvattava, kuin tavallisesti otaksutaan; sillä feodali-armeijain aika oli muutoinkin loppumaisillaan. Sitä vastoin kirjapainon keksintö 15:nneen vuosisadan kuluessa teki äärettömän vaikutuksen yleisiin sivistys-oloihin, saattaen tiedon ja opin huokea-hintaiseksi ja joka miehen varalle. Samalla kertaa Portugalilaisten merimatkat Afrikan ympäri ja Amerikan, kokonaisen "Uuden maailman", löytö avasi ihmisille yleisesti ihan uudet näkö-alat. Meille, jotka olemme kokeneet höyryn ja sähkövoiman ihmeet 19:nneen vuosisadan kuluessa, nämä 15:nneen vuosisadan uutiset saattavat tuntua jotenkin köyhiltä. Mutta aikalaisten mieliin ne koskivat mahtavasti, herättäen uhkean luottamuksen ihmis-hengen voimaan ja himmeän aavistuksen uusista kehitysvaiheista.

Mitä oikeastaan tulossa oli, sitä ei kuitenkaan kukaan osannut ennustaa. Henkisellä alalla oli levotonta, uupumatonta etsimistä, mutta selviä tarkoituksia ei ollut. Maata kynnettiin ristiin rastiin ja vanhojen olojen juuret myllätettiin ylös; mutta mitä siihen piti kylvää, ei oikein tietty. Sitä vastoin taas valtiollisella alalla olot lujitettiin, kovennettiin. Nämä kaksi ajan virtaa näyttivät ensi silmäyksellä kulkevan ihan päin-vastaista suuntaa. Ajatuksen vapaus ja valtiollinen despotismi ovat niin jyrkässä ristiriidassa keskenänsä, että ne eivät millään voi yhteen sopia, ja itse teossa ne ennen pitkää joutuivatkin taisteluun; mutta tällä hetkellä ne kulkivat rinnatusten, melkein aavistamatta keskinäistä eripuraisuuttaan. Asian laita oli, että ne molemmat tällä hetkellä tarkoittivat samaa historiallista tehtävää, samaa suurta vapauttamis-työtä. Niinkuin jo olette voineet edellisistä luennoistani havaita, se oli kirkon yleis-valta, tuo suuri kirkollinen monarkia, jonka viimeinen hetki nyt oli lyönyt. Tämän suuren laitoksen purkamiseen käypi 15:unen vuosisadan levoton, monihaarainen hyörinä. Toiselta puolen kansat jännittivät voimiaan, astuaksensa ulos yleis-kirkon holhouksen alta, toiselta puolen yksityis-henkilöt pyrkivät vapauttamaan käsitteitään ja omia-tuntojaan yleis-kirkollisuuden siteistä. Se vaihe, joka tällä tavoin valmistuu ja johon kaikki ajan liikkeet tähtäävät, on Uskonpuhdistus, Reformationi. Siihen meidän siis on tulevilla kerralla huomiomme kääntäminen.

Vaan ennen kuin astumme sen kynnyksen yli, joka Uuden ajan eroittaapi historian edellisistä kehitys-jaksoista, tahdon aikanaan Teille ilmoittaa, että esitykseni tästä lähin tulee yhä

lyhenemään ja supistumaan. Tämä seikka epäilemättä Teitä kummastuttanee. Onhan Uusi aika se osa ihmiskunnan historiasta, joka kaikkien likinnä meihin koskee, jonka suoranaisia vaikutuksia vielä joka hetki saamme kokea, ja jonka oikeasta käsittämisestä saattaisi olla varsinaista hyötyä oman aikamme historialliselle toiminnalle. Ja vielä lisäksi, onhan Uusi aika itse tapahtumainsa puolesta paljoa paremmin tutkittu ja valaistu kuin nuo hämävät muinais-aiat, joihin historian soihtu ainoastaan vaivalloisesti sytyttää harvoja valon-säkeneitä. Nämä muistutukset olisivat aivan oikeutettuja, jos kysymyksenä meillä olisi nyky-aian henkisten tai valtiollisten olojen käsittäminen; sillä siinä tapauksessa tulisi meidän tutkia ainoastaan kunkin nyky-aikaiset ilmiön edellä-käyvät syyt, ja näistä syistä tietysti lähimmät olisivat tärkeämpinä kuin ne, joiden jäljet katoavat kaukaisempaan muinaisuuteen. Mutta näiden luentojen tarkoitus ei olekaan opettaa käytännöllistä politiikkaa tai antaa suoranaista osviittaa nyky-aikaisten kysymysten ymmärtämiseen; — tuo "elämän-opettaja" historia on meiltä tällä kertaa jäänyt syrjälle. Älkäätte minua kuitenkaan väärin ymmärtäkö: minä en suinkaan ylönkatso oman aikakautemme taistelukykyä, päin-vastoin katson jokaisen sivistyneen velvollisuudeksi kokea niissäkin saavuttaa itsellensä vakaantunutta mielipidettä. Te'emmehän mekin, jotka nyt maailmassa elämme, yhä uutta historiaa, itsekin omalla pienellä alallansa ja yhteisesti nyky-aian yleisessä kehityksessä. Jos nyt menneiden aikain aatteet ja teot ansaitsevat tutkimistamme, miksikä ylönkatsoisimme sitä historiaa, joka par'aikaa on tekeillä! — Mutta tällä kertaa on tehtävämmä ihan toinen, en tahdo sanoa: korkeampi, mutta enemmän aatteellinen, vähemmän käytännöllinen; meidän on tutkiminen, mikä mieli ja tarkoitus on yleisesti vallinnut maailman vaihtelevissa menoissa. Jos siis tahdomme historiaa tutkia puhtaasti tieteellisessä tarkoituksessa, jos tahdomme etsiä sitä maailman-johtoa, joka ihmiskunnan vaiheissa ilmestyy, silloin täytyy niin paljon kuin mahdollista irroittaa mieltämme päivän kiista-kysymyksistä, jotka ovat nyky-hetken historiaa. Minkä tähden? Sen tähden, että nämä kysymykset vielä ovat itsellemme selviämättömät, oikealta arvoltaan epätietoiset, seurauksiltaan tuntemattomat. Tieteessä, näet, on yleisenä lakina, että epä-varmat ainekset ovat miten mahdollista laskusta poistettavat; muutoin varmatkin saattavat helposti hämmästyttävien hairausten joukkoon. Historia-tieteessä epä-varmuus karttuu jota lähemmäksi tullaan nykyistä aikaa. Tosin tapahtumain erityis-kohdat tämmöiseltä myöhemmältä aialta astuvat selvemmin silmiin, mutta sitä vastoin juuri niiden kokonaisuus ja niiden aatteellinen johto tulee yhä vaikeammaksi käsittää, jota lähempänä ovat omaa itseämme. Syy siihen on kaksinainen. Niinkuin järvi saarinensa vasta silloin kokonais-kuvana meille esiintyy, jos voimme joltakin kaukaisemmalta kukkulalta sitä silmäillä, samalla tavoin historiankin alalla ainoastaan ne jaksot, jotka ovat jääneet meiltä kappaleen matkaa entisyyteen päin, tarjoavat käsityksellemme tarpeeksi näkö-alaa. Ja lisäksi tulee sekin tärkeä seikka, että uudemman-aikaisten tapausten seuraukset, joiden mukaan voisimme niiden oikeata mieltä arvostella, vielä ovat tulevaisuuden hämärään peitetyt. Se tutkimustapa, jota olemme näissä luennoissa noudattaneet, on aina edellyttänyt historian suurissa vaiheissa jotakin aatteellista tarkoituserää, joka vasta tapahtumain seurauksissa tulee selvästi näkyviin. Olemme aina kysyneet, ei ainoastaan: mistä syystä? vaan paljoa enemmän: mitä varten? ja mille perille? Toisin sanoin: luonto-peräinen lähtö-syy, joka edeltä vaikuttaa, on ollut tutkimuksellemme vähemmän tärkeä kuin aatteellinen tarkoituserä, jonka ponsi on seurauksissa. Mutta jota lähemmäksi tullaan sitä pimeää verhoa, joka meiltä tulevaisuuden peittää, sitä sakeampi varjo tästä leviää tapahtumain aatteellisen pohjan yli, jota etsimme.

Toivonpa Teidän tästä ymmärtävän, miksi uudempi aika on varovaisesti käytettävä tieteellisiä johtopäätöksiä tehtäessä. Mahdollista kyllä on, ett'en itse osaa kaikin paikoin tämmöistä varovaisuutta noudattaa. Mutta olen tahtonut aioissa Teille huomauttaa, että jo alamme liikkua epä-varmemmalla pohjalla kuin Vanhan ja Keski-ajan johtavia aatteita tutkiessamme. Tämä muistutus tietysti vähemmän koskee Uskonpuhdistuksen aikakautta kuin sen jälkeen seuraavia; itse teossa olemme jo nähneet, mikä tämän uuden ajan-vaiheen johtavana aatteena oikeastaan on, ja millä tavoin se liittyy edellisiin kehitys-jaksoihin. Mutta jo Uskonpuhdistuksenkin historiassa löytyy kohtia, joiden vaikutukset ylöttyvät pitkälle tulevaisuuden hämärään, ja joiden merkitystä emme kenties kykene täydellisesti arvostelemaan. Saammepa siis jo tulevassa luennossa tutustua näihin tutkimus-alamme yhä karttuviin vaikeuksiin, joita olen tahtonut edeltä-käsin Teille ilmaista.

Viides-kolmatta Luento. Uskonpuhdistus.

Harvoin joku historiallinen tapaus näyttää niin suuressa määrässä olevan yksityisen miehen tekoa kuin Uskonpuhdistus hengellisenä liikkeenä. Martti Luther on tuo syvä-tunteinen, voimakas henkilö, jonka sisällisistä taisteluista omien-tuntojen suuri vapautus-työ saapi alkunsa, ja hänenpä uroollinen henkensä käypi läpitse koko Protestanttisen herätyksen. Zwingli, Calvin ja ne muut puhdistusmiehet, jotka eri maissa perustivat uutta kirkko-järjestystä, ovat yhtä suuressa määrässä edistäneet aikakauden historiallista tehtävää, mutta ei kukaan heistä ole niin tunkeunut sielu-elämän syvyyteen kuin tuo Saksilainen Augustinolais-munkki, tuo kerrassaan leppeä ja kiivas tohtori Martti Luther. Senpä tähden hänen henkinen vaikutuksensa ulottuupi paljoa kauemmas, kuin Lutherilaisuuden dogmallinen järjestelmä levisikään. Calvinilaisuus — niin ainakin minusta näyttää — on uskonnolliselta kannaltansa paljoa kuivempi ja pintapuolisempi, enemmän tarkoittaen tapojen parannusta kuin itse uskon uudistusta; mitä siinä syvempää uskonnollista hartautta löytyy, se melkein sopii sanoa varhaisemman Lutherilaisuuden vaikuttamaksi. Täydellä syyllä sopii siis nimittää Lutherilaisuutta *Evangeliseksi uskon-*

puhdistukseksi, Calvinilaisuutta taas *kirkko-järjestyksen parannukseksi*. Molemmista on tietysti kumpakin suuntaa, mutta kumpaisellakin on eri pää-taipumuksensa. Uskonnon kannalta katsoen täytyy siis minun mielestäni antaa etusija Lutherin perustamalle uudistus-työlle, joka vähemmin koski ulko-muotoihin, enemmän itse Kristin-opin ytimeen. Mutta historiallisena vaikuttimena on Calvinilaisuus ollut kenties tärkeämpi; sillä se on jyrkemmin katkaissut yhdys-siiteet vanhan ja uuden väliltä. Luther ei ensi alussa tahtonut tehdä mitään vallankumousta Kristikunnassa, hän ei tahtonut kuin poistaa väärinkäytökset kirkon laitoksista ja hairaukset sen opista; vasta kun kirkon hallitus oli osoittanut taipumattomuutensa kaikkiin parannuksiin, hän nostatti Saksalaisten kansalliset tunteet kapinaan Roman hengellistä valtaa vastaan. Zwingli ja Calvin sitä vastoin ensi hetkestä saakka hylkäsivät kirkollisen monarkiaan ja pyrkivät järjestämään seurakunnan hallitusta miten mahdollista tasavaltaiseen kaavaan. Tämä tasavaltainen taipumus varsin pian kääntyi maallisellekin alalle, ja Calvinilaisuuden hengellinen harrastus sillä tavoin tuli valtiolliseksi käyte-aineeksi, mahtavaksi historialliseksi liike-voimaksi. En tahdo siltä väittää, että Lutherilaisuudelta historiallista merkitystä on puuttunut, yhtä vähän kuin tahdon sanoa, että Calvinilaisuuden uskonnollinen merkitys on ollut vähäinen. Mutta pääasiallisesti on kuitenkin niiden kumpaisenkin merkitys ollut erilainen.

Tämä eroitus astuu paraiten silmiin, jos katselemme Uskonpuhdistuksen suhdetta Keski-ajan opinkaavoihin. Katholis-usko oli aikoinaan voittanut pakanuuden kansat puolelleen, käyttämällä hyväksensä niitä taiteen ja runouden välikappaleita, joita kansan-uskonnotkin olivat viljelleet. Sekä jumalan-palveluksen ulkonainen loisto että pyhä-legendain taru-aineet olivat niin-muodoin laillansa pakanallista lisäystä, jolla kirkko oli kansain mielikuvitusta itseensä kiinnittänyt. Myöskin kirkollinen siveys-oppi oli muodostunut raakojen aikakausien tarpeen mukaan. Munkki-elämä, lihankuoletus, hurskaat työt ja askeesi tulivat jo varhain uskonnon korkeimmaksi malliksi, ja niiden varsinaisena kukoistuksena oli se mahtava parannus-puuha, jonka Cluniacensit 10:nnellä ja 11:nnellä vuosisadalla panivat toimeen. Uskonpuhdistuksen dogmallisena tehtävänä oli karsia pois nämä liit Kristin-opista; mutta tässä työssä nuo kaksi Protestanttista lahkokuntaa ryhtyivät eri puolelta tehtävänsä. Lutherilaisuus ryhtyi pääasiallisesti vanhurskauttamis-oppiin, hylkäsi teko-pyhyyden ja askeesin, mutta säilytti Katholis-kirkon ulkomoista kaiken, mikä ei uskonnon ydintä loukannut. Calvinilaisuus sitä vastoin kääntyi kiivaudella paavikunnan muka pakanallisia ulkomoja vastaan, hävitti urut ja kuvat, messu-paidat ja kasukat, mutta säilytti keskiaikaisesta askeesista ankan tapojen kurin. Molemmat hylkäsivät pyhain-palveluksen, mutta johonkin määrin eri kannalta, — Lutherilaisuus siitä syystä, että Kristus on ainoa välittäjä, Calvinilaisuus siitä syystä, että Kristus on ainoa esikuva elämälle, ja että pyhien palveleminen oli pakanuutta. Molemmat vihdoinkin hylkäsivät paavin anastetun herruuden ja Katholis-kirkon yhteyden, — Lutherilaiset siitä syystä, että yleis-kirkon oppi oli muka auttamattomasti turmeltunut, Calvinilaiset siitä syystä, että sen laitos oli vastoin kristityn seurakunnan alkuperäistä järjestystä.

Mutta nämä dogmalliset kysymykset, joissa olemme tottuneet näkemään Uskonpuhdistus-historian ydintä, ovatko ne todellakin tämän merkillisen ajan-vaiheen johtavana aatteena? — Minä en voi sitä ehdottomasti myöntää; sillä minun mielestäni itse tapausten jakso todistaa, ett'eivät ole. Oikeastaan jo dogmallisten kysymysten itse luontokin ei salli meidän otaksua, että historian yleinen kulku niistä riippuisi. Tietysti uskonnolliset aatteet aina mahtavasti vaikuttavat historian tapahtumiin, ensiksi sen vuoksi että ne koskevat ihmishengen siveelliseen perustaan, josta kaikki toimintakyky lähtee, ja toiseksi senkin vuoksi että ne tunkeuvat yhteiskunnan syvimpiin kerroksiin ja panevat joukot liikkeelle. Mutta uskonnon varsinaisen vaikutus käypi sielu-elämän syvyydessä; se koskee yksityis-ihmisen väliin Jumalan kanssa, eikä välttämättömästi ryhdy muodostamaan maailman ulkonaisia oloja vission kaavaan. Muistamista, näet, on, että sisällinen sieluelämä ja historiallinen elämä, vaikka ne ovat keskinäisessä vaihe-vaikutuksessa, kuitenkin ovat kaksi toisistaan eroitettavaa alaa, joista toinen ei milloinkaan täydellisesti hallitse toista. Mitä Uskonpuhdistukseen tulee, on kyllä totta, että sen dogmalliset kysymykset ovat syvästi painaneet merkkiänsä ajan tapauksiin, mutta yhtä varma on, että aikakauden historiallinen suunta jo ennen oli viitattu: — kirkollinen yleis-monarkia oli purjettava ja kansakunnat päästettävät omille vapaille valloilleensa. Protestanttisuuden uudet opin-kaavat tarjoutuivat tälle ajan tarkoitukselle mukaviksi välikappaleiksi; mutta monessa paikoin — voisin esimerkiksi mainita Ruotsin valtakunnan — tartuttiin tähän aseeseen, vaikk'ei sen hengellistä merkitystä vielä täydellisesti ymmärretty. Yleis-kirkko vai kansallis-kirkko, se oli ajan pää-kysymys; Uskonpuhdistuksen dogmat olivat ainoastaan sen vuoksi tärkeät, että ne antoivat liikenteelle tehollisempaa pontta ja vakuutuksen perää. Kun Henrik VIII Englannissa aikoi Uskonpuhdistuksen sijaan perustaa ainoastaan kansallisen skhisman, säilyttämällä paavikunnan opin-kaavoja, vaikka yleis-kirkon side katkaistiin, hän siinä noudatti ajan hengen yleistä suuntaa, mutta vähäksy hengellisten vaikutinten voimaa. Loppu-päätös tosin oli, että Englanninkin kirkossa dogmallinen uskonpuhdistus täytyi perästä-päin toimeen panna; mutta dogmat saivat johonkin määrin mukautua kansallis-valtiollisiin tarkoituksiin. Itse Saksassa, hengellisen herätyksen emämaassa, vasta kansalliset seikat antoivat Luther'in puhdistus-toimille ratkaisevan historiallisen muodon. Nuo 95 väitöstä vuodelta 1517 eivät vielä muuta tarkoittaneet kuin väärinkäytösten ja erhetysten poistamista olevaisten olojen perustuksella. Ajatella käypi, että Katholiskunta olisi voinut näitä dogmallisia parannuksia vastaan-ottaa ja hyväksensä käyttää, että Uskonpuhdistuksen oppi olisi saattanut voitolle päästä, hajoittamatta kirkon kokonais-järjestystä. Voisimmehan esm. ajatella, vaikka oudolta kuuluu, että Martti Luther itse tai joku muu puhdistusmies olisi Pyhän Pietarin istuimelle noussut ja sieltä johtanut kirkon uudistusta, niinkuin moni hurskas Saksalainen mies muinais-aikoinakin oli tehnyt. Mutta Luther'in kirjoitus "Saksan kansakunnan kristilliselle aatelistolle" v. 1520 oli vetoaminen aikakauden suureen historialliseen taipumukseen. Kansallisuus nostatettiin yleis-kirkkoa vastaan. Luther itse silloin juhlallisesti poltti panna-bullan ja Kanonisen la'in, yleis-kirkollisuuden symbolit. Uskonpuhdistus

ei enää ollut paljas parannus-puuha; se oli muuttunut kansalliseksi kapinaksi yleis-kirkon maailman-valtaa vastaan, niin-muodoin varsinaiseksi vallankumoukseksi. Tällöinen mullistus ei suinkaan ollut välttämättömänä johtopäätöksenä Uskonpuhdistuksen itse dogmista; mutta se oli muutoin aikakauden historiallista tarvetta.

Samaan johtopäätökseen täytyy tulla, jos luomme silmät Uskonpuhdistuksen vastustajain puoleen; sillä niidenkin kanta ansaitsee jotakin tarkastusta. Se vaikutus, jonka puhdistusmiesten rohkeat saarnat ensi hetkenä tekivät vanhan järjestelmän ihmisiin, oli oikeastaan pelkkää hämmästyttä; moni myönsi, että kirkko tarvitsi paljon korjausta, vaan kammoi kuitenkin niin perinpohjaista mullistusta, kuin Protestanttisuus näytti tarkoittavan. Mutta nämä konservatiiviset taipumukset varsin pian muodostuivat lujaksi vastarinnaksi Uskonpuhdistuksen periaatteita vastaan. Tunnettu asia on, että 16:nneen vuosisadan keskivaikeilta asti Paavikunnassakin herää mahtava hengellinen liike, jonka tarkoituksena on uudesta virittää totista Kristillisyyttä sen käsityksen mukaan, mikä Katholiskunnassa vuosisatain kuluessa oli kehittynyt. Trident'in kirkolliskokous, jossa ylipäänsä Paavikunnan perustukset jälleen vahvistettiin, poisti useat väärinkäytökset, asetti tarkemman kirkko-kurin ja puhdisti katolisen siveysopin. Vielä tärkeämpi oli, että tämä katolinen parannus-puuha nyt saarnan ja esimerkin kautta levisi yhteis-elämään. Vanhat luostarikunnat heräsivät virkeämpään toimeen ja uusia syntyi, joiden nimenomaisena harrastuksena oli kristillisen rakkauden harjoitus ja levittäminen. Sitä vastoin vanhat opinkappaleet ja kirkolliset säännökset, niinkuin sakramenttien seitsenluku, ehtoollisen yksi-muotoisuus, pappien naimattomuus, hyvien töiden vaikutus ja pyhäin ansiollisuus, olivat Trident'in kokouksessa saaneet vahvistuksensa. Kuitenkin huomataan selvästi, että tämä kiinni-riippuminen vanhoissa opin ja järjestyksen kaavoissa pääasiallisesti oli lähtenyt Katholiskunnan niin-sanoakseni kirkollis-valtiollisista tarkoituksista. Uskonpuhdistuksen vastustaminen ja masentaminen oli pääasiana. Luottaen tuhat-vuotiseen valtaansa Katholis-kirkko ei luullut tarpeelliseksi tehdä sovittelumisia luopuneiden kanssa, vaan valmisteli itseensä voitolliseen sotaan, ja ainoastaan sitä varten se nyt tahtoi lujittaa vanhaa dogmallista järjestelmäänsä. Kysymystä ei ollut niin paljon uskosta kuin vallasta, eli oikeammin sanoen tärkein uskonkappale oli itse paavillinen valta, yleis-kirkollisuuden aate. Tämän kunnioitettavan, vuosisatojen vaiheissa pyhitetyn aatteen tahtoivat vanhan järjestelmän miehet puolustaa ja pelastaa; taistelun dogmallinen puoli jäi heiltä kokonaan syrjälle. Dogmat pysytettiin ainoastaan sen vuoksi, että ne olivat vanhoja, oloihin juurtuneita ja siitä syystä käytännöllisesti kestävämpiä kuin mitkään muut, joita olisi voitu sijaan panna; niiden sisällistä totuutta ei tahdottu ottaa edes tutkittavaksi. Mutta yleis-kirkon valta oli historiallinen aate, johon kaikesta sydämmestä uskottiin, ja jonka puolustukseen tahdottiin uhrata henki ja elämä. Tältä kannalta alkoi Katholiskunnan taistelu Protestanttisuutta vastaan.

Tuntemme kaikki sitä hurjaa tapaa, jolla tämä taistelu käytiin, sekä sitä uutta lipunkantaja-joukkoa, joka otti johtaaksensa uskon-vainoa Protestanttisuutta vastaan. Jesuiitta-veljeskunnan vaikutus on synkimpiä lehtiä ihmiskunnan historiassa ja on epäilemättä sillekin asialle, jota se pyysi edistää, ollut enemmän vahingoksi kuin hyödyksi. Heidän salassa liikkuva ja kavala menetys-tapansa, heidän mutkallinen, ainoastaan asianhaaroihin mukautuva siveys-oppinsa ja heidän järjestynyt sodankäyntinsä kaikkea hengen-vapautta vastaan on lopulta Katholisissakin maissa herättänyt heitä vastaan inhoa, joka aivan usein on ollut itse uskonnolliselle tunnolle haitaksi. Mutta pintapuolisinkin silmäys Jesuiittain historiaan meille vakuuttaa, että se jänteveys ja alttiiksi-antamus, joka heidän toimissansa ilmaantuu, oli syntyisin jostakin aatteellisesta lähteestä, jostakin valtaavasta mielipiteestä, jostakin suuresta "tarkoituspästä", joka heidän käsityksensä mukaan "pyhitti kehoimmatkin välikappaleet". Tämä tarkoituspä oli Kristikunnan eheyden säilyttäminen.

Me, jotka olemme tottuneet katselemaan näitä tapauksia ainoastaan Protestanttisuuden silmillä, emme oikein voi arvatakaan, kuinka syvälle tämä yleis-kirkon aate oli mieliin juurtunut. Itse Protestanttien kesken se joskus puhkesi jälleen esiin, matkaan-saattaen häiriötä omista-tunnoissa ja seurakunnissa. Juhana III:n historia Ruotsin valtakunnassa on esimerkki semmoisesta taantumis-puuhasta; Stuart'ien historia Englannissa on vieläkin kuuluisampi. Tällöisissä tapauksissa tavallisesti tahdottiin pysyä Uskonpuhdistuksen dogmallisella perustuksella, mutta korjata se hajous-tila, joka oli Uskonpuhdistuksesta seurannut. Arkoja mieliä, näet, kamotti se ajatus, että maailman kansat tästä lähin liikkuisivat ihan omilla valloillaan, korkeamman siveellisen vallan ohjaamatta, niinkuin eksyneitä lampaita ilman paimenetta. Olihan jo Apostolisessa uskon-tunnustuksessa "pyhä yhteinen (s.o. Katolinen) seurakunta" pantu ikäänkuin Kristin-opin perus-kiveksi. Pitikö nyt tämä hengellinen yleis-valtio, jonka tehtävänä oli perustaa Jumalan valtakunta maan päällä, lopullisesti purjettaman ja Kristikunta heitettämän eripuraisten kansakuntain revittäväksi? Eikö siitä olisi seurauksena täysi anarkia maailman menoissa, ihmiskunnan hajalle-meno, itse humaniteetin ja kulttuurin häviö? — Näihin varomisiin eivät Protestantit oikeastaan osanneet antaa mitään periaatteellista vastusta; sillä eivät hekään selvästi käsittäneet, että hajalle-meno sinänsä oli aikakauden suuri tehtävä.

Epäilemättä tuntuu vähän oudolta se päätös, johon tällä tavoin olemme tulleet. Aikakauden kaikissa valtiollisissakin puuhissa kuuluu dogmallisten kiistain ääni ylinnä. Kysymykset Jumalan armon oikeasta luonnosta, Herran ehtoollisen merkityksestä ja tulevaisen elämän ehdoista kiihoittavat ihmisten mieliä veriseen taisteluun asti ja antavat kaikille aikakauden tapauksille omituisen värityksensä. Mutta, kuten olen koettanut todistaa, näiden hengellisten kysymysten ratkaiseminen ei kuitenkaan ole aikakauden pää-tehtävänä. Uskonpuhdistuksen historiallinen merkitys ei ole siinä, että se on perustanut puhtaamman uskon-käsityksen; siinä kohden sen voima ja vaikutus on ollut kovin rajoitettu. Mutta sen merkityksenä on ollut ihmiskunnan vapauttaminen yleis-kirkon siteistä; niin-muodoin dogmallisten kysymysten vaikutus historiaan on ollut enemmän mekhanillinen kuin hengellinen.

Tätä väitöstäni vastaan saatetaan tehdä se muistutus, että olen liian yksipuolisesti pitänyt maailman valtiollista historiaa silmällä. Jos sitä vastoin erittäin tarkastamme ihmis-ajatuksen historiaa, eikö täytyne myöntää, että juuri Uskonpuhdistuksen dogmista on saanut alkunsa se ajatuksen vapaus, joka on Uuden-aian tunnus-merkkejä? — Tätä asian puolta on siis tarpeellinen erittäin ottaa tutkiaksemme.

Aivan epäilemättömtä on, että Katholis-uskon vanhentuneet ja kangistuneet opinkaavat jo olivat ajatuksen vapaalle kehittymiselle esteeksi, ja että omat-tunnot raskaasti kantoivat niitä kahleita, joita kirkon säännöt olivat heille panneet. Uskonpuhdistus särki nämä kahleet, haihdutti tuon henkisen tympeyden, joka uskonnon alalla oli vallinnut, ja synnytti vilkkaan keskustelun eri puolueiden välillä. Itse Protestanttisuuden jakaantuminen eri tunnustus-muotoihin ensi tätä henkistä vilkkautta, ja kun Uskonpuhdistus avasi uskonnon pyhät perus-kirjat kaikelle kansalle ja käski joka miehen "tutkia raamattuita", levisi hengen-viljelys laveampiin piireihin kuin milloinkaan ennen. Että tämä Uskonpuhdistuksen vaikutus on ollut ihmis-hengen ja ajatuksen vapauttamista, näkyy selvästi seuraavien aikakausien kulttuuri-historiasta. Ainoastaan niissä maissa ja kansoissa, missä Protestanttisuus voitolle pääsi tai edes johonkin voimaan jäi, on uuden-aikainen hengenviljelys voinut kehittyä tieteessä ja kirjallisuudessa; sitä vastoin ne maat, joissa puhdistettu oppi kokonaan tukehutettiin, esm. Espanja ja Italia, vajosivat juuri siitä syystä veltoon henkiseen kykenemättömyyteen. Mutta samassa kuin tämä kaikki on Uskonpuhdistuksen kunniaksi tunnustettava, täytyy kuitenkin huomata, että ajatuksen vapauttaminen paljoo enemmin seurasi asian haarain pakosta kuin Protestanttisuuden omista uskonnollisista periaatteista. Protestanttiset lahkokunnat tosin hylkäsivät paavin ja Katholis-opin päätös-valtaa uskon asioissa, mutta sitoivat lujasti ihmisten omat-tunnot Raamatun puustaviin sekä siihen käsitys-kaavaan, jonka he kukin kohdaltansa olivat tästä puustavista itsellensä muodostaneet. Tämän oman kaavansa jokainen puolue julisti ainoaksi luvalliseksi eikä sallinut mitään poikkeavaa mielipidettä, jos vain oli valtaa sitä tukehtuttaa. Varsinaista uskon ja ajatuksen vapautta ei siis Protestanttisuudenkaan leireissä tarkoitettu, ainoastaan oman mielipiteen voitolle-pääsöä. Senpä tähden luja dogmallinen oppi-rakennus ja ankara kirkollinen hallitus oli heille ensimmäisenä mureena, niin pian kuin joku Protestanttinen seurakunta oli tarpeelliseen valtaan päässyt. Lutherilainen seurakunta antoi kirkon ohjat maallisen hallituksen haltuun ja sai sillä tavoin maallisen vallan käsivarren avuksensa. Calvinilaisuus järjesti lujasti tasavaltaisen kirkko-hallituksensa ja pyrki tämän kautta pitämään maallistakin esivaltaa kurinsa alla. Kummallekin lahkokunnalle oli suvaitsevaisuuden aate ihan vieras. Että he Katholis-uskon tunnustajia vastaan asettuivat täydelle sotakannalle ja että paavi joukkoineen heille kuvautui Ilmestys-raamatun pedoksi ja Anti-kristukseksi, ei tosin sovi aivan kummeksia, sillä siltä puolen heidän itsensä ei ollut muuta odottamista kuin vainoa ja marttiira-kuolemaa. Mutta enemmän täytyy paheksia, että vihollisuus Protestanttien omassa keskuudessa joskus puhkesi veriseksi vainoksi. Puolustukseksi sopii kenties sanoa, että politiikki usein oli asiaan sekaantunut ja käytti uskonnon ainoastaan välikappaleeksensa. Mutta lukemattomat esimerkit Protestanttisuuden historiasta — kuka ei muista Servet'in polttamista Geneve'ssä, tai Oldenbarneveld'in mestausta Hollannissa, tai Saksan Protestanttien keskinäistä eripuraisuutta ja Englannin Episkopali-kirkon julmia verituomioita — kaikk nämä esimerkit todistavat, että Uskonpuhdistuksen periaatteet eivät ainakaan varsinaisesti kannattaneet ajatuksen vapautta. Jos joku niistä tunnustus-muodista, joita Uskonpuhdistus synnytti, olisi jaksanut päästä yksin-omaiseen valtaan maailmassa, olisi ihan varmaan ainoastaan uusi katholis-kirkko syntynyt, tosin puhtaampi opiltansa, mutta vähintään yhtä tirannillinen säädettyjen ajatus-kaavojen säilyttämisessä. Vaan juuri se seikka, että Protestanttinen liikenne, joka yleis-kirkon hajoitti, ei jaksanut uutta yleis-kirkkoa rakentaa, ei edes niidenkään kesken, jotka olivat Katholikunnasta luopuneet, — juuri tämä seikka on nähtävästi pelastanut ajatuksen vapaudelle elämisen tilaa. Näemme siis, että tässäkin kohden Uskonpuhdistuksen dogmallinen puoli on ollut ihmiskunnan kehitykselle vähemmän tärkeä kuin se kansallis-valtiollinen tapahtuma, joka kantaa Uskonpuhdistuksen nimeä.

Kumma meidän on katsella, kuinka kumpainenkin puolue, sekä Katholinen että Protestanttinen, vähäksyi historiallisen kehityksen merkitystä. Katholinen puolue tosin asetti kirkollisen "traditionin" itse Raamatun tasalle ja tunnusti niin-muodoin historiallisen kehityksen oikeutta niin pitkälle, kuin se siihen asti oli ehtinyt, mutta päätti siihen pysäyttää kaiken vastaisen edistyksen. Dogmat, niinkuin ne silloin olivat muodostuneet, piti ikuisiksi aioiksi koskematta säilytettämän; kaikki uusi kehitys oli "anathema". Protestantit taas eivät tunnustaneet mitään traditionia, vaan tahtoivat palata takaisin apostolien aikakauteen, niin-muodoin niihin aikoihin, jolloin Kristin-uskolla ei vielä ollut mitään yhteiskunnallista tai valtiollista merkitystä. Molemmat puolueet yhtä vähän käsittivät inhimillisen kehityksen organillista elin-voimaa. Katholisuus tahtoi säilyttää puun runkoa ja latvaa; mutta kuivuneet ja viheriät oksat olivat sille saman-arvoiset, sillä uutta kasvannaista ei enää pitänyt sallittaman. Protestanttisuus hakkasi puun maahan ja arveli ainoastaan juurista voivansa löytää turmeltumattomia totuuden nesteitä. Mutta historian meno ei pitänyt lukua kumpaisenkaan dogmallisista arveluista. Vastoin taistelevien puolueiden tahtoa lykkäsi puu joka taholla tuoreita vesoja ja runsas kasvillisuus syntyi uusilla vapaammilla muodoilla. Tämä oli itse taistelun tuottama hedelmä, mutta ulkopuolella taistelevien tarkoituksia.

Tutkittuamme tällä tavoin sen aian-vaiheen luontoa, joka tekee Uuden-aian alkua, täytyy meidän tulla siihen päätökseen, että nimitys "Uskonpuhdistuksen aikakausi" ei läheskään vastaa sen historialliseen merkitykseen. Pikemmin sitä sopisi nimittää "yleiskirkollisuuden kukistumisen aiaksi", ja tämä nimi olisi senkin vuoksi sattuva, että se muistuttaisi Romalais-vallan kukistumisesta Vanhan-aian lopulla, joka tapaus on samaa aatteellista sukuperää. Nimeä emme kuitenkaan huoli ruveta muuksi muuttamaan; sillä myöntää ainakin täytyy, että aian suunta juuri uskonnollisten liikenteiden kautta puhkesi tehokkaaseen toimeen. Mutta tärkeä on tietää, että aian uskonnolliset kysymykset eivät ole olleet tämän historiallisen vaiheen päätarkoituksena eivätkä

sisällä sen syvintä perää. Olemme päin-vastoin nähneet, että kansakuntien vapautuminen yleiskirkon holhouksen alta oli se johtava aate, joka tapauksissa vallitsi, ja että tämä toteutui, ei suinkaan itse uskonnollisen parannus-puuhan kautta, vaan sen taistelun kautta, jonka Uskonpuhdistus synnytti. Tämän taistelun eri kohtauksista tulee minun nyt seuraavassa luennossa Teille tarkempaa selko tehdä.

Kuudes-kolmatta Luento. Protestanttinen taistelu.

Viimeisessä luennossa olen tarkastellut Uskonpuhdistuksen dogmallista puolta ja koettanut osoittaa, että Protestanttisten opin-kaavain historiallinen merkitys on itse teossa ollut vähempi, kuin useimmiten otaksutaan. Tätä väitöstäni ette kuitenkaan saa väärin ymmärtää. Minä en suinkaan halveksi sitä siveellistä pohjaa, jonka etupäässä uskonnolliset totuudet laskevat ihmiskunnan kehitykselle, ja olen jo viitannut siihen kieltämättömään tosi-asiaan, että Protestanttisuuden jäljissä tuorempi ja yleisempi hengen-viljelys joka paikassa alkoi versoa. Vaan samassa kuin myönnämme hengellisten vaikutinten voimaa yleisesti ja erittäinkin Uskonpuhdistuksen merkitystä uutena hengellisenä liikkeenä, joka yllytti jaloimpiin ponnistuksiin kaikilla aloilla, on kumminkin muistaminen, että aikakauden suurena työnä ei ollut jonkun uuden uskonnollisen totuuden keksiminen — sillä ainoastaan palajamista vanhoihin totuuksiin puhdistusmiehet tarkoittivat —, vaan se historiallinen muutos, minkä Uskonpuhdistuksen aikakausi todellakin on saanut toimeen, on ollut keskiaikaisen kristikunnan hajoominen uskonnollis-valtiollisena aatteena. Tämän aatteen uskonnollinen muoto vaati tietysti uskonnollisia vaikuttimia sen purkamiseenkin. Mutta niinkuin keski-aikainen kirkko tarkoituksiltaan oli pääasiallisesti valtiollis-historiallinen laitos, samoin se aian-vaihe, joka sen kukistaa, on etupäässä valtiollis-historiallinen tapaus ja semmoisena arvosteltava. Tältä kannalta siis meidän nyt on tarkastaminen niitä taisteluita, jotka Uskonpuhdistuksen johdosta maailmassa syttyivät.

Katselkaamme ensiksi valtiollisen maailman yleistä asemaa siihen aikaan, jolloin uskonnollinen eripuraisuus ensin alkaa huomioon astua. Keski-aian kahdesta maailman-vallasta oli hengellinen monarkia jo melkoisessa määrässä kadottanut entistä vaikutus-voimaansa. Kansat ja hallitsijat eivät enää antaneet Pyhän Apostolisen istuimen johtaa heidän politiikkiansa, vaan paavit saattoivat korkeintaan tasa-arvoisina jäseninä pitää sijansa Eurooppalaisessa diplomatiaassa. Mutta hengellisen monarkiaan alentuessa, alkoi juuri tähän aikaan tuo kauan tappiolla ollut keisarillinen arvo kohota uuteen loistoon. Viisaalla valtio-aidolla oli, näet, Habsburg'in perhe nyt koonnut itsellensä joukon valtiokuntia, jotka tosin olivat jotenkin hajallansa, mutta yhteen laskettuina muodostivat mahtavamman vallan, kuin Kaarlo Suuren keisarikunta ennen muinoin oli ollut. Kun Kaarlo V v. 1519 valittiin Saksalais-Romalaiseksi keisariksi, hän jo ennestään hallitsi kaikki Kaarlo Rohkean jättämät perinnöt Franche-Comté'sta Alankomaihin asti, kaikki Ferdinand Katholisen valtakunnat Espanjassa, Italiassa ja Atlantin takaisissa löytömaissa sekä enimmänsä osan Habsburg'in vanhoista suku-tiluksista Rein-virran varrella ja Itävallassa. Nämä viime-mainitut maat hän tosin heitti nuoremmalle veljellensä Ferdinandille, joka pian sen jälkeen sai haltuunsa myöskin Böhmin ja Unkarin valtakunnat. Mutta koko Habsburgilainen valta käsitettiin yhteiseksi suku-herruudeksi, jonka politiikki oli yhteinen, niinkuin itäisen ja läntisen Roman ennen muinoin. Näin ollen keisariuden aate oli Kaarlo V:n kautta toteutumaisillaan avarammalla määrällä kuin ikinä Hohenstaufien aikana. Saksan ruhtinaat saivat pian kokea, että heidän "Pyhä Romalainen valtakuntansa" jo oli saanut todellisen herran; itse paavillinen valta, jota ei mikään hengellinen innostus enää kannattanut, oli yhtä suurella ahdinngossa kuin Barbarossan aikana, ja muiden maallisten valtakuntain itsenäisyys oli enemmän vaarassa kuin milloinkaan keski-aian kuluessa. Joku maailman-monarkia niinkuin Konstantino Suuren tai Theodosio Suuren näytti jälleen olevan sukeumaisillaan.

Tämä uusi maailman-vallan hanke tosin ei enää perustunut aian-hengen kannatukseen; se näytti johonkin määrin olevan onnen-sattumain luoma ja saikin pian vastapainonsa kansojen varttuneessa itse-tunnossa. Mutta se nojautui kumminkin Keski-aian juurtuneeseen katsantotapaan, ja sen vuoksi taistelu tuli varsin sitkeäksi. Ensimmäiseen taistelu-riviin Habsburgien vastustajana astuu heti alusta Ranskan-valta ritarillisen Frans I:n johdolla, ja kahden vuosisadan mittaan tämä näin alkanut suunta vallitsee Ranskan ulko-politiikissa. Vähemmin huomattuna, mutta kuitenkin jo jonkin-arvoisena, Englantikin asettuu samalle vastustus-kannalle, ja aikaa voittaen muualtakin karttuu lisä-joukkoja kansallisen itsenäisyyden leiriin. Itse Saksan valtakunnassa nuo pikku-valtioiksi muodostuneet säädetyt heti alusta asettuvat vastarintaan paisuvaa kokonais-valtiota vastaan, joka Hohenstaufien kukistumisesta saakka oli näyttänyt iäksi päiviksi vaipuneen. Mitä paavilliseen istuimeen tulee, se tietysti tällä hetkellä on keisariuden luonnollinen vihollinen, ja vaikka taistelu ei ole niin suuremmoinen kuin Aleksanteri III:n aikana, koska itse aatteet, sekä keisarikunnan että paavikunnan, ovat heikotuneet, on kuitenkin joskus taistelun tuimuus varsin suuri; muistammehan muun muassa, että Kaarlon soturit kerran valloittivat ja ryöstivät itse Roman. Näemme siis, että sillä hetkellä kysymys keisarillisen maailman-monarkiaan uudistumisesta on tapausten pää-kohtana. Yksi Keski-aian johtavista aatteista pyrkii jälleen henkiin, vaikka se jo aikoja sitten on näyttänyt olevan kuolleena ja haudattuna.

Tällä kannalla ovat asiat, kun Protestanttinen liikenne alkaa tapauksiin vaikuttaa. Ensi aluksi eivät vallan-pitäjät selvästi käsitä tämän uskonnollisen harrastuksen valtiollista merkitystä. Kaarlo V ei näy juuri paheksineen, että paavin hengellistä valtaa ahdistettiin; kuitenkin hän aivan

pian huomasi, että uskonpuhdistajat eivät suinkaan kelvanneet keisarillisen politiikin välikappaleiksi. Asia olikin helppo ymmärtää: — keisariudenkin aate perustui kristikunnan kokonaisuuteen, mutta tämän kokonaisuuden uhkasi Protestanttisuus hajottaa; senpä tähden Habsburgilaisen politiikin täytyi asettua Uskonpuhdistusta vastaan. Kaarlo V:n kuoleman jälkeen taistelu-asema yhä selvenemistensä selvenee. Molemmat keskiaikaiset maailmanvallat, hengellinen ja maallinen, jo alkavat tajuta, että heillä on yhteinen asia puolustettavana, ja liitto syntyy lujempi ja hartaampi kuin milloinkaan itse Keski-aian kuluessa. Habsburg'in huonekunta on nyt jakaantuneena kahteen haaraan, Espanjalaiseen ja Itävaltalaiseen; mutta vaikka keisarillinen nimi liittyy ainoastaan jälkimäiseen, on keisariuden virka heillä yhteinen, ja Espanja, joka on mahtavampi, käypi ensi-alussa keisarillisen politiikin pää-johtoon. Niinpä Espanja ensin aloittaa tuon verisen vainon Protestantteja vastaan Alankomaissa ja Englannissa; mutta sama Espanja myöskin käsittää velvollisuutensa Kristikunnan puolustajana Islamia vastaan ja pelastaa Lepanton tappelun kautta (v. 1571) Välimeren länsi-osat Turkki-laisten herruudesta. Tällä välin Itävaltalainen haara näkyy perheellisissä kinoissansa hetkeksi unohtaneen Kaarlo V:n korkeita tuumia; Saksan hajous-tila melkein vahvistuu ja Protestanttisuus leviää leviämistään itse Habsburgilaisissa perintö-maissa. Mutta Ferdinand II:n kanssa astuu keskiaikainen keisarius jälleen taistelu-tantterelle, ja ratkaiseva ottelu vihdoin alkaa vanhan ja uuden järjestyksen välillä. Hengelliset ja maalliset harrastukset ovat silloin täydellisesti sulaneet yhteen: — Katholis-kirkko on muka jälleen saatettava yleiseen herruuteen, mutta sen ohessa keisarillinen valta on levitettävä yli koko Saksanmaan, ja kun Saksa kerta on kuuliaisuuteen laskettu, tulee muunkin maailman seurata keisarillisen politiikin ohjausta. Keski-aian aatteet ovat siis uudestaan virinneet, melkein eheämpinä entistänsä; hengelliset ja maalliset aseet vaikuttavat samaan tarkoitukseen, ja keisarillinen valta tunkeuu voitollisena Prag'in porteista Itämeren rantoihin saakka. Semmoinen oli asema Kolmenkymmenen-vuotisen sodan alulla. Protestanttisuuden asia näytti olevan auttamattomissa ainakin Saksanmaalla, ja Saksan kohtalo ennusti sen perikatoa muissakin Kristikunnan osissa, joissa se oli jalansijaa saanut.

Äsken-mainitun sodan historiasta hyvin tiedämme, kuinka erinomaisen horjuva Saksan Protestanttisuuden sisällinenkin tila sillä hetkellä oli. Synnä oli, että itse periaatteellinen kanta oli heikko ja epäselvä; sillä hajous itsessään on varsin heikko periaate, eikä tämäkään periaate ollut Protestanttisella puolueella selvästi tajuttuna. Valtiollisesti eivät Saksan Protestanttiset säädyt voineet kieltää keisarin historiallista oikeutta, ja heidän tekemänsä vastarinta sen vuoksi tuntui kapinalliseksi yritykseksi la'illista esivaltiasta vastaan. Uskonnollisesti eivät myöskään tahtoneet suorastaan kieltää kristikunnan kokonaisuutta, vaikka eivät enää tunnustaneet paavin hengellistä yliherruutta. Heidän kantansa oli niin-muodoin sisällisesti epä-sointuva, ja alkoi sen ohessa käydä yhä enemmän epä-kansalliseksi. Vuosisataa aikaisemmin tosin Uskonpuhdistuksen yltyminen Romaa vastaan oli tuntunut kansalliseksi yritykseksi; nyt sitä vastoin, kun hartain sopu vallitsi paavin-istuimen ja Saksalais-Romalaisen keisarin välillä, se alkoi saada varsin epä-isänmaallisen vivahduksen. Juuri se seikka, että Uuden-aian itsenäisyyden-taipumukset valtiollisella ja uskonnollisella alalla tässä eivät sointuneet yhteen, heikensi Saksan Protestanttisuuden voimaa ja uhkasi sille perikatoa. Apu oli siis saatava jostakin toisesta paikasta, missä kanta oli selvempi ja eheämpi.

Vaan tätä eheätä Protestanttista kantaa ei ollut aivan helppo löytää. Vielä kummallisempi kuin Saksassa oli Protestanttisuuden asema esm. Ranskanmaalla, niinkuin myöskin Ranskan kansallinen asema nyt syttyneessä taistelussa. Niinkuin jo olen muistuttanut, tämän valtakunnan täytyi ihan luonnollisesti olla Habsburgilaisen maailman-vallan kiivaimpana vastustajana, ja sen politiikki siis alusta loppuun asti kallistui Protestanttisuuden puolelle. Näin ollessa, olisi tosin sopinut odottaa, että Ranska kokonaisuudessaan olisi muuttunut Protestanttiseksi vallaksi, ja aiottaisiin tämä ei näyttäneen aivan mahdolliselta. Jotakin itsenäisyyttä Roman suhteen oli Ranskan kirkko jo vanhastaan itsellensä säilyttänyt; miks'ei se nyt olisi voinut täydellisesti irtaantua paavikunnasta ja muodostua Uskonpuhdistuksen periaatteiden mukaan. Tiedämme kaikki, että niin ei tapahtunut. Ranskan Huguenotit osasivat ainoastaan kovilla taisteluilla hankkia itsellensä vapaata uskonnon-harjoitusta ja tuo kalliisti ostettu omantunnon-vapaus yhtä-hyvin heiltä myöhemmin ryöstettiin semmoiseen aikaan, jolloin uskonnon-sodat muutoin jo olivat loppuneet. Tähän ristiriitaisuuteen Ranskan sisällisen ja ulkonaisen politiikin välillä saattoi olla joitakuuta satunnaisiakin syitä, esm. muutamien senaikuisten kuningasten kevyt-mielisyys ja heikkous, joka syöksi heidät juonikkaan Katholis-puolueen helmoihin. Mutta pääsyyntä oli kuitenkin Ranskan Protestanttisuuden oma luonne ja kansallinen asema. Niinkuin tiedämme, Calvinilaisuuden taipumukset olivat kovin kansavaltaisia, eikä siis kummaa, että Ranskan kuninkuus, jonka lujittamiseen kansan koko historia siihen asti oli tähdännyt, ei voinut helposti liittyä näin itsepintaiseen uskon-suuntaan. Pait sitä Huguenotit itse heti alusta asettuivat jyrkälle erikois-kannalle kansallista valtiota vastaan, muodostaen ikäänkuin vihollista leiriä, johon yhdistyi paljon entisen feodalisuuden ja kunnallis-itsenäisyyden aineksia. Tästä syystä Ranskan kansallistunto yltyi Protestanttisuutta vastaan, ja hallitus-ohjat jäivät kun jäivätkin Katholisuuden käsiin. Mutta pikemmin kuin muualla Euroopassa syntyi tässä taistelun hedelmänä joku suvaitsevaisuuden ohjelma, joka tahtoi jättää uskonnon asiat ihmisten omille-tunnoille, mutta politiikissa noudattaa ainoastaan Ranskan kansallisia etuja. Kun Huguenoti-päällikkö, Henrik IV nousee valta-istuimelle, hän kääntyy Katholiseen tunnustukseen, koska tämä on Ranskan kansallinen uskonto; mutta hän vakuuttaa Protestantteille vapaan uskon-harjoituksen ja valmistaa itseänsä auttamaan ahdistettua Protestanttisuutta Saksanmaalla. Vielä merkillisempi on Richelieu'n käytös, varsinkin kun muistamme, että tämä mies on Katholis-kirkon kardinaleja. Tosin hänen kauttansa Huguenotien valtiollinen erikois-asema tykkönään kukistetaan; mutta hän jättää heidän uskontonsa koskematta, ja hänen ulkopoliittikkinsa on ihan Protestanttinen, niinkuin Ranskan asema luonnollisesti vaatii. Ranskan valtakunta tällä tavoin edustaa aikakauden valtiollista Protestanttisuutta sen puhtaimmassa muodossa ja niittääkin rikkaimmat hedelmät

aikakauden taisteluista; sillä uskonto-sotien loputtua se ilmaantuu Eurooppalaisen politiikin keskuksena. Mutta itse Protestanttisen taistelun johtajaksi se ei kelvannut, siitä selvästä syystä että uskonnollinen Protestanttisuus siltä itseltänsä puuttui.

Usein on huomautettu, että maailman jakaantuessa kahteen uskonto-leiriin, Romanilaiset kansat melkein kokonaan jäivät Katholisuuden puolelle, Protestanttisuus sitä vastoin voitti enimmäkseen Germanilaiset kansat. Syynä näyttää olleen, että Romanilaisten kansain historialliset juuret kävivät syvemmällä, jonka tähden myöskin traditionin valta oli niillä sitkeämpi. Kuinka lieneekin, on ainakin varsin omituista, että Alankomaidenkin taistelussa Espanjaa vastaan Romanilainen Belgia oli pysynyt Katholisena, sillä aikaa kuin Hollanti ja muut Germanilaiset Alankomaat perustivat itsenäisen Protestanttisen valtion. Tuo mainehikas vapautus-sota nosti tämän uuden valtakunnan varsin korkealle Eurooppalaisen politiikin keskuudessa, ja aikoja tuli, jolloin pieni Hollanti ilmaantui ikäänkuin diplomatiian keskuksena maailman rauhaa ja tasapainoa varten. Mutta uskon-taistelujen aikakaudella sillä vielä oli yltäkyllin tekemistä oman vapautensa puolustamisessa, eikä voinut asettua yleiseksi johtajaksi Protestanttiselle puolueelle Euroopassa.

Toisessa asemassa olivat tosin Britannian valtakunnat, Englanti ja Skotlanti; niihinpä todellakin Protestanttisen maailman silmät tähän aikaan hartaasti luottivat. Kun Englannissa jalon Elisabetin aikana Uskonpuhdistus oli vahvistunut ja Espanjan suuri rynnäkkö oli onnella torjuttu, ei enää näyttänyt olevan epäilemistäkään, että sama valta, joka oli taistelevain Alankomaiden parhaana apuna, myöskin muualla Euroopassa ryhtyisi hädistyneen Protestanttisuuden johtajaksi. Samoin Skotlantikin näytti lupaavan tehokasta tukea Uskonpuhdistuksen asialle; Calvinilainen parannus-puuha oli siinä maassa ajettu viimeisille perille, ja väestön sotainen ja yritteliäs luonto etsi ainoastaan tilaisuutta osoittaakseen uskon-intoansa maailman suurilla taistelukentillä. Kun 17:nneen vuosisadan alulla Stuart'it nousivat Englannin valta-istuimelle, olivat molemmat valtakunnat yhdistetyt yhteiseen politiikkiin, jonka luonnollinen suunta ei voinut olla mikään muu, kuin Protestanttisten voimain kokoominen yhteiseen vastarintaan paavikuntaa ja Habsburg'ien valtaa vastaan. Tiedämme hyvin, että juuri tämä luottamus Englannin takaukseen syytti Kolmenkymmenen-vuotisen sodan ensimmäiset liekit; Böhmläisten valitsema uusi kuningas oli Englannin kuninkaan vävy, — siinäpä siis vielä dynastillinen side valtiollisten etujen vahvistuksena. Vaan nämä toiveet pettivät kokonansa. Stuart'ien älyttömyys ja sisällisten kiistain syytyminen sekä kirkollisella että valtiollisella alalla esti Englannin kansan sekaantumasta aikakauden suureen taisteluun. Jostakin muualta siis oli Protestanttisuuden ylimmäinen sodan-johto vihdoin etsittävä.

Pohjoisten valtakuntain seassa Tanska sekä arvon että mahtavuuden puolesta tähän aikaan piti ensimmäisen sijan ja sen silloinen toimellinen kuningas Kristian IV, joka vuosikymmen takaperin oli käynyt onnellista sotaa Ruotsia vastaan, olikin varsin halukas hankkimaan itsellensä mainetta ja valtaa, sekaantumalla Saksan valtio-seikkoihin. Mutta Tanskan yhteiskunnalliset olot, aateliston itsekkäisyys ja talonpoikaisen väestön orjuus, tekivät kansan kykenemättömäksi kannattamaan suurta historiallista virkaa. Kristian ajettiin takaisin Tanskan saariin saakka ja sai kiittää onneansa, että Lybek'in rauhanteossa (v. 1629) ei kadottanut mitään valtakuntansa varsinaisesta alueesta. Vaan historiallisen asemansa oli Tanska tämän perästä toistaseksi kokonaan menettänyt.

Tällä kannalla olivat asiat, kun Ruotsi, sankarikuninkaansa Kustaa Aadolfin johdolla, astui taistelutantereelle. Minun ei ole asia kertoa suuren Saksansodan historiaa, en edes voi mainita Ruotsin aseiden pää-vaiheita tässä mainehikkaassa taistelussa, joka meille Suomalaisillekin on rakas ja muisto-rikas. Mutta minun tulee vastata kysymykseen: miksi juuri Ruotsin valtakunta tällä hetkellä oli omansa tarttumaan tapausten ohjiin ja asettumaan aian-aatteiden johtoon koko vanhaa maailman järjestelmää vastaan? — Näyttihän tosiansa tuhman-rohkealta, kun köyhä ja vähäväkinen, tähän asti kansain keskuudessa tuskin huomattu pikkuvalta pohjasessa uskalsi vaatia taisteluun ne kaksi aatetta, jotka tähän asti olivat maailmaa johtaneet, keisarikunnan ja katholisuuden, molemmat nyt liittyneinä ja äskeisistä voitoista paisuneina! Ruotsi tämän taistelun kesti, vieläpä saatti sen voitollisesti perille. Mikä tämän voiman antoi? Minkä valtuuden nojassa niin suuremmoiseseen yritykseen ryhdyttiin?

Ei ole aikomukseni tässä pitää mitään ylistys-puhetta Ruotsalaisten tai Suomalaisten uroollisesta luonnosta, en myöskään arvele, että Ruotsin sen-aikuiset suuret miehet, Gustavus Adolphus kuningas ja se tähdistö kenraaleja ja valtiomiehiä, joka häntä ympäröitsi, yksin ovat luoneet tämän historiallisen ilmiön. Ajatukseni on, että historiallinen kutsumus luopi miehet ja voimat, eikä päin-vastoin; mutta historiallinen kutsumus tietysti riippuu kansan edellisestä toiminnasta ja on niin-muodoin johonkin määrin sen omaa ansiota. Ja siinäpä juuri minun mielestäni oli Ruotsin nimen-omainen toiminta-kyky tällä hetkellä, että sen edellinen historia Uuden-aian alusta asti oli edustanut niitä aatteita, joita aikakausi pyrki toteuttamaan. Jo Keski-aian loppupuolella Engelbrektin, Kaarlo Knuutinpoian ja Stuuere'in nimet muistuttavat meitä siitä taistelusta, jota Ruotsi oli saanut kestää kansallisen olemuksensa ja itsenäisyytensä tähden. Kustaa Vaasa vihdoin katkaisi Unionin kahleet, ja sama kuningas myöskin purki yhdistyksen Katholiskunnan kanssa, liittyen Lutherilaiseen uskonpuhdistukseen. Mutta valtiollinen Protestanttisuus oli oikeastaan alkanut jo Stuuere'in aikoina, jolloin paavin panna ja keisarin uhka-tuomio olivat tulleet Tanskalaisen ylivallan avuksi. Itse Uskonpuhdistuksen vakaantuminen Ruotsin valtakunnassa kävi ylipäänsä vitkallisemmin kuin monessa muussa Protestanttisessa maassa; sillä se oli vähemmän saanut alkunsa kansan uskonnollisesta tarpeesta kuin valtiollisista tarkoituksista. Mutta 16:nneen vuosisadan lopulla syytty uusi itsenäisyyden-taistelu, joka yhtä-haavaa on sekä uskonnollinen että kansallinen. Sigismundo kuningas, Jesuiittain opetuslapsi ja Habsburgien liittolainen, edustaa ylipäänsä Katholisen maailman periaatteita. Mutta Puolassa asuvaisena hallitsijana hän sen ohessa uhkaa Ruotsin kansallista itsenäisyyttä, ja siinä epäilemättä taistelun pääkohta on ollut

Kaarlo herttuan ja Sigismundon välillä. Tässä taistelussa Ruotsin-valta nyt saavutti jäykän Protestanttisen luonteensa; mutta se jännitti sen ohessa voimansa yhä avarampaan valtiolliseen toimintaan. Yhä karttuvalla onnella Ruotsin aseet silloin alkoivat tunkeuda Viron ja Liivin kautta Puolalaiseen Preussiin ja seisoivat vihdoin Saksan rajoilla, kun Protestanttien hätähuudot sieltä puolen kehoittivat Kustaa Aadolfia avuksi joutumaan.

Paljon on väitelty, tokko todellinen uskon-into lie saattanut Ruotsin kuningasta sekaantumaan Saksan suureen sotaan, vai ainoastaan kunnianhimo ja valtiolliset tarkoitukset. Kysymys on tosiaan sanomattoman joutava, jos valtio-tarkoituksilla ymmärrämme todellisia kansallisia tarkoituksia, eikä semmoista juonikasta yksityis-politiikkaa, joka oli Kustaa Aadolfin koko luonteelle vieras. Ruotsin virka tässä aian-vaiheessa on juuri riippunut siitä, että uskonnolliset ja valtiolliset tarkoitukset olivat täydellisesti sulaneet yhteen, ja että se kaikinpuolisesti edusti aikakauden uutta aatetta, kansallisen ja uskonnollisen itsenäisyyden aatetta. Kuninkaan niinkuin kansankin ikuisena kunniana on, että tämä historiallinen virka ei jäänyt heiltä täyttämättä. Yksityiseksi palkinnokseen Ruotsi saavutti suurvalta-aseman pohjois-mailla ja arvoisan sijan Euroopan kansojen keskuudessa. Mutta vielä tärkeämpi oli, että tuo vaikea ottelu Keski-aian ja Uuden-aian välillä nyt oli ratkaistu ja uusi maailman-järjestys oli alulle saatu. Tähän uuteen, Westfalin rauhanteon jälkeiseen Eurooppaan on meidän silmät luominen tulevassa luennossa.

Seitsemäs-kolmatta Luento. Tasapaino ja valtio-itsekkäisyys.

Westfalin rauhanteko, kuten hyvin tiedätte, on laskenut perustuksen Uuden-aian valtiolliselle järjestelmälle Euroopassa. Sitä ennen paavi ja keisari olivat olleet Eurooppalaisen politiikin keskuksina, ja vaikka yleis-monarkiaan aate sekä hengellisessä että maallisessa muodossaan oli jäänyt johonkin määrin keski-eräiseksi, oli kuitenkin periaatteessa aina tunnustettu näiden molempain valtain ylimmäistä johtoa. Nyt sitä vastoin oli taistelun syynä juuri ollut kansain vastarinta tätä maailman-johtoa vastaan, ja luonnollista siis oli, että Euroopan rauhan-kanta oli rakennettava jonkun uuden aatteen nojaan. Tämä aate, jonka Westfalin rauhanteko koetti toteuttaa, oli niinkutsuttu *valtiollinen tasapaino*. Katselkaamme ensiksi, kuinka tämä uusi historiallinen tarkoitus ilmestyy äsken-mainitun rauhan-teon laitoksissa.

Ne vastakohdat, joiden välille maailma tällä hetkellä jakaantui, olivat ainoastaan kaksi: toisella puolella seisoivat Habsburg'in huonekunta ja Katholisuus, toisella kaikki Protestanttiset vallat ja niihin liittynyt Ranskan valtakunta. Pää-kysymyksenä oli hankkia jälkimäiselle puolueelle niin paljon voimaa, että kaikki vaara Katholisen puolueen päällekkarkauksista olisi poistettu, niin-muodoin laatia tarpeellista vastapainoa Itävallan ja Espanjan yli-voimalle. Tätä tarkoitusta varten ne kaksi valtaa, jotka viimeiseltä olivat Protestanttisuuden taistelua johtaneet, nimittäin Ruotsi ja Ranska, nyt saavuttavat valtaavan aseman Euroopan valtiollisissa keskuuksissa, ja koska Saksanmaa oli ollut aian-tapausten taistelu-tantereena, annetaan näille vieraille valloille myöskin jalansija Saksalais-Romalaisessa valtakunnassa, jonka valtiollinen rakennus tulee olemaan perikuvana koko kristikunnan hajoomis-tilasta. Tasapaino Protestanttisten ja Katholisten "säättyjen" välillä Saksanmaalla oli siis rauhanteon etevimpänä mureena ja pysyi sitten pää-juonena tämän maan sisällisessä historiassa. Nimitys "säädetyt" ei merkinnyt tässä tapauksessa kansan-luokkia, vaan niitä pienempiä ja suurempia valtioita, noin 400 luvultansa, joista keisarikunta nyt oli kokoon-pantu. Tämä Eurooppalaisen politiikin keskusta jaettiin huolellisesti kahteen tasa-voimaiseen leiriin ja muut Euroopan vallat järjestyivät ympäryställä saman jako-perustuksen mukaan. Kysymys uskonnollisten totuuksien vapaasta leviämisestä jäi kun jäikin ihan ratkaisematta; ainoastaan Kristikunnan tasainen jako puolueiden välillä oli rauhan-sovinnon silmä-määränä. Näin oli siis Eurooppa pitkän taistelun perästä jälleen järjestetty uuden periaatteen mukaan. Katselkaamme nyt, mitä tämä tasapainon aate oikeastaan merkitsi, ja mitä se jakoi ihmiskunnan hyväksi toimeen saada.

Ensiksi, niinkuin jo olen sanonut, tasapaino tietysti merkitsi kansakuntain vapautumista keskiaikaisten yleisvaltain johdon alta. Kansat olivat nyt ottaneet kohtalonsa omaan haltuunsa ja liittyneet omien taipumustensa ja etujensa mukaan. Vaan se peri-aate, jonka nojaan kansojen keskuus-elämä tässä tilassa rakennettiin, oli tosin jotenkin kummallinen. Tuo huolellisesti sovitettu tasapaino oikeastaan ilmoitti sen, että kansakuntain itsenäisyys ja turvallisuus riippui siitä, missä määrässä eri puolueet jaksoivat itse teossa puoltansa pitää. Kansain-välinen tila oli niin-muodoin sisälliseltä luonnoltansa sota; sillä rauhan ainoana takeena oli eri puolten tasainen voima, joka muka estäisi väkevämpää sortamasta heikompaansa. Totta on, että aikakauden parempi omatunto, joka ilmaantui tuossa näinä aikoina syntyvässä Kansain-oikeudessa, edellytti ja vaati jotakin järjestynyttä yhteiskunnallista kokonaisuutta Kristikunnan kansain välillä. Jo Henrik IV Ranskassa oli ennen Saksan sodan syttymistä tätä aatetta harrastanut, ja Hugo Grotius'en kuuluisa teos "De jure belli ac pacis" (sodan ja rauhan oikeudesta), joka julkaistiin v. 1625 ja pidettiin jonakuna kansainvälisen oikeuden lakikirjana, oli rakennettu samalle seurallisuuden perustukselle. Mutta itse teossa se metelinen meno valtioiden välillä, jota Grotius surkutteli ja tahtoi luonnollisen oikeuden ja Kristillisyyden nimessä estetyksi,^[47] ei tullut paremmaksi; päin-vastoin se yhä paheni, koeteltaessa tasapainon periaatetta toimeen panna. Kansojen todellinen oikeus ei ollut muu kuin heidän voimansa; — senpä nyt puolen-toista vuosisadan mittaan Euroopan historia näytti törkeimmällä tavalla teroittavan. Niinpä tasapainon järjestelmä, jolla Uusi aika koetti korvata keskiaikaiset rauhan-laitokset, ei tuottanut mitään muuta kuin sulaa rauhattomuutta. Euroopan valtiot olivat päässeet omille valloilleen, mutta

syöksyivät vallattomasti toisiansa vastaan. Se, mikä Uskonpuhdistuksen puhjetessa oli vanhan järjestelmän kannalta varottu ja ennustettu, näytti niin-muodon kamalasti toteuvan: Kristityn maailman-rauhan sijaan oli tullut täysi anarkia maailman eripuraisten kansakuntain kesken.

Tämä irstas meno eneni sen kautta, että uskonnolliset harrastukset, jotka aluksi olivat antaneet edelliselle taistelulle siveellisen ryhdin, lopulta olivat tykkönään laimistuneet. Suvaitsevaisuus kenties ei ollut suurempi entistensä, koska jokainen valtio harjoitti jyrkintä uskonnollista pakkoa kukin omassa hallitus-piirissään; mutta kansat olivat väsyneet käymään sotaa toisiansa vastaan uskon tähden, ja yksistään valtiolliset tarkoitukset nyt johtivat heidän politiikkiansa. Pahinta oli, että nämä tarkoitukset eivät olleet sillä hetkellä minkään yleisen aatteen palveluksessa; ne edustivat pääasiallisesti kunkin kansan itsestä vallan- ja saaliinhimoa eivätkä siis voineet järjestyä minkäänlaisiin puolue-ryhmiin. Tästä oli seurauksena, että kansainvälinen oikeus-tila muuttui kehnommaksi, kuin se milloinkaan oli ollut. Westfalin rauhanteon järjestelmä, joka tarkoitti tasapainon asettamista Katholisuuden ja Protestanttisuuden välille, oli jo syntyessään vanhentunut, siitä syystä että uskonnollisten vastakohtain aika oikeastaan oli mennyt. Vaan sen sijaan oli sama rauhanteko kohottanut kaksi uutta suur-valtaa, jotka yleiselle tasapainolle ja kansain turvallisuudelle tulivat vaarallisemmiksi kuin nuo entiset, nyt jo alentuneet suuruudet, Espanja ja Saksan keisari. Nämä uudet rauhanhäiritsijät, kuten hyvin tiedätte, olivat Ruotsi ja Ranska. Lyhyt katsaus 17:nneen vuosisadan loppupuoleen riittää meille selvittämään, mille kannalle Euroopan asiat nyt olivat joutuneet.

Mitä Ruotsiin tulee, sen suurvalta-aika tosin oli jotenkin lyhyt-ikäinen, johon syynä oli luonnollisten apuvarain riittämättömyys. Mutta Kaarlo X:nneen hallitus todisti maailmalle yltäkyllin, että lähi-valtojen turvallisuus oli tämän Protestanttisen suurvallan tähden joutunut ahtaammalle kuin keisarillisen yliherruuden uhatessa ennen muoin. Brandenburg ei enää ollut kuin Ruotsin vassallikunta; Puolassa Ruotsin voitolliset armeijat kulkivat ristiin-rastiin Veikselin suusta Karpateihin asti, ja Tanska oli vähällä kadottaa, ei ainoastaan itsenäisyytensä, vaan myöskin olemassa-olonsa kansakuntain joukossa. Ylönmääräiset suurvalta-tuumat olivat tähän aikaan kokonaan huimanneet tuon pienen Ruotsin kansakunnan aivuja. Ensimmäinen aikomus oli tehdä Itämeri Ruotsalaiseksi järveksi ja sulkea se umpeen kaikilta vierailta kansoilta. Mutta siihen eivät suinkaan Ruotsin valloitus-hankkeet olisi pysähtyneet, vaan "Ruotsalainen maailma" (orbis terrarum Suecanus) — kuten siihen aikaan sanottiin — pyrki epäilemättä leviämään niin avaralle, kuin maailman seikat sinkin olisivat sallineet. Mitkä ne syyt olivat, jotka suinkin Kustaan kuoltua pysäyttivät Ruotsin laventumis-vauhdin ja käänsivät sen huolenpitoa sisällisen talouden korjaamiseen, tiedämme hyvin Ruotsin yksityis-historiasta 17:nneen vuosisadan loppupuolella. Mutta se uusi voima, minkä valtakunta saavutti Kaarlo XI:nneen reduktionin kautta, ei suinkaan tarjonnut mitään rauhan-takeita tulevaisuudelle. Koko maailma sen hyvin tiesi, että Ruotsin leijona maatessaankin näki ainoastaan sotaisia unia, ja että se minä hetkenä hyvänsä saattoi rynnätä ulos uusille valloituksille.

Samaan aikaan, jolloin aljettiin tointua siitä hämmästyksestä, jonka Kaarlo X:nneen valloitus-hankkeet olivat herättäneet, astui Ranskan valtakunta vielä suuremmalla teholla seikkailija-politiikin tantereelle. Olen jo edellisessä kerran huomauttanut, että Ludovik XIV:nneen hallitus on suorana jatkona Ranskan kansallisiin harrastuksiin Hugo Capet'in aioista asti. Vasta tämän hallitsijan aikana Ranskan kansallinen yhteys täydennettiin; Roussillon, Franche-Comté ja joku osa Belgian alaa liitettiin lopullisesti Ranskan valtakuntaan, feodalisen erikois-herruuden viimeiset jäljet hälvienivät kuninkaallisen suuruuden loistossa, ja kansa ensi kerran tunsu itsensä voimakkaasti edustetuksi kaikkia muita kansakuntia kohtaan. Mutta kansain-välisessä politiikissa tämä Ranskan mahtavuus oli uusi vaara Euroopan rauhalle ja tasapainolle. Huomattava on, että sillä hetkellä, jolloin Ludovik XIV astui historian näkymölle, Euroopan olot olivat erittäin edullisia Ranskan valloitushankkeille. Melkein kaikki lähi-vallat olivat tähän aikaan masentuneina tai heikontuneina. Espanja, tuo äskettäin niin mahtava Filippo I:n monarkia, sairasti despotismin hivu-tautia ja tarvitsi jo muiden tukea, pitääksensä horjuvaa suuruuttansa pystyssä. Saksa, jonka sisälliset vastakohdat kuvasivat Euroopan yleistä eripuraisuutta, tarjosi Ranskan vallan-himolle altista vaikutus-alaa, ja itse keisari, joka yksin oli jäänyt suojelemaan itseänsä ja Kristikuntaa Turkkilaisia vastaan, ei enää paljon kyennyt huolta pitämään Eurooppalaisesta tasapainosta. Vihdoin Englanti, jossa Stuart'it uudestaan olivat päässeet hallitus-istuimelle, oli väsyneenä omiin vallankumous-vaiheisinsa eikä paljon taipuvainen sekaantumaan mannermaan asioihin. Protestanttiset Alankomaat olivat siis sillä hetkellä ainoat, jotka tehollisesti kannattivat Eurooppalaisen tasapainon aatetta, vastustaen toisella taholla Ruotsin tavoittamaa Itämeren-valtaa ja toisella Ludovik XIV:nneen valloitus-hankkeita Espanjalaisen Belgian suhteen. Olipa todellakin aikakauden omituisia tunnus-merkkejä, että sama Hollanti, joka sata vuotta takaperin oli aloittanut vaivaloisen taistelunsa Espanjan tiranniutta vastaan, nyt oli pakoitettu suojelemaan entisen sortajansa oikeuksia. Tämä seikka, näet, todistaa, mitä muutoinkin tiedämme, että uskonnolliset vastakohdat olivat lakanneet olemasta politiikin vaikuttimena, ja että paljas huolenpito yleisestä turvallisuudesta oli astunut sijaan. Yleisesti sanoen, ei mikään muu aate kuin kansain-välinen nyrkkioikeus ja sen vastustaminen, tähän aikaan johtanut maailman yleisiä tapauksia. Ja loistavimmalla tavalla tosin Ludovik XIV edusti tuota valloilleen pääsyyttä kansojen itsekkäisyyttä, joka ei enää kysynyt edes oikeuden varjoakaan, ryöstö-toimiin ryhtyessäsä. Häntä vastaan tietysti täytyi tasapainon nimessä koettaa voimia yhdistää, ja tämä tehtävä, johon pieni Hollanti oman turvansa tähden ryhtyi, antoi hetkeksi tälle maalle johtavan aseman Euroopan politiikissa.

Niinkuin hyvin muistamme, Ludovikin kavala hyökkääminen Alankomaihin nostaa hänelle vastustajan, tuon uupumattoman Wilhelmi III:nneen, joka kahden kansallisen vallankumouksen kautta pääsee ensin Hollannin, sitten Englanninkin hallitsijaksi, ja joka tekee elämänsä tarkoitukseksi estää Ranskan uhkaavaa ylivaltaa. Wilhelmin kuoltua sama tasapainon-politiikki

yhä jatketaan, eikä sovi muuta sanoa, kuin että sen harrastukset lopulta vievätkin toivotuille perille. Espanjalaisen perintösodan loputtua, Ranska tosin säilyttää suurvalta-asemansa ja melkoisen osan entistä voitto-saalistansa; ainoastaan Espanjan lahonnut suuruus silloin saapi loppunsa. Kuitenkin Ranska on kadottanut kykynsä muita vahingoittamaan ja tasapainon-aate on siis saanut loistavan voiton. Vaan kun muistamme, että tämä tulos ei sisältänyt mitään muuta kuin vahingon torjumista, ja että se oli saavutettu vasta suurten ja veristen sotain kautta, ei sovi sanoa, että tasapainon-aate oli ansainnut itsellensä aivan korkeata sijaa historiallisten aatteiden seassa.

Melkein samaan aikaan, jolloin Ranskan ylpeys näin masennettiin, tuli myöskin Ruotsin ylivalta pohjasessa kukistetuksi, mutta tavalla semmoisella, joka ei näyttänyt tuottavan Euroopan tasapainolle mitään varsinaista etua. Ruotsilla oli onnettomuudessaan se harvinainen onni, että sen suuruuden kukistus ei tapahtunut vallanhimoisten hankkeiden harjoittamisessa, vaan tragillisessa taistelussa muiden vallanhimoa ja aikakauden petollista politiikka vastaan. Senpä tähden Ruotsin mahtavuuden päivän-lasku oli yhtä loistava, kuin sen nousukin oli ollut: Kaarlo XII on tullut historiassa melkein yhtä mainioksi kuin suuri Kustaa Aadolfi. Eroitus oli vain, että Kaarlo kuningas ei enää edustanut mitään yleistä aatetta, joka olisi tehnyt Ruotsin suuruuden oikeutetuksi ja maailmalle tarpeelliseksi.

Tämä puute yleisistä johtavista aatteista tekee ylipäänsä 18:nnen vuosisadan valtiolliset tapaukset kamalan autioiksi, ikäänkuin historian henki olisi paennut ja atomit olisivat jääneet omaa vallatonta kisaansa harjoittamaan. Aian suuruudet ovat ne, jotka suurimmalla teholla ja taidolla ajavat itsekkäimmän vallanhimon politiikkaa, huolimatta minkäänlaisen siveellisyyden laeista. Semmoisia ovat Pietari Suuri Venäjällä ja Fredrik Suuri Preussissä, molemmat uusien suur-valtain perustajia. Koko politiikka on muuttunut yleiseksi rosvo-elämäksi, jossa sodat tarkoittavat ainoastaan maiden anastusta ja sovinnot ainoastaan saaliin jakoa mahtajain kesken. Niinkuin alot nyt ovat muodostuneet, ei tasapainon aate enää merkitse kansojen tasaista oikeutta, se vain merkitsee valtio-kokojen aineellista ja mekhanillista yhtä-voimaisuutta. Itse kansallisuudet näyttävät kadottaneen melkein kaiken merkityksen; ne ovat ainoastaan väestöjä, jotka luetaan voittomaiden tarpeelliseen kalustoon. Kansain-välisen oikeuden sijaan astuu yksityis-oikeus, joka katsoo maat ja kansat hallitsijain yksityis-omaisuudeksi ja niitä jakelee niinkuin yksityistä perintöä. Tämä periaate, jonka Ludovik XIV on tuonut yleiseen politiikkiin, pyrkii kohoamaan aikakauden johtavaksi aatteeksi. Espanjan perintö-sodasta alkaen seuraa koko sarja yhtäläisiä taisteluita, jotka verisillä kirjaimilla kertovat hallitusten itsekkäisyyttä ja kansallisuuksien alennus-tilaa; luettelkaamme: Puolan perintö-sota, Silesian sodat, Itävallan perintö-sota, Seitsen-vuotinen sota, vihdoin Puolan jako, joka on aikakauden ominaisuuden kenties selvin ilmestys. Eikä ottelu enää rajoitu Euroopan vanhaan kultuuri-piiriin; se on jo levinnyt kaikille valtamerille ja muiden maan-osain kaukaisille siirtomaille. Englanti, joka Euroopan mantereella ajaa tasapainon asiaa, pyrkii merillä ja Euroopan ulkopuolella itsekin yleiseen, muille kansoille rasittavaan yli-herruuteen.

Jos nyt kysymme: mitä tuo Westfalin rauhanteon asettama uusi periaate maailman järjestystä varten oikeastaan oli toimeen saanut, ei ole vastaus aivan lohduttavainen. Tasapainon aate, joka edellytti pysyvistä eripuraisuutta maailman kansojen kesken, oli matkaansaattanut melkein alituisia sotia ja kehittänyt julkeimman valtio-itsekkäisyyden, jonka painon alla kansakuntien sekä ulkonainen itsenäisyys että sisällinen vapaus oli surkeasti sortumaisillaan. Totta kyllä on, että jo ennenkin ihmiskunnan historiassa vallanhimo ja väkevemmän oikeus oli näyttänyt tapauksiin melkoisesti vaikuttavan, ja Keski-aian meteliset pauhinat tuntuvat yksityis-kohdissaan vielä enemmän säännöttömiltä ja satunnaisilta, kuin ne olot, joita Eurooppalainen diplomatiia 18:nnellä vuosisadalla ohjasi. Mutta eroitus oli juuri siinä, että itsekkäisyys nyt oli kohonnut korkeimmaksi la'iksi, joka sysäsi kaiken aatteellisen johdon syrjälle. Seurauksena oli, että itse kansallisuuden-aate, joka, kuten ennen olemme nähneet, oli valmistanut tuon suuren vaiheen Keski-aiasta Uuteen aikaan, nyt joutuu ahtaalle valtio-tarkoitusten masentavan painon alla. Tämä aate tosin vielä oli varsin hämärä ja valtion-käsitteeseen sidottuna; mutta siinäkin, missä kansallisen henki oli valtiolliseksi olennoksi kehittyneenä, sitä ei pidetty missään arvossa, vaan mahtajat loivat omia mielivaltaisia valtio-kyhäksiänsä, joihin koettivat puhalttaa omaa henkeänsä. Niinpä esm. Habsburgilaiset hallitsijat tavan takaa koettivat sulattaa Unkarin valtakuntaa yleiseen Itävaltalaiseen monarkiaansa, Italiaa tavan takaa jaeltiin ja palstoiteltiin Eurooppalaisen tasapainon hyväksi, ja itse Saksassa kansallinen yhteys tuskin enää oli nimeksikään säilynyt, koska sen etevimmät kappaleet olivat vieraisin valtakuntiin yhdistyneinä. Juuri tässä Pyhässä Romalaisessa keisarikunnassa tulivat tasapainon vaikutukset selvimmästi näkyviin. Ensi-aluksi oli ainoastaan Protestanttisuuden ja Katholisuuden yhtäläinen voima ollut kysymyksenä. Mutta ennen pitkää edut ja pyrinnot hajosivat monialle ja valtakunnan etevimmät jäsenet osittain siirtyivät ulkopuolelle Saksan rajoja. Puhumatta siitä, että Ranska oli vienyt Elsas'in ja vielä lisäksi anasti Lothringin, oli Hannover joutunut Englannin johtamaksi, Saksi tullut Puolan kuningaskunnan yhteyteen ja Brandenburg muuttunut Preussin kuningaskunnaksi, niin-muodoin saanut arvonimensä ulkopuolelta Saksaa. Kun lisäksi muistamme, että Saksalaiset maakunnat olivat vähin osa Habsburgilaisen keisarin alueesta, että Pommeri oli Ruotsin hallussa ja Holstein Tanskan, on helppo ymmärtää, kuinka epäsointuva se kokonaisuus oli, jota kutsuttiin Saksan kansakunnaksi.

Katsellessamme Euroopan valtiollista tilaa tällä aikakaudella, olemme melkein valmiit kysymään, eikö ihmiskunta ollut yleis-ihmisyytensä puolesta mennyt taakse päin, sitten kuin se näkyväinen yhdys-side, jonka Katholisuus aikoinaan piti voimassa, nyt oli katkennut. Ulkonaiset tapaukset näyttävät antavan siihen katkerimman vastauksen; sillä epäilemättä valtioiden yksityis-edut olivat anastaneet ylimmäisen sijan maailman asioissa ja ihmiskunnan yleiset edut olivat saaneet väistyä syrjälle. Mutta kun likemmältä tarkastamme aikakauden oloja ja sitä aatteiden liikettä, joka nyt

on alkanut, tulemme heti huomaamaan, että myöskin tämä "Valtio-itsekkäisyyden aikakausi" on tehnyt melkoista työtä humaniteetin palveluksessa. Aivan luonnollista tosin oli, että kun vanha Katholiskunta ei enää kelvannut edustamaan yleis-ihmisyyden aatetta, oli ollut ensi-aluksi vaikea löytää uutta muotoa kansojen rauhalliselle yhteis-elämälle. Olihan Keski-ajan teokratillinenkin rauhan-aate jäänyt useissa kohden ainoastaan ihanaksi unelmaksi; nyt kun täysivaltaiset kansankilöt ryhtyivät maailman-johtoon, oli tietysti kahta vaikeampi saada sointuvaa seurallisuutta heidän välillensä toimeen. Mutta muistamista kuitenkin on, että tämä harrastus yhä oli voimassa ja vaikutuksessa — kansojen "parempana omana-tuntona", kuten äsken sitä nimitin. Jo siitä hetkestä saakka, jolloin kirkollista yleis-monarkiaa ruvettiin järkähtyttämään, oli kysymystä noussut jostakin uudesta rauhan-järjestelmästä, ja Böhmin Husilainen kuningas Yrjö Podjebrad mainitaan olleen ensimmäinen, joka mielti jotakin Euroopan kansain "tasavaltaa" keskinäisen liiton ja sopimuksen muodossa. Keski-ajan lopusta saakka kansain-välinen diplomatiia sitten teki työtä tätä tarkoitusta varten, ja vaikka uskonto-sodat vuosisadan aiaksi katkaisi kaikki rauhan-yritykset, oli aate kumminkin sen verran edistynyt, että Kansain-välinen oikeus alkoi tieteessä järjestyä. Sekin oli jo jotain, että tätä oikeutta ylipäänsä tunnustettiin, jos kohta sitä teossa ja toiminnassa aivan huonosti noudatettiin. Itse tasapainon ajatus todisti, että kansakunnat hyvin tunsivat keskinäisiä velvollisuuksia löytyvän, vaikka keino niiden yllä-pitämiseen oli kovin vaillinainen. Paik sitä tämä aikakausi, niin tyhjä kuin se onkin johtavista aatteista, on kuitenkin varsin hedelmällinen uusien aatteiden synnyttämisessä. Ylipäänsä kulttuurin kehitys on tällä aikakaudella erinomaisen virkeä; kansojen oma etu kiihoittaa heitä kartuttamaan voimiansa tieteiden, taiteiden, kaupan ja teollisuuden edistämällä, ja hyötymisen harrastus herättää monenmoisia tutkimisia yhteiskunnan luonnosta ja tarpeista. Mutta sen ohessa aatteiden vaihto eri kansain välillä on vilkkaampi kuin milloinkaan ennen. Kansainväliset selkkaukset ovat synnyttäneet sanoma-kirjallisuuden, ja niistä kansallis-kirjallisuuksista, jotka tähän aikaan puhkeavat kukoistukseen, saapi Ranskan kirjallisuus yleisen Eurooppalaisen vaikutuksen. Tämä henkinen liike yllä-pitää yhä humaniteeti-siteen kansojen välillä ja valmistaa vähitellen uutta, historiallista kehitys-jaksoa.

Ne lyhyet hetket, jotka ovat meillä jälillä, eivät salli minun kuin hätäisesti viitata ajan henkisten liikkeiden yleiseen luontoon. Mutta jos olisikin aikaa meillä runsaammin, ei olisi minun suinkaan helppo sovittaa kokonaiseksi kuvaksi kaikkia niitä vaihtelevia ilmiöitä, joita näiden aikojen henkinen levottomuus on tuottanut. Asian laita, näet, on, että aatteidenkin maailmassa vallitsi, keski-ajakaisten ajatus-kaavojen kukistumisen perästä, aivan yhtäläinen hajanaisuus kuin valtiollisessa, eikä ensi-aluksi syntynyt mitään yhteistä suuntaa, joka olisi voinut tehokkaasti vaikuttaa olevaisten olojen muodostamiseen. Varsin tuntuva on jo tähän aikaan vaikutus siitä Humanistisesta liikkeestä, joka — kuten ennen olemme nähneet — oli alkanut Keski-ajan lopulla Antikisen kirjallisuuden herätyksen kautta. Mutta koska Antikin valtio-ihanteet olivat mahdottomat sovittaa sen-aikuisiin oloihin, niin tutkimus kääntyi ajatuksen omiin perusteisiin ja synnytti uudenaikaisen filosofian, jossa nimet Cartesius, Spinoza, Leibnitz, muita mainitsematta, saavuttivat loistavan sijan. Ajan uskonnolliset kysymykset olivat pitkällisen taistelun kautta joutuneet sille kannalle, että tiede yhä enemmän saattoi irtaantua dogmallisten kaavin siteistä, eikä aikaakaan ennen kuin se käänsi teränsä itse Kristin-uskoa vastaan, joka Protestanttisissakin kirkkokunnissa oli yhä enemmän kangistunut tunnustus-kaavoihinsa. Niinpä jo 17:n vuosisadan lopulla syntyy Englannissa se Kristin-uskalle vihamielinen Valistus-filosofia, joka sitten Ranskassa, Voltaire'n ja Encyklopedistain kautta, saapi varsinaisen kukoistuksensa. Vaan tämän, niin-sanoakseni kristillisen suunnan ohessa, havaitaan toinenkin taipumus aikakauden ajatus-tavassa. Nuo alkuansa erikseen kulkeneet Humanistiset ja uskonnolliset harrastukset olivat viimein päätyneet yleiseen ihmis-rakkauteen, jonka silmä-määränä etenkin oli yksityis-ihmisen onni ja menestys. Tämä filantropinen suunta, joka nyt ilmaantuu ajan varsinaisena humaniteeti-harrastuksena, ei voinut olla loukkaantumatta olevaiseen maailman-järjestykseen, jossa ihmisten onni näytti olevan ainoastaan mielivallan ja kurjuuden alaisena; se vaati tämän surkean tilan parantamista ja käänsi huomionsa niihin laitoksiin, jotka tuntuivat olevan surkeuden syinä. Merkillistä on, että historian yleiset keskuudet, valtioiden keskinäiset rettelöt ja kansainvälisen oikeuden metelinen tila, jäivät tällä kertaa tutkimukselta melkein huomaamatta, ikäänkuin niiden suhteen ihmis-järki olisi tuntenut itsensä voimattomaksi. Sitä suuremmalla innolla ajan huomio kääntyi yhteiskunnallisiin laitoksiin ja niihin siveellisiin periaatteisiin, joihin yhteiskunta perustui. Tällä tavoin Valistus-filosofia sai käytännöllisen sisällyksen: kaikki entiset mielipiteet, jotka olivat yhteis-elämän kannattimina, siirrettiin rohkeasti ennako-luulojen luokkaan ja täydellinen uudistus vaadittiin toimeen-pantavaksi valtiossa, kirkossa ja yhteiskunnassa.

Erinäiset seikat vaikuttivat, että olletikkin Ranskassa uudistuksen tarve oli kiihkeä. Mutta sen ohessa Ranskan kielen korkea viljely ja avara valta levitti nämä uudet aatteet ympäri Euroopan ja tällä tavoin mielet muuallakin valmistettiin niille mullistuksille, jotka vuosisadan lopulla puhkesivat Ranskan vallankumouksen kautta. Olletikkin Rousseau'n tunteikkaat selitykset ihmisten luonnollisesta tasa-arvosta yllyttivät yleistä mielipidettä vanhaa yhteiskuntaa vastaan, joka oli kokonaan rakentuneena perityihin sääty-etuihin ja rasittavaan epätasaisuuteen ihmisten välillä. Historialliset olot olivat muka ihmisessä pilanneet ihmisyyden. Jahka yhteiskunta kerta saataisiin luonnon-mukaiselle kannalle, jahka yleinen vapaus, veljyys ja tasa-arvo olisi toimeen saatu, silloinpa muka kansainkin välillä rauha ja rakkaus tulisi vallitsemaan. Tämä oli Vallankumouksen suuri ajatus, se johtava aate, joka pian antoi Euroopan taisteluille vakaisemman sisällyksen kuin vallan-pitäjän itsekkäät kiistat tasapainon aikakaudella. Voimme siis sanoa, että yleis-ihmisyyden, joka näytti häviölle joutuneen kansakuntain irstaissa vihan-melseissä, sillä välin etsi uutta elin-voimaa yhteiskunnallisten kysymysten ahtaammasta piiristä, josta se jälleen lähti ulos maailmaa valloittamaan. Hätäinen katsaus tähän uuteen vaiheeseen on oleva seuraavan luentomme aineena.

Kahdeksas-kolmatta Luento.

Vallankumous ja kansalliset liikkeet.

Historian uusin jakso on nyt edessämme ja vaikeus keksiä aatteiden syntyä ja todellista perää karttuu joka askeleelta. Syynä tähän vaikeuteen on, paitsi tapausten lähisyys, myöskin historiallisen kehityksen moninaisuus; sillä eri aatteet jo kietouvat toisiinsa, vaikuttavat yhdessä tai vastatusten ja toimeen-saavat tuloksen, jota ei millään matematisella lasku-tavalla voida selvittää. Käyttääkseni luonnosta lainattua kuvaa, — aate-virrat sekaantuvat toisiinsa, muuttelevat toistensa voimaa tai suuntaa ja synnyttävät joskus pyörteitä ja suvantoja, jotka saattavat meitä erehdyttää sekä alkuperäisen liike-voiman että lopullisen tarkoituserän suhteen. Ja lisäksi tulee, että lähestymme nykyhetken omia taistelu-kysymyksiä, joissa itse ajajamme aianliikkeiden vallassa emmekä yhtä vakavasti voi arvostella tapausten kuohua, kuin jos asemamme olisi ulkopuolella niitä vaiheita, joiden luontoa koetamme käsittää. Meidän tulee sen vuoksi olla johonkin määrin varullamme, taikka oikeammin sanoen, meidän tulee tunnustaa, että käsityksemme saattaa olla vaillinainen ja johonkin määrin yksipuolinen. Vaan tämä tunnustus ei saa estää meitä etsimästä sitä pää-juontaa, joka näissäkin liikkeissä on vallinnut. Ensimmäinen kysymyksemme on siis: mitkä ne syyt olivat, jotka matkaan-saattivat Ranskan suuren vallankumouksen ja sen yhteydessä olevat tapaukset?

Ensiksi täytyy meidän erottaa ne syyt, jotka olivat yleiset, maailman kultuuri-kehityksestä lähteneet, ja ne, jotka olivat enemmän paikallisia, yksityisten kansain sisällisiin oloihin perustuvia. Yleisten syiden joukossa oli epäilemättä tärkein, että — kuten viime luennossa koetin osoittaa — Uuden aian henkiset herätykset olivat muodostuneet yleiseksi filantropiseksi suunnaksi, joka vaati enemmän tasaisuutta yksityis-ihmisten kohtaloissa, kuin mitä Euroopan silloin vielä vallitseva feodalinainen yhteiskunta tarjosi. Tunnustaa täytyykin, että erittäin alhaisimpien kansan-luokkain tila Euroopan kultuuri-maissa oli varsin surkuteltava. Tosin varsinainen orjuus jo Keski-aian kuluessa oli enimmäisessä maissa lakannut; mutta usein maanviljelys-väestön asema feodalinisen isännyyden alla ei ollut orjuutta parempi, ja aian "valistus" oli alkanut oudoksua tätä jyrkkää epätasaisuutta eri ihmis-luokkain elämän-kohtaloissa. Mutta nämä mielipiteet saivat sen kautta sitä enemmän voimaa, että se keski-sääty, jonka jo Keski-aikana olemme nähneet syntyvän kaupunki-kuntain piirissä, nyt oli tarpeeksi vaurastunut ja voimistunut, voidaksensa vaatia säännöllistä osaansa kansallisten asiain hoidossa. Tämä niinkutsuttu "Kolmas sääty" tiesi aivan hyvin olevansa yhtä luuta ja lihaa kansan alhaisempien kerrosten kanssa ja nousi luonnollisesti näidenkin edustajaksi. Valtion ja yhteiskunnan uudistus tuli niin-muodoin pääasiallisesti tämän säädyn ajettavaksi.

Tämän ohessa on huomattavaa, että Calvinilainen tunnustus herätti niissä maissa, joissa se pääsi vaikuttamaan, demokratillisia taipumuksia maallisenkin yhteiskunnan alalla. Puhumattakaan Geneve'n malli-kirkosta, joka oli ikäänkuin tasavaltaisen kristillisyyden keskuksena, oli varsinkin Englannissa ja Skotlannissa Protestanttisuus ryhtynyt valtiollisten olojen muodostamiseen ja matkaan-saattanut ensimmäisen vallankumouksen jo siihen aikaan, jolloin muussa Euroopassa Kolmenkymmenen-vuotinen sota veti kansojen huomion puoleensa. Englannissa tämän uskonnollisen vaikuttimen lisäksi tuli parlamentti-laitoksen vanhat traditionit, jotka olivat kansalliseen luonteeseen istuttaneet syvän käsityksen kansalaisten yhteiskunnallisista ja valtiollisista oikeuksista. Luonnollista siis oli, että tämä uskonnollisen ja valtiollisen vapauden harrastus pian joutui taisteluun kuninkaallisen vallan kanssa. Englannissa, näet, oli, niinkuin muuallakin Euroopassa, kuninkuuden voima jo Keski-aian lopulla melkoisesti karttunut, ja kun Uskonpuhdistus tässä maassa toimitti kirkollisenkin hallituksen kuninkaan käsiin, tulivat uskonnolliset kysymykset saamaan etusijan valtio-seikkain seassa. Näin tapahtui, että Stuart'ien tultua hallitus-istuimelle, kruunun kirkollinen suprematiia herätti vastarinnan kuninkuuden muitakin prerogativeja vastaan, eikä kauan viipynyt, ennen kuin Puritanit ja "Keropäät" olivat kukistaneet Englannin vanhan valta-istuimen, koettaen järjestää uutta yhteiskuntaa uskonnollisten periaatteidensa mukaan. "Restaurationi" tosin sitten asetti Stuart'in suvun jälleen valta-istuimelle; mutta pelko Jaakko II:n katholicista hankkeista herätti v. 1688 uuden vallankumouksen, jolloin kerrassaan laskettiin vahva perustus Englannin kansan uskonnolliselle ja valtiolliselle vapaudelle.

Britannian suljetun saari-aseman tähden tämä esimerkki perustus-la'illisesta kansalais-vapaudesta ei ensi aluksi aivan tehokkaasti vaikuttanut mannermaan valtiollisiin käsitteisiin, varsinkin koska Englannin yhteiskunnan aristokratilliset perustukset olivat jääneet melkein muuttumatta. Mutta eräs samasta emäpuusta kasvanut haara, nimittäin Englantilaisuus Pohjois-Amerikassa, antoi yhteiskunnalliselle kehitykselle sitä suurempaa yllykettä. Kuten tiedämme, nuo Englannista paenneet Puritani-perheet, jotka Atlantin-takaisissa siirtokunnissa olivat raivanneet itsellensä uuden isänmaan, missä vanhan Euroopan yhteiskunnalliset epätasaisuudet kokonaan unohtuivat, olivat vähitellen kasvaneet melkoiseksi kansakunnaksi, joka ei enää taipunut pysymään emämaan herruuden alla. Se vapautus-sota, joka tästä syystä syttyi, ja ne tasavaltaiset valtio-laitokset, jotka silloin perustettiin, herättivät monessa paikoin Euroopassa ääretöntä ihastusta, koska näyttivät toteuttavan aikakauden suuria tasa-arvon ja vapauden ihanteita. Mutta ei missään ollut mielten kiihko niin suuri kuin Ranskanmaalla, jonka hallituskin saatettiin tekemään tehokasta apua Amerikan nuorille Yhdys-valloille. Juuri tässä Ranskan kansakunnassa olivat uudet aatteet ja vanhat epäkohdat astuneet jyrkimmästi vastatusten. Kuninkuuden ylimäärin paisunut valta, hallituksen tuhlaavaisuus ja säälimätön kiskomis-järjestelmä sekä etuoikeutettujen säätyjen, aateliston ja kirkollisen ylimyskunnan, ylpeä loisteliaisuus ja

kevytmielisyys, — tämä kaikki jo tuntui kansan enemmistölle kärsimättömäksi ikeeksi, joka oli särjettävä ja poistettava, jotta luonnon ja järjen mukainen yhteiskunta voisi syntyä. Olojen ja mielten tila oli semmoinen, että moni jo varhain varmuudella ennusti jonkun hirveän räjähdyksen tuloa. Kuusi, seitsemän vuotta sen jälkeen, kun Yhdysvallat olivat saaneet itsenäisyytensä tunnustetuksi, puhkesikin Ranskan suuri vallankumous, eikä niinkään monta vuotta kulunut, ennenkuin se raivaavana palona alkoi levitä ulkopuolelle Ranskan rajoja kaikkii lähimaihii. Näin koitti historiassa uusi aikakausi, uusi jakso suuria ja verisiä taisteluita. Mutta oli pa taisteluuilla nyt joku aatteellinen tarkoitus. Ihmiskunta oli jälleen saanut johtavan aatteen, joka maksoi taistelun vaivaa, eikä valtio-itsekkäisyys enää yksin johtanut kansojen kohtaloita.

Ranskan vallankumous on niitä tapauksia, joiden arvostelemisessa vielä nytkin mielipiteet menevät niin hajalle, että joku tasapuolinen tuomio ei ole aivan helppo laskea. Tämä maailmantapaus on yhä pysynyt kiista-kysymyksenä, ei ainoastaan eri puolueiden, vaan myöskin eri kansain välillä, sitä myöden kuinka on arveltu siitä olleen etua tai haittaa arvostelijan omalle kansakunnalle. Niinpä Ranskan suuri historioitsija ja valtiomies Thiers on siitä tehnyt kansallisen epeopian, ja vasta viimeisinä aikoina on Ranskassa toisinaan ruvettu vähemmin runolliselta kannalta sen tapahtumia katselemaan. Englannissa taas oli ensi hetkestä saakka yleinen mielipide varsin vähän suosiollinen Ranskan vallankumous-näytelmälle; se onkin sieltä puolen enimmästi saanut ankaran tuomion sekä valtiomiehiltä että historioitsijoilta, ikäänkuin kaikki tyyni ei olisi muuta ollut kuin Ranskalaista kevytmielisyyttä ja hurjuutta. Myöskin Saksan historian-tutkimus on tavallisella perinpohjaisuudellansa todistellut, että Ranskalaiset, omaksi ja muiden onnettomuudeksi, antoivat vallankumouksellensa ihan väärän suunnan; — ja senpä Saksalaiset ymmärtävät yhtä viisaasti, kuin sananparren mukaan maalla-olijat arvostelevat merellä sattunutta vahinkoa. Nykyään voimme ylipäänsä sanoa, että kriittinen ja moittivainen katsanto-tapa Ranskan vallankumouksen suhteen on ylinnä, eikä olekkaan vaikea todistaa, että se on liikkunut hävityksen kauhistuksena Ranskanmaan ja muun Euroopan yli, hurjasti kukistaen historialliset olot ja vereen upottaen kokonaisen sukupolven kohtalot. Miks'ei tämä liikenne, joka tahtoi asettaa Järjen jumalattaren maailman-hallitukseen, itse osannut järjellisesti menetellä? — Näin sopii hyvällä syyllä päivitellä; sillä aivan epäilemättä tuo intohimojen irstas raivo, joka vihdoin päätyi kunnianhimoisen kenraalin hallitukseen ja yleiseen valloitus-sotaan Euroopan muita kansoja vastaan, on ollut historian kamalimpia kohtauksia. Eikä kukaan uskaltane väittää, ett'ei näitä hairauksia olisi voitu välttää, jos ihmiset ylipäänsä olisivat parempia ja puhtaampia olleet, jos siveellinen kanta sekä vallankumouksen tekijöissä että sen vastustajissakin olisi ollut korkeampi, jos ylipäänsä olot olisivat toisenlaisia olleet, kuin mitä ne Ranskassa ja muussakin Euroopassa siihen aikaan olivat. Ja jos myönnämmekin, että nämä asianhaarat ovat olleet hairausten syinä, emme kuitenkaan saa katsoa kaikkea, mikä historiassa tapahtuu, ainoastaan edellä-käypien syiden välttämättömäksi seuraukseksi; toisin sanoin, emme saa tehdä mitättömäksi kansojen ja yksityisten omaa syyllisyyttä, jos ylipäänsä tunnustamme inhimillisissä teoissa jonkun määrän ehdon valtaa. Tältä kannalta katsoen meidän siis tulee yhdistyä siihen ankaraan tuomioon, joka on laskettu Ranskan vallankumouksen yksityis-tapauksista, sen murhateoista ja Terrorismista sekä sen hävitys-himosta ja valloitus-politiikasta Napoleonin tarkoittamaan maailman-herruuteen saakka. Mutta sittenkin meidän tulee edellä kaiken tutkia, onko tämän verisen vaahdon alla liikkunut joku historiallinen aate, joka vallankumouksen kautta on päässyt pysyväiseen valtaan ihmiskunnan oloissa. Tämä kysymys on meille tällä kertaa tärkeämpi kuin yksityisten henkilöin ja tapahtumain arvosteleminen.

Ensiksi sopii tässä kohden muistuttaa, että vallankumous itsessään merkitsee väkivaltaista poikkeusta valtion säännöllisestä ja laillisesta oikeudesta. Onko semmoinen poikkeus milloinkaan oikeutettu? Kysymys on liian lavea, että ehtisimme tunkeuda sen kaikkiin asianhaarioihin. Kuitenkin voimme yleisesti myöntää, että aikoja löytyy valtioiden elämässä, jolloin muuta edistymisen keinoa ei ole. Jos vanhat olot ja uudet aatteet seisovat niin jyrkästi toisiansa vastaan, ett'ei mitään sopimusta voi syntyä, silloin jälkimäiset korkeammalla oikeudellaan murtavat entiset oikeudet maahan ja raivaavat tietänsä raunioiden yli. Niin oli osaksi Ranskan vallankumouksen laita, emmekä voi Ranskan kansaa soimata, että se silloin on tähän hätä-keinoon ryhtynyt. Mutta paremmalla syyllä sopii muistuttaa, että Ranskan suuri vallankumous on antanut vallankumous-käsitteelle jonkunlaisen väärän pyhityksen, joka on ollut kansojen säännölliselle edistykselle suureksi haitaksi. Varsinkin itse Ranskanmaalla on vallankumouksen huimaus kestänyt enemmän aikaa kuin se pakko-tila, joka saattoi tätä väkivaltaista välikappaletta pyhittää, ja juuri tämä suuresta maailman-tapauksesta syntynyt päihtymys on estänyt Ranskan valtio-oloja asettumasta säännölliseen ja terveeseen tasapainoon.

Mutta samassa kun lausumme, että 1789 vuoden vallankumous on esimerkillään vienyt harhateille, olemme myöskin tunnustaneet, että se itse teossa on toimittanut jotakin tärkeätä virkaa ihmiskunnan historiassa. Ja niinpä onkin todella laita. Niinkuin ankara ukkosen-ilma on Ranskan suuri vallankumous puhdistanut Euroopan oloja niistä vanhentuneista keskiaikaisista laitoksista, jotka jo mädännöksellensä yhteiskuntaa saastuttivat, ja sen ohessa se on maailman yleiseen politiikkiin leimauttanut uusia aatteellisia vaikuttimia, jotka kansojen historialliselle toiminnalle antoivat rikkaamman ja siveellisemmän sisällyksen, kuin edellisen aikakauden itsekkäät sotamelskeet. Kun Eurooppa vihdoin neljänneksen vuosisadan taistelujen perästä jälleen asettui levolle ja Pyhä Alliansi toivoi voivansa aloittaa uutta rauhan ja rakkauden aikakautta, olivat Euroopan vanhat laitokset, sekä yhteiskunnalliset että kansainväliset, palaamattomasti hävinneet. Feodalismiin juuret olivat ylipäänsä kaikkialla maasta pois kitketyt taikka ainakin niin höltyneet, että niiden elin-voima oli lakannut; tämä oli muutoksen yhteiskunnallinen ja laillansa yleis-inhimillinen puoli, koska sen kautta "ihmisen oikeudet", säädystä ja syntyperästä huolimatta, astuivat yhteiskunnalliseen voimaan. Sen ohessa joka haaralla oli herännyt tarve väljentää valtiollisen elämän muotoja, toimittaa kansoille itsellensä osallisuutta valtioiden hallituksessa ja

la'illa rajoittaa hallitusmiesten valtaa; tämäkin muutos oli edellisen kanssa likeisintä sukua, koska valtiollisen vapauden pää-tarkoituksia on suojella yhteiskunnallista tasa-arvoa. Mutta ei ainoastaan yleisissä vapauden-käsitteissä, vaan myöskin yksityisten kansain itse-tajunnassa oli vallankumouksen aikakausi vaikuttanut herätystä, uudistusta. Italiassa oli kansallisen yhteyden ensimmäinen aamupuhde alkanut hämärtää, kun vallankumous hetkeksi lakaisi pois nuo vanhat vallat, jotka niin monta vuosisataa olivat pitäneet maan lohkaistuna ja hermottomana. Espanjassa taistelu Napoleonin vastaan herätti kansan tylstyneet hermot jälleen jänteille, todistaen, että kansan itsenäisyyden tunto ei ollut despotismin painon alla masentunut. Merkillisin muutos oli kuitenkin tapahtunut Euroopan keskustalla, Saksanmaalla, jossa tuo tykkönään kelvottomaksi kulunut "Romalainen keisarikunta" oli lopullisesti kukistunut ja enin osa entisistä pikku-"säädystä" olivat hävinneet, jättäen tilan avoimeksi vastaiselle kansalliselle yhdistymiselle. Tässä niin-muodoin vallankumous-sotain lähin vaikutus oli ollut, että viimeinen jälki Saksan kansan valtiollisesta kokonaisuudesta katosi; mutta samalla kertaa Saksalaisten kansallis-tunto sai ensimmäisen uuden yllykkeensä taistelussa Ranskan ylivaltaa vastaan. Näistä esimerkeistä näemme, että Ranskan vallankumous kahdella tavalla levitti vaikutustansa Euroopan yleisiin oloihin. Suoranaisesti Ranskan voitolliset aseet kuljettivat muassansa yhteiskunnallisen tasa-arvon aatteen ja toimittivat sekä yhteiskunnallisissa että valtiollisissa oloissa säälimättömän tasoitus-työn. Mutta toiselta puolen se maailman-valta, jonka vallankumouksen ainokais-perillinen, Napoleon I, koetti toimeen panna, herätti kansallisuudet heidän uupumuksestaan voimalliseen vastarintaan ja nosti niin-muodoin välillisesti uuden liike-voiman vaikutukseen maailman historiassa.

Voimme siis sanoa, että tämän vuosisadan kaikki valtiolliset liikkeet ovat saaneet alkunsa siitä hehkuvasta tuli-ajasta, jossa vallankumous koetti sulattaa Euroopan vanhat olot uuteen muotoon. Kysymykset yhteiskunnallisista ja valtiollisista oikeuksista tosin ovat vanhoja historiassa; ne ovat milloin missäkin muodossa ilmaantuneet kansojen elämän-vaiheissa hamasta Hellaan aioista saakka. Mutta vasta Ranskan vallankumouksesta alkaen ne ovat saaneet yleisen humaniteetti-merkityksen, tulleet yleis-inhimillisiksi aatteiksi ja kaikkien sivistyneiden kansakuntain harrastettaviksi. Samoin kansallisuuden-aate oli jo kauan aikaa maailman tapauksissa asunut sisällisenä liike-voimana; sen vaikutukseen olen jo monta kertaa edellisessä viitannut. Mutta vasta tästä aiasta alkaen se ilmestyy tajuttuna tarkoituksena kansojen elämässä, valtiollisena oppina, yleisen politiikin vaikuttimena. Minun tuskin tarvitsee luetellakkaan niitä nykyisen aikakauden ilmiöitä, jotka ovat tästä aatteesta lähteneet. Etelä-Amerikan valtioiden synty, Kreikan vapautuminen, Italian yhteys, Unkarin kansallinen ja valtiollinen uudistus, Saksan uudesta-syntyminen ja Balkan'in-saarenon kansakuntain äskeiset vapauden-taistelut, — siinähan kokonainen sarja maailman-tapauksia, joka kuvaa tämän aikakauden luonnetta yhtä selvästi, kuin menneen vuosisadan "perintösodat" ovat silloisen ajan-hengen osoittajina. On siis täydellä syyllä nimitetty nykyistä aikaa Kansallisuus-liikkeiden aikakaudeksi. Mutta itse aatteen yhteyttä vallankumouksen kanssa voidaan todistaa, ei ainoastaan tapausten ulkonaisesta järjestys-jakosta, vaan myöskin muutamista sisällisistä tunnus-merkeistä, joihin minun tulee erittäin viitata. Etsikäämme siis lopuksi tämänkin ilmiön aatteellista syntyperää.

Asia ei olekkaan kovin vaikea johdollisesti selvittää. Aivan samalla tavoin kuin se tasa-arvon ja vapauden aate, joka vallankumouksessa puhkesi toimeen, oli alkunsa saanut edellisen aikakauden ajatus-työstä, oli kansallisuudenkin aate jo siihen aikaan alkanut kehittyä osittain yleisestä ajatus-liikkeestä, osittain valtiollisten maailman-tapausten johdosta. Totta kyllä on, että 18:n vuosisadan yhteiskunnallinen filosofia ei suorastaan edistänyt kansallisuuksien oikeutta. Nämä valistus-filosofit eivät ylipäänsä rakastaneet yhteiskuntaa missään muodossa, vaan näkivät yksityis-ihmisessä ihmisyyden puhtaimman ilmeistyksen, ja laskivat ihmisten kansallisia eroituksia muiden historiallisten ennako-luulojen joukkoon, jotka yleistä tasa-arvon aatetta häiritsivät. Mutta sama filantropinen suunta, joka oli yhteiskunnallisen valistus-filosofian perustuksena, herätti myöskin harrastuksia, jotka virittivät varsinaisen kansallis-aatteen. Ennen tuskin huomattuja omituisuuksia pientenkin kansain elämässä ja katsanto-tavassa, niiden kansan-runoutta ja kieltä, niiden muinaisia vaiheita ja nykyisempää tilaa, ruvettiin jo 18:n vuosisadan kuluessa uuteliaisuudella tutkimaan; kielitiede ja kansa-tiede tekivät ensimmäiset retkensä ulkopuolelle klassillisuuden korkea-sukuista piiriä, ja ihastuksella tultiin huomaamaan, että näissä muka alhaisissakin oloissa ihmisyyden joskus ilmestyi raikkaampana ja ihanampana kuin vanhan kulttuurin muodoissa. Se aate, joka tällä tavoin syntyi, oli oikeastaan varsin likeistä sukua yhteiskunnallisen tasa-arvon aatteelle. Kansojenkin suuressa maailman-yhteiskunnassa sopi vaatia tasa-arvoa, tasaista elämisen ja kehittymisen oikeutta. Molemmat aatteet, se joka käsitti "ihmisen oikeudet", ja se, jonka tunnus-sanana on "kansallisuuden oikeudet", syntyivät siis kuin kaksois-pari 18:n vuosisadan humanisista harrastuksista.

Merkillistä on, että myöskin samat valtiolliset tapaukset vaikuttivat niiden kehkiämiseen. Pohjois-Amerikan esimerkki saarnasi maailmalle kerrassaan kaksi asiaa: tasa-arvolle perustetun yhteiskunnan etuja ja vallan-alaisen kansan oikeutta itsenäisyyteen. Jälkimäinen oppi kypsyi Euroopassa vähäistä myöhemmin kuin edellinen; mutta täällä samat valtiolliset epäkohdat, hallitusten mielivaltaisuus ja itsekkäisyys, valmistivat molemmille altista kylvö-alaa. Samaan aikaan kuin Ranskassa vallankumouksen mielipiteet itivät Ludovik XIV:n despotismista ja Ludovik XV:n tuhlauksesta, olivat Josep II:n sulattamis-hankkeet Unkarissa ja Belgiassa herättäneet kansallisuuksien vastarinnan. Vihdoin Ranskan kansallis-tunto, jota vallankumous-aatteet olivat jännittäneet, paisui yli rajainsa ja koetti asettua koko Euroopan johtajaksi; silloin muut kansat heräsivät uuvuksistaan ja nousivat hekin voimiansa ponnistamaan. Näin Kansallisuuden-aate oli tullut tajutuksi valtiolliseksi voimaksi.

Tämä nyky-aian johtava aate kenties ei ole inhimillisen kehityksen loppu-päätöksenä; kenties sen ilmestys-muodot saattavat muuttua tavalla semmoisella, jota nykyinen aika ei voi ennustella.

Vaan nykyäänkin se ei ole mikään umpeensa sulkeunut aate, vaan likeisimmässä yhteydessä yleisihmisyiden, humaniteetin kanssa. Kansallisuuden oikeus ei merkitse enää kansa-henkilön oikeutta vetäytymään itsekästen etujensa kuoreen, vaan sen oikeutta itsenäisesti vaikuttamaan ihmiskunnan yleisten etujen hyväksi, toteuttamalla historian tarkoituksia sekä omassa kehityksessään että vaikutuksessansa muuhun maailmaan. Siinä kohden on itse aate puhdistunut, jalostunut, verrattuna sen muinaisiin ilmestys-muotoihin. Yleisihmisyys ja kansallisuus ovat ennenkin keskinäisessä vaihe-vaikutuksessa johtaneet historian menoa, mutta ikäänkuin itse aavistamatta sointuvaa loppu-tarkoitustaan. Nyt sitä vastoin sointuisuus näyttää olevan saavutettu itse aatteidenkin välillä. Tässä kohden siis voimme ajatella, että historiallinen kehitys on jonkunlaisille perille tullut, että johonkin pysäys-paikkaan on ehditty aatteiden edistysmatkalla.

Vaan eipä historiallisen kehityksen loppu-päätös sittenkään näytä olevan lähi-mailla. Nähtävästi vielä on taipaleita kulkeminen, joiden vaiheita emme suinkaan voi aavistuksellakaan käsittää. Puhumattakaan siitä, että itse kansallisuuden aate par'aikaa vaivaloisesti raivaa tietänsä ja kenties edistyessään on pukeuva uusiin muotoihin, voimmehan sanoa, että humaniteeti-aate jälleen on himmentynyt tai oikeastaan epämääräiseksi tullut. Se ei enää voi ilmestyä jonkun maailman-vallan muodossa, niinkuin Roman keisarikunnan aikana, eikä yleisen Kristikunnan muodossa, kuten keskiaikana. Myöskin tuo kansojen yhteinen kulttuuri, joka Uutena aikana on ollut heillä yhdys-siteenä, tuskin aian pitkään riittänee historian humaniteeti-tarkoituksiin. Niinkuin Pilatus aikoinaan kysyi: "mikä on totuus?", niin nykyinenkin aika kysyy epäilemisellä: mikä on yleisihmisyys? mikä on oleva historian tulevaisten jaksojen humaniteeti-käsite?

Siihen kysymykseen me emme tässä uskalla antaa mitään vastausta. Historian filosofiassa voimme katsoa ainoastaan taakse päin; eteen päin emme näe mitään. Tähän paikkaan siis tehtävämme oikeastaan on loppunut. Mutta muutamia yleisiä päätelmiä voimme kuitenkin ihmiskunnan menneistä vaiheista tehdä. Siihen tarkoitukseen aion käyttää ne pari luento-hetkeä, jotka vielä ovat jälillä.

Yhdeksäs-kolmatta Luento. Historiallisen kehityksen yleinen luonto.

Luentojemme jakso on nyt lopullansa, ja vaikka niiden tarkoitus ei ole voinut olla muu kuin pystyttää tärkeimmät tien-viitat, jotka meille osoittaisivat inhimillisen kehityksen yleistä suuntaa, pitäisihän meidän kuitenkin jo osata tehdä muutamia johtopäätöksiä tämän kehityksen varsinaisesta laadusta. Aine on tietysti erinomaisen rikas ja johtopäätöksiä voidaan epäilemättä tehdä monenmoisia; mutta tässä en katso tarpeelliseksi mieleenne teroittaa kuin yhden ainoan ja tärkeimmän, joka on: historiallisen kehityksen tarkka johdon-mukaisuus. Tähän säännölliseen yhtämittäiseen johtoon olen näissä luennoissa alinomaan viitannut, enkä voi tällä kertaa kuin suurimmassa lyhykäisyydessä kertoa niitä yleisiä piirteitä, joihin ihmiskunnan historia, johtavien aatteiden kannalta katsoen, kokonaisuudessaan kuvautuu.

Asia jo lieneekin meille kaikille jotenkin selvä. Historian alulla ja Vanhan-aian kuluessa varsinaista ihmiskunnan käsitettä ei vielä ole olemassa. Nuo luonto-peräiset kansallisuudet, jotka astuvat historian näkymölle, eivät tunne paljon muuta keskinäistä yhdys-sidettä kuin sodan ja valloituksen. Kauppa ja siirtokunta-liike tosin jo vanhimpaan aikaan saattavat joita-kuita kansoja keskenänsä tutustumaan; mutta vihollisuus, valloitus ja orjuuttaminen ovat siihen vielä tehollisempina välikappaleina. Koko Vanhan-aian pääasiallisena tehtävänä on temmata kansakunnat ulos heidän umpi-tilastaan ja synnyttää käsityksen yleisestä ihmisydestä; tämä tapahtuu sillä melkein ainoalla tiellä, jota kansat silloin tuntevat, nimittäin vihollisuuden ja valloituksen kautta. Tätä tarkoitusta varten nuo suuret monarkiat syntyvät, ja inhimillinen kulttuuri ylipäänsä seuraa niiden jälkiä idästä länteen, kunnes vihdoin suuri Roman valtakunta sulkee yhteiseen valtio-kehään kaikki ne kansat, jotka silloin sivistyksensä puolesta edustavat ihmiskuntaa. Koko sivistynyt maailma on tällä tavoin yhtenä Romalaisena kansakuntana; Romalaisiksi sulauneina kansakunnat ovat oppineet yleis-ihmisyyttänsä tajuamaan, ja käsite "ihmiskunta" korkeammassa merkityksessä on syntynyt.

Mutta tämä käsite on vielä sen puolesta epä-selvä ja vaillinainen, että se riippuu yhteisestä valtio-ko'osta, yhteisestä kansallisuudesta, yhteisestä Kreikkalais-Romalaisesta kulttuurista. Vasta Kristin-usko antaa ihmisyydelle aatteellisemmän sisällyksen, ja kun Roman-valta hajoo ja luonto-peräiset kansallisuudet jälleen anastavat vallan historiassa, on Kristin-usko se yhdys-side, joka pitää heidät ko'ossa yhteisenä ihmiskuntana, — Kristikuntana. Tässä yhteydessä kansallisuudet Keski-aian kuluessa vähitellen varttuvat itsenäiseen historialliseen vaikutukseen; vaan ensi-alussa, jolloin niiden humaniteeti-kanta vielä on ylen heikko, tarvitaan joku lujasti järjestetty laitos, yllä-pitämään yleis-ihmisyiden ja kulttuurin etuja. Semmoisena laitoksena on silloin Kristillinen kirkko, joka aian tarpeen mukaan muodostuu hengelliseksi yleis-monarkiaiksi, Paavikunnaksi. Myöskin maallisen yleis-monarkiaan aate herää jälleen Keski-aian "Romalaisena" keisarin-arvona; mutta se ei enää voi saavuttaa mitään todellista merkitystä, vaan toimittaa korkeintaan jotakin epämääräistä kaitsija-virkaa kirkollisen maailman-hoidon rinnalla. Keski-aian Katholiskunta ei olekaan mikään kansallinen valtio-yhteys, joka suorastaan hallitsisi maailman menoa; se on siveellinen humaniteeti-laitos, joka yleisesti valvoo kansakuntien sekä sisällisiä että keskinäisiä oloja, johdattaen niitä miten mahdollista yhteisille tarkoitukset-perille.

Yleis-kirkon johtaja-virka tulee kuitenkin samassa määrässä tarpeettomaksi, kuin kansat itse

varttuvat yleis-ihmisyiden etuja, kukin omalta kannaltansa, valvomaan ja edustamaan. Uskonpuhdistus ja Katholiskunnan hajoominen ei muuta merkitse, kuin että Euroopan kansat silloin ovat kasvaneet pois yleis-kirkon holhouksen alta, ja että osaavat omissa kansallisissa pyrinnoissään tarpeeksi ajaa yleis-ihmisyidenkin asiaa. Se aikakausi, joka ensin seuraa yleis-kirkon kukistumisen perästä, saattaa tosin hetkeksi herättää meissä pelon, että yleis-kirkon vallan kanssa myöskin kaikki aatteelliset tarkoitukset ovat historiasta hävinneet. Mutta ennen pitkää aatteiden johto jälleen astuu näkyviin, vaikk'ei mikään virallinen laitos enää ole niiden nimenomaisena edustajana. Uudemman aian humaniteeti-aatteista sopii sanoa, ett'ei kukaan tiedä, kusta tulevat ja kuhunka menevät. Ne ovat historian hengen herättämiä ja vievät historian suurille tarkoitus-perille; mutta kansat kuulevat niiden ääntä ja käyvät niiden käskyjä yhtä alttiisti, kuin jos joku näkyväinen maailman-hallitus heitä johtaisi. Yleis-ihmisyys — "*humanitatem homini dare*", kuten Romalaisessa maailmassa muinoin sanottiin, — on nytkin historiallisen kehityksen korkein tarkoitus; mutta se toteutuu kansallisuuksien vapaan toiminnan kautta, ja nämä kansallisuudet voimistuvat ja vahvistuvat samassa määrässä, kuin joku yleis-inhimillinen tehtävä heille kullekin nimen-omaan osaantuu.

Tämmöinen on historian meno suurissa piirteissään ollut meidän päiviimme saakka. Sen ohessa tosin ihmiskunnan vaiheissa havaitaan monenpuolista kultuurin-kehitystä, joka aiottaisin on antanut historian tapauksille tärkeimmän sisällyksensä tai tehollisimman liikevoimansa. Vanhan Hellaan historia olisi ihmiskunnalle vähä-arvoinen, ellei se olisi synnyttänyt tuota jaloa antikista kultuuria; tämä taas on ollut ensin Makedonialaisen maailman henkisenä periaatteena, sitten Romalaisen yleis-ihmisyiden valin-kaavana, vihdoin vahvana pohjana uudempainkin kansain hengen-viljelykselle. Myöskin yhteiskunnallisten ja valtiollisten laitosten muodostus on toisinaan ollut tärkeänä puolena inhimillisessä kehityksessä. Yleis-ihmisyys olisi lopulta kumminkin vähä-arvoinen käsite, jollei se myöskin tarkoittaisi yksityisen ihmisen onnea ja jalostumista. Niinpä historia osoittaakin, kuinka ihmisten yhteiskunnallinen ja valtiollinen vapaus on aikojen vaiheissa edistynyt ja vahvistunut, kuinka hallitus-muodot ovat kehittyneet ja yhteis-elämän järjestys ja turvallisuus parantuneet. Mutta nämä ihmis-elämän edut, vaikka ne kyllä ovat vaikuttaneet historian tapauksiin, eivät kuitenkaan ole määränneet sen yleistä menoa. Valtiollinen vapaus, yhteiskunnallinen onni, jopa korkeamman hengen-viljelyksen kaikki jalous ovat joskus saaneet astua syrjään, milloin historian suuret tarkoitukset ovat kysymyksenä olleet. Olen jo luento-jaksoni alussa huomauttanut, että Romalaisen maailman kukistumisen Vanhan-aian lopulla on hämmästyttävä esimerkki siitä, kuinka ihmiskunnan edistys joskus kulkee outoja teitä pimeässä ja kuoleman varjossa. Olen sittemmin tätä kohtausta maailman historiassa jotenkin laveasti selittänyt ja olette siis nähneet, että ihmiskunnan yleinen sivistys, sen koko yhteiskunnallinen ja siveellinenkin kanta, siihen aikaan surkealla tavalla aleni. Mutta olette sen ohessa havainneet, että silloinkin yhtä-hyvin historian suuret tarkoitukset yhä edistyivät. Ylipäänsä voimme historiasta sanoa, että sen tarkoitukset pyhittävät sen välikappaleita. Ihmisten käyttämänä ohjeena tämä tarkoitusten ja välikappaleiden hämmennys ei muuta ole kuin julkeata jumalan-häväistystä; sillä ihminen heikkoudessaan ei milloinkaan täydellisesti vallitse tekojensa seurauksia eikä myöskään voi täydellisesti ta'ata tarkoitusten oikeutta. Mutta historian henki valitsee vapaasti välikappaleensa ja ohjaa ne oikeata tarkoitus-perää kohden.

Tämä yleinen maailman-johto onkin meille lohdutuksena, katsellessamme sitä metelistä menoa, joka historian tapauksissa aina on vallinnut ja yhä vallitsee. Historian olot raivaavat tietänsä ainoastaan taistelujen ja yhä uusien taistelujen kautta; nämä taistelut ovat meidän aikanamme yhtä verisiä, kuin ovat olleet Ramses'in tai Salmanasar'in aikoina; sota ja omankäden-oikeus näyttää siis pitkin matkaa pitävän ylimmäistä oikeutta ihmiskunnan kirjavissa elämän-vaiheissa. Mutta jos jotain olemme historiasta oppineet, meidän on täytynyt huomata, että tämä metelinen meno on ollut ainoastaan historian ulkonaisia välikappaleita, ja että itse aatteet, josko niitä sitten on selvemmin tai hämmärammin käsitetty, kuitenkin aina ovat ylimmäistä valtaa ja johtoa pitäneet. Näin ollen täytyy meidän kumminkin kysyä: miks'ei aatteiden valta voi ilmaantua yksin-omaisesti aatteellisella tavalla, ja jos taistelua pitää olla, miksi taistelun täytyy ilmaantua sodan ja veren-vuodatuksen muodossa? — Tämä kysymys historiallisen toiminnan muodosta on uskonnon kannalta varsin tärkeä; sillä Kristin-usko on rauhan ja rakkauden evankeliumi, joka ainoastaan tuskalla tunnustaa semmoista maailman-järjestystä, missä ihmiset ase kädessä toisiansa kohtaavat. Vaan historia-tieteenkin kannalta asia ansaitsee selittämistä; sillä tämän kautta saamme tarkemman käsityksen aatteiden ja toiminnan keskinäisestä suhteesta ihmiskunnan historiassa. Kysymys maailman-rauhasta onkin varsin vanha kysymys, joka yhä uudestaan on metelien keskeltä pyrkinyt esiin, vaatien toisenlaista maailman-järjestystä, kuin sitä "kaikkien sotaa kaikkia vastaan", joka näyttää historian tapauksissa vallitsevan. Katson sen vuoksi velvollisuudeksi erittäin tarkastaa rauhan-aatteen asemaa historian johtavien aatteiden rinnalla ja tästä tarkastuksesta tehdä johtopäätökset yleisen maailman-rauhan mahdollisuudesta tai mahdottomuudesta.

Katselkaamme ensin tämän aatteen yleistä historiaa. Sen ensimmäinen ilmestys oli silloin, kun Roman valta oli sulattanut Vanhan maailman kansat yhteiseksi ihmiskunnaksi. Yhteisen lain ja hallituksen suojassa oli Pax Romana ikäänkuin historian täytäntönä ja Jumalan tarkoitusten loppu-määränä. Mutta, kuten jo olemme nähneet, ihmiset eivät aian-pitkään viihtyneet yleisen la'in alla; yhteyden side alkoi tuntua rasittavaksi kahleeksi ja paljas rauhan nautinto ei enää tydyttänyt. Kun Roman keisarikunta on kukistunut, seuraa taas sekasorron ja väkivallan aikakausi, joka kestää vuosisatoja. Kaarlo Suuri koettaa Roman keisarikunnan malliin jälleen saada jotakin järjestystä toimeen, mutta hänen sotaisessa mielessään ei voinut varsinaisella rauhan-aatteella olla mitään sijaa. Vasta 11:nnellä vuosisadalla, kun Clunyläinen herätys jälleen nostaa aatteellisten valtain lippua, tulee rauhan-kaipaus mahtavana humaniteeti-ilmionä näkyviin Keski-aian historiassa. Päivän tunnus-sanana on silloin Jumalan rauha, joka meidän aikoihimme

asti on jäänyt tervehdys-lauseeksi Kristittyjen kesken. Ajatus oli, että, vaikka maallinen yleishallitus ei enää ollut maailmassa mahdollinen, Kristillisyyden henki kuitenkin oli voimallinen häätämään ihmisten intohimoja, jotta Jumalan valtakunta maan päällä todenteolla saataisiin perustetuksi. Ainoastaan pahuuden kukistamiseksi piti muka siitä päivin sotaa enää käyttämän; niin-muodoin kumminkin yksi sodan laji, nimittäin Jumalan sota, katsottiin luvalliseksi. Mutta rauhan korkeimmaksi valvojaksi asetui hengellinen yleis-monarkiaa, paavillinen valta, joka samassa myöskin edusti yleis-ihmisyyden aatetta Kristityssä maailmassa. Havaitsemme tästä, että rauhan-aate silloinkin edellytti yleistä maailman-hallitusta, jonka käskyjä kaikkien piti ehdottomasti totella. Se edellytti myöskin inhimillisen kehityksen päättymistä ja pysähtymistä siihen paikkaan, johon kerta oli ehditty; sillä kaikki uudet aian-tarpeet olivat ainoastaan rauhan häiritsijöitä, säädetyn maailman-järjestyksen järkähtäjiä. Semmoiseksi ilmaantuivat juuri Uuden-aian alulla Euroopan kansallisuudet ja Protestanttisuus. Sota silloin syttyi tuimempi ja yleisempi kuin mitä milloinkaan ennen oli nähty, ja ylipäänsä Uudempi aika kultuurin-harrastuksineen on ollut vähintään yhtä rikas verisistä taisteluista kuin suinkin joku edellinen jakso ihmiskunnan historiassa. Kerran kuitenkin tapahtui, että Euroopan hallitsijat, kestätyänsä yhteisen taistelunsa Napoleon'in ylivaltaa vastaan, päättivät perustaa uutta rauhan aikakautta kristillisen rakkauden pohjalla. Näin syntyi Pyhä Alliansi, eräs niin sanoakseni diplomatillinen rauhan-aate, joka oli sen puolesta edellisten rauhan-aatteiden kanssa yhtä luontoa, että sekin luuli voitavansa ikuisiksi vahvistaa ne järjestys-muodot, jotka silloin olivat olemassa. Mutta kansakunnille tämäkin järjestys aivan pian tuntui rasittavaksi kahleeksi, ja uudet sodat ja vallankumoukset ovat jo aikoja sitten perin-juurin kukistaneet Pyhän Alliansin teoksen.

Tämä katsaus rauhan-aatteen historiaan tosin osoittaa, että rauhan-kaipauksella ei suinkaan ole vähä-arvoinen sija ihmiskunnan edistys-vaiheissa; rauhan-aatteen ilmestyminen yhdessä liitossa humaniteeti-aatteen kanssa näyttää todistavan sen oikeutusta, ja jos historiaa katsellaan pelkän kultuurin kannalta, saattaisimme pian tulla siihen päätökseen, että sodat, jotka aina hävittävät rauhallisen työn hedelmiä, ovat ainoastaan haittaa ja turmiota tuottaneet inhimilliselle kehitykselle. Vaan toiselta puolen myöskin havaitsemme, että rauhan-aate ei milloinkaan ole kauan voinut viihdyttää ihmiskunnan toiminta-halua, — johon syynä taas on ollut, että maailman-rauha on merkinnyt liikkumattomuutta, kehityksen pysähtymistä. Sotien välttämättömyys siis näyttää olevan siinä, että ainoastaan tällä tiellä uudet aatteet pääsevät valtaan niiden entisten aatteiden sijaan, joiden virka historiassa kulloinkin on loppunut. Rauhallista edistystä voi kestää niin kauan kuin voitolle päässyt aate antaa tarpeeksi kehityksen aihetta. Niin pian kuin tehtävä on täytetty ja uusi aate pyrkii johtoon, syntyy taistelu. Tämä taistelu ei voi pysähtyä paljaasen väittelyyn, siitä syystä että vanha aate useimmiten ei paljaalla puhuttelemisella taivu väistymään uuden tieltä, eikä uusi aate aina olekkaan niin itse-tajuinen ja selvä, että se paljaalla todistelemisella voisi oikeuttansa osoittaa. Taistelu siis saapi väkivaltaisen muodon, yltyy sodaksi ja veriseksi vainoksi. Tämmöinen on historian laki, sen verran kuin voimme ihmiskunnan tähän-astisista vaiheista päättää. Voimmeko käsittää tämän taistelu-la'in välttämättömyyttä yleisen järjenkin kannalta? —

Ajatelkaamme esm. kaksi vastatusten seisovaa puoluetta maailman taistelu-tantereella, joko kaksi kansakuntaa tai kaksi periaatteellista suuntaa. Tavallinen ajatuksemme on, että toinen on oikeassa, toinen väärässä, ja syvempi maailman-tapausten tarkastus opettaa meitä, että se puoli, joka on historiallisesti oikeutettu, se periaate, joka soveltuu historian suuriin tarkoituksiin, aina pääsee voitolle. Olemme senvuoksi taipuvaisia ajattelemaan, että ainoastaan vasta-puolueen paatunut pahuus eli ylipäänsä itsekästen intohimojen voima tekee taistelun välttämättömäksi. Mutta muistamista on, että itse taistelun aikana oikeuden-kanta ei voi olla niin tiettyä, kuin se nyt on meille, tutkiessamme perästä-päin historian tapauksia. Eri puolueet panevat oikeutta oikeutta vastaan, eikä ole olemassa mitään tuomari-valtaa, joka selvästi tajutun lain mukaan ratkaisisi, missä korkein oikeus todellakin on. Tämä oikeus, näet, asuu itse historian tarkoituksissa; mutta niitä ei milloinkaan täydellä varmuudella tunneta eikä tunnusteta, ennen kuin itse taistelu on ratkaistu. Näemme tästä, että historia itse on ainoana tuomarina ihmiskunnan riita-asioissa, mutta enimmäkseen tämä oikeuden-käyttö on niin-sanoakseni joku Ordale-elf "Jumalan-tuomio", jossa kaksin-taistelu antaa päätöksen. Senpä vuoksi kaikki yritykset asettaa näkyvästä, inhimillistä tuomio-istuinta rauhan-aatteen nojassa ovat ihan luonnollisesti tyhjään rauenneet. Nämä tuomio-vallat eivät ole voineet käyttää muuta ohjetta kuin olevaisten olojen silloin vallitsevaa lakia, s.o. sitä aate-kantaa, joka sitä ennen on johtoon päässyt. Mutta taistelu-kysymyksenä on juuri ollut luoda uutta aate-kantaa, muuttaa itse olojen lakia. Tämmöisessä tapauksessa tietysti vanha laki ei enää kelpaa ohjeeksi, koska se tuomitsisi omassa asiassaan.

Ottakaamme esimerkki semmoinen, joka meille kaikille on selvä ja silmiin-astuva. Ajatelkaamme Protestanttisuuden taistelua Paavikuntaa vastaan 16:nnellä ja 17:nnellä vuosisadalla. Tuskin milloinkaan joku historiallinen taistelu on ollut pitkälisempi, katkerampi ja verisempi; — miks'ei siis tätä viljavaa veren-vuodatusta voitu ollutta? — Olemme taipuvaiset syyttämään Katholisuuden vallan-himoa ja suvaitsemattomuutta, Jesuiittain juonia, ylipäänsä Paavilaisten hurjia intohimoja. Mutta historiallisen totuuden nimessä olemme pakoitetut tunnustamaan, että Protestanttisuudenkin leirissä suvaitsemattomuus oli jotenkin yleinen ja saastaiset intohimot ei aivan harvinaisia. Niinpä kyllä! — arvellette —: intohimot kumpaisellakin puolella sen vaikuttivat, että asiata ei voitu rauhassa ja sovinnossa ratkaista. Vaan kysyessämme, minkä ohjeen mukaan se siis olisi ollut ratkaistava, joudumme heti ymmälle. Ainoa ohje, joka saattoi la'iksi kelvata, oli se keskiaikainen maailman-järjestys, jota Paavikunta edusti. Juuri tämä voimassa-oleva laki tuomitsi Protestanttisuuden kuoliaaksi ja Paavilaisten aloittama vaino ei siis muuta ollut kuin selvän tuomion toimeen-pano. Silloin Protestanttien täytyi vedota historian "Jumalan-tuomioon", ja siinä he voittivat asiansa. Husilaiset 15:nnellä vuosisadalla olivat samanlaisessa oikeuden-käynnissä

tappiolle tulleet; sillä Katholikunnan hajottaminen ei siihen aikaan vielä ollut oikeutettu.

Tämä esimerkki ja se selitys historiallisten aatteiden ilmestymisestä, minkä olen edellisessä antanut, luullakseni selvästi osoittavat, että sota yhä on ollut jona-kuna välttämättömänä välikappaleena ihmiskunnan edistykselle. Myöskin taistelut yksityisten kansain välillä, vaikka ne usein eivät näytä koskevan muuta kuin asian-omaisten etuja tai valtaa, saattavat kuitenkin käydä aatteiden palveluksessa, enemmän kuin taistelijat itse käsittävätkään. Niinpä esm. Roman valloitus-sodat muinaisuudessa aivan epäilemättä palvelivat historian suuria tarkoituksia, vaikka Romalaiset itse eivät ajatelleet muuta kuin omaa suuruuttansa. Kansainkin välisissä kiistoissa on niin-muodoin sota ainoana ylimmäisenä tuomio-muotona, jos kohta pienempiä riita-seikkoja voidaan diplomatian avulla tai kompromissi-tuomiolla saada ratkaistuksi. Mutta rauhan-aate ei kuitenkaan ole historiassa ihan voimatonna ollut. Se on vaikuttanut sabbati-levon kaltaisena tunteena kansojen elämässä, se on koettanut miten mahdollista estää kaikkia tarpeettomia miekan-melskeitä; se vihdoon on pyrkinyt asettamaan itse sodan-käynnille kaikki mahdolliset rajoitukset humaniteetin ja kristillisyyden nimessä. Rauhan-aate ei siis ole suinkaan ollut kaikkea merkitystä vailla.

Tokko se tulevaisuudessa voinee mitään sen enämpää matkaan saada, täytyy minun jättää tällä kertaa tarkastamatta. Minun tehtäväni ei ole ollut mikään muu kuin osoittaa aatteiden ilmestymis-tapaa ihmiskunnan menneissä vaiheissa ja sitä rauhan-kaipausta, joka taistelujen ohessa on vallinnut. Tulevassa luennossa, joka on oleva tämän jakson viimeinen, aion tosin mennä askeleen edemmäksi, puhumaan niistä taistelu-seikoista, joita nyky-aika on saanut ratkaistavakseen. Ja koska rauhan-aate nyky-aikanakin muutamissa kohden ilmaantuu itse taistelu-kysymysten joukossa, tulen silloin vielä puhumaan tämän aatteen mahdollisesta tulevaisuudesta toisessa tai toisessa muodossa.

Kolmas-kymmenes Luento. Nyky-aian taistelu-seikoista.

Olen viimeisessä luennossani puhunut yleisen maailman-rauhan mahdottomuudesta; olen osoittanut, että on vaikea ajatella semmoista historiallista kehitystä, jossa sodat ja taistelut olisivat vältettyinä. Tosin useat jalot ihmis-ystävät, William Penn'ista ja Bernardin de Saint-Pierre'stä alkaen, ovat tätä maailman-rauhan aatetta haaveksineet, ja vuodesta 1843 ovat asian-harrastajat pitäneet useita kongressejakin, keksiäksensä ikuisen rauhan perusteita. Mutta, puhumatta siitä, että nämä mietteet eivät ole tehneet vähintäkään vaikutusta tapausten menoon, ovat rauhan-ystävät usein itsekkin esittäneet vahvimmat perusteet periaatteensa kumoomiseen. Niinpä jo Leibnitz, hänkin rauhan-aatteen suosijoita, lausui sattuvasti: "Muistan päällekirjoituksen muutamassa kalmistossa näillä sanoilla: Pax perpetua (alituinen rauha), — sillä kuolleet eivät tappele, mutta eläväisten mielenlaatu on toinen, ja mahtajat eivät pidä paljon lukua tuomio-istuimista". — Vielä merkillisempi on Victor Hugo'n mietintö Lontoon rauhan-kongressissa v. 1851: — yleinen ja pysyväinen rauha on muka toimeen-saatava, mutta sen perustamiseen tarvitaan yksi viimeinen sota, joka toimittaisi kaikille kansoille vapauden ja ylipäänsä hävittäisi kerrassaan kaikki vääryydet ja epäkohdat; sen perästä ei enää olisi mitään sodan syytä. — Tarkoin ymmärrettynä tämä merkitsee, että sota on välttämättömän tarpeellinen siihen saakka, kunnes inhimillinen kehitys on viimeiseen loppu-määräänsä saatettu, jolloin ihmiskunta voikin hyvällä mielellä laskeuda hautaansa, nauttiakseen sitä kalmiston rauhaa, josta Leibnitz puhui. Mutta runoilijan lapsellisuudella Victor Hugo on otaksunut, että inhimillisen kehityksen loppu-suoritus ei tarkoita mitään muuta kuin nykyisten taistelu-kysymysten ratkaisemista. Kuitenkin historia opettaa, että jokainen hetki ihmiskunnan elämässä tuopi mukaansa uusia kysymyksiä, jotka vaativat yhä uusia ponnistuksia kansojen puolelta. Ja sill'aikaa kansainvälinen ala leviää Euroopasta Amerikkaan ja Aasiaan, vihdoon ennen tai myöhemmin Afrikankin tuntemattomiin seutuihin. Tuo viimeinen ratkaiseva sota tulee siis jotenkin kestämään ja maailman-rauhan kultainen aikakausi siirtyy kaukaiseen Utopiaan.

Vaan jos heitämmekin sillensä rauhan-harrastajain haaveksimiset ja silmäilemme asiaa ainoastaan mahdollisuuden rajoissa, voimmeko sanoa, että kaikki vaatimus järjestyneestä oikeus-tilasta maailman kansojen kesken on turha ja epä-käytöllinen? — Tuskinpa kyllä, kun muistamme, että rauhan-aate aina on ilmestynyt yhdessä humaniteeti-aatteen kanssa, jonka suurta historiallista merkitystä jo olemme oppineet tajuamaan. Näin käsitettynä rauhan-aate ei tarkoitaakaan muuta, kuin että maailman kansojen välillä vallitsisi joku yhteiskunnallisuus, jos ei samassa määrässä, kumminkin samaan suuntaan kuin yksityisten henkilöin kesken vapaassa valtio-laitoksessa. Tämmöistä yhteiskunta-järjestyksestä on muinaisina aikakausina koetettu perustaa milloin maallisen, milloin hengellisen yleis-monarkiaan muodossa; ja vaikka nämä muodot ovat aian-pitkään havaitut ihmiskunnan vapaalle edistymiselle haitallisiksi, on kuitenkin Uusikin aika lakkaamatta etsinyt jotakin toista rauhan-muotoa, joka voisi kelvata kansain-välisen järjestyksen perusteeksi. Niinpä Uuden ajan kansain-oikeutta on koetettu perustaa milloin valtioiden tasapainoon, milloin hallitsijain hurskaasen mielenlaatuun ja keskinäiseen ystävyyteen, milloin vihdoon sivistyneen maailman yleiseen opinioniin, joka on pyrkinyt yhä suurempaan vaikutukseen historiallisissa taistelu-kysymyksissä. Nämä eri yritykset todistavat kumminkin, että ihmiskunta yhä etsii rauhallisen yhteiskunnallisuuden välikappaleita, ja etenkin tuo yllä-mainittu yleinen opinioni näyttää olevan se henkinen valta, jonka pitäisi olla oikeutettuna hallitusta pitämään maailman suurissa ja pienissä kiista-kysymyksissä. Varma onkin, että sen vaikutus päiväpäivältä on kasvanut. Onko siis siinä löydetty se tulevaisuuden maailman-valta, joka saapi

virakseen ylläpitää järjestystä maailman yleisissä menoissa?

Tähän kysymykseen on vaikea antaa suora vastaus; oikeastaan tahtoisin siihen vastata sekä myöntämällä että kieltämällä. Toiselta puolen täytyy, näet, myöntää että opinionin valta periaatteellisesti on itse aatteiden valta; jos se pääsee hallitsemaan, se tosin voipi tarpeettomat miekan-melskeet estää ja silloin se epäilemättä on järjestävänä voimana kansain-välisissäkin keskuuksissa. Mutta toiselta puolen on muistettava, mitä jo viime luennossa huomautin, että ihmiskunnan suurissa taistelu-kysymyksissä itse aatteet käyvät sotaa keskenänsä; silloin myöskin opinioni lakkaa olemasta yleisenä ja sen valta katoa. Selvästi siis näkyy, että tämäkin rauhan ja yhteiskunnallisuuden järjestelmä ainoastaan rajoitetussa määrin voipi tarkoitustansa täyttää. Eivätpä ainakaan nyky-aian olot osoita semmoista opinionin vakaantumista, että sen yleinen hallitus olisi mahdollinen tai suotavakaan. Mikä tämä yleinen opinioni oikeastaan on? — siinähan juuri onkin kysymys.

Katsokaamme esm. kysymystä kansallisuuksien oikeudesta, joka on nyky-aian tärkeimpiä taistelu-seikkoja. Tulemme heti huomaamaan, että "sivistyneen maailman yleinen opinioni" ei suinkaan tässä asiassa ole historian ohjeeksi kelpaava. Annan erään tunnetun valtio-oikeuden tutkijan puhua:

"Asiain nykyisessä tilassa" — sanat kuuluvat —, "ja onhan epä-järjellistä asettua toiselle katsantokannalle, on pienillä valtioilla ainoastaan sen verta itsenäisyyttä kuin heille suvaitaan (une independance de tolerance). Jos nuo kuusi tai seitsemän suurta valtaa osoittaisivat vähemmän elävää tuntoa oikeuden vaatimuksista ja jos voisivat sopia jakamisen suhteen, olisivat pienet valtiot pian nieltynä. Eikä ole varma, että ihmisyyks tai sivistyksen edistys sen kautta kadottaisi; mutta se ainakin on varma, että uusien pikku-valtioiden syntyminen häiritsisi sitä tasapainoa, joka vaivaloisesti on saatu Euroopassa toimeen; sillä nämä ainoastaan vaihettaisivat isäntää".[48]

Tämä lauselmä on kahdessa katsannossa merkillinen. Ensiksikin se varsin pimeältä puolelta kuvaa nykyistä oikeus-tilaa sivistyneiden kansain kesken. Maailman rauha ja onni tosin ei riipu yhden ainoan yleis-hallituksen armosta ja viisaudesta; mutta se riippuu kuuden, seitsemän valtion oikeuden-tunnosta ja, mikä on vieläkin ikävämpi, pienempäin kansain olemassa-olo näyttää riippuvan ainoastaan suur-valtain keskinäisestä eripuraisuudesta ja kateudesta. Näiden oikeuden-tuntoa taas paraiten valaisee lausujan oma mielipide pikkuvaltioiden tarpeettomuudesta. Suoruudella semmoisella, joka melkein törkeydelle vivahtaa, meille ilmoitetaan suurten "opinionin", että pienet olisivat ihmiskunnan vaikutus-alalta miten mahdollista poistettavat. Meillä on siis maailman-monarkiaan sijassa eräs ihmiskunnan aristokratillinen muodostus laitoksineen periaatteineen, ja tämä aristokratiia tunnustaa suoraan, että kansallisuuksien turva ei ole mikään voimassa oleva oikeus.

Mutta tätä vastaan tekevät kansallisuudet epäyksensä, joskus ei aivan huonolla onnella. Siinäpä yksi nyky-aian taistelu-seikoista, jossa historia ei suinkaan seuraa mitään vallitsevaa opinionia. Mitkä kansallisuudet ovat oikeutetut elämään, mitkä ovat kuolemaan tuomitut? Toisin sanoin: minkä periaatteen mukaan on kansallisuuksien oikeus arvosteltava? — Hetken mahtajat meille vakuuttavat, että ainoastaan kuusi, seitsemän suurta kansaa, jotka ovat perustaneet suurempia valtio-kokoja, nauttivat todellista olemisen oikeutta, ja syyksi mainitaan, ensiksi että ainoastaan näillä on voima henkeänsä varjelemaan, toiseksi että ainoastaan niillä on kyky tekemään jotakin hyötyä ihmiskunnan yleiselle kehitykselle. Mutta nämä perusteet eivät pidä paikkaansa historian tuomio-istuimen edessä. Mitä ensin ulkonaiseen suuruuteen ja voimaan tulee, täytyy huomata, että maailman nykyinen järjestys ei takaa suurimmillekään kansallisuuksille itsenäisyyttä tai elämisen oikeutta. Uudempi aika on nähnyt Puolan suuren valtakunnan, joka aikoinaan ulottui Dnieper'istä Oder'iin, tykkönään häviävän, ja 1870 vuoden tapaukset todistavat, että joku Euroopan vanhoista sivistys-kansoista helposti voi joutua perikatonsa partaalle. Se ajatus, että yleis-inhimillisen kulttuurin edut vaativat suurta valtiollista ja kansallista kokoa, kääntyy helposti surma-aseeksi nyky-aian suuriakin kansoja vastaan. Miks'ei Eurooppalainen yleis-monarkia — olkoonpa, jos niin mielitään, joku kaikkialle ulottuva tasavalta — voisi syntyä yhteisellä la'illa ja kielellä? — Sen muka estää tuo "vaivaloisesti toimeen-saatu tasapaino"! Mutta puheena-oleva tasapaino on myöskin vaivaloisesti voimassa pidettävä eikä anna mitään takeita maailman rauhalle ja kulttuurin häiritsemättömälle edistykselle. Voimme siis ajatella, että joku uusi yleis-valta olisi humaniteetille edullisempi kuin keskenään kinaileva kansojen ylimyskunta; aivan varmaan semmoinen yleis-valtio olisi pienille kansallisuuksille otollisempi kuin joutuminen yksityisen suur-vallan sulattimiin. Mutta jos kerran tammöinen tarve ihmiskunnassa jälleen ilmaantuisi, se epäilemättä myöskin historiassa toteutuisi. Uskallanpa siis väittää, että näillä otaksutuilla perusteilla ei ole suurtenkaan kansain elämisen oikeus ensinkään turvattu.

Eikä historia myöskään kannata sitä väitettä, että pienet kansat muka eivät kykene inhimillistä kehitystä hyödyttämään. Ruotsi, ruvetessaan Protestanttisen taistelun johtajaksi, ei suinkaan ollut maailman suur-valtoja; sen väkiluku, Suomen ja äsken-voitettujen alusmaiden kanssa yhdessä, teki kaikkiansa puolen-toista miljoonaa, sen varallisuuden tila ja aineelliset apu-neuvot olivat kurjuuteen asti köyhiä, sen sivistyskanta omankin aikakauden mittakaavan suhteen jotenkin alhainen. Vasta vuosisataa varhemmin oli tämä pikkuvaltio kiskonut itsensä irti Unionin suur-vallasta; nyt se kuitenkin suoritti historiallisen tehtävän, johon ei mikään Euroopan suurista kansoista sillä hetkellä kyennyt. Tämä esimerkkiilmien edessä, lienee syytä vähemmän ylönskatseellisesti puhua pienten kansojen elämisen oikeudesta. Inhimillisen kehityksen tulevaisuus saattaa kysyä voimia semmoisia, joiden laatua nykyinen hetki ei aavista, ja näitä tulevia tarpeita varten historian maailman-talouden toivoakseni säilyttää varastossaan lukuisamman joukon kansa-henkilöitä, kuin mitä nyky-aian valtio-viisaus luulee tarpeelliseksi.

Elämä, niin historiassa kuin luonnossakin, suosii ja vaatii moninaisuutta; on siis otaksuttava

inhimillisellä kehityksellä sitä suurempi elin-voima, jota useammat kansa-henkilöt sitä edustavat. Mutta kysymys, mitkä ominaisuudet kansallisuudessa perustavat itsenäisen olemuksen oikeudet, jääpi kuitenkin nyky-aian taistelu-kohdaksi. Tietysti virkeä kansallis-henki on ensimmäinen elämän-ehto; missä semmoinen löytyy, on kansallisuuden syrjäyttäminen sortoa ja sen hävittäminen murhan-yritystä; missä taas kansallis-henki on hermoton, siinä kansallisuus itsestensä kuolee tai asemansa kadottaa, olkoipa väkiluku ja aineellinen voima mikä tahansa. Mutta jotain muutakin vaaditaan, ennenkuin luontoperäinen kansallisuus saavuttaa täysvaltaisuuden oikeudet historiassa. Kansa-henkilö, suuri tai pieni, joka ei yhdy yleis-ihmisyyden työhön, joka ei ryhdy aian-hengen palvelukseen taikkapa asettuu inhimilliselle kehitykselle vastukseksi, se muserretaan armottomasti historian vaunu-pyörien alle; täytyy siis päättää, että kansallisuuden toisena elämän-ehtona on taipumus ja kyky täyttämään yleis-inhimillistä virkaa. Vaan nämä ehdot otaksuttuamme, tulee meidän tosin myöntää, että pienempi kansallisuus helpommin voipi kadottaa luottamuksen omaan itseensä ja historialliseen tehtäväänsä kuin suurempi, historian taisteluissa jo kokenut kansakunta. Siinäpä siis pienten kansain suurin vaara, joka tietysti karttuu kansain-välisen oikeus-tilan epävakaisuuden kautta. Nyky-aian suuri valtiollinen kysymys on oikeastaan sama kuin edellistenkin aikakausien, nimittäin saada oikeus perustetuksi. Mutta tällä kertaa se muodostuu nimen-omaiseksi kysymykseksi pienten kansain oikeudesta. Kuinka se eri tapauksissa tulee ratkaistavaksi, riippuu epäilemättä ainoastaan kunkin kansan kansallis-hengestä ja sivistyksen-ky'ystä. Mutta ylipäänsä saatamme olla vakuutetuina, että oikeus-tila pyrkii paranemaan heikkojen turvaksi ja kansain-välisen tasa-arvon hyväksi. Tämän luottamuksen voimme perustaa niihin molempiin aatteisiin, joiden vaikutus historiassa tähän asti on ollut mahtavin, — humaniteettiin, joka pyytää virittää ihmiskunnan kaikki voimat yhteistä työtä varten, ja kansallisuus-aatteen, joka vaatii samalle työlle kansallisen itsenäisyyden muotoa.

Myöskin niiden taistelu-seikkain suhteen, jotka ilmaantuvat kunkin kansan omassa keskuudessa, saattaa tosin yleinen opinioni paljon vaikutusta harjoittaa, mutta ei voi milloinkaan saavuttaa ratkaisevaa valtaa. Opinioni vaikutusta on esm. se, että yhteiskunnalliset harrastukset kaikkialla sivistyneiden kansain piirissä muodostuvat johonkin määrin yhtäläisiksi. Kysymykset hallitusmuodosta ja sen eri lajeista sekä edustus-laitoksen järjestämisestä ja eri ihmis-luokkain oikeuksista ovat tällä vuosisadalla tulleet yhteisiksi kiista-aineiksi kaikissa niissä kansakunnissa, jotka yleinen humaniteeti-side yhdistää. Tässä kohden joka paikassa havaitaan pyrkimistä vapaisiin valtiomuotoihin ja oikeuksien tasaiseen jakoon, eikä sovi muuta sanoa, kuin että maailman yleinen opinioni näitä liikkeitä kannattaa ja edistää. Mutta toiselta puolen kuitenkin tunnustetaan, että nämä asiat ovat ratkaistavat kunkin kansakunnan omassa keskuudessa; s.o. "non-interventioni" (vieraan sekaantumattomuus) on ylipäänsä otettu politiikin ohjeeksi. Syynä on, että hallitusmuodon soveliaisuus suuressa määrässä riippuu kunkin kansan sivistyskannasta ja valtiollisesta kasvatuksesta, jonka tähden ei mikään yleinen kaava täydellisesti kelpaa kaikille kansoille. Tämmöisissä asioissa, näet, yhteiskunnallinen järjestys ja kansalais-vapaus painavat toisiansa vastaan: missä vapaus tuottaa anarkiaa, ovat ihmiset taipuvaisia supistamaan vapauttansa järjestyksen saavuttamiseksi, ja päin-vastoin, jos järjestys tukehuttaa vapauden, ovat ihmiset taipuvaisia sen kahleita särkemään vaikkapa vallankumouksen kautta. Vaan missä määrässä järjestys tai vapaus kulloinkin on tärkeämpi, sitä ei voi lopullisesti ratkaista mikään muu kuin kansan oma toiminta ja sen seuraukset. Seuraukset tosin saattavat olla semmoisia, että kansakunta toimintansa kautta menettää historiallisen asemansa tai koko olemuksensa. Mutta tämä ehdon-valta täytyy kansakunnilla olla, koska muutoin kansallista itsenäisyyttä ei olisi.

Näemme siis, ett'ei yhteiskunnallisissakaan kiistoissa löydy mitään varmaa ja yleistä lakia, jonka mukaan kysymykset kävisi ratkaista. Tosin on niiden suhteen se etu, että rauhallinen ja paljaan keskustelun kautta käypä edistys on valtiossa mahdollinen ja myöskin tavallisin; sillä voimassa-oleva yhteiskunta-järjestys voipi tarjota uusillekin tarpeille tilaisuutta valtaan pääsemään, ja sillä tavoin väkinäinen taistelu vältetään. Mutta epätietoista kuitenkin on, milloin nämä rauhalliset keinot riittävät, milloin eivät; sen vuoksi säännöllisten uudistus-puuhain takana seisoo vallankumouksen uhkaava muoto. Aatteiden taistelu siis itse yhteiskunnassakin saattaa muuttua väkinäiseksi otteluksi; — eihän ole suinkaan varma, että uusi aate, joka valtaan pyrkii, on oikeutettu; päin-vastoin vastustaminen, vaikkapa väkivallankin kautta, saattaa joskus olla oikea ja välttämätön.

Nyky-aian kiista-kysymyksistä on olletikkini yksi, joka viime aikoina Euroopan suurissa kulttuuri-kansoissa on muodostunut yhteiskunnalle vaaralliseksi ja uhkaavaksi. Tarkoitin kysymystä omistusoikeuden perusteista sekä työn ja pääoman keskinäisestä suhteesta. Jos heitämmekin siksensä Kommunismmin aivan epäkäytölliset houreet, jotka tarkoittavat yksityis-omistuksen täydellistä hävitystä, ei ole Socialisminkaan ohjelma paljoa lempeämpi yhteiskunnan nykyistä järjestystä kohtaan. Syntyneenä siitä juovasta rikkauden ja köyhyyden välillä, jonka uuden aian teollisuus on luonut, Socialismi vaatii pääomat työntekijäin haltuun ja katsoo valtion tehtäväksi hankkia köyhillekin kaikki elämän nautinnot. Millä tavoin Socialismi oikeastaan tahtoisi yhteiskunnan järjestetyksi, on jotenkin epä-selvää. Mutta kun se arvelee valtio-laitoksen ainoaksi tarkoitukseksi valmistella yksityis-henkilöin makeata onnea ja niinmuodoin halveksii valtion historiallista merkitystä kansallis-hengen ilmestys-muotona, on Socialismi yhtynyt aian aineellisiin taipumuksiin ja poikkeee inhimillisen kehityksen tähän-astisesta suunnasta. Socialismi harrastaa ainoastaan yksityis-henkilöllisyyttä, pitäen yhtä vähän lukua yleis-ihmisyydestä kuin kansallisuudesta; senpä tähden tuskin on luultavaa, että sen aatteet pääsevät suurempaan historialliseen vaikutukseen. Mutta kieltämätöntä kuitenkin on, että se on nostanut useita tärkeitä kysymyksiä, joiden ratkaisemisessa tulee olemaan nyky-aian työtä ja vaivaa.

Olen tällä tavoin koettanut Teille selville panna nyky-aian taistelu-seikat sekä yhteiskunnassa että kansainvälisissä oloissa, osoittaakseni, ett'ei nytkään voi löytyä muuta ratkaisevaa tuomio-valtaa kuin aian historiallinen toiminta. Vielä yhtä taistelu-alaa on meidän lopuksi tarkastaminen,

nimittäin uskonnollisten kysymysten avaraa piiriä. Nämä kysymykset tosin monen mielestä jo ovat siirtyneet ulkopuolelle kaikkea historiallista kiistaa; onhan aikakautemme uskonnolliselta suunnaltansa suvaitsevainen, tunnustaen periaatteeksensa, että ihmisen yksityinen väli Jumalan suhteen on hänen oma asiansa, johon ei muun maailman tule mitään. Mutta tässä kohden on kuitenkin huomattavaa, että uskonto on historiallisen toiminnan siveellisenä pohjana eikä siis voi meidänkään aikana jäädä vaikuttamatta ulkonaisen maailman oloihin. Senpää tähden esm. kysymys uskonnon vapaudesta ei ole itse teossa niin helppo ratkaista kuin periaatteessa. Uskon pitäisi tietysti olla joka miehellä hänen omassa vallassaan; mutta jos uskosta seuraa tekoja, jotka häiritsevät yhteiskunnan järjestystä, ei tämä voi olla kokonaan sekaantumatta omien-tuntojen muutoin koskemattomaan valtakuntaan. Senpää tähden myöskin kysymykset kirkon ja valtion keskinäisistä suhteista, kirkon vaatimus valvoa valtion kristillisyyttä ja valtion vaatimus järjestää kirkon yhteiskunnallisia velvollisuuksia, synnyttävät yhä meidänkin aikanamme selkkauksia, jotka melkoisesti vaikuttavat kansakuntain erikoiseen historiaan.

Eikä ole suinkaan varma, että ihmiskunnan yleisessäkin historiassa uskonnollisten taistelujen aika nyt on loppunut. Nykyinen aikakausi osoittaa uskonnon asioissa sitä syvää levottomuutta, joka tavallisesti käy taistelujen edellä; aian Materialismi näyttää kalvaavan uskonnon ja siveellisyyden sydän-juuria, ja toiselta puolen itse Kristin-usko nähtävästi etsii itsellensä uusia muotoja, voidaksensa yhä täyttää vanhaa humaniteeti-virkaansa ihmiskunnan historiassa. Oikeastaan kysymys ei koske mitään vähempää kuin tulevaisuuden humaniteeti-käsitettä: onko ihmisyyden jumaluuden kuva ja Kristuksen välityksellä jumaluuteen yhdistetty, vai onko se ainoastaan luonnon-kehityksen ylimmäinen aste ja apinuuksi lähinnä? — Ja jos emme epäilekään sen opin voittoa, joka saarnaa hengen valtaa aineellisuuden yli, onpa kumminkin kysymyksenä: missä muodossa Kristin-usko on tästä lähin edustava yleis-ihmisyyttä maailman historiassa? — Tämän kysymyksen tärkeydestä sopii arvata, ett'ei se suinkaan aivan huokealla tule ratkaistavaksi. Taistelun muotoa tosin emme voi edeltä-käsin tietää, eikä meidän tarvitse ennustella varsinaista uskonto-sotain aikakautta. Olen vain tahtonut huomauttaa, että uskonnollisten liikkeiden virka ihmiskunnan historiassa nähtävästi ei nytkään ole loppunut.

Ja tässä kohden tahdon vielä lisätä pari lyhyttä viittausta kirkollisten olojen nykyisestä piiristä. Omituista aian ilmiötä on, että Katholisuuden aate nyky-aikana näyttää uuteen voimaan virkistyneen; se, näet, tunnustajainsa mielestä tarjoopi ainoan avun sitä muka irstasta hajanaisuutta vastaan, joka näyttää vallitsevan nyky-aian sekä kansain-välisissä suhteissa että yhteiskunnassa ja siveellisissä periaatteissa. Jahka tämä yleinen maailman-anarkiaa muka raivossaan on hävittänyt omat perustuksensa, silloin toivotaan kansain ja yksityisten väsyneinä palajavan yleis-kirkon teokratillisen johdon alle. Tämä Katholisuuden vanha Jumalan-rauhan aate: "yksi lammashuone ja yksi paimen", näyttää niin-muodoin juuri aian levottomuudesta saavan uutta jännitystä; mutta tämän ohessa Katholis-kirkon dogmallinen rakennus osoittaa entistä kuollutta liikkumattomuuttaan, joka tosin tehnee vastaisen maailman johdon sille tykkönään mahdottomaksi. Protestanttisissa kirkkokunnissa sitä vastoin hajanaisuus on yhä karttumassa, eikä tätä nykyä käy aavistaminen eri liikkeiden lopullista suuntaa. Mutta kun niiden tarkoituksena on dogmallisen rakennuksen ja kirkollisten laitosten mahdollinen uudistus, on mielestäni toivomista, että tästä työnteosta on syntyvä yleis-ihmisyyden vastainen perustus.

Kunn. kuulijat!

Olen jo saattanut Teidät ihmiskunnan menneiden vaiheiden läpitse nyky-aikaan saakka ja itse tulevaisuuden kynnykselle, niin-muodoin oikeastaan edemmäksi, kuin mikään tiede voi luotettavana johtajana olla. Eipä siis muuta jälillä kuin kiittää sitä kärsivällisyyttä, uskallanpa sanoa hartautta, jolla olette esitystäni loppuun saakka seuranneet. Vaan uskonnollisten kysymysten johdosta muistuu mieleeni vielä yksi kohta, joka ansaitsee ottaa puheeksi, koska sekin on niitä kysymyksiä, joita nyky-aian oma-tunto itsellensä esittää. Kun näemme aatteiden vaikutusta kansojen ja ihmiskunnan historiassa ja ihmisten toimintaa aatteiden palveluksessa, voimmeko ajatella yksityis-henkilöä miksikään muuksi kuin katoovaiseksi pisaraksi tuossa äärettömän suuressa aatteiden ja tekojen virrassa, jota nimitämme historiaksi? Toisin sanoin: olemmeko ainoastaan kansoina ja ihmiskuntana jotain, henkilöinä ei mitään?

Tämän kysymyksen suhteen löytyy kaksi päinvastaista käsitys-kantaa, jotka molemmat ovat yhtä yksipuolisia. Muutama mielipide arvelee, että ihmisen historiallinen elämä on hänellä ainoana, johon siis yksityis-henkilö katoaa ja uhrataan yleisten tarkoitusten välikappaleeksi. Toinen mielipide päin-vastoin katsoo henkilöllisen sielu-elämän ihmisten pää-tarkoitukseksi ja maailman ulkonaiset menot ainoastaan välttämättömäksi pahaksi, jonka saastutusta tulee miten mahdollista karta. Nämä eri suunnat ovat Teille luultavasti sen verran tuttuja, ett'ei tarvitse kuin viitata niiden yleiseen luontoon. Jälkimäinen niistä halveksii ihmisen yhteiskunnallista ja historiallista tehtävää ja on sen puolesta vahingollinen, että se ryöstää inhimilliseltä kehitykseltä pois parhaiden siveellisten voimain myötä-vaikutusta. Edellinen katsanto-kanta taas halveksii kokonaan sitä siveellistä tukea, jonka henkilöllinen uskon-elämä antaa historialliselle toiminnalle, ja ryöstää sen ohessa yksityis-ihmiseltä hänen sisällisen rauhansa. Näitä kahtaalle erkanuvia katsanto-tapoja emme saa jättää keskenään sovittamatta. Meidän täytyy ensiksi teroittaa, että ihmisellä on vaikutus-alansa tekojen maailmassa ja velvollisuutena siihen työnsä panna paraan ymmärryksensä mukaan, vaikkapa mahdollista onkin, että hän tästä työstä joskus tahraantuu, niinkuin seppä pajassansa ei voi noettumista välttää. Tämä muistutus koskee aikakautemme pylväs-pyhyttä, joka ainoastaan arostelee omaa siveellistä ihoansa, huolimatta mitenkä Jumalan tahto maan päällä tapahtuu historiallisten tekojen kautta. Mutta sen ohessa meidän on myöskin muistamista, että historiallinen elämä ei valtaa ihmisen koko olentoa. Jumalan henki ei ilmesty yksistään historiassa, vaan myöskin ihmisen omassa sielussa; sillä alalla siis yksityis-henkilöllä on

kun onkin omatakeinen persoonallinen merkityksensä. Eikä olekkaan mikään vähä-arvoinen asia, että ihmisellä niin-muodoin on kuolemattoman sielunsa valtakunta vapaana. Hänellä on tässä turvapaikka, johon maailman myrskyt eivät tunkeu, ja tässä hän myöskin löytää sovitusta, milloin historiallisen toiminnan hairaukset kenties ovat ajaneet häntä haaksirikkoon. Siinäpä onkin Kristin-uskon jalous yli sen, mitä se historiassa on jaloa toimittanut.

VIITTESELITYKSET:

- [1] "Fatone res mortalium et necessitate immutabili, an forte volvantur"; Tacit. Annal. VI 22.
- [2] Ks. Fustel de Coulanges, La Cité antique, s. 103.
- [3] Ks. Nordiska Resor och Forskningar, I, sivv. 298 seurr.
- [4] Ks. Henry Sumner Maine, Early history of Institutions, siv. 71.
- [5] Ks. Maine, Early hist., sivv. 78 seur.
- [6] Ks. Edinburgh Review, July 1876, siv. 196.
- [7] "Simul et illud Asia cogitet, nullam a se neque belli externi, neque discordiarum domesticarum calamitatem abfuturam fuisse, si hoc imperio non tueretur", kirjoittaa Ciceron (Epist. ad Quintum 1 1).
- [8] Cic. epist. ad Quintum I 1.
- [9] Cic. epist. ad Atticum VI 1, 2.
- [10] "Ubi publicanus, ibi jus publicum vanum".
- [11] "Neque provinciae illum rerum statum abnuebant, suspecto senatus populi que imperio", lausuu lieveästi Tacito (Annal. I 2).
- [12] "Non in ore modo decernentium, sed et persuasione vulgi", sanoo Suetonio.
- [13] "Kaupungeista seurallisin ja ihmis-ystävällisin", nimittää Romaa Dionysio Halikarnassolainen (Hist. I 89).
- [14] Tacit. Annal. XI 24.
- [15] Niitä uusia aatteita, joita Roman keisarikunta edusti, on Amedée Thierry nerokkaalla tavalla esittänyt teoksessaan Tableau de l'empire romain, jonka viittausta tunnustan seuranneeni.
- [16] Dio Cass. LX 17.
- [17] "Idque apud imperitos *humanitas* vocabatur, cum pars servitutis esset", kuuluu Taciton sanat (Vita Agricola, XXI).
- [18] "Evulgato imperii arcano posse principem alibi quam Romae fieri", on Taciton muistutus tästä tapauksesta (Hist. 14).
- [19] Vergil. Aeneis, V 852, 853.
- [20] Plin. hist. natur. III 6: — — "humanitatem homini daret".
- [21] "Urbem fecisti, quod prius orbis erat", — laulaa keisarikunnan loppu-aikoina Rutilio Numatiano.
- [22] Tertull. De anima, 30, ja De Pall. 225.
- [23] Prudentii contra Symmachi orationem Tiber posterior.
- [24] Luciani Deorum concilium.
- [25] Apuleius, Fabula de Psyche et Cupidine (Metamorph. IV 28 seurr.).
- [26] Lamprid. Heliog. 102, Alex. Sev. 129.
- [27] "Superstitio nova et malefica", — "odio generis humani convicti".
- [28] "Nos nobis conflagimus, nobis perimus, tibi vincimus", Orosius.
- [29] Tacit. Germania, 31.
- [30] Tacit. Germania, 15, 22, 24.
- [31] Tacit. Germania, 18.
- [32] Salviani De gubernatione Dei.
- [33] Rutil. Numat. Itinerarium.
- [34] Ks. Prosper Tyro vuodella 442.
- [35] "Populus Romanus moritur et ridet"; Salvian. de gubern. Dei.
- [36] Tacit. Germania, 14.
- [37] Tacit. Germania, 25.
- [38] Codex Theodos. lib. VII tit. 8, De Metatis.
- [39] Ks. Roth, Geschichte des Beneficialwesens, sivv. 85 seurr.; Augustin Thierry, Récits des temps Mérovingiens, 7:ième récit.
- [40] Gregor. Turon. hist. II, 37.
- [41] Solido oli Romalainen kultaraha, metalli-arvoltaan noin 15 Suomen markkaa.
- [42] Ks. Augustin Thierry, Monographie de la Constitution communale d'Amiens.
- [43] Vrt. George Finlay, A history of Greece, from its conquest by the Romans to the present

time. A new edition. Oxford, 1877.

- [44] Tavallinen lause paavillisissa ristiretki-kehoituksissa kuului: "de peccatis suis, de quibus confessi fuerint et poenitentiam acceperint, remissionem, confisi de misericordia Dei et meritis Apostolorum Petri et Pauli, concedimus".
- [45] "Nullus liber homo capiatur vel imprisonetur aut dissaisiatur aut utlaghetur aut exuletur aut aliquo modo destruat, nec super eum ibimus, nec super eum mittimus, nisi per legale iudicium parium suorum vel per legem terre".
- [46] Olen tässä kohden seurannut Lord Brougham'in käsitystä (The English Constitution), johon myöskin soveltuu mitä Gneist (Geschichte des Selfgovernment in England) asiasta selittää.
- [47] Teoksensa esipuheessa Hugo Grotius muun muassa lausuu: "Videbam per Christianum orbem vel barbaris gentibus pudendam belli licentiam; levibus aut nullis de causis ad arma procurri, quibus semel sumtis nullam jam divini, nullam humani juris reverentiam, plane quasi uno edicto ad omnia scelera emisso furore". Tämä kirjoitettiin Ludovik XIII:nelle, jossa kirjantekijä toivoi oikeus-aatteiden yllä-pitäjän. Mitä hän olisi sanonut 70 vuotta myöhemmin, sitten kun "kaikkein kristillisin majesteetti" Ludovik XIV oli ilkiö-töitäänsä harjoittanut Hollannissa, Pfalz'issa ja Ranskan omia Protestantteja vastaan!
- [48] Ks. Maurice Block, Dictionnaire général de la Politique, § Nationalités (Principe des).

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK JOHTAVAT AATTEET IHMISKUNNAN HISTORIASSA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. "Project Gutenberg" is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation ("the Foundation" or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all

references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments

should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."

- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.